

INGA BALODE JURIS PAIDERS
**ZIEMEĻEIROPAS
VALSTU
EKONOMISKĀ
GEOGRĀFIJA**

94-3
L 596

L
33

Inga Balode Juris Paiders

Ziemeļeiropas valstu ekonomiskā ģeogrāfija

eksperimentāla mācību grāmata 9. – 10. klasei

Apstiprinājusi Latvijas Republikas

Izglītības, kultūras un zinātnes ministrija

Sabiedrība «Pētergallis»

1994

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTEKA

~~94 13964~~
0805067935

Redaktore — Inta Čaklā
Mākslinieks — Agris Liepiņš
Datorsalicēja un maketētāja — Kristīne Sīmane

ISBN 9984-504-26-3

© Autoru teksts, mākslinieciskais
noformējums, sabiedrība «Pētergailis»

Godājamais lasītāj!

Šis grāmatas nosaukums ir *Ziemeļeiropas valstu ekonomiskā ģeogrāfija*. Tajā ir stāstīts par Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas, Islandes un arī par Vācijas, Krievijas, Baltkrievijas, Polijas ģeogrāfisko stāvokli, iedzīvotājiem, rūpniecību, lauksaimniecību, transportu, ekonomiskajiem sakariem, lielākajām pilsētām.

Grāmata sāka veidot 1989. gadā kā diplomdarbs un iecerēta kā mācību līdzeklis. Tekstā lietoti izcēlumi, darbs papildināts ar kartēm, statistikas tabulām, diagrammām, attēliem. Nodaļas par Latvijas ģeogrāfisko stāvokli, iedzīvotājiem, Latvijas novadiem sarakstījis ģeogrāfisko zinātņu maģistrs Juris Paiders, iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūras diagrammas veidojis diplomētais ģeogrāfs Ilmārs Putnis. Lielu palīdzību grāmatas veidošanā sniedza laikraksts *Dienas bizness*, bez atlīdzības atļaujot izmantot *Dienas biznesa* kompjuertehniku grāmatas salikumam. Vēlos pateikties *Dienas biznesa* korektorēm Gaidai Cimmermanei un Anitai Intei, māksliniecei maketētājai Kristīnei Šimanei, tāpat par palīdzību grāmatas tapšanā pateicos ģeogrāfijas zinātņu maģistram Egilam Birzniekam, recenzentam Jānim Kļaviņam, izdevniecības *Pētergailis* darbiniekiem, māksliniekam Agrim Liepiņam un redaktorei Intai Čaklajai.

Inga Balode

Ievads

Kādos platuma grādos un laika joslās atrodas Eiropa? Kāds ir Eiropas iedzīvotāju blīvums salīdzinājumā ar citām pasaules daļām? Kādas ir lielākās valodu saimes Eiropā? Kur Eiropai bija un ir kolonijas? Kuras valstis ietilpa SEPP, kuras ietilpst EEA? Kas ir lielākie Eiropas rūpniecības centri? Kuras valstis ietilpst Z, D, R, A—Eiropā?

Aiz Austrālijas Eiropa ir otra mazākā pasaules daļa. Eiropa atrodas Z puslodē aptuveni starp 36. un 71. Z platuma grādu un R – A virzienā plešas no aptuveni 9 grādiem R garuma līdz aptuveni 64 grādiem A puslodē. Kopumā Eiropā dzīvo ap 690 milj. iedzīvotāju, no kuriem Latvijā — apmēram 0,4 %. Eiropas iedzīvotāju vairākums pieder indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu, slāvu, romāņu valodu grupai, kas pēc runātāju skaita ir daudz lielākas nekā baltu valodu grupa, kurai pieder latvieši un lietuvieši.

Eiropa aizņem ap 10 milj. km² lielu platību, Latvija — apmēram 0,64 % no tās. Vidējais iedzīvotāju blīvums Eiropā ir 66 cilv. /km², bet R—Eiropā — 200 – 300 cilv. /km².

R—Eiropa līdzās ASV un Japānai ir viens no pasaules lielākajiem rūpniecības centriem. Eiropai jeb tā sauktajai vecajai pasaulei ir liela ietekme visā pasaulē. Kopš 15. gs. Eiropai bija lielas kolonijas, no kurām liela daļa arī mūsdienās ir cieši saistītas ar Eiropu. Daudzviet pasaulē nēsā eiropieško apģērbu, bijušajās kolonijās runā angļu un citās eiropiešu valodās.

Eiropā ir apmēram 50 valstu.

Eiropas vidējā paralēle iet aptuveni caur Hamburgu, bet vidējais meridiāns — aptuveni gar Peipusa ezera A krastu. No iepriekšminētā izriet arī Eiropas iedalījums Z, D, A, R — Eiropā. Pēc tā Latvija pieder ZR—Eiropai.

Taču jāteic, ka līdz šim Eiropas iedalījumu noteica arī politiskie faktori. Tā A—Eiropai tika pieskaitītas valstis, kas atradās toreizējās PSRS interešu sfērā, jeb tā sauktās sociālisma valstis.

Ņemot vērā valstu dažādo ekonomiskās attīstības līmeni, var izdalīt:

1. Koptirgus zonas valstis— tās, kuras ietilpst Eiropas ekonomiskajā asociācijā (EEA) vai drīzumā gatavojas kļūt par EEA locekļiem.

2. Centrālās zonas valstis: Ungārija, Polija, Čehija, Slovākija, Baltijas valstis, kurās, salīdzinot ar koptirgus valstīm, nav tik kvalificēts darbaspēks, mazāk attīstīta tehnoloģija un saražotās preces nespēj konkurēt ar koptirgus valstu precēm.

3. Austrumu zona, kurā ietilpst Rumānija, Bulgārija, bijušās PSRS republikas, kur ilgāk saglabājas totalitārie režīmi.

Latvija pieskaitāma pie tām valstīm, kas atrodas pārejas posmā no totalitārisma uz demokrātiju. Pēc iedzīvotāju skaita un teritorijas Latvija ir maza Eiropas valsts. Kā ekonomiski, tā politiski tā ir saistīta ar valstīm, ar kurām tai ir jūras vai sausz-

Latvija — Baltijas valsts

Latvija

Kādas zemes atrodas tādos pašos platuma grādos kā Latvija?

Kāpēc Latvijā nav novērojama polārblāzma?

Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Latvijas Republika ir neatkarīga valsts Baltijas jūras krastā. Ziemeļos Latvija robežojas ar Igauniju, robežas kopgarums ir 300 km, austrumos ar Krieviju – 300 km, dienvidaustrumos ar Baltkrieviju – 200 km. Dienvidu robeža 500 km garumā ir ar Lietuvu. Austrumos un ziemeļu daļā Latviju apskalo Baltijas jūra. Baltijas jūra šķir Latviju no Skandināvijas pussalas. No Pāvilostas līdz Zviedrijai (Gotlandes salai) attālums ir mazāks nekā no Pāvilostas līdz Rīgai — tikai 140 km. Tikai daži simti kilometru Baltijas jūras ūdeņu šķir Latviju no Polijas (220 km), Somijas (230 km), Dānijai piederošās salas Bornholmas (480 km).

Latviju, salīdzinot ar citām pasaules valstīm, var pieskaitīt pie nelielo valstu grupas. Ja mēs salīdzinām iedzīvotāju skaitu, Eiropas valstīs un bijušās PSRS republikās, mazāk iedzīvotāju dzīvo tikai Igaunijā, Islandē un pundurvalstīs - Luksemburgā, Lihtenšteinā u. c. Arī pēc platības Latvija ir mazāka par caurmēra pasaules valstīm. No ziemeļiem uz dienvidiem automobili Latviju var šķērsot trijās stundās (210 km), attālums no austrumiem uz rietumiem ir 450 km. Tomēr pēc platības Latvija ir lielāka nekā vairākas Eiropas valstis, mazāka par Latviju ir Dānija, Nīderlande, Beļģija, Šveice, Albānija, Moldova, Igaunija.

Latvijai ir ļoti izdevīgs ģeogrāfiskais stāvoklis. Vēsturiski un arī tagad tās galvaspilsēta Rīga atrodas Krievijas un Rietumeiropas tirdzniecības ceļu vidū. Taču šis izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis bija par cēloni tam, ka visus pēdējos tūkstoš gadus pēc Latvijas teritorijas tīkoja Eiropas un pasaules lielvalstis. Dažādos laikos Latvija piederējusi Zviedrijai, Polijai, Krievijai, Vācijai, tāpēc Latvijas teritorija bieži tika postīta karos, it īpaši divdesmitajā gadsimtā. Latvija gandrīz visu laiku atradusies kādas valsts pakļautībā. Tikai neilgu laika sprīdi, 1918. – 1940. g., tā bija neatkarīga, un tad šo izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli pilnībā varēja izmantot Latvijas tauta.

Kādu valstu ostas var apceļot, no Rīgas izbraucot Baltijas jūrā? Ar kurām valstīm Latvijai ir sauszemes robeža, ar kurām — jūras? Kā sauc Latvijai vistuvāk esošo salu Baltijas jūrā, kura nepieder Latvijai?

Kurās Eiropas valstīs ir mazāk iedzīvotāju nekā Latvijā?

Cik iedzīvotāju ir Latvijā?

Kādu slimību dēļ samazinājās iedzīvotāju skaits agrāk un tagad?

Kādi vēsturiski notikumi ietekmēja Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas?

Cik cilvēku pašlaik dzīvo Latvijā ?

Kurās kaimiņu zemēs (Igaunija , Lietuva , Polija , Somija , Zviedrija , Norvēģija , Dānija u. c.) iedzīvotāju skaits ir lielāks nekā Latvijā ?

Latvijas iedzīvotāji

Tu būsi dzirdējis, ka par kādu zemi saka: «1989. gada 1. janvārī tādas un tādas valsts iedzīvotāju skaits bija ... » . Droši vien tu iedomājies, ka šo skaitli iegūst, saskaitot visus cilvēkus, kas šajā valstī bija 1989. gada 1. janvārī . Tomēr jēdziena «iedzīvotāju skaits» nozīme atšķiras no jēdziena «cilvēku skaits». Iedzīvotāju skaits ir nevis visu patlaban attiecīgajā vietā esošo, bet tikai to cilvēku skaits, kuri ilgi dzīvo šajā zemē. Jēdzienā «iedzīvotāju skaits» ietilpina gan visus valsts pilsoņus (pamatiedzīvotājus), gan tos, kas atbraukuši uz laiku strādāt vai mācīties. Parasti pie iedzīvotājiem pieskaita tos, kuri valstī uzturas ilgāk par 6 mēnešiem .

Dzīvokli, kurā tu dzīvo, var salīdzināt ar kādu valsti . Cilvēku skaits var būt dažāds, var atnākt viesi, taču iedzīvotāju skaits dzīvoklī no tā nemainās . Iedzīvotāji ir tikai tie, kas dzīvo pastāvīgi: tu, tavs tētis, mamma, brāļi, māsa. Katrā zemē iedzīvotāju skaits mainās. Skaitu ietekmē tas, ka daudzi cilvēki nomirst, citi piedzimst. Šo veidu, ka iedzīvotāju skaits mainās dabas likumu ietekmē, sauc par **iedzīvotāju dabisko kustību**. Iedzīvotāju skaits var mainīties arī tad, ja daļa cilvēku aizbrauc dzīvot citur. Šādu izmaiņu sauc par **iedzīvotāju mehānisko kustību**.

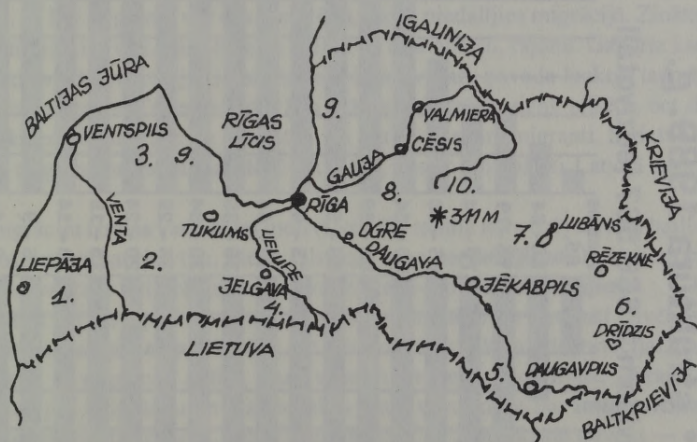
Atgriezīsimies pie tava dzīvokļa — tavā ģimenē mammai piedzimst bērns. Tas nozīmē, ka dzīvokļa iedzīvotāju skaits ir palielinājies dabiskās kustības ietekmē . Savukārt, ja tavs brālis vai māsa aizbrauc mācīties uz citu pilsētu, tad tava dzīvokļa iedzīvotāju skaits ir samazinājies mehāniskās kustības ietekmē. Ja tava ģimene nav liela, šādas izmaiņas notiek reti, varbūt reizi 10 gados. Taču Latvijā ir vairāk par pusmiljonu ģimeņu, un katru dienu Latvijā kopumā piedzimst 115, nomirst 90 cilvēku. Caurmērā katru dienu no Latvijas vairāki simti cilvēku pārceļas uz dzīvi citās valstīs un gandrīz tikpat daudz ieBrauc un apmetas uz dzīvi Latvijā.

Iedzīvotāju skaits ir atkarīgs no tā, cik iedzīvotāju piedzimst, nomirst, cik ieBrauc un izBrauc. Kopējais skaits katru gadu parāda tikai visu šo procesu rezultātu.

Par to, cik liela ietekme ir dabiskajai un cik liela — mehāniskajai kustībai , mēs runāsim nākamajās nodaļās.

Kurās valstīs iedzīvotāju dabiskā kustība ir tāda pati kā Latvijā?

LATVIJA

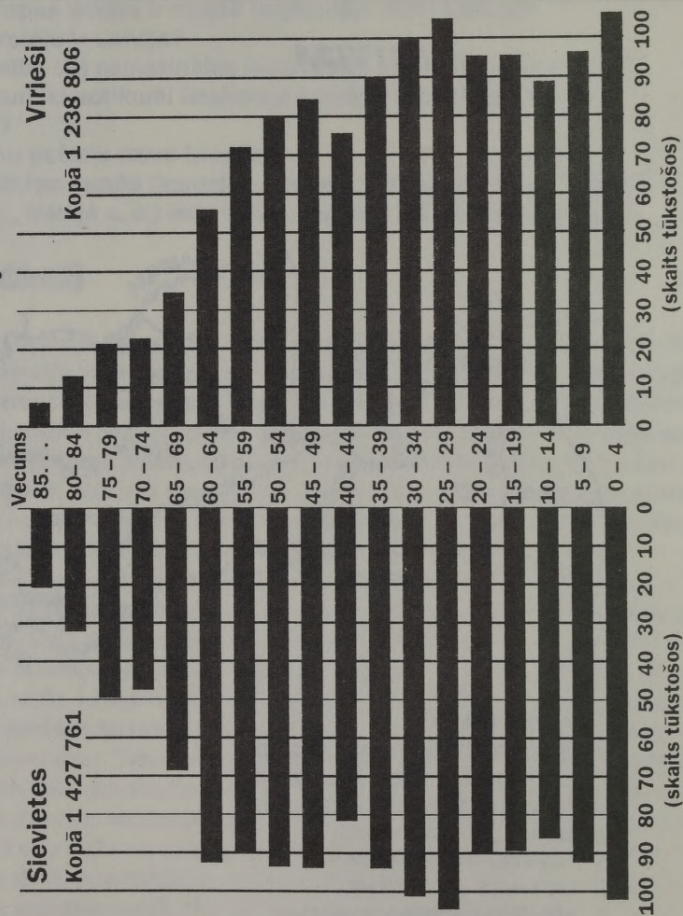
* GAIZINŠ (311 M)

1. RIETUMKURZEMES AUGSTIENE
2. AUSTRUMKURZEMES AUGSTIENE
3. ZIEMEĻKURZEMES AUGSTIENE
4. ZEMGALES LŪDZENŪMS
5. AUGŠZEMES AUGSTIENE
6. LATGALES AUGSTIENE
7. AUSTRUMLATVIJAS ZEMIENE
8. VIDUSLATVIJAS ZEMIENE
9. PIEJŪRAS ZEMIENE
10. VIDZEMES CENTRĀLĀ AUGSTIENE

MĒROGS 1:5000 000

Latvijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 2 666 567 iedzīvotāji

Iedzīvotāju mehāniskā kustība

Mehāniskā iedzīvotāju kustība ir iedzīvotāju pārvietošanās telpā, mainot pastāvīgo dzīvesvietu. Iedzīvotāju pārvietošanos vienas valsts iekšienē vai no vienas valsts uz citu, mainot dzīvesvietu, sauc par **migrāciju**.

Izšķir starpvalstu migrāciju, starppilsētu migrāciju, migrāciju no laukiem uz pilsētu un otrādi. Migrāciju var izraisīt dažādi cēloņi: darba, dzīves apstākļu uzlabošana u. c. Par migrantu var dēvēt cilvēku, kas ir piedalījies migrācijā. Zinātniskā nozīmē migranti ir visi, kas pārceļas dzīvot uz citu pilsētu, rajonu. Gandrīz katrs ir veicis kāda veida migrāciju. Ja pilsētnieks katru vasaru pavada laukos, tad viņš ir sezonālais migrants. Turpretim tie, kas mācās vai strādā vienā pilsētā, bet dzīvo citur un katru dienu brauc uz mācībām vai darbu, ir svārstmigranti. Sadržē bieži vien par migrantiem nepareizi dēvē tikai tos, kas ir iebrāukuši Latvijā no citām valstīm.

Ja migrāciju izraisa vardarbīgi motīvi, cilvēki maina savu dzīvesvietu bailēs par savu drošību vai pat dzīvību, šādus cilvēkus sauc par **bēgļiem**. Ja šādiem cilvēkiem dzīvesvietu ir palīdzējusi mainīt valsts, tad — par **evakuētajiem**.

Ja valsts vai tās izpildvaras orgāni ir piespiedu kārtā pārvietojuši cilvēkus, tad šādu darbību sauc par **deportāciju**, bet cilvēkus, kas pakļauti deportācijai, par deportētajiem. Ja migrācija notiek starp valstīm, procesu, kad cilvēki iebrāuc kādā valstī, sauc par imigrāciju un ārzemniekus katrā valstī dēvē par **imigrantiem**. Ja kādu valsti pamet tās pilsoņi, tad tā ir emigrācija un izbraukušie cilvēki — **emigranti**.

Tātad, ja, piemēram, Jānis pārceļas no Latvijas uz Zviedriju, tad Zviedrijā viņš ir imigrants, bet savukārt Latvijā — emigrants. Vēl ir svarīgs jēdziens — **repatriācija**: kad izbraukušie pilsoņi (emigranti) atgriežas savā dzimtenē.

Lielākās ar Latviju saistītās 20. gs. migrācijas

Latvijas teritoriju arī līdz 20. gs. skāra lielas migrācijas. Viduslaikos Latvijā ieceļoja vācieši, arī tā bija migrācija, tikai tolaik nelietoja šādu apzīmējumu. Viduslaikos vietējos iedzīvotājus sagūstīja un aizveda svešumā, tagad mēs to sauktu par deportāciju.

Lielu daļu latviešu svešumā aizdzina (deportēja) jau 16. gs., Ivana Bargā karaģājiena laikā. Līdzīgs liktenis piemeklēja daudzus Latvijas iedzīvotājus arī Pētera I karaģājiena laikā. Tostarp kā «kara laupījums» uz Krieviju tika izvesta arī vēlākā ķeizariene Katrīna I. Pēc Latvijas teritorijas iekļaušanas Krievijā sākās krievu migrācija uz Latviju. Sevišķi daudz krievu iebrāuca 19. gs. beigās. Viņi strādāja dzelzceļa būvēs, rūpnīcās utt.

Ļoti zīmīgas iedzīvotāju skaita pārmaiņas 20. gs. notika migrācijas rezultātā.

Līdz 1. pasaules karam Latvijā galvenais migrācijas virziens bija pilsētas. Pilsētu iedzīvotāju skaits strauji pieauga. Notika iedzīvotāju migrācija no laukiem uz

Latvijas etnosu ipatsvars (%)

	1935. g.	1959. g.	1970. g.	1979. g.	1989. g.
latvieši	77	62	56.8	53.7	52
krievi	8.8	26.6	29.8	32.8	34
baltkrievi	1.4	2.9	4	4.5	4.5
ukraiņi	0.1	1.4	2.3	2.7	3.5
poļi	2.6	2.9	2.7	2.5	2.3
lietuvieši	1.2	1.5	1.7	1.5	1.3
ebreji	4.9	1.7	1.6	1.1	0.9
čigāni	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3
tatāri	0.0	0.1	0.1	0.2	0.2
vācieši	3.3	0.1	0.2	0.1	0.1
igauņi	0.4	0.2	0.2	0.1	0.1
moldāvi	0.0	0.01	0.1	0.1	0.1
armēņi	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
u. c.	0.1	0.3	0.2	0.4	0.6
t. sk. lībieši	0.005	0.0	0.0	0.0	0.0

Nacionālais sastāvs (%) 1989. g.

	latvieši	krievi	baltkrievi	ukraiņi	poļi	lietuvieši	citi
Rīga	36.5	47.3	4.8	4.8	1.8	0.8	4
Daugavpils	13.0	58.3	9.1	3.1	13.1	0.9	2.5
Liepāja	38.8	43.1	4.9	7.5	1.1	2.3	2.3
Jelgava	49.7	34.7	6.0	3.9	1.7	1.2	2.8
Jūrmala	44.2	42.1	4.9	3.4	1.5	0.9	3
Ventspils	43.0	39.4	5.8	6.4	1	0.7	3.7
Rēzekne	37.3	55	2.0	1.6	2.7	0.2	1.2
Latvija	52	34	4.5	3.5	2.3	1.3	2.4

Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaits (tūkst.)

	1914. g.	1939. g.	1959. g.	1970. g.	1979. g.	1989. g.
Rīga	520	347.8	580.4	731.8	835.5	915.1
Daugavpils	118.5	51.7	65.5	100.4	115.7	126.7
Liepāja	94	53.2	71.5	92.9	107.7	114.5
Jelgava	45.7	32.1	36.3	55.3	67.6	74.7
Jūrmala	31.0	12.7	38.0	53.8	60.9	66.0
Ventspils	26	14.9	27.4	40.5	47.8	50.4
Rēzekne	22.8	13.3	21.4	30.8	37.2	42.5

pilsētām, sevišķi uz Rīgu, un no citiem Krievijas impērijas rajoniem uz Latviju.

1905. - 1907. g. revolūcija izraisīja migrāciju no Latvijas — aktīvākie revolūcijas dalībnieki bēga uz ārzemēm, tika izsūtīti uz Sibīriju. 1913. g. decembrī Latvijas teritorijā dzīvoja 2949,3 tūkst. cilvēku. 1. pasaules kara laikā frontes līnija šķērsoja Latvijas teritoriju, un gandrīz 1 miljons Latvijas iedzīvotāju devās bēgļu gaitās uz Krievijas vidieni. Pēc kara, nodibinoties neatkarīgajai Latvijai, liela daļa bēgļu atgriezās Latvijā, daļa palika Padomju Krievijā.

No lielākajām migrācijām neatkarīgās Latvijas laikā jāmin lietuviešu un poļu laukstrādnieku iebrukšana Latvijā. Latvijai trūka darbaroku, un 20 – 30 tūkst. Lietuvas un Polijas laukstrādnieku atbrauca strādāt uz Latviju, bet viena daļa no viņiem palika te uz dzīvi.

Pēc Ribentropa - Molotova pakta noslēgšanas 1939. gada 23. augustā Latvija tika iekļauta PSRS interešu sfērā un notika vāciešu repatriācija no Latvijas. 1940. gadā Latvija tika iekļauta PSRS sastāvā un Latvijā sāka īstenot tā laika PSRS likumus. 1940. – 1941. gadā 40 tūkst. Latvijas iedzīvotāju tika deportēti uz Sibīrijas nometnēm. Vienā pašā 1941. g. 14. jūnija naktī deportēja 15 tūkst. Latvijas iedzīvotāju. 1941. g. 22. jūnijā 2. pasaules karš sasniedza arī Latviju. Bailēs no vācu fašistiem daļa Latvijas iedzīvotāju — 50000 — evakuējās no Latvijas.

Sarkanajai armijai uzbrūkot 1944. gadā, gan vāciešu aizdzīti, gan bailēs no deportācijām uz Sibīriju aptuveni 180 000 Latvijas iedzīvotāju devās uz Rietumu valstīm. Vēlāk daļa no viņiem atgriezās, bet daļa izklida visā pasaulē, it īpaši uz ASV, Kanādu, Austrāliju, Vāciju, Zviedriju.

Latvijā pēc kara turpinājās deportācijas un 100 000 iedzīvotāju tika izsūtīti uz Ziemeļu un Sibīrijas nometnēm. Sevišķi smagi Latvija cieta 1949. g. 25. un 26. martā. Šajās dienās izsūtīja 50 000 zemnieku ģimeņu.

Vēlāk daudziem deportētajiem ļāva atgriezties Latvijā, bet ļoti daudzi bija jau gājuši bojā.

Pēc kara turpinājās migrācija no laukiem uz pilsētām un no citiem PSRS reģioniem uz Latviju. Latvijā bija labāki dzīves apstākļi.

Laika posmā pēc 1960. gada Latvijā iebrukuši 186 000 cilvēku, galvenokārt no Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas.

Latvijā strauji tika attīstīta rūpniecība, kas sekmēja darbaspēka ieplūšanu.

Pēdējos gados palielinās no Latvijas uz ārzemēm izceļojošo skaits. No Latvijas 1989. g. uz ārzemēm izceļoja krietni vairāk nekā no Lietuvas un Igaunijas — 3 tūkstoši, tomēr tas ir krietni mazāk nekā no Ukrainas, Kirgīzijas, Tadžikijas, Armēnijas.

Iedzīvotāju dabiskā kustība

Jēdzieni : **Dzimstība. Mirstība.**

Iedzīvotāju dabisko kustību nosaka piedzimušo un nomirušo iedzīvotāju skaits. Ja kādā zemē gada laikā piedzimst vairāk cilvēku nekā nomirst, tad šajā zemē iedzi-

votāju skaits ir palielinājies. Atņemot no piedzimušo skaita mirušo skaitu, mēs iegūstam iedzīvotāju pieaugumu. Ir valstis (Indija, Ķīna), kurās katru gadu piedzimušo cilvēku skaits ir lielāks nekā viss Latvijas iedzīvotāju skaits, un ir ļoti mazas valstis, kurās iedzīvotāju ir mazāk par gada laikā Latvijā piedzimušo bērnu skaitu. Lai varētu salīdzināt tautas, izmanto relatīvos rādītājus — skaitliskie rādītāji tiek doti attiecībā, piemēram, pret iedzīvotāju skaitu.

Salīdzina nevis dzimušo bērnu skaitu, bet dzimstību. Dzimstība ir gadā piedzimušo bērnu skaits, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem. Dzimstību aprēķina, izmantojot izteiksmi $d = D/I \cdot 1000$ (Ē) un izsaka promilēs (tūkstošdaļās), saīsināti Ē, kur d — dzimstība, D — gada laikā dzimušo bērnu skaits, I — iedzīvotāju skaits.

Mirušo skaits, rēķināts uz 1000 iedzīvotājiem, tiek saukts par mirstību. To aprēķina līdzīgi: $m = M/I \cdot 1000$, kur m — mirstība promilēs, M — mirušo skaits gada laikā, I — iedzīvotāju skaits, * — reizinājuma zīme.

Arī dabisko pieaugumu mēdz rēķināt uz 1000 iedzīvotājiem.

Latvijā 1989. gadā vispārējais dzimstības koeficients bija 14,5 Ē jeb apmēram uz pusi mazāks kā Albānijā, kurā bija vislielākā dzimstība Eiropā, un nedaudz lielāks nekā Vācijā, kurā bija viszemākā dzimstība Eiropā. Latvijā ir mazliet zemāka dzimstība nekā Lietuvā, Igaunijā, Baltkrievijā, apmēram tāda pati kā Krievijā, bet 2 reizes mazāka par Austrumāzijas valstu dzimstību.

Katru dienu Latvijā nomirst apmēram tikpat daudz cilvēku, cik pasaulē nomirst 1 minūtē. 1989. gadā Latvijā mirstības koeficients bija 12,1 Ē, tas ir, nedaudz lielāks nekā Lietuvā un Igaunijā, mazliet zemāks nekā vidēji Āfrikā, augstāks nekā ASV, Ķīnā, 2 reizes augstāks nekā Japānā, mazliet augstāks nekā vidēji Eiropā, augstāks nekā Vidusāzijā un Aizkaukāzā. Latvijā ir 2 reizes lielāka zīdaiņu mirstība nekā Japānā, mazliet lielāka nekā Lietuvā, nedaudz zemāka kā Igaunijā, par 10 Ē zemāka kā Moldāvijā, Kazahijā, Armēnijā, Azerbaidžānā, par 30 - 40 Ē zemāka kā Turkmēnijā, Tadžikijā, Uzbekijā.

Tāpat kā visur pasaulē, arī Latvijā vīriešu dzīves ilgums ir par 10 gadiem īsāks nekā sievietēm.

Dzimstības samazināšanos un mirstības pieaugumu pagātnē visvairāk sekmēja karš, bads un epidēmijas. Visbiežāk šīs nelaimes nāca gandrīz vienlaikus. Apskatīsim, kā katra no šīm nelaimēm ietekmēja dabisko pieaugumu.

Kara laikā karavīri karo un tiek nogalināti, mirst no ievainojumiem. Karojot tiek nogalināti arī mierīgie iedzīvotāji. Tāpēc kara laikā vienmēr ir ļoti liela mirstība, dažreiz pat desmit vai vairāk reižu lielāka nekā miera laikā. Kara laikā karavīri vīrieši ir tālu projām no ģimenēm, arī tāpēc dzimstība ir mazāka nekā miera laikā. Kopējais dabiskais pieaugums ir negatīvs. Cilvēku skaits samazinās. Taču kara laikā vīrieši ir atrauti no ierastā darba, karavīriem ir nepieciešama pārtika, un bieži tā tiek iegūta, aplaupot iekarotās teritorijas iedzīvotājus. Ja tā notiek, tad nāk otra nelaime — bads. Kara laikā galvenokārt iet bojā vīrieši, taču bads skar visus iedzīvotājus, arī bērnus un sievietes. Badu senāk izraisīja arī neraža. Mūsdienās neražas skartās valstis parasti saņem starptautisku palīdzību.

Taču vislielākā ietekme pagātnē bija lipīgo slimību epidēmijām. Īpaši nežēlīga un briesmīga slimība bija mēris. Daudzkārt to ievazāja arī Latvijā. Pat visai nesenā pagātnē, 1710. gadā, mēra epidēmijā nomira 300 000 cilvēku. Tolaik Latvijas teritorijā iedzīvotāju skaits nepārsniedza 500 000 cilvēku.

Mūsu dienās medicīna ir atradusi līdzekļus pret daudzām slimībām, tomēr vēl ir problēmas, īpaši — cīņā pret AIDS slimību. Vairākās valstīs tā jau kļūst par galveno mirstības cēloni. Šajā ziņā Latvijā stāvoklis vēl ir labāks, lai gan Latvijas iedzīvotāju veselības uzturēšanu sarežģī trūkumi medicīnas aprūpes sfērā. Tomēr no katra cilvēka dzīvesveida ir atkarīgs, kā viņš pārvar slimības un arī šo epidēmiju.

Dabiskais pieaugums ir atkarīgs arī no tā, cik daudz iedzīvotāju ir tajā vecumā, kad tiek radīti bērni. Sievietēm šis vecums caurmērā ir no 15 līdz 45 gadiem, vīriešiem pēc 15 gadiem līdz pat sirmam vecumam.

Dzimumtība ir atkarīga arī no ģimeņu noturīguma, sievietes nodarbinātības, iedzīvotāju veselības stāvokļa, materiālajiem un sadzīves apstākļiem. Jo vairāk sievietes strādā, jo mazāks ir bērnu skaits ģimenē utt.

Kādas valodu saimes Tu zini, pie kādas valodu saimes un grupas pieder latvieši?

Latvijas tautas

Latvija ir daudznacionāla valsts, un tāda tā, it sevišķi Latvijas pilsētās, ir bijusi visos laikos. Jo nemitīgajos karos par izeju pie Baltijas jūras Latvijas teritorijā pie varas nākuši gan poļi, gan vācieši, gan krievi, kuru valdīšanas laikos Latvijā ieplūda citu tautību pārstāvji. Līdz pat 19. gs. vidum latvieši savā zemē bija beztiesīgi.

Jau pirms 12. gs. Latvijas teritorijā dzīvoja līvi, kuri pieder pie urāliešu valodu saimes somu grupas, un baltu ciltis — kurši, zemgaļi, latgaļi un sēji.

Pastāv arī uzskats, ka balti ir atdalījušies no radniecīgu indoeiropiešu cilšu grupas.

No baltu tautām, kuras 5. – 8. gs. apdzīvoja plašas teritorijas no Baltijas jūras līdz Okai, par ko liecina vietvārdi, dzīvi palikuši tikai lietuvieši un latvieši, bet prūši, galindi, jātvingi un citas ciltis izkautas vai pārtautotas.

13. gs. Latvija nonāca vāciešu pakļautībā. Pēc neveiksmēm cīņās ar vāciešiem liels skaits zemgaļu pārcēlās uz Lietuvu. 13. gs. Latvijā ieceļoja daudz vāciešu. Pēc mēra epidēmijas 1710. g. Kurzemē uz dzīvi apmetās poļi un zviedru kolonisti, kuri vēlāk pilnībā asimilējās. Latvijas vāciešus piemēklēja citāds liktenis. Vācieši dzīvoja pilsētās, bet Latvijas laukos 18. gs. otrajā pusē viņi nodibināja koloniju Iršos, kura palika vāciska līdz pat 20. gs. 30. gadu beigām. Tad liela daļa vāciešu aizbrauca no Latvijas. Latvijas Republikas laikā Latvijā bija ap 70 000 vāciešu, šodien tikai 4000 Latvijas vācieši dzīvo izkaisīti. Apmēram 1/3 prot savu (vācu) un latviešu valodu.

Latviešu kultūrā jaušama lībiešu valodas un tradīciju ietekme. *Puika, liedags,*

selga, kaija u.c. vārdi aizgūti no lībiešiem. Kādreiz viena no Latvijas pamattautām, kura apdzīvoja Kurzemes ziemeļrietumu daļu un Vidzemes piekrasti, Gaujas un Daugavas lejteces rajonus, tagad dzīvo vairs tikai Ziemeļkurzemes piekrastē, visvairāk Kolkas ciemā. Šai tautai liktenīgs bija 1710. gada mēris un abi pasaules kari. 19. gs. lībieši izzuda no Vidzemes. Jāteic, ka neviena vara par lībiešiem tā īpaši nav rūpējusies. Lībieši ir asimilējušies latviskajā vidē, visi, aptuveni 100 lībieši, zina latviešu valodu, bet savu valodu ļoti labi prot tikai 15 cilvēki.

No 15 miljoniem pasaules ebreju (žīdu) apmēram 23 000 dzīvo Latvijā. Apmēram 4/5 ebreju dzīvo Rīgā. Savu valodu prot 1/4 ebreju. Daļa ebreju runā ivritā, jidišā vai ladiko. Ladiko ir radniecīga spāņu valodai, jidišs (idiš) — vācu valodai, ivrits ir Izraēlas valsts valoda. Ebreji Latgalē ienāca ap 1628. gadu, pēc Altenbergas miera līguma. Pēc Ziemeļu kara, kad arī Kurzemes hercogiste nonāca poļu rokās, ebreji sāka apmesties arī Kurzemē. Līdz 1940. – 1941. g. notikumiem Latvijā nebija pret ebrejiem vērsta (antisemitiska) noskaņojuma. 2. pasaules kara laikā pēc vācu iebrukuma Latvijā noslepkavoja 66 000 ebreju. Tagad Latvijā ebrejiem ir savas skolas, kultūras biedrība u. c.

Jau latviešu folklorā apdziedāta čigānu viltība un gudrība. Šodien Latvijā dzīvo ap 6 – 7 tūkst. čigānu, visvairāk Talsu rajonā, it īpaši Sabilē. Savu valodu prot gandrīz visi, bet vairāk nekā puse prot arī latviešu valodu.

Pēc skaita lielākā Latvijas mazākumtautība ir krievi. 1989. gadā Latvijā dzīvoja 905 000 krievu. Lielākā daļa krievu dzīvo pilsētās; Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē viņi ir vairākumā, bet Jūrmalā, Ventspilī, Liepājā un Jelgavā 1/4 iedzīvotāju ir krievi. Latvijas teritorijā krievi dzīvo jau vairākus gadsimtus. Pēc baznīcas šķelšanās 17. gs. Krievijā vajāja vecticībniekus, tas ir, to ticīgo daļu, kuri negribēja pieņemt reliģisko reformu. Lai izvairītos no vajāšanas, daudzi vecticībnieki bēga no Krievijas uz citām zemēm, daļa pameta Krieviju un apmetās uz dzīvi Latvijā. Pēc Latvijas iekļaušanas Krievijā uz Latviju atbrauca daudz krievu strādnieku, tirgotāju, ierēdņu. Sevišķi daudz krievu Latgalē ieceļoja 19. gs. otrajā pusē, kad cariskās Krievijas valdība veica aktīvu pārkrievošanas politiku Vitebskas, Vidzemes, Kurzemes guberņā. Nodibinoties neatkarīgai Latvijai, daudzi no viņiem palika te uz dzīvi. Latvijā 1935. gadā dzīvoja 168 000 krievu, un krievi bija lielākā minoritāte. Bet pēc 2. pasaules kara migrācijas rezultātā Latvijā ieradās 70 000 krievu, galvenokārt iebrucēji no Pleskavas, Kaļiņinas u. c. Latvijai tuviem Krievijas apgabaliem, kur dzīves apstākļi bija sliktāki nekā Latvijā. Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur šo tautu dēvē par krieviem, citas tautas krievus dēvē par rusiem, bet Krieviju par Rosiju. Nosaukums *krievi* ir cēlies no Latvijai tuvākās slāvu cilts kriviču nosaukuma un saglabājies 8 gadsimtus. Latvijā dzīvojošie krievi ir pareizticīgie un vecticībnieki. Krievu valoda pieder pie slāvu valodu grupas, tai ļoti tuvas ir baltkrievu un ukraiņu valodas.

Baltkrievi ir trešā lielākā tautība Latvijā. Viņi dzīvo galvenokārt Austrumlatvijā. 1930. g. Latvijā bija 36 000 baltkrievu, bet 1990. g. — 120 000.

Latvijā tagad dzīvo ap 60 000 poļu, pamatā Austrumlatvijā, ap 35 000 lietuviešu,

ap 3000 igauņu, galvenokārt pierobežas joslās. Salīdzinājumā ar 1930. gadu poļu skaits gandrīz nemaz nav mainījies, par 10 000 palielinājies lietuviešu skaits, bet igauņu skaits samazinājies vairāk nekā par 3000.

Zemās dzimstības dēļ pēdējo 10 gadu laikā latviešu skaits strauji samazinājies. Un tagad tikai nedaudz vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju jeb 52 % ir latvieši.

Kādu etnosu pārstāvji dzīvo Latvijā? Kādu apstākļu dēļ viņi te ieradusies?

Kas ir reformācija?

Kādas pasaules reliģijas tu vari nosaukt?

Reliģijas Latvijā

Latvijā tāpat kā visās demokrātiskās valstīs ir garantēta sirdsapziņas brīvība — cilvēks var brīvi pievērsties jebkurai reliģijai vai nepievērsties nevienai. Lielākā daļa pasaules iedzīvotāju tādā vai citādā formā tic Dieva esamībai. Daļa iedzīvotāju, īpaši daudz bijušajās sociālisma zemēs, netic Dievam, šī iedzīvotāju daļa ir **ateisti** (tulkojumā no grieķu valodas — Dieva noliedzēji). Savukārt daļa uzskata, ka cilvēks nevar uzziņāt patiesību — ir Dievs vai arī Viņa nav. Šādus cilvēkus parasti dēvē par **agnostiķiem**.

Vai Dievs ir?

Ticīgais - Jā!

Ateists - Nē!

Agnostiķis - Varbūt!

Gan ticīgie, gan ateisti, gan agnostiķi ir mūsu sabiedrības pilsoņi, kuru ticības izvēles brīvību aizsargā likums, tāpēc nevienam nav tiesību aizskart jebkura cilvēka reliģisko pārliecību. Jebkuram Latvijas pilsonim, arī neticīgajam, ir jāzina galvenās reliģijas kā arī nozīmīgākās ticīgo grupas Latvijā.

Līdz 11. gs. Latvijā dzīvojošās ciltis nebija kristieši. Baltu dzīves uztvere atspoguļoja lietuviešu un latviešu folklorā, it īpaši vairāk nekā 200 000 tautasdziesmās, rakstos, arhitektūrā u. c. Kristīgā ticība Latvijā ienāca gan no austrumiem, gan no rietumiem. 12. gs. vācu misionāri un tirgotāji gan ar labu, gan karojot pakļāva Latvijā dzīvojošās tautas kristietībai, tolaik katoļu baznīcā. 16. gs. Eiropā notiek **reformācija** un arī lielākajā Latvijas daļā izplatās Luterā mācība jeb luterānisms. Luterānisms ir viens no protestantisma virzieniem.

17. gs. Latvija tika sadalīta starp Zviedriju un Poliju. Lielākajā Latvijas daļā palika **luterānisms**, bet Polijai piederošajā Latgalē valsts reliģija bija **katoļisms**. Šajā pašā laikā uz Latviju pārcēlās daļa krievu pareizticīgo, kuri nepieņēma patriarha Nikona reformas, jeb **vec ticībnieki**.

Pēc Latvijas iekļaušanas Krievijā 18. gs. pilsētās ieceloja krievi, pamatā pareiz-

ticīgie. Uz dzīvi Latvijas pilsētās apmetās arī ebreji, no kuriem lielākā daļa ir **jūdaisti**.

19. gs. dažādu apstākļu ietekmē daļa latviešu pārgāja pareizticībā.

1930. gadā vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju bija luterāņi, katoļu bija apmēram uz pusi mazāk kā luterāņu. 9 % iedzīvotāju bija pareizticīgie, bet 5 % — vecticībnieki un apmēram tikpat daudz jūdaistu. Laukos reliģiskais sastāvs bija viendabīgāks nekā pilsētās. Lielākā daļa ticīgo Kurzemē un Vidzemē bija luterāņi un baptisti, bet Latgalē — katoļi un pareizticīgie. Lielākajās pilsētās bija gan katoļi, gan luterāņi, gan jūdaisti.

Būtiskas pārmaiņas notikušas pēdējo 40 gadu laikā. Pieaudzis agnostiķu un ateistu skaits. Lielākajās pilsētās ir pārstāvētas visas ticības. Kurzemes un Zemgales laukos saglabājušās un arī no jauna izveidojušās katoļu draudzes. Lielāks kļuvis arī pareizticīgo skaits, galvenokārt pieaugot migrācijai.

Latvijā starp dažādām konfesijām nav raksturīgi strīdi un konflikti. Ilgus gadus, kad valsts vērsās pret reliģiju, dažādu konfesiju pārstāvji izmantoja vienas baznīcas telpas (piemēram, Ogres baznīcu — katoļi, luterāņi un baptisti).

Ne vienmēr var precīzi pateikt, pie kuras no grupām — ticīgais vai neticīgais — pieder katrs cilvēks, jo ir neiespējami novilkt robežu. Neapstrīdami, ka cilvēki, kuri apmeklē dievnamus un aktīvi piedalās baznīcas rituālā, ir pieskaitāmi pie ticīgajiem. Tomēr ne vienmēr cilvēks, kurš iet uz baznīcu, ir ticīgais, un otrādi — daudz cilvēku tic Dievam, lasa reliģiska satura literatūru, taču baznīcu neapmeklē. Cēlonis šādai attieksmei meklējams nesenaajā Latvijas un PSRS pagātnē, kad ticīgie, atklāti izsakot savu reliģisko pārliecību, nevarēja veikt daudzus darbus, piemēram, strādāt par skolotāju, žurnālistu u.c.

Neviena ticība Latvijā nav krasā pārkumā. Pēc aktīvo ticīgo skaita vislielākā ticīgo kopiena Latvijā ir katoļi. Tas ir viens no galvenajiem kristietības virzieniem, kas izveidojās, 1054. g. kristiešu baznīcai sašķeloties Rietumu (Romas katoļu) un Austrumu (pareizticīgo) baznīcā. Romas katoļu baznīcai ir centralizēta pārvalde visā pasaulē. Katolicisma centrs ir Vatikāns — valsts Romas pilsētā. Katoļu baznīcu pārvalda Romas pāvests, kuru ievēlē uz mūžu. Katoļi galvenokārt ir Latgalē, Latvijas pilsētās, kā arī atsevišķos apvidos Kurzemē (Suita) un Zemgalē (Ilūkste). Starp katoļticīgiem ir latvieši, lietuvieši, poļi u.c. Latvijā kristietības sākums saistīts ar pareizticīgo misijām vēl pirms vācu iebrukuma Baltijā. No krievu valodas ienākuši vārdi: krusts, grēks, kristīt, baznīca, svēts. Latvijas pareizticīgo baznīca ietilpst Krievijas pareizticīgo baznīcā. 1979. gadā pasaulē bija 15 autokefālas pareizticīgo baznīcas. Starp pareizticīgajiem ir krievi, latvieši u. c. Pēc savas izcelsmes, ņemot vērā vecāku un vecvecāku ticību, lielākā daļa latviešu ir luterāņi. Luterānisms ir viens no protestantisma pamatvirzieniem, kas radās Vācijā 16. gs. reformācijas kustības ietvaros un 16. gs. izplatījās arī Latvijā. No 1947. g. pastāv Luteriskā Vispasaules federācija, kas apvieno 59 evengēliski luteriskās baznīcas.

Bez tam Latvijā ar nelielu ticīgo skaitu ir pārstāvētas islama ticība starp Latvijā dzīvojošajiem azerbaidžāņiem un tatāriem, armēņu gregoriskā baznīca starp Latvijas

armēņiem, un dažas Eiropā jaunas ticības — budisms, Krišnas mācība u.c. Latvieši, atjaunojot pirmskristiānisma laika ticību, nodibinājuši Dievturu draudzes.

**Kāpēc Latgale ir katoliciskāka nekā pārējā Latvijas daļa?
Kādas kristietības konfesijas Latvijā ir visvairāk pārstāvētas? Kādas ir atšķirības to starpā?**

Latvieši pasaulē

Ārpus Latvijas dzīvo apmēram 300 000 cilvēku ar latvisku izcelsmi.

Viena daļa latviešu Latviju pametuši jau sirmā senatnē. 1324. g. krievu kņazs Dāvids Timofejevs no Rēzeknes apkārtnes aizveda ap 30 tūkstoš latviešu, bet 1558. g. Ivans Bargaiss no tā paša apvidus aizveda apmēram 30 tūkstošus karagūstekņus. Svešumā latvieši piekopusi visādus amatus, vergojuši arī tatāriem un persiešiem.

13. gs. ap 100 tūkstoš zemgaļu un daļa kuršu, nevēlēdamies pakļauties krustnešiem, pārcēlās uz dzīvi Žemaitijā.

Dzimtbūšanas laikos zemnieki bēga uz Krieviju, Poliju, Prūsiju un Lietuvu.

Pēc zemnieku brīvlaišanas 19. gs. sākumā un vidū Kurzemi un Vidzemi atstāja 60 000, bet Latgali — 70 000 latviešu. Tie devās uz Krieviju, lai tur izveidotu savas saimniecības. 1802. gadā radās Rižkovas kolonija, 1840. gadā — latviešu kolonijas Melnās jūras piekrastē, 70. gados — Baškīrijā, bet 1900. g. — Klusā okeāna krastā. 19. gs. beigās latvieši devās pāri Atlantijas okeānam uz ASV, Brazīliju u. c. Pēc 1905. gada revolūcijas vairāk nekā 10 000 latviešu izceļoja uz Sibīriju, ASV, Kanādu, Brazīliju, Argentīnu, Austrāliju, D – Āfriku.

1897. g. ārpus Latvijas dzīvoja aptuveni 150 000 latviešu, visvairāk Kauņas un Pleskavas guberņās un Pēterburgā.

Priekš 1. pasaules kara ārpus Latvijas dzīvoja ap 220 000 latviešu jeb 13 %. 1. pasaules kara laikā Latviju atstāja 850 000 iedzīvotāju. 20. gs. 20. gados Latvijā atgriezās tikai 230 000 tautiešu. 1935. g. pasaulē bija 1 780 000 latviešu, no kuriem 16 % — ārpus Latvijas. Visvairāk latviešu dzīvoja PSRS: 1926. g. — 200 000 jeb 11,2 % no visiem latviešiem, 40 000 dzīvoja ASV, 23 000 — Lietuvā, 7 000 — Igaunijā un tikpat arī Brazīlijā. Vairāki simti latviešu dzīvoja arī Argentīnā, Anglijā, Ķīnā, Austrālijā, Francijā, apmēram 100 dzīvoja Polijā, Šveicē, Čehoslovākijā, Holandē, daži desmiti — Ēģiptē, Austrijā, Dānijā, Somijā, Itālijā, Zviedrijā, Marokā, D – Āfrikā, Ungārijā, Indijā u. c.

Nedaudz mazāk kā puse ārzemēs dzīvojošo latviešu dzīvoja pilsētās — Pēterburgā, Maskavā, Bostonā, Ņujorkā, Čikāgā, Filadelfijā, Baltimorā, Klivlendā, Sanfrancisko u. c.

Pašreiz pasaulē ir 1 661 000 latviešu, no kuriem Latvijā dzīvo 1 388 000, ASV — 100 000, Krievijā — 73 000, Austrālijā — 24 000. Skandināvijā dzīvo ap 1 000 latviešu, Anglijā un Jaunzēlandē — pa tūkstošim, Brazīlijā — 5 000, Kanādā — 25 000.

Mūsdienu migrācijas procesi rāda, ka atkal daļa latviešu (gados jauni cilvēki, zinātnieki) pārceļas uz dzīvi R – Eiropā, Skandināvijas zemēs un Amerikā.

Uz kādām valstīm pārceļoja latvieši?

Latvijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Latvija atrodas mērenā klimata joslā Baltijas jūras A krastā. Tās jūras robeža ir 5 reizes garāka nekā Lietuvai, tāpēc arī lielākas iespējas izmantot savu ģeogrāfisko stāvokli Austrumu un Rietumu tirdznieciskajos sakaros un attīstīt zivrūpniecību piekrastē. Arī Latvijas upes izsenis tika izmantotas kā tirdzniecības ceļi un zvejas vietas, to krastos radās pirmās apdzīvotās vietas, kas vēlāk kļuva par svarīgiem tirdzniecības centriem.

No Atlantijas okeāna R vēji nes mēreni mitras gaisa masas. Vidējā aukstākā un siltākā mēneša temperatūra attiecīgi ir -5°C un $+17^{\circ}\text{C}$. Veģetācijas periods ilgst 200 dienas. Latvijā ir labvēlīgi dabas apstākļi vasaras miežu, rudzu, ziemas kviešu, auzu, linu, cukurbiešu, kartupeļu u. c. kultūru audzēšanai.

Latvijā ir daudz ganību, tāpēc ir apstākļi piena un gaļas lopkopības attīstībai. Latvijā ir vairāk mežu nekā Lietuvā, Dānijā, Vācijā, Polijā, apmēram tikpat, cik Igaunijā. Vairāk nekā puse ir priežu meži, mazāk egļu un bērzu meži, retāk liepu, ozolu, ošu audzes.

Latvijā ir lieli dolomīta, kaļķakmens, ģipšakmens, smilts, grants, māla krājumi, tāpēc valstī attīstās būvmateriālu rūpniecība. Nelieli naftas, dzelzs rūdas un brūnoglū krājumi pagaidām netiek izmantoti.

Mēreni mitrais jūras klimats, minerālūdeņi, ārstnieciskās dūņas, rūpniecības neskartā daba ir Latvijas kūrortsaimniecības pamats.

Neskarta un nepieņānīta daba ir jebkuras valsts bagātība. Latvijā ir 5 dabas rezervāti, vairāk nekā 100 liegumi, vairāki dabas parki.

Kāpēc Latvijā ir vēlēnu podzolētās augsnes?

Latvijas enerģētika

Latvija nav bagāta ar enerģētiskajiem resursiem — vēju, ūdens enerģiju, kūdras, malku.

Elektroenerģiju Latvijā sāka izmantot 19. un 20. gs. mijā, tolaik lielākās elektrostacijas jauda bija 7 reizes mazāka kā 1939. g. celtās Ķeguma HES jauda. 20. – 30. gados Latvijā pie Aiviekstes, Amatas, Abulas, Juglas un citām upēm uzcēla nelielas HES, kuru jauda bija 100 – 500 kW, Ķeguma HES jauda bija 51 MW. 2. pasaules kara laikā lielākā daļa elektrostaciju tika nopostītas. Pēc kara tās tika atjaunotas. Strauji un arī nepārdomāti attīstot rūpniecību, pieauga elektroenerģijas patēriņš, cēla jaunas ES, bet mazo upju HES atstāja novārtā. Un tā salīdzinājumā ar

1940. gadu elektrostaciju kopējā jauda 80. gados bija palielinājusies 14 reizes, saražotais elektroenerģijas daudzums uz 1 iedzīvotāju palielinājies 20 reizes. 80. gados vairāk nekā 60 % Latvijas elektroenerģijas ražoja hidroelektrostacijas Pļaviņās, Ķegumā un Rīgā, kuras diennaktī strādā tikai dažas stundas. Padomju varas gados, ceļot Pļaviņu un Rīgas HES, tika izpostīta Daugavas senleja un nodarīts liels ļaunums dabai Daugavas krastos. Bez tam Latvijā ir 4 termoelektrocentrāles. Rīgas TEC - 1 kā kurināmo izmanto gāzi un kūdru. Lielākā ir Rīgas TEC- 2, kuras jauda ir 400 MW un kura kā kurināmo izmanto naftas produktus. Naftas produktus izmanto arī Rīgas VRES un Liepājas TEC, kuru jauda attiecīgi ir 20 un 10 kW un kurās ražo tikai dažus procentus Latvijas elektroenerģijas. Sākot ar 50. gadiem visā Baltijā bija centralizēta siltumapgāde. 80. gados Latvijā ražoja 25 milj. GJ siltumenerģijas. No ārvalstīm Latvija saņem gandrīz 2 reizes lielāku elektroenerģijas daudzumu nekā saražo pati. Latvija elektroenerģiju saņem galvenokārt no Baltijas ES, kas atrodas Igaunijā, un no Sanktpēterburgas.

40 % elektroenerģijas izmanto rūpniecībā, 20 % — lauksaimniecībā.

**Kuras ES izbūves dēļ tika zaudētas lielas kultūrvēsturiskas vērtības?
Kādas bija šīs celtniecības ekoloģiskās sekas?
Kas un kādas enerģijas izejvielas piegādā Latvijai? Vai Pāvilostā var celt AES?**

Latvijas rūpniecība

Rūpniecības attīstība Latvijā sākās 19. gs. 2. pusē, kad, paplašinoties ekonomiskajiem sakariem starp Eiropu un Krieviju un izmantojot Latvijas izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, Rīgas un Liepājas ostās radās pirmie rūpniecības uzņēmumi. Lielāko daļu no tiem 1. pasaules kara laikā izveda uz Krieviju.

20. – 30. gados Latvijā uz 1 iedzīvotāju bija 3 reizes vairāk mežu nekā Polijā, Dānijā, 5 reizes vairāk nekā Vācijā, 7 reizes vairāk nekā Anglijā un 9 reizes vairāk nekā Beļģijā, savukārt koku eksports bija 2 reizes mazāks kā Norvēģijā. Ogļu patēriņš Latvijā bija lielāks nekā Lietuvā, bet 4 reizes mazāks kā Zviedrijā, 5 reizes mazāks kā Dānijā, 8 reizes mazāks kā Vācijā, 12 reizes mazāks kā Anglijā un 15 reizes mazāks kā Beļģijā. Kurināmo ieveda. Arī tagad Latvija ap 90 % kurināmā ieved, no tā vairāk nekā 2/3 ir naftas pārstrādes produkti, 1/4 dabasgāze, kuru kopš 1962. g. saņem no Dašavas, kopš 1972. g. — no Toržokas. Līdz tam Latvijā izmantoja mākslīgo gāzi, kuras ražošana Liepājā un Rīgā sākās 19. gs. beigās.

Izmanto arī vietējo kurināmo — malku un kūdru. Kūdras rūpniecība sāka attīstīties pagājušā gs. sākumā. Mūsdienās kūdras fabrikas darbojas Olainē, Sedā, Stružānos, Baložos, Misā un Zilaikalnā.

Latvijas izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis un koksnes krājumi sekmēja **kokapstrādes rūpniecības** attīstību. Senas tradīcijas ir zāgmateriālu, papīra ražošanai. No lupatām papīru ražoja jau 16. gs., bet no koksnes - kopš 19. gs. Šodien papīru

ražo Līgatnē, Rīgā, Staicelē, kartonu - Rankā, celulozi un papīru - Slokā. Vairāk nekā 60 % Latvijai nepieciešamās celulozes piegādā Krievija, Ukraina, Baltkrievija, Somija, Zviedrija, Norvēģija u. c. Lielākās zāģētavas ir Rīgā un Ventspilī. Skaidu plātnes ražo Rīgā, finieri Rīgā un Daugavpilī, sērkoņus — Rīgā un Liepājā, sporta laivas — Jūrmalā. Tāpat kā gs. 1. pusē, arī tagad uz ārzemēm izved lielu šīs produkcijas daļu. Lielākajās pilsētās ir attīstīta mēbeļrūpniecība. Mežrūpniecības uzņēmumos sagatavo kokmateriālus un iegūst priežu sveķus.

Vēl viena no vecākajām Latvijas rūpniecības nozarēm, kura balstās galvenokārt uz pašu izejvielām, ir **būvmateriālu, stikla un porcelāna** rūpniecība. Kopš 13. gs. ražo ķieģeļus un kārņiņus. Šī gs. 60. gados likvidēja mazos ķieģeļu ceļus, izveidoja lielus uzņēmumus Rīgā, Valmierā, Daugavpilī, Liepājā un citur. Rīgā, Vangažos, Sauriešos, Daugavpilī un Jelgavā ražo dažāda veida betonu, bet saliekamās dzelzsbetona konstrukcijas — Rīgā, Vangažos, Daugavpilī, Jēkabpilī, Jelgavā. 12. gs. darbojās kaļķu ceplī. Tagad kaļķus ražo Rīgā, Brocēnos, Sauriešos, ģipsi ražo Sauriešos, cementu — Rīgā un Brocēnos. Māla drenu caurules ražo Lodē, Kupravā, Ugālē, būvkeramiku — Rīgā, Brocēnos, Sauriešos, linoleju — Liepājā, kārņiņus restaurācijai — Cēsīs. Kopš 17. gs. Latvijā attīstās stikla rūpniecība. Logu, vitrīnu mozaikas, apdares flīzes, stikla traukus un taru, spoguļus u.c. ražo Rīgā un Līvānos, porcelāna izstrādājumus — Rīgā, keramikas izstrādājumus gatavo visā republikā, it īpaši Latgalē.

Jau 2. gs. Latvijā kausēja purva rūdu, hercoga Jēkaba laikā Kurzemē darbojās ap 15 metālapstrādes manufaktūras, kurās izmantoja arī ievesto dzelzsrūdu, bet 19. gs. 2. pusē metālu ražoja no lūžņiem. 20. gs. sākumā Rīgā un Liepājā darbojās metālapstrādes uzņēmumi, kuru ražojumi bija pasaules līmenī. Pašlaik Latvijā ir tikai viens melnās metalurģijas uzņēmums, kas atrodas Liepājā un no Baltijas metāllūžņiem ražo lokšņu tēraudu, jumtu skārdu, stieples u.c. — kopā tikai 1/10 no Latvijai nepieciešamās melno metālu produkcijas.

Kopš attīstības pirmsākumiem **mašīnbūves un metālapstrādes** uzņēmumi izmanto ievestās izejvielas. 20. gs. sākumā tie darbojās Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, kur ražoja lokomotīves, dzelzceļa vagonus, auto, kuģus, sāka būvēt lidmašīnas. 20. – 30. gados ārzemēs pazina Latvijā ražotos telefonus, radio, velosipēdus u.c. produkciju. Padomju varas gados Rīgā visvairāk cēla mašīnbūves un metālapstrādes uzņēmumus, tāpēc tagad Latvijas galvaspilsētā ražo vairāk nekā 70 % republikas mašīnbūves un metālapstrādes produkcijas un tikai dažus procentus no tās — Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā, Rēzeknē. Pēdējā gadsimta laikā šīs nozares produkciju ražoja Latvijai un Austrumiem. Telefonus, radio, magnetofonus ražo Rīgas «VEF» un «Radiotehnika», veļas mazgājamās mašīnas, elektroiekārtas, elektrosplūdzes ražo Rīgā. Arī dzelzceļa vagonus, mopēdus, autoelektroiekārtas, lauksaimniecības mašīnas ražo Rīgā, turpat remontē kuģus. Mikroautobusus ražo Jelgavā, Daugavpilī ražo velosipēdu, mopēdu un auto ķēdes, Liepājā, Jelgavā, Rēzeknē ražo lauksaimniecības mašīnas. Sanitārtehniskās iekārtas ražo Ventspilī, darbāldus, tekstiliekārtas, dīzeļus, ugunsdzēsšanas aparātus, mājturības aparātus — Rīgā,

ugunsdzēsšanas iekārtas — Valmierā, iekārtas ķīmiskajai, būvmateriālu, mežrūpniecībai un komunālajai saimniecībai, hidrometeoroloģisko aparatūru, metāla konstrukcijas — atkal Rīgā, virtuves traukus — Talsos, bērnu ratiņus — Liepājā, slēdzenes — Aizputē, alumīnija un emaljētos traukus — Rīgā, Madonā, Jaunjelgavā.

19. gs. 2. pusē Rīgā darbojās ķīmijas rūpnīca, gumijas izstrādājumu fabrika, superfosfāta rūpnīca, kura 20. – 30. gados ar minerālmēsliem apgādāja Baltiju. Pēc 2. pasaules kara radās jaunas ķīmiskās rūpniecības nozares — sevišķi tīru vielu ražošana, ķīmisko reaģentu, plastmasas izstrādājumu, sintētiskās šķiedras ražošana. Pašreiz **ķīmiskās rūpniecības** produkcijā ir ļoti daudzveidīga. Latvijas ķīmiskajā rūpniecībā izmanto galvenokārt ievestās izejvielas, un krietni vairāk nekā puse saražotās produkcijas tiek izvesta uz Krieviju. Daugavpils ķīmiskās šķiedras rūpnīca ir lielākais šīs nozares uzņēmums Baltijā. Plastmasu un izstrādājumus no tās ražo Olainē, Rīgā u.c., stikla šķiedru — Valmierā, sadzīves ķīmiju: aerosolus, dezodorantus, sintētiskos mazgāšanas līdzekļus u.c. — Dobelē, Sentažos, lakas un krāsas — Rīgā. 1913. gadā Rīgā darbojās pasaules 4. lielākais ķīmiskās rūpniecības uzņēmums «Provodņiks», kas ražoja gumijas izstrādājumus. Rīgā arī šodien ražo gumijas apavus.

60. gados Rīgā un Olainē sāka ķīmisko reaģentu un sevišķi tīru vielu ražošanu, bet pēc 10 gadiem Ventspils ostas rūpnīcā sāka šķidro komplekso minerālmēsļu ražošanu. Jāpiebilst, ka šo uzņēmumu darbība ir nodarījusi diezgan lielu ļaunumu Olaines un Ventspils dabai un iedzīvotājiem.

Arī vieglajai rūpniecībai, kuras pirmsākumi Latvijā meklējami 18. gs., kad Rīgā un Jelgavā sāka darboties pirmās ādu apstrādes manufaktūras un vilnas audumu ražotnes, republikā trūkst izejvielu. Un tomēr zeķu ražošanā uz 1 iedzīvotāju Latvija ir 1. vietā pasaulē. Pats par sevi šis fakts būtu apsveicams, ja vien tas nebūtu padomju varas gados īstenotās nepārdomātās rūpniecības attīstības politikas rezultāts. Proti, vieglajai rūpniecībai nepieciešams daudz darbaspēka un daudz izejvielu, kuru Latvijā trūkst un kurus ieveda, tādējādi sarežģījot sadzīves apstākļus tajās apdzīvotajās vietās, kurās šie uzņēmumi atradās.

Latvija importē izejvielas vieglajai rūpniecībai — kokvilnu ievēd no Vidusāzijas un Kazahstanas, vilnu — no Ukrainas un Ziemeļkaukāza, mākslīgo zīdu no Lietuvas un Baltkrievijas. Vislabāk Latvija ir nodrošināta ar linu — 60 % nepieciešamo izejvielu tā ražo pati. Linu fabrikas ir Daugavpilī, Rēzeknē, Viļākā, Krāslavā, Valmierā, Mazsalacā, Varakļānos, Preiļos un Jelgavā, kokvilnas rūpniecība attīstīta Rīgā un Tīnužos, bet vilnas rūpniecība — Bauskā un Rīgā. Mākslīgā zīda rūpniecības uzņēmumi ir Rīgā un Rēzeknē. Trikotāžas rūpniecība ir viena no jaunākajām vieglās rūpniecības nozarēm, lielākie uzņēmumi ir Ogrē, Rīgā, Daugavpilī, Cēsīs, Jūrmalā un citur, galvenokārt mazpilsētās. Arī neausto audumu ražošana ir jauna nozare. Tos ražo Rīgā. Zeķes Rīgā ražo «Aurora». Vairāk nekā pusi trikotāžas rūpniecības produkcijas izved. Liepājā ražo austās un pītās lentes un mežģīnes. Vienīgais Baltijas filca rūpniecības uzņēmums, kurš ražo cepures, ir Rīgā, bet Limbažos izgatavo siltos filca apavus. Ādas rūpniecībā palielinās mākslīgo izejvielu izmanto-

šana, tās ražo Ozolniekos, bet jēlādas saņem no Vidusāzijas un Kazahstanas. Lielākie uzņēmumi ir Rīgā, Liepājā, Jelgavā. Rīgā un Daugavpilī apstrādā kažokādas un izgatavo apavus un ādas galantēriju: somas, cimdus, jostas u.c. Lielākie šūšanas rūpniecības uzņēmumi atrodas Rīgā, bet šī nozare attīstīta visā republikā.

No **medicīnas rūpniecības** nozarēm visvairāk attīstīta zāļu ražošana — Olainē, Rīgā. Siguldā, Līvānos ražo veterināros preparātus.

1588. g. Latvijā nodibināja 1. tipogrāfiju, taču straujāka **poligrāfiskās rūpniecības** attīstība sākās 19. gs. Rīgā šobrīd ir lielākie uzņēmumi, bet arī citur Latvijā darbojas tipogrāfijas.

Pārtikas rūpniecības izejvielas ir zivis un lauksaimniecības ražojumi. Ieved garšvielas un dienvīdu augļus. Gaļas rūpniecības produkciju tāpat kā gs. sākumā izmanto paši un arī izved, galvenokārt uz Austrumiem. Gaļas kombināti ir Jēkabpili, Jelgavā, Tukumā, Rīgā, Liepājā, Saldū, Talsos, Ventspilī, Daugavpilī, Rēzeknē, Valmierā, Balvos. Siguldā, Liepājā un Ludzā pārstrādā putnu gaļu. Latvijā ražo apmēram 20 dabisko siera šķirņu : Valmierā, Rīgā, Preiļos, Cesvainē, Priekulē, Saldū, Iecavā, Dzērbenē. Sviestu ražo 30 uzņēmumi, lielākie no tiem ir Valmierā, Priekulē, Dobelē, Vilcē, Stelpē, Aizputē, Krāslavā. Sauso pienu ražo Preiļos, sauso vājpienu — Aizputē un Krāslavā, piena cukuru — Trikātā, Preiļos, Jaunpiebalgā, piena konservus — Rēzeknē. Piena kombināti ir Rīgā, Valmierā, Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī, Rēzeknē, Bauskā.

Lielākie **zivju pārstrādes** centri ir Ventspilī, Liepājā, Rojā, Rīgā, Salacgrīvā, Mērsragā, Saulkrastos.

Cukura rūpnīcas darbojas Jelgavā, Liepājā, Jēkabpilī, tajās pārstrādā vietējās cukurbietes. Daļu cukura izved uz Krieviju, Igauniju.

Augļu un dārzeņu pārstrādes rūpniecība aizsākās 19. gs. 2. pusē ar kāpostu un gurķu skābēšanu Krievijas vajadzībām. Tagad konservu fabrikas darbojas Jelgavā, Bauskā, Sabilē, Daugavpilī, Rēzeknē, Jēkabpilī un citur Latvijā.

Cieti ražo Alojā, Lizumā, Preiļos, Talsos un arī citur, spirtu no rudziem vai kartupeļiem ražo Alojā, Iecavā, Jaunkalsnavā, Talsos.

Augu eļļas ražo no ievestajām saulgriežu sēklām, sojas, zemesriekstiem un kokosriekstiem. No taukvielām ražo ziepes, sveces u. c.

Maizes rūpniecība attīstīta visā Latvijā.

Konditorejas rūpniecības uzņēmumi izvietoti galvenokārt pilsētās, lielākie un slavenākie Rīgā — «Laima» un «Staburadze».

Bezalkoholiskos dzērienus ražo Rīgā, Naukšēnos. Alu ražo tikpat kā visur Latvijā. Vīnu, tabaku un balzamu — galvenokārt Rīgā.

Latvijā ir attīstīta miltu, putraimu un kombinētās lopbarības rūpniecība un mikrobioloģijas rūpniecība. Miltus un putraimus gatavo galvenokārt no ievestām izejvielām Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā, Rēzeknē, Dobelē. Kombinēto lopbarību ražo Rīgā, Daugavpilī, Rēzeknē, Valmierā, Dobelē, Madonā, Stendē, Saldū. Lielākais mikrobioloģijas rūpniecības uzņēmums ir Līvānos.

Kuras ir senākās, kuras jaunākās rūpniecības nozares? Kuras rūpniecības nozares izmanto pašu izejvielas? Kuri ir lielākie rūpniecības centri?

Kādas izmaiņas notikušas pēdējo divu gadu laikā Latvijas rūpniecībā?

Latvijas lauksaimniecība

Jau 1. g. tūkst. p. m. ē. Latvijā nodarbojās ar līdumu zemkopību. Pirmie kultūraugi bija mieži, kvieši, prosa, zirņi, pupas, vējaugas. Vēl 19. gs. lielākā daļa zemes piederēja muižniekiem, bet pēc 20. gs. 20. gadu agrārās reformas to sadalīja privātsaimniecībās, no tām visvairāk bija mazu un vidēji lielu saimniecību. 20. – 30. gados Latvijā graudaugu ražība bija zemāka nekā caurmērā Eiropā, zemāka nekā Lietuvā, Igaunijā, Polijā, ievērojami zemāka nekā Dānijā, Beļģijā, Holandē, bet augstāka nekā Padomju Savienībā.

20. – 30. gados vislielākās bija rudzu un auzu sējumu platības. Visaugstākā ražība bija kviešiem. Arī pašreiz ziemas kviešiem ir visaugstākā ražība, vidēji 27 cnt/ha.

Kviešu un rudzu ražas Latvijā ir gandrīz vienādas — ap 200 tūkst. t gadā. Rudzu ražība ir par dažiem cnt/ha zemāka kā kviešiem, miežu ražība ir zem 20 cnt/ha. Rudzu raža ir par 100 tūkst. t mazāka kā Lietuvā, bet lielāka nekā Igaunijā, apmēram tāda pati kā Dānijā un Zviedrijā. Lai gan visaugstākā graudaugu ražība Zemgalē pārsniedz 50 cnt/ha, tomēr vidēji kviešu, rudzu un miežu ražība ir 2 reizes zemāka kā Lielbritānijā, Dānijā, Nīderlandē, Vācijā. Vairāk nekā pusi Latvijas labības sējumu aizņem vasaras mieži.

Latvijā ir par 1 milj. ha mazāka lauksaimniecībā izmantojamo zemju platība kā Lietuvā — 2,45 milj. ha. Ap 30 % šīs platības aizņem pļavas un ganības.

Lielākās kultūraugu sējumu platības (40–50 %) aizņem lopbarības kultūras un graudaugi. Mieži ir galvenā lopbarības kultūra, tos izmanto arī pārtikas rūpniecībā.

Kartupeļus audzē gan pārtikai, gan lopbarībai. Vislielākie kartupeļu lauki ir Rīgas, Ventspils, Valkas rajonā, vismazāk to ir Zemgalē. Kartupeļus audzē galvenokārt piepilsētas zonā.

Pāris procentu no sējumu platības ir atvēlēti tehnisko kultūru — linu un cukurbiešu audzēšanai. Cukurbietes Latvijā audzē kopš 19. gs. vidus. Tās izmanto cukura ražošanai, lopbarībā, spirta un citronskābes ražošanai. Vislielākās cukurbiešu platības ir Zemgalē un D - Kurzemē. Cukurbietes vidēji ir 2–3 reizes ražīgākas kā kartupeļi. Cukurbiešu ražība ir 200–300 cnt/ha. 19. gs. linus audzēja visā Latvijā, 20. – 30. gados tā bija eksportprece. Patlaban vislielākās linu ražas ir Valmieras rajonā un visvairāk linus audzē A - Latvijā.

Dārzenkopība attīstīta pilsētu tuvumā, bet visvairāk augļu dārzu ir Bauskas, Cēsu, Jēkabpils un Liepājas pusē.

Latvijā viena no svarīgākajām lauksaimniecības nozarēm ir **piena un gaļas lopkopība**, šķirnes lopu audzēšana un cūkkopība, bet viena no izdevīgākajām — putnkopība.

19. gs. vidū no R - Eiropas Latvijā ieveda šķirnes govīs, kuras krustojot ar vietējām ieguva Latvijas brūno govju šķirni. Gandrīz viss ganāmpulks ir Latvijas brūnās.

Piena ražošanā uz 100 ha lauksaimniecības zemju Latvija pārspēj NVS, atpaliek no Lietuvas un Igaunijas.

Putnkopība, cūkkopība un aitkopība ir puslīdz vienmērīgi attīstīta visā Latvijā.

Pēdējā pusgadsimta laikā strauji samazinājies zirgu skaits. Šobrīd visvairāk zirgu ir Valmieras un Madonas rajonā. Slavenākās zirgaudzētavas ir Oktē, Burtniekos, Tērvetē, Rēzeknē. 60. – 80. gados ap 400 zirgu tika pārdoti Vācijā, Nīderlandē, Itālijā, Somijā, Lielbritānijā, Austrijā, Brazīlijā, Beļģijā, Francijā, Dānijā, Zviedrijā, Šveicē, Ķīnā un Korejā.

Latvijā audzē arī augstvērtīgus **kažokzvērus** — ūdeles, polārlapsas un sudrablapsas.

Diķos audzē galvenokārt karpas, nedaudz — karūsas, liņus, līdakas, retāk sīgas un zandartus. Vislielākās diķu platības ir Liepājas un Limbažu pusē.

Biškopībai Latvijā ir senas tradīcijas. Bites apputeksnē vairāk nekā 90 % lauksaimniecības kultūragu. Biškopībā iegūst medu, vasku, propolisu, ziedputekšņus, peru pienīgu, bišu indi.

Kādas laiksaimniecības kultūras izdevīgi audzēt? Kāda ir graudaugu ražība, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm? Kādas krāsas govīs ir sastopamas Latvijā? Kādus putnus audzē Latvijā?

Latvijas ekonomiskie sakari

Latviju allaž ir šķērsojuši rosīgi tirgotāji: gan tie, kuri pa seno zīda ceļu devās uz Āziju, gan tie, kuri pa dzintara ceļu devās uz Eiropu, gan tie, kuri kuģoja uz Skandināviju.

Ši gs. sākumā apmēram 80 % preču, kuras izveda no Latvijas, nāca no Krievijas.

Latvijas Republikai bija tirdzniecības līgumi gandrīz ar visām Eiropas valstīm un arī ar Turciju, PSRS, Japānu, Ameriku. Preču eksports un imports uz 1 iedzīvotāju Latvijā bija lielāks nekā Igaunijā, 2 reizes lielāks nekā Lietuvā, 3 reizes lielāks nekā Polijā, 8 reizes lielāks nekā PSRS, lielāks nekā Ungārijā, Spānijā, Portugālē, Itālijā un Balkānu valstīs, bet 2 reizes mazāks kā Vācijā un Francijā, 4 – 6 reizes mazāks kā Dānijā, 2 — 3 reizes mazāks kā Zviedrijā, Beļģijā, Holandē. Tāpat kā Lietuva un Igaunija, Latvija bija agrāra valsts, kurā galvenokārt ieveda gatavo produkciju, bet izveda izejvielas un pārtiku. Salīdzinājumā ar eksportēto sviestu, bēkonu, augļiem, liniem, linsēklām, sēklām, labību u. c. no Latvijas izvesto adījumu, kokvilnas un vilnas audumu, celulozes, kokvilnas un linu diegu, naftas, smēreļļu, finiera, gumijas izstrādājumu, pudeļu korķu, papīra, sērkokciņu, vagonu, velosipēdu, superfosfāta u. c. bija apmēram 2 reizes mazāk. Latvijā ieveda rudzus, kviešus,

miežus, cukuru, olas, rīsu, sāli, siļķes, krāsainos metālus, tekstilizstrādājumus, tabaku, lauksaimniecības mašīnas u.c. Vislielākā preču apmaiņa bija ar Vāciju un Angliju, mazāka ar Lietuvu, Igauniju, Beļģiju un Luksemburgu, Holandi un Franciju. Padomju varas gados ievērojami palielinājās preču apmaiņa ar Austrumiem, bet ar Rietumiem — samazinājās, saglabājoties galvenokārt tikai ar tām valstīm, kuru politikā un saimniecībā bija liela PSRS ietekme, tikai nedaudz ar Franciju, Somiju, Lielbritāniju. No PSRS Latvija **ieveda** lielāko daļu kurināmā, melno un krāsaino metālu, kā arī citu rūpniecības nozaru izejvielas: elektroenerģiju — galvenokārt no Igaunijas, kurināmo — no Krievijas un Baltkrievijas, melnos metālus — no Ukrainas, Krievijas, Urāliem, krāsainos metālus — no Urāliem, Ziemeļkaukāza, Krievijas centra, ķīmiskās rūpniecības produkciju — no Ukrainas, Baltkrievijas, Krievijas centra, mašīnbūves preces — no Ukrainas un Krievijas centra, būvmateriālus — no Lietuvas, kokapstrādes, celulozes, papīra ražojumus — no Krievijas ZR u.c. Latvija **izveda** uz PSRS radio, telefonus, automātiskās telefonu centrāles, veļas mazgājamās mašīnas, slaukšanas iekārtas, dīzeļmotorus, tramvaja vagonus, lauksaimniecības ražojumus, trikotāžu u.c. Uz citām valstīm **izveda** radio, mopēdus, mikroautobusus, dīzeļmotorus, dīzeļģeneratorus, mēģinātājus, zivju izstrādājumus, piena konservus, sviestu, sērkociņus, cementa un stikla rūpniecības ražojumus, koka skaidu plātnes, papīru un medikamentus.

1993. g. un 1994. g. Latvijas ārējās tirdzniecības balance bija negatīva. 1994. g. janvārī Latvija eksportēja preces par 38.1 milj. latu, bet importēja — par 40.7 milj. latu. Nozīmīgākie Latvijas tirdzniecības partneri eksportā bija Krievija (apmēram 30 % no eksporta kopapjoma latos), Vācija (apmēram 10 %), Lielbritānija (apmēram 9 %), Lietuva (apmēram 7 %), Ukraina (apmēram 7 %), Zviedrija (apmēram 5 %). Rēķinot naudā, vislielākie Latvijas importa tirdzniecības partneri bija Krievija (apmēram 40 %), Vācija (apmēram 12 %), Lietuva (apmēram 9 %), Somija (apmēram 7 %), Igaunija (apmēram 6 %), Zviedrija (apmēram 6 %). Koksni un tās izstrādājumus Latvija eksportē galvenokārt uz EEA valstīm, lauksaimniecības un pārtikas rūpniecības produktus, tekstilizstrādājumus, ķīmiskās rūpniecības preces — galvenokārt uz NVS valstīm. Enerģētisko un kurināmā resursus Latvijā ievēd galvenokārt no NVS un Lietuvas, lauksaimniecības un pārtikas rūpniecības preces — galvenokārt no EEA valstīm, ķīmiskās rūpniecības preces — galvenokārt no NVS, EEA, mehāniskās ierīces un iekārtas — pārsvarā no EEA un EBTA.

Ar kurām valstīm Latvija tirgojas visvairāk?

Latvijas transporta sistēma

Latvija atrodas svarīgu tirdzniecības ceļu krustpunktā. Viens no senākajiem transporta veidiem Latvijā ir **upju transports**. Rīgā 19. gs. vidū atklāja upju tvaikoņu satiksmi. Mūsdienās kuģojamas ir Ventas lejtece, Lielupe (posmā Kalnciems – Jūrmala), Daugava (no ietekas līdz Doles salai, HES ūdenskrātuvēs un posmā Līvāni –

Krāslava). Pārvadā galvenokārt izejvielas celtniecības materiālu ražošanai.

Izsēnis jūras ceļus izmantoja gan tirdznieciskajiem darījumiem, gan laupīšanas nolūkos. **Jūras transporta** nozīme palielinājās 19. gs. 2. pusē, kad Latvijas ostās ievērojami palielinājās pa uzbūvētajām dzelzceļa līnijām no Krievijas ievesto preču daudzums. 20. – 30. gados Latvijai bija vairāk kuģu nekā Vācijai, Francijai, Itālijai, Spānijai vai Portugālei, apmēram tikpat, cik Igaunijai un Somijai, bet Latvijas kuģi varēja pārvadāt 3 reizes mazāk kravu kā Dānijas, 4 reizes mazāk — kā Anglijas, 14 reizi mazāk — kā Nīderlandes un 19 reizi mazāk kā Norvēģijas kuģi. Tagad pa jūru pārvadā mazāk kravu kā pa autoceļiem. No Ventspils izved naftas produktus, ievēd labību, jēlcukuru, no Rīgas izved gāzi, bet Liepāja pēdējā pusgadsimta laikā bija kara osta, šis apstāklis traucēja tirdzniecisko sakaru veidošanos Liepājā. Pirmās **dzelzceļa** līnijas Latvijā radās 19. gs. 2. pusē. Pēterburgas – Varšavas līnija šķērsoja Latviju posmā Pitalova (Abrene) – Daugavpils. Dažus gadus vēlāk atklāja dzelzceļa satiksmi arī ar Rīgu, Ventspili, Liepāju. 1. pasaules kara laikā uzbūvēja pirmās šaursliežu dzelzceļa līnijas. Tagad šaursliežu dzelzceļš ir vairs tikai posmā Gulbene – Alūksne aptuveni 38 km garumā. 20. – 30. gados Latvijā bija viens no retākajiem dzelzceļu tīkliem Eiropā: apmēram tāds pats kā Igaunijā un Zviedrijā, blīvāks nekā Somijā, Norvēģijā un PSRS, bet 2 – 3 reizes retāks nekā Eiropas attīstītajās valstīs. Tagad Latvijā ir 6 reizes blīvāks dzelzceļu tīkls nekā NVS, bet kravu pārvadājums ir ap 3 reizi mazāks kā NVS. Tikai 10 % Latvijas dzelzceļu ir elektrificēti, proti, posmos, kas savieno Rīgu ar Tukumu, Saulkrastiem, Aizkraukli, Jelgavu. Apmēram 1/3 pa dzelzceļu pārvadāto kravu ir tranzītkravas jeb preces, kuras caur Latviju ved uz citām valstīm. Svarīgākie dzelzceļa transporta mezgli ir Rīga, Jelgava, Daugavpils, Rēzekne, Krustpils un Gulbene.

Autotransports sāka attīstīties 20. – 30. gados, kad Latvijā bija vairāk automobiļu nekā Lietuvā, Polijā vai PSRS, bet 16 reizes mazāk kā Anglijā vai Dānijā, 5 reizes mazāk kā Vācijā.

Nozīmīgākie autoceļi savieno Rīgu ar Liepāju, Daugavpili, Pleskavu, Šauļiem u.c. Latvijā ir blīvāks autobusu līniju tīkls nekā Lietuvā, bet retāks nekā Igaunijā.

Aviolīnija Rīga – Liepāja Latvijā bija pirmā. **Gaisa transportu** kravu un pasažieru pārvadāšanai sāka izmantot 1935. gadā. Šajā laikā republikā konstruēja labas sporta lidmašīnas. Tagad gaisa satiksme savieno Latviju ar Eiropas un Krievijas pilsētām. **Cauruļvadu** transports Latvijā ir jaunākais transporta veids, kuru sāka izmantot 60. gadu sākumā gāzes atgādāšanai no R–Ukrainas līdz Rīgai, Jelgavai, Brocēniem un Liepājai. Latviju šķērso naftas vadi, pa kuriem no Polockas naftu piegādāja Ventspilij un Lietuvā Mažeikiem.

Vai Latvijā ir Eiropas nozīmes transporta maģistrāles? Kādu transporta veidu nav Latvijā?

Latvijas novadi un rajoni

Latviju mēdz dalīt etnogrāfiskajos novados — Latgalē, Kurzemē, Vidzemē, Zemgalē. Līdz 13. gs., kad Latviju iekaroja vācu krustneši, Latvijas teritorijā dzīvojošajām ciltīm bija savi valstiskie veidojumi: sēliem — Sēlijā, kuršiem — Kurzemē, zemgaļiem — Zemgalē, latgaļiem — Latgalē un Vidzemē, libiešiem — jūras piekrastē Kurzemē un Vidzemē Gaujas un Daugavas lejteces rajonos. Vēlāk Latvija ietilpa vāciešu izveidotajā Livonijas ordeņa valstī, kura bija iedalīta komturijās un fogtijās, Rīgas arhibīskapijā un Kurzemes bīskapijā. Pēc Livonijas kara 16. gs. 2. pusē Livonijas ordeņa zemes Z no Daugavas un Rīgas arhibīskapiju pievienoja Lietuvas lielkņazistei, vēlāk jaunpievienoto teritoriju nosauca par Pārdaugavas hercogisti, kurā ietilpa arī D – Igaunija un kura vēlāk nonāca Polijas un Lietuvas apvienotās valsts pakļautībā. Tai pakļautas bija arī Livonijai agrāk piederošās zemes uz D no Daugavas, tagad izveidotā Kurzemes un Zemgales hercogiste, bet Kurzemes bīskapiju, ko nosauca par Piltenes apgabalu, Kurzemes hercogistei pievienoja 17. gs., 18. gs. sākumā atkal atdalīja no tās. Tolaik Kurzemes hercogistē ietilpa arī Zemgale. Pēc poļu – zviedru kara 17. gs. sākumā Zviedrijas varā nonāca Pārdaugavas hercogistes Z daļa un neliela daļa Kurzemes hercogistes starp Daugavu un Liepupi, bet Pārdaugavas hercogistes DA daļa — Polijas Vidzeme jeb Infantija palika Polijas varā, 20. gs. šo teritoriju sāka saukt par Latgali. 18. gs. pēc Ziemeļu kara Vidzeme nonāca Krievijas pakļautībā, bet pēc Polijas 1. dalīšanas Krievijai pievienoja Latgali, taču 18. gs. beigās Krievijai pievienoja visu Kurzemi. Pēc 1. pas. kara Kurzeme, Vidzeme un Latgale tika apvienotas, iedalījumu guberņās atcēla, saglabājās iedalījums apriņķos un pagastos.

20. – 30. gados Latvija bija 19 apriņķi un 517 pagasti. Pēc 2. pas. kara Latvijā izveidoja 1362 ciemus, likvidēja agrāko iedalījumu apriņķos un pagastos, nodibinot 58 lauku rajonus. 1953. gadā Latviju iedalīja Rīgas, Daugavpils un Liepājas apgabalā. 80. gadu sākumā Latvija bija iedalīta 26 rajonos. Veidojot rajonus, netika ņemti vērā etnogrāfiskie faktori. Piemēram: latgaliskie Varakļāni pievienoti vidzemnieciskajam Madonas rajonam, Aizkraukles (bijušā Stučkas) rajona Z daļa atradās Vidzemē, D daļa — Zemgalē.

Tā kā pēdējo 50 gadu laikā arī jaunu ceļu būve tika pakļauta jaunizveidotajam administratīvajam iedalījumam un arī ekonomiskie sakari starp rajoniem neveidots dabiski (brīvi), bet tika uzspiesti, ekonomiskie sakari daudzviet neatbilst etnogrāfiskajiem kritērijiem. Piemēram: Daugavas kreisajā krastā esošajai Daugavpils rajona daļai, kam agrāk bija cieši ekonomiskie sakari ar Zemgali, šobrīd šādu sakaru vairs nav.

Tāpēc ekonomiski lietderīgi Latvijā atstāt to administratīvo iedalījumu, kāds ir pašreiz, jo administratīvajai reformai nepieciešami lieli līdzekļi un administratīvais iedalījums ir nosacīts. Vairs nepastāvēt pavēlēm no augšas, katrs rajons veidos savus ekonomiskos sakarus ar to rajonu, ar kuru būs izdevīgi, pamazām veidosies arī atbilstošs ceļu tīkls un viss cits, kas nepieciešams reālajām tirgus attiecībām.

Pašreiz lielākais centrs Latvijā ir galvaspilsēta, kas izdalāma atsevišķi, dalot Latviju rajonos. Rīgā dzīvo 1/3 valsts iedzīvotāju, un, tā kā tā ir arī liels rūpniecības un kultūras centrs un transporta mezgls, ir svarīgi, cik tālu no Rīgas atrodas kāda cita apdzīvotā vieta. Rīgas ietekmes zonā ietilpst Rīgas, Tukuma, Bauskas, Ogres, Jelgavas, Cēsu, Dobeles rajons. Turklāt īpaši izdalāma Rīgas – Jūrmalas ekonomiskā zona.

Latgales zonai pieskaitāmi Rēzeknes, Daugavpils, Jēkabpils, Balvu, Krāslavas, Preiļu, Ludzas rajons, Aizkraukles rajona D daļa. Šie rajoni ir saimnieciski visatpalikušākie. Lielākie centri ir Daugavpils, Rēzekne. Savukārt Vidzemes zonu veido Valmieras, Limbažu, Valkas, Alūksnes, Gulbenes, Madonas rajons un Aizkraukles rajona Z daļa. Šai zonai nav izteiktu centru, un rajonu saistība ar Rīgu ir daudz lielāka nekā savā starpā. Kurzemes zonu veido Talsu, Ventspils, Kuldīgas, Liepājas un Saldus rajons. Kurzēmē lielākie centri ir Ventspils un Liepāja.

Kādi vēsturiski notikumi ietekmējuši Tava novada attīstību?

Latvijas pilsētas

Kas ir pilsēta? Ar ko Tev saistās vārds pilsēta?

Senāk pilsētas radās reliģisko centru vai tirdzniecības ceļu tuvumā. Agrākajos laikos pilsētas bija vietas, kur atradās amatnieku darbnīcas, tirgus, baznīca, daudzi krogi. Lielākās no šīm vietām apjoza stipri mūri (pils). No tā arī cēlies latviskais nosaukums – pilsēta.

Dzirdot vārdu «pilsēta», attīstītājās valstīs visbiežāk iedomājas ar debesskrāpiem vai daudzstāvu mājām pārblīvētu teritoriju, kurai apkārt izvietojušās dažādas rūpnīcas un uz kuru ved automašīnu pārpilnas ātrgaitas automaģistrāles.

Latvijas pilsētas neatbilst nevienam no šiem raksturojumiem. Latvijā ir tikai viena pasaules mērogam atbilstoša liela pilsēta — tā ir Rīga, bet lielākā daļa Latvijas pilsētu ir apdzīvotas vietas, kuras citās zemēs būtu pārāk mazas pilsētas nosaukuma ieguvei. Latvijā pirmās pilsētas tipa apdzīvotās vietas sāka veidoties neilgi pirms krustnešu iebrukuma un lielākoties tās izveidojās svarīgāko ūdensceļu tuvumā - pie Daugavas, Ventas, Gaujas, Lielupes.

Latvijas lauki visos laikos ir bijuši latviskāki nekā Latvijas pilsētas, kurās arvien dzīvojis daudz cittautiešu — agrāk vācieši, ebreji, vēlāk krievi veidoja lielākās cittautiešu grupas pilsētās.

Daudzas pilsētas kādreiz bija ļoti nozīmīgas, taču, mainoties ekonomiskajiem apstākļiem, izbūvējot jaunus ceļus, to nozīme mazinājās. Piemēram, Aizpute, kas 19. gs. sākumā bija svarīgs centrs, gs. beigās savu nozīmi zaudēja, jo to ar citiem centriem nesavienoja dzelzceļa līnijas. Savukārt tās pilsētas, kuras atradās dzelzceļu vai jūras tuvumā, 19. gs. 2. pusē sāka strauji attīstīties, piemēram Ogre, Aizkraukle.

Lielās pilsētas

1. **Rīga** — Latvijas galvaspilsēta (dibināta 1201. g. — 915 tūkst. iedz.) ir ne vien lielākā pilsēta Latvijā, bet arī Baltijā. Jau Livonijas laikā Rīga bija Baltijas centrs. Agrāk Daugavas labajā krastā bija lībiešu apmetne, 12. – 13. gs. tur apmetās vācu tirgotāji. Rīga kontrolēja ūdensceļu, pa kuru Krievijas tirgotāji savas preces veda uz Baltijas jūras krastā esošajām zemēm. 13. – 15. gs. Rīga ietilpa Hanzā — Z – Vācijas tirdzniecības pilsētu savienībā, kurā ietilpa ne tikai vācu pilsētas Baltijas un Ziemeļu jūras piekrastē — Lībeka, Hamburga, Brēmene, Rostoka, Vismāra, Štrāl-zunde, bet arī Cēsis, Valmiera, Koknese, Straupe, Limbaži, Kuldīga, Ventspils, Tallina, Tērbata, Pērnavā, Vilandē u. c. pilsētas, kurās noteicēji bija vācu tirgotāji.

13. gs. Rīgā dzīvoja pāris tūkst. iedzīvotāju, 14. gs. to skaits bija trīskāršojies, bet pēc mēra šī paša gs. 2. pusē tas bija 4 – 5 tūkst. 16. gs. — 12 – 16 tūkst. Pēc 17. – 18. gs. kariem, bada un mēra 18. gs. sākumā Rīgā dzīvoja 10 tūkst., bet 18. – 19. gs. mijā — 20 – 30 tūkst. cilvēku. 19. gs. iedzīvotāju skaits desmitkāršojās, to sek-mēja arī Rīgas tapšana par nozīmīgu Krievijas eksportostu, svarīgu dzelzceļu mezglu un rūpniecības centru, kuram bija nepieciešams darbaspēks. 20. gs. abu karu rezul-tātā iedzīvotāju skaits samazinājās, 50. gadu sākumā tas bija aptuveni tāds pats kā pirms 1. pas. kara - nedaudz vairāk par 500 tūkst. 20. gs. 2. pusē Rīgas iedzīvotāju skaits pieauga galvenokārt uz iebrucēju rēķina. Patlaban Rīgā dzīvo 1/3 Latvijas iedzīvotāju un Rīga ir lielākais Latvijas rūpniecības un tirdzniecības centrs. Rīgā ražo vairāk nekā pusi no visā valstī saražotajām rūpniecības precēm. Rīga ir ievēro-jams autoceļu un dzelzceļu mezgls, jūras osta. No 10 - 11 Latvijas augstskolām Rīgā ir 7, no 11 - 12 Latvijas teātriem 7 teātri ir Rīgā. Rīga ir arī Latvijas kultūras un izglītības centrs.

Abos Daugavas krastos Rīga izpletusies 310 km² lielā platībā. No Bolderājas līdz Ķengaragam ir aptuveni 17 km, no Juglas līdz Ziepniekkalnam - 14 km.

Rīgā ir saglabājusies vecpilsēta, kura tikpat kā nav pārbūvēta. Rajoni ārpus Rī-gas centra ir būvēti 20. gs vidū un beigās, un to ārējais izskats ir standartizēts. Rīga ir novietota līdzenumā, zem pilsētas ir agrākā Daugavas delta, tāpēc Rīgā nav daudz augstceltņu, tās celtas tikai 20. gs. 2. pusē, bet līdz 2. pas. karam Rīga bija piecstāvu pilsēta.

Kādreiz Rīgas pilsētā ietilpa arī Jūrmala, bet šobrīd tā ir patstāvīga pilsēta.

2. 14 km attālumā no Rīgas centra ZR virzienā ir **Jūrmalas** pilsēta (dibināta 1920. g., 1989. g. 66 tūkst. iedz.). Līdz 1956. g. tā bija Rīgas sastāvdaļa. Kādreiz bija 2 lielas pilsētas — Sloka (dibināta 1255. g., pilsētas tiesības — 1785. g.) un Ķemerī (dibināti 1561. g., pilsētas tiesības — 1928. g.), kuras tagad apvienotas Jūr-malas pilsētā. Jūrmalas pilsēta tagad ir lielākais Latvijas kūrorts, kas izvietojies starp Lielupi un Rīgas līci, aizņemot 2,5 km šauru un 32 km garu joslu. Pēc platības Jūrmala ir 2. vietā starp Latvijas pilsētām, bet pēc iedzīvotāju skaita tikai 5. vietā, jo Jūrmalā galvenokārt ir 1 – 2 stāvu dzīvojamās mājas. Lai gan Jūrmala jau no 19. gs. sākuma ir galvenokārt kūrorts, tajā ir arī rūpniecības uzņēmumi, kas ražo celulozi,

papīru, tehniskos informācijas līdzekļus, sporta laivas, adījumus, audumus, būvmateriālus u. c.

3. Apmēram 40 km no Rīgas virzienā uz DR ir **Jelgava** (dibināta 1265. g., 1989. g. 74,7 tūkst. iedz.). Libiski tā saukusies *Jālgab*, vāciski - *Mitau*, sena pilsēta, kura neizdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ nevarēja strauji attīstīties — atradās Zemgales vidū, tuvu bija spēcīgs konkurents — Rīga. Jelgava ieguva lielāku nozīmi tad, kad Latvija tika iekļauta Krievijas sastāvā un sadalīta 3 guberņās, Jelgavai kļūstot par Kurzemes guberņas galvaspilsētu. Jelgavas uzplaukumu sekmēja dzelzceļa būve 19. gs. 2. pusē. Tagad dzelzceļa līnijas Jelgavu savieno ar Mažeikiem, Rīgu, Ventspili, Krustpili, Šauļiem, Liepāju.

Tā kā Jelgavai ir bijusi stratēģiski nozīmīga vieta, tā daudz cietusi karos. 2. pas. kara laikā nopostīta, pēcāk celta no jauna, tāpēc Jelgavā nav daudz senu ēku. Šobrīd Jelgava ir ievērojams Latvijas rūpniecības centrs, kurā ražo cukuru, mikroautobusus, kurus piegādā arī Krievijai, Baltkrievijai un Ukrainai, lauksaimniecības mašīnas, būvmateriālus, galantērijas preces u.c.

Jelgavā ir arī Lauksaimniecības akadēmija. Pēc iedzīvotāju skaita Jelgava ir 4. v. Latvijā.

4. Virzienā uz R 170 km attālumā no Jelgavas un 200 km attālumā no Rīgas Baltijas jūras krasta atrodas **Liepāja** (dibināta 1253. g., 1989. g. 114,5 tūkst. iedz.). Vāciski saukta *Libau*. Liepāja pēc iedzīvotāju skaita ir 3. vietā Latvijā. Liepājā ir neaizsalstoša jūras osta, kura uzplauka pēc Liepājas – Romnu dzelzceļa izbūves 19. gs. 2. pusē. Pēc 2. pas. kara Liepājā izvietoja kara bāzi, tādējādi tā tika slēgta starptautiskajai tirdzniecībai un ārzemniekiem, un pilsētas attīstību tas nesekmēja. Dzelzceļa līnijas Liepāju savieno ar Ventspili, Rīgu, Viļņu. Liepājā ir teātris, Pedagoģiskais institūts. Liepāja ir liels rūpniecības centrs, kurā ražo metālizstrādājumus, cukuru, lauksaimniecības mašīnas, linoleju, galantērijas preces, papīru, zivju konservus u. c.

5. Virzienā uz Z aptuveni 100 km attālumā no Liepājas un 160 km attālumā no Rīgas pie Ventas ietekas Baltijas jūrā ir **Ventspils** (dibināta 1263. g., 1989. g. 50,4 tūkst. iedz.). Ventspils ir sena pilsēta, kas ietilpa arī Hanzas savienībā. Vāciski saukta *Wintau*. Pilsēta uzplauka kā kuģubūves centrs hercoga Jēkaba laikā. Liela, neaizsalstoša osta, kuras attīstību kavēja dažādi tirdzniecības ierobežojumi, bet sekmēja Ventspils – Ribīniskas dzelzceļa atklāšana 20. gs. sākumā. Pēc 2. pas. kara uzcelta naftas eksportosta. Liela daļa Krievijā iegūtās naftas tiek eksportēta caur Ventspili. Osta ir piemērota arī dažādu ķīmikāliju iekraušanai un izkraušanai. Līdz 2. pas. karam Ventspilī lielākoties bija vienstāva koka mājas. 20. gs. 2. pusē celti jauni dzīvojamie nami. Pēc iedzīvotāju skaita Ventspils ir 6. vietā Latvijā. Ventspilī ražo ventilatorus, dzelzsbetona konstrukcijas, zivju konservus, šķīdros kompleksos mēslošanas līdzekļus u. c.

6. Virzienā no Rīgas uz DA aptuveni 200 km attālumā Daugavas krastos atrodas 2. lielākā Latvijas pilsēta — Daugavpils (dibināta 1275. g., 1989. g. 126,7 tūkst. iedz.), vāciski saukta *Dünaburg*. No 1831. līdz 1859. g. un no 1956. g. Daugavpilj

pievienota Grīva. Daugavpils uzplaukums saistās ar Pēterburgas – Varšavas un Rīgas – Orlas dzelzceļa atklāšanu 19. gs. 2. pusē, tajā laikā 7 reizes palielinās iedzīvotāju skaits. Pilsētas centrā ir 19. – 20. gs. mijā celti nami, tālāk no centra — 20. gs. 2. puses standartmāju rajoni. Tagad Daugavpili ir teātris, Pedagoģiskā augstskola. Transporta mezgls, kuru dzelzceļa līnijas savieno ar Lietuvas, Baltkrievijas, Krievijas pilsētām. Daugavpils ir arī liels rūpniecības centrs, kurā izgatavo elektroinstrumentus, pārvadkēdes, ķīmiskās šķiedras, būvmateriālus, apavus, mēbeles, apģērbu, remontē lokomotīves.

7. Lejup pa Daugavu, apmēram 80 km no Daugavpils virzienā uz DA, 120 km no Rīgas atrodas **Jēkabpils** (dibināta 1297. g., 1989. g. 31,5 tūkst. iedz.). Nosaukta hercoga Jēkaba vārdā, kura valdīšanas laikā pilsēta strauji attīstījās, jo kontrolēja pa Daugavu no Krievijas nākošo preču tirdzniecību. Tā kā jaunizbūvētās dzelzceļa līnijas negāja gar tolaik Daugavas kreisajā krastā atrodošos pilsētu, 19. gs. 2. pusē tā zaudēja savu peļņas avotu. Pēc iedzīvotāju skaita Jēkabpils ir 8. vietā Latvijā. Pašreiz Daugavas kreisajā krastā ir administratīvais centrs un dzīvojamie rajoni, bet upes labajā krastā ir rūpniecības uzņēmumi, Krustpils dzelzceļa stacija. Jēkabpili ar Krustpili apvienoja 1962. g. Jēkabpili ražo cukuru, būvmateriālus, apģērbu, autoelektroaparātus u. c.

8. Virzienā uz A no Rīgas, apmēram 210 km attālumā, atrodas **Rēzekne** (dibināta 1285. g., 42,5 tūkst. iedz.), vāciski saukta *Rositten*, poliski — *Rzežuca*, krieviski — *Rzežica*. Rēzekne, atrodas stratēģiski svarīgā vietā, tāpēc daudz cietusi poļu, zviedru un krievu uzbrukumos. 14. gs. Rēzekne atradās zonā, kurā bija atļauta brīva tirdzniecība kā bruņiniekiem, tā Rīgas pilsoņiem, lietuviešiem un krieviem. 19. gs. 2. p., kad atklāja Maskavas – Ventspils dzelzceļu, Pēterburgas – Varšavas dzelzceļu un autoceļu, Rēzeknes iedzīvotāju skaits strauji pieauga un atsākās rosīga tirdzniecība. Pēc iedzīvotāju skaita Rēzekne ir 7. vietā Latvijā. Rēzeknē ir Latvijas Universitātes Latgales nodaļa. Rēzekne ir transporta mezgls un Latgales rūpniecības centrs, kurā ražo slaukšanas iekārtas, elektriskos būvinstrumentus, būvmateriālus, piena konservus, pārstrādā linus u. c. Rēzeknē lielākoties ir 20. gs. 2. pusē celtas ēkas.

9. 30 km DA virzienā no Rīgas pie Ogres ietekas Daugavā ir pēc iedzīvotāju skaita 9. lielākā Latvijas pilsēta **Ogre** (dibināta 1861. g., 1989. g. 30 tūkst. iedz.; pilsētas tiesības ieguva 1928. g.). Pilsēta strauji auga pēc Rīgas – Daugavpils dzelzceļa atklāšanas, veidodamās par kūrortu 19. gs. 2. pusē. Iedzīvotāju skaits strauji palielinājās arī 20. gs. 60. gados pēc trikotāžas kombināta uzcelšanas. Līdz 2. pas. karam Ogrē bija lielākoties 1 – 2 stāvu koka mājas. Pēc kara sacelti 5 – 9 stāvu nami, daudz privātmāju. Ogrē ražo trikotāžas izstrādājumus, būvmateriālus u. c.

10. Virzienā uz ZA no Rīgas aptuveni 100 km attālumā Gaujas krastos atrodas **Valmiera** (dibināta 1323. g., 1989. g. 29,5 tūkst. iedz.). Valmiera atrodas senu tirdzniecības ceļu tuvumā, kuri savienoja Valmieru ar Tērbatu, Rīgu, Pleskavu, Novgorodu, un pie Gaujas, 14. gs. pilsēta kļuva par Hanzas locekli. Vēlākajos gs. Valmierā daudz cietusi karos, epidēmijās, un tikai 18. gs. beigās tā sāka lēnām atjaunoties.

Pilsētas attīstību sekmēja dzelzceļa līniju izbūve 19. gs. 2. pusē, tās savienoja Rīgu ar Pleskavu, Smilteni ar Ainaziem. Līdz 2. pas. karam Valmierā lielākoties bija 1 – 2 stāvu koka mājas. Tagad Valmierā lielākoties 20. gs. 2. puses apbūve. Valmiera ir dzelzceļa mezgls, dzelzceļa līnija to savieno ar Rīgu un Valgu. Valmierā ražo stikla šķiedru, mēbeles, ugunsdzēsšanas iekārtas, pārtikas preces. Valmierā ir teātris.

11. ZA virzienā 70 km no Rīgas Gaujas krastos atrodas **Cēsis** (dibināts 1206. g., 1989. g. 11 tūkst. iedz.). Šo pilsētu vendi sauķi par *Wedekula*, vācieši par *Wenden*, krievi — *Kesj*, kas tulkojumā nozīmē ciems. Izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis sekmēja pilsētas uzplaukumu 14. – 15. gs., tā iekļāvās Hanzas savienībā, taču vēlāk tā cieta karos un ugunsgrēkos. 19. gs. 2. pusē pilsētas attīstību sekmēja Rīgas – Valkas dzelzceļa un Rīgas – Pleskavas šosejas izbūve. Cēsis ir 3 – 5 stāvu mājas, kas celtas pēdējo 100 gadu laikā, un arī privātmājas. Cēsis lielākoties ražo būvmateriālus, dzelzsbetona konstrukcijas, galantērijas un pārtikas preces, remontē automobiļus.

12. **Tukums**. Pēc iedzīvotāju skaita Tukums ir 12. lielākā Latvijas pilsēta (1. reizi minēta 1381. g., 1989. g. 21,5 tūkst. iedz.). Tukums atrodas Slocones upes krastā aptuveni 50 km attālumā uz R no Rīgas un uz ZR no Jelgavas. Jau 11. gs. te bijusi lībiešu apmetne. Tulkojumā no lībiešu valodas Tukums nozīmē kaudzes kalns. Tā kā Tukums atradās pie svarīga kara ceļa, kas savienoja Rīgu ar Prūsiju, tad arī tas 13. gs. nonāca vācu varā, 17. gs. sāk. to izlaupīja zviedri, 2 gs. vēlāk — franči. Pilsēta uzplauka hercoga Jēkaba laikā, kad Tukumā ierīkoja vara cepli, kaltuvi un misiņa lietuvi. 17. gs. vidū Tukumā izgatavoja ieročus, traukus, rotas, lēja lielgabalus. 16. gs. Tukumā dzīvoja ap 800 iedzīvotāju, pēc 2 gs. — ap 2 tūkst. iedzīvotāju. Iedz. skaits samazinājās ne tikai karu, bet arī 1710. g. lielā mēra dēļ. 20. gs. 20. – 30. g. pēc iedzīvotāju skaita Tukums bija 9. vietā Latvijā. Tolaik Tukumā dzīvoja 8 tūkst. iedzīvotāju, tas ir, par 0,5 – 0,6 tūkst. vairāk nekā 19. gs. beigās. Pēc 2. pasaules kara iedzīvotāju skaits Tukumā samazinājās, jo 12 % iedzīvotāju bija ebreji, kurus iznīcināja vai deportēja, un 5,5 % bija vācieši, kuri pirms un pēc 2. pas. kara un atgriezās Vācijā. 1943. g. Tukumā dzīvoja 6,9 tūkst. iedzīvotāju.

Tukuma izaugsmi sekmēja Rīgas – Tukuma un Ventspils – Ribinskas dzelzceļa līniju atklāšana 19. – 20. gs. mijā. Mūsdienās dzelzceļš savieno Tukumu ar Rīgu, Jelgavu, Ventspili. Tukums atrodas arī svarīgu autoceļu tuvumā, kuri savieno galvaspilsētu ar Ventspili un Jelgavu ar Tukumu.

Visvairāk Tukumā ir 1 – 2 stāvu koka un mūra māju. Mūsdienās Tukumā ražo fermentus, eksperimentālos mehānismus, lauksaimniecības mašīnas, gaļas un piena produktus, maizi, apģērbus, keramikas izstrādājumus, kā arī projektē un ražo mēbeles.

Nosauc lielākās Latvijas pilsētas, kur tās atrodas? Kas ietekmēja šo pilsētu attīstību? Kādas ir Latvijas pilsētas pēc iedzīvotāju skaita salīdzinājumā ar lielākajām Eiropas pilsētām?

90. gadu sākumā nolēma, ka nebūs tādu apdzīvotu vietu kā pilsētciemati. Tāpēc agrāko pilsētciematu vietā, kuri pastāvēja pēc 2. pas. kara līdz 90. gadu sākumam, radās pilsētas vai ciemati. Līdz 1991. gada beigām par pilsētām kļuva Aloja un Staicele (Limbažu raj.), Baloži, Vangaži, Baldone, Saulkrasti, Salaspils (1994. g.) (Rīgas raj.), Pāvilosta (Liepājas raj.), Skrunda (Kuldīgas raj.), Brocēni (Saldus raj.), Kalnciems (Jelgavas raj.), Aknīste (Jēkabpils raj.), Skrīveri (Aizkraukles raj.), Cesvaine un Lubāna (Madonas raj.), Dagda (Krāslavas raj.), Seda (Valkas raj.), Stende (Talsu raj.). Iedzīvotāju skaits šajās pilsētās ir aptuveni 2 – 4 tūkst. katrā.

Līdz 1991. gada beigām par ciematiem bija kļuvuši Alsunga (Kuldīgas raj.), Bēne (Dobeles raj.), Dundaga un Roja (Talsu raj.), Iecava (Bauskas raj.), Ērgļi (Madonas raj.), Malta (Rēzeknes raj.). Iedzīvotāju skaits šajos ciematos ir 1 – 3 tūkst. katrā.

Latvijas mazās pilsētas

Daudzas Latvijas pilsētas bija ar kaut ko ievērojamas, piemēram, Sabile ar vīnogu audzēšanu, Durbe un Sigulda — ar gleznaino apkārtni. Tāpēc katram pašam jāizpēta savas pilsētas vēsture, lai noskaidrotu, kādi dabas apstākļi, vēsturiskie notikumi ietekmējuši pilsētas uzplaukumu un panikumu, kas tavu pilsētu padarījis atšķirīgu no citām?

Pastāvīgo iedzīvotāju skaits 1989. gadā

Rīga	910455	Baloži	4050	Aknīste	1488
Daugavpils	124910	Rūjiena	3982	Kuprava	1485
Liepāja	114486	Priekule	3834	Staicele	1380
Jelgava	74105	Brocēni	3724	Bēne	1347
Jūrmala	60600	Salacgrīva	3481	Pāvilosta	1299
Ventspils	50646	Ozolnieki	3438	Jaunpiebalga	1275
Rēzekne	42477	Ikšķile	3435	Ainaži	1257
Jēkabpils	30865	Saulkrasti	3418	Piltene	1193
Ogre	29656	Auce	3471	Alsunga	1105
Valmiera	29190	Ilūkste	3275	Žiguri	1051
Tukums	21439	Dagda	3325	Subate	1041
Cēsis	21123	Skrīveri	3188	Zilaiskalns	1028
Dobeles	15023	Kārsava	3110	Durbe	384
Olaine	14989	Malta	3059		
Kuldīga	14225	Kalnciems	2843		
Talsi	13031	Roja	2821		
Krāslava	12434	Varakļāni	2798		
Saldus	12330	Koknese	2732		
Līvāni	12263	Viesīte	2602		
Ludza	11853	Ērgļi	2580		
Bauska	11684	Vainode	2575		
Sigulda	11074	Zilupe	2441		
Alūksne	10913	Jaunjelgava	2417		
Gulbene	10346	Seda	2239		
Aizkraukle	10100	Strenči	2222		
Madona	9975	Viļaka	2152		
Limbaži	9985	Ķegums	2148		
Balvi	9340	Stende	2134		
Preiļi	9421	Lubāna	2114		
Valka	8230	Mazsalaca	2105		
Smiltene	6393	Dundaga	2092		
Aizpute	6199	Baldone	2058		
Lielvārde	5915	Cesvaine	1970		
Skrunda	5235	Eleja	1845		
Kandava	4631	Sabīle	1790		
Viļāni	4680	Līgatne	1767		
Grobiņa	4583	Ape	1637		
Pļaviņas	4415	Valdemārpils	1581		
Vangaži	4366	Aloja	1565		
Iecava	4166	Nereta	1538		

Zemes, kuras kādreiz piederēja Latvijai

Šajā nodaļā aplūkosim zemes, ar kurām Latvijai varētu būt ciešāka saistība, bet kuras ir ārpus Latvijas.

17. gs. lielu peļņu valstīm deva tās preces, kuras ražoja ārpus Eiropas, tāpēc lielvalstīm piederēja kolonijas Āfrikā, Amerikā, Indijā. Arī Kurzemes hercogistei 17. gs. vidū neilgu laiku piederēja 2 **kolonijas. Andreja sala** Gambijas upes grīvā un Džillifrijas un Bajonas novadi Senegambijā, kurus hercogs Jēkabs nopirka no vietējo cilšu valdniekiem, lai bez holandiešu starpniecības iegūtu zeltu, pērles, kafiju, zilonkaulu, melnkoku, ādas u. c. Un **Tobago** jeb Tabakas sala D – Amerikas Z piekrastē, no kurienes izveda piparus, kakao, cukuru, apelsīnus, viģes u. c. Tobago salā līdz mūsu laikam ir saglabājušies vietvārdi ar latvisku izcelsmi.

Šodien Gambija ir valsts R – Āfrikā, kura aizņem ap 11 tūkst. kv. km lielu platību un kurā dzīvo ap 650 tūkst. iedzīvotāju; tajā liela nozīme ir tūrismam un galvenā eksportprece ir zemesrieksti; tā ievie mašīnas, iekārtas, naftas produktus u. c. Tobago ietilpst Trinidadas un Tobago republikā. Tobago sala 300 kv. km lielā platībā dzīvo 40 tūkst. iedzīvotāju, tā ir tikai 1/20 republikas platības un 1/30 republikas iedzīvotāju. Trinidadas un Tobago republika tāpat kā Gambija neatkarību ieguvusi šī gadsimta 60. gados. Trinidada un Tobago ir viena no ekonomiski visvairāk attīstītajām Karību jūras baseina valstīm. Tā eksportē naftu, naftas produktus, cukuru, kakao.

Baltijas jūras Rīgas līcī atrodas 11 kv. km lielā **Roņu sala**, ko igauņi sauc par Runnu, bet zviedri par Runo.

ZR – DA virzienā tā ir 5 km gara, bet DR – ZA virzienā — 3 km. Līdz 1660. g. Roņu sala piederēja Kurzemei, tad Vidzemei, kur tā bija pieskaitīta Rīgai, vēlāk Aresburgas (Sāmsalas) apriņķim. Pēc Latvijas – Igaunijas robežu nospraūšanas Roņu salu atdeva Igaunijai. Iedzīvotāji bija zviedru izceļotāji, pēc ticības luterāņi, ap 300 (20. – 30. gados).

Palanga — šodien tā ir pilsēta Lietuvā ZA no Klaipēdas. 15. – 16. gs. mijā šī teritorija piederēja lietuviešiem. Pēc Polijas – Lietuvas valsts dalīšanas 1793. g. Palangas novadu piešķīra Krievijai. 1819. g. to pievienoja Kurzemes guberņai. 1921. g., nospraužot Latvijas robežu, Palangu un tās novadu 111 kv. km platībā pievienoja Lietuvai, lai tai būtu izeja pie Baltijas jūras. Palangas novadā palika daudz latviešu, kas bija kuršu pēcteči vai ienācēji vēlākos laikos.

19. gs. **Krievijā** radās latviešu politisko izsūtīto **kolonijas**: Rižkova Toboļskas guberņā R – Sibīrijā. Vēlāk latvieši pārcēlās uz dienvidiem, nodibinot Vecrīgas koloniju. Toboļskas guberņā tika nodibinātas arī Kazuļinas, Aļenkovas, Mangutas, Tolokančas kolonijas, arī Jermolajevkas kolonija. Pēc 1845. g. ķeizara rīkojuma — visus Vidussibīrijā un Austrumsibīrijā noņemtos apvienot zemkopības kolonijās — 80 km uz D no Minusinskas nodibināja Lejasbulankas koloniju.

19. gs. 2. pusē sākās arī brīvprātīga latviešu izceļošana uz Krieviju — uz Pleškas, Novgorodas, Vitebskas, Mogiļevas, Smoļenskas guberņu, D – Krieviju,

Baškīriju, Omskas apvidu, līdz pat Klusajam okeānam. 1926. g. Krievijā bija 150 tūkst. latviešu. Pašreiz Krievijā dzīvojošo latviešu skaits ir uz pusi mazāks.

1920. g. Latvijas armija atbrīvoja arī Osveju. Tolaik 1/3 Osvejas iedzīvotāju (latviešu) vēl nebija pārvietoti. Osveju pēc miera līguma noslēgšanas atdeva Krievijai. Tagad tā ir Baltkrievijas sastāvā, bet Latvijai piešķīra Pitalovu. Pitalovu Latvijas laikā pārdēvēja par Jaunlatgali, bet vēlāk par Abreni. Abrenes apriņķi izveidoja no Ludzas apriņķa Z daļas un Ostrovas apriņķa R daļas, kas ar 1920. g. miera līgumu tika piešķirta Latvijai. Abrenes apriņķa R daļa bija latviskāka, bet A daļa — krieviskāka. Kopumā apriņķi 53 % iedzīvotāju bija latvieši, 44 % — krievi, 2 % — ebreji, 1 % — poļi u. c. R daļā 74 – 98 % iedzīvotāju, bet A daļā 4 – 18 % bija latvieši. Pēc 1944. gada Latvijai piederošā Abrenes pilsēta un pagasts, Kacēnu, Purvmalas, Linavas, Augšpils, Gauru pagasts tikai pievienoti Krievijai, bet Latvijai palikušo Abrenes apriņķa R daļu pārdēvēja par Viļakas apriņķi. Tagad Kacēnu pagasts ietilpst Krievijas Palkinas un Pečoru rajonā, bet pārējie pagasti — Pitalovas rajonā. Līdz mūsdienām saglabājušies arī daudzi vietvārdi, daudzi no tiem krieviskoti. Ir Pitalova, Gauri, Nosova (kādreizējais Purvmalas pagasta centrs), Augšpils — kā Višgorodok, Linava kā Linovo, Kacēni — kā Kačanovo, Juškova — Juško-vo, Birži, Svinava, Jemilova, Veršanova u. c.

Kādām valstīm tagad pieder zemes, kuras kādreiz piederēja Latvijai?

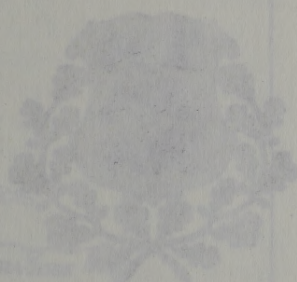

Daugavas skats.

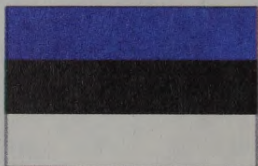
Jelgavas akadēmija.

Latvijas kaimiņvalstis

Igaunija

Igaunijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Igaunija ir neatkarīga Eiropas valsts, kura aizņem 45,1 tūkst. kv. km lielu platību no Baltijas jūras A krasta līdz Peipusa (Čudas) ezeram. Tai pieder vairāk nekā pusotra tūkstoša Monzunda arhipelāga salu. Kontinenta krasta līnija ir vairāk nekā 1000 km gara, bet salu krasta līnijas garums pārsniedz 2,5 tūkst. km. Austrumos Igaunija robežojas ar Krievijas Pleskavas un Pēterburgas apgabaliem, bet D — ar Latviju. No 650 km garās sauszemes robežas aptuveni puse ir ar Latviju. Igaunijas krasta līnija, salu krasta līniju nerēķinot, ir vairāk kā 2 reizes garāka nekā Latvijai. Attālums no Igaunijas ziemeļiem līdz dienvidiem ir par 45 km garāks nekā starp Latvijas ziemeļu un dienvidu robežu, bet rietumu — austrumu virzienā attālums starp Igaunijas ro-

bežām ir par 110 km mazāks nekā Latvijā.

Salas aizņem 9 % no Igaunijas teritorijas, bet iekšējie ūdeņi — 6 %.

Igaunija ir lielāka par Armēniju, Moldovu, Dāniju, Nīderlandi un Šveici.

Tur dzīvo 1,6 milj. iedzīvotāju.

Galvaspilsēta — Tallina.

Kādām valstīm Baltijas jūrā pieder daudz salu?

Kurās Baltijas jūras krastos esošajās valstīs ir tāda pati valsts iekārta kā Igaunijā?

Igaunijas iedzīvotāji

Pašreiz Igaunijā dzīvo 1,6 miljoni iedzīvotāju, tas ir apmēram tikpat, cik latviešu ir pasaulē, jeb apmēram 1/400 no Eiropas iedzīvotāju skaita. Igaunijā ir mazāk iedzīvotāju nekā Lietuvā vai Latvijā, mazāk nekā Dānijā, Nīderlandē, Beļģijā vai Albānijā, kuru teritorijas ir mazākas par Igaunijas teritoriju, bet apmēram tikpat iedzīvotāju, cik 80. gadu sākumā bija Hamburgā, Harkovā, Varšavā vai Vinē.

Igaunijā vidēji uz 1 km² dzīvo 35 cilvēki, tas ir mazāk nekā vidēji Lietuvā vai Latvijā, 10 reizes mazāk nekā Nīderlandē, kur ir vislielākais iedzīvotāju blīvums Eiropā. Visretāk apdzīvota ir R-Igaunija un salas — 10–15 c/km², bet visblīvāk — Z-Igaunija, kur uz 1 km² dzīvo vairāk nekā 50 cilvēki.

Apmēram 2/3 Igaunijas iedzīvotāju ir pilsētnieki.

1989. gadā Igaunijā dzīvoja 834 tūkst. sieviešu un 731 tūkst. vīriešu jeb uz pusi

IGAUNIJA

* LIELAIS MUNAMEĢIS (318 M)

MĒROGS 1: 4500 000

mazāk gan vīriešu, gan sieviešu nekā Lietuvā vai par 600 tūkst. mazāk nekā Latvijā. 19. gs. Igaunijā bija vairāk vīriešu nekā sieviešu, bet abi pasaules kari izjauca šo attiecību.

Igaunū vidū jauktās laulības ir retākas nekā latviešu vidū. 1989. gadā Igaunijā bija 430 tūkst. ģimeņu jeb 2 reizes mazāk nekā Lietuvā vai Latvijā. Arī Igaunijā visvairāk ir ģimeņu, kurās ir 1 bērns, un vidējais dzīves ilgums ir tāds pats kā citur Baltijā. Lai gan arī Igaunijā dzimst vairāk zēnu nekā meiteņu, viņu mirstība ir lielāka nekā meiteņu. Tāpat kā visur Eiropā, arī Igaunijā samazinās gados jaunu cilvēku skaits, bet palielinās vecu ļaužu skaits.

13. gs. sākumā Igaunijas teritorijā dzīvoja ap 100 – 150 tūkst. iedzīvotāju jeb apmēram tikpat, cik tagad Liepājā vai Daugavpilī. Pirms Livonijas kara 16. gs. vidū iedzīvotāju skaits bija divkārtšojies, bet 17. gs. sākumā karu un epidēmiju rezultātā Igaunijā bija apmēram tikpat iedzīvotāju, cik pirms 4 gadsimtiem.

Līdz 17. gs. beigām viņu skaits trīskāršojās, taču pēc lielā bada, ko izraisīja 1696. – 97. gada neraža, kuras dēļ nomira 70 tūkst. cilvēku, un pēc Ziemeļu kara Igaunijā bija tikpat iedzīvotāju, cik 13. gs. Mierlaika apstākļos iedzīvotāju skaits pieauga un 18. gs. beigās sasniedza ap 500 tūkst. Pēc Livonijas kara Igaunijā ieceļoja somi, krievi, latvieši. 19. gs. 2. pusē daudzi igauņi izceļoja uz Krieviju. Pirms 1. pasaules kara iedzīvotāju skaits pieauga, pieaugot rūpniecībā strādājošo skaitam. Daļa no tiem, kuri no Igaunijas izceļoja 1905. gada un 1. pasaules kara notikumu rezultātā, Igaunijā atgriezās 20. gadu sākumā. Tajā laikā no Igaunijas emigrēja apmēram par 7 tūkst. vairāk nekā imigrēja. Emigrēja galvenokārt uz D–Ameriku. Pēc 1934. gada ieceļojošo un izceļojošo skaits kļuva apmēram vienāds. 1934. – 41. gadā repatriējās apmēram 16 tūkst. vācieši. 2. pasaules kara laikā bēgļi devās gan uz Krieviju, gan uz citām valstīm. 1943. – 44. g. no Igaunijas aizbrauca lielākā daļa zviedru, kuri dzīvoja R piekrastē. 40. gadu deportācijas skāra arī Igaunijas iedzīvotājus. Igaunī emigrēja uz Somiju un Zviedriju, Kanādu, ASV un Austrāliju.

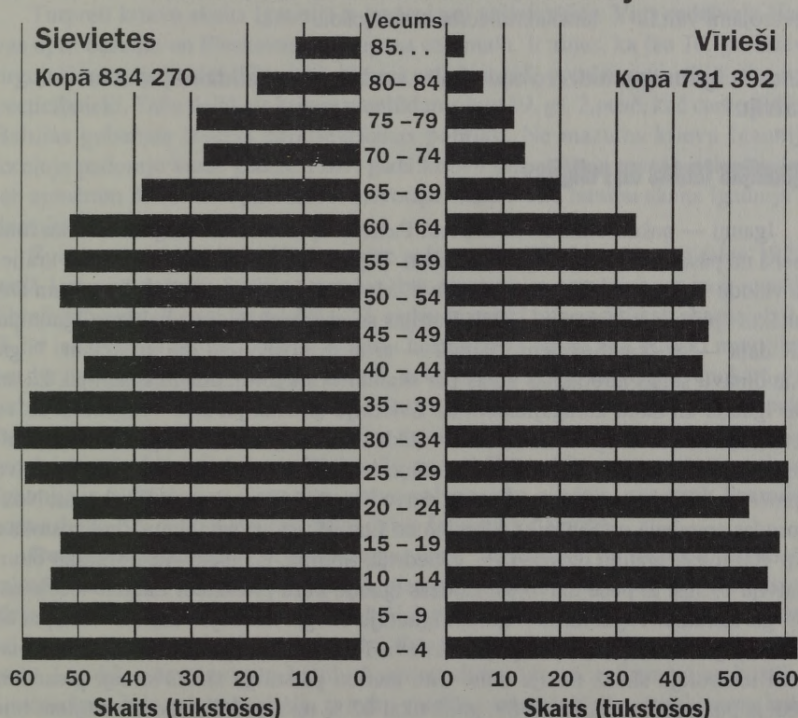
20. gs. 60. – 70. gados mehāniskais pieaugums bija lielāks par dabisko pieaugumu. Šobrīd Igaunijā iebrauc 30 tūkst. un tikpat izbrauc, tas ir mazāk nekā Lietuvā vai Latvijā. Visvairāk iebrauc pilsētās. Vairāk iebrauc vīriešu nekā sieviešu. Aktīvākie migranti no ārienes ir krievi, baltkrievi un ukraiņi.

Dzimstība Igaunijā ir lielāka nekā Latvijā, mazāka nekā V–Āzijā, lielāka nekā Eiropas attīstītajās valstīs. Igaunijā ir vairāk ārļaulībā dzimušo bērnu kā Lietuvā, un Latvijā, lielāka zīdaiņu mirstība nekā Lietuvā un Latvijā, bet vairāk reižu mazāka nekā V–Āzijā. 1989. gadā Igaunijā piedzima 24292 cilvēki, nomira par 5762 cilvēkiem mazāk nekā piedzima. Dzimstības koeficients bija 15,4 promiles, mirstības — 11,8 promiles, dabiskā pieauguma — 3,7 promiles. Mirstība uz 1000 iedzīvotājiem Igaunijā ir zemāka nekā Latvijā, augstāka nekā Lietuvā, bet dabiskais pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem lielāks nekā Latvijā, mazāks nekā Lietuvā. Rēķinot uz 1000 Igaunijas iedzīvotājiem, valstī dzimst apmēram tikpat bērnu, cik Lietuvā, un vairāk nekā Latvijā.

Līdz 1989. gadam Latvijas un Lietuvas laukos mirstība bija lielāka par dzimsti-

Igaunijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 1 565 662 iedzīvotāji

bu, Igaunijas laukos vīriešu dabiskais pieaugums bija negatīvs līdz 1985. gadam, bet sieviešu — līdz 1988. gadam.

Dzimstība Igaunijā tagad ir 2 reizes mazāka nekā gadsimtu mijā.

Visvairāk iedzīvotāju strādā rūpniecībā un lauksaimniecībā. Tāpat kā Latvijā un Lietuvā, salīdzinot ar attīstītajām valstīm, mazāk ir aprūpes sfērā nodarbināto, bet ievērojami vairāk — lauksaimniecībā strādājošo.

Kāds ir Igaunijas iedzīvotāju skaits un blīvums salīdzinājumā ar Latviju?

Igaunijas tautas un reliģijas

Igaunī — pašnosaukums *Eestlased*. Pašreiz apmēram 1,4 miljoni cilvēku runā vienā no pasaules skanīgākajām valodām. Tāpat kā somi un lībieši, igauņi ir urāliešu valodu saimes somu grupas pārstāvji. Mezolitā Igaunijas teritorijā no D un DA ienākuši pirmie iedzīvotāji. Vēlāk Baltijas somi sajaukušies ar baltiem, Igaunijas ZR daļā — ar skandināviem, A daļā — ar austrumslāviem jeb krivičiem. 7. gs. skandināvu sākās atrodamas ziņas par skandināvu uzbrukumiem Igaunijai, kā arī par igauņu un baltu karagājieniem uz Zviedriju un Dāniju. DA — Igaunijā dzīvo seti. Viņu skaits — ap 15 tūkst. Setu valodā un dažās ieražās vērojama krievu kultūras ietekme. Vairums igauņu ir luterāņi, bet seti ir pareizticīgie. Igaunijā dzīvo apmēram miljons igauņu, ap 70 tūkst. dzīvo Krievijā (Pēterburgas, Pleskavas, Novgorodas apgabalā un Sibīrijā), Ukrainā un Latvijā, kā arī netālu no Vladivostokas. Ap 100 tūkst. igauņu dzīvo ASV, Zviedrijā, Somijā, Kanādā, Austrālijā un citur. Latvijā 19. gs. 2. pusē dzīvojuši Ludzas igauņi, kuru priekšteči Latgalē ieceļojuši 18. gs. sākumā. Tāpat kā Latviju, arī Igauniju 13. gs. iekaroja vācieši, vēlāk par šo zemi cīnījās arī dāņi, zviedri, poļi un krievi. Taču salīdzinājumā ar pamatiedzīvotājiem iekarotāju skaits nebija liels. Citu tautību pārstāvju skaits strauji pieaudzis pēdējā pusgadsimta laikā. 1989. gadā tikai 62 % no republikas iedzīvotājiem bija igauņi, tas ir par 10 % vairāk nekā latviešu Latvijā un par 20% mazāk nekā lietuvieši Lietuvā.

Vācu valdīšanas laikā Igaunijas zemi piešķīra galvenokārt vāciešiem, kuri pārvaldīja vai visu Igauniju, izņemot Sāmsalu, kura kādu laiku piederēja dāņiem. Lai gan vairums pilsētu iedzīvotāju bija igauņi, tāpat kā Latvijā, arī Igaunijas pilsētās vara piederēja vāciešiem.

16. gs. vidū Igaunija piederēja dāņiem, zviedriem, poļiem, vēlāk visu Igauniju pakļāva zviedri. Zviedru varas laikā vairāk nekā puse Igaunijas zemes piederēja zviedriem, mazāk — vāciešiem. Pēc Ziemeļu kara Igauniju ieguva Krievija.

1922. gadā Igaunijā 92 % iedzīvotāju bija igauņi, bet krievi un vācieši bija tikai daži procenti no iedzīvotāju skaita. Vāciešu skaits Igaunijā, salīdzinot ar 1780. gadu, kad 3–4 % Igaunijas iedzīvotāju bija vācieši, ir samazinājies. Vēl 19. gs. beigās Igaunijā dzīvoja neliels skaits vairāk par 33 tūkst. vāciešu, tie bija 3,5 % no iedzīvotāju

skaita, bet izceļošanas dēļ, kura īpaši aktivizējās 1.pasaules kara priekšvakarā, 1922. gadā Igaunijā vāciešu skaits bija uz pusi samazinājies. Tajā laikā visvairāk vāciešu dzīvoja pilsētās, galvenokārt Tallinā un Tartu.

1939. — 41. gadā vācieši repatriējās arī no Igaunijas — tikai 1941. gadā vien ap 2 tūkst. Pašreiz Igaunijā ir mazāk vāciešu nekā poļu vai ebreju.

Turpreti krievu skaits Igaunijā ir ievērojami palielinājies. Viņi apdzīvoja Narvas upes baseinu un Pleskavas un Peipusa ezermalu. Ir ziņas, ka jau 10. gs. krievi tirgojušies ar igauņiem. Tāpat kā Latvijā, arī Igaunijā patvērumu meklēja krievu vecticībnieki. Taču lielākais krievu pieplūdums bija 19. gs. 2.pusē, kad cara valdība Baltijas guberņās izvērsa pārkrievošanas politiku. Ne mazums krievu Igaunijā ieceļoja padomju varas gados. 1989. gadā krievu bija uz pusi mazāk nekā igauņu jeb apmēram 30 % no republikas iedzīvotāju skaita. Citu tautību skaits Igaunijā ir desmitiem reižu mazāks.

Zviedru skaits ir neliels. Viņi apdzīvo galvenokārt ZR-Igauniju, arī salas. 1922. gadā Igaunijā dzīvoja 8 tūkst. zviedru, bet ebreju bija apmēram uz pusi mazāk. Ebreji dzīvoja galvenokārt pilsētās. 70. gados Igaunijā bija ap 5 tūkst. ebreju jeb 0,4 % no iedzīvotāju skaita. Pēdējo 20 gadu laikā ebreju skaits nav būtiski mainījies, bet latviešu ir apmēram uz pusi mazāk nekā ebreju. Viņi dzīvo galvenokārt abu valstu pierobežā. 70. gados latviešu skaits Igaunijā bija 7 reizes mazāks nekā baltkrievu vai somu un 10 reižu mazāks nekā ukraiņu skaits. Pirmie somi Igaunijā ieceļojuši pēc Livonijas kara. Pēdējo 30 gadu laikā baltkrievu un ukraiņu skaits Igaunijā ir trīskāršojies. Cittautesi dzīvo galvenokārt pilsētās, visvairāk Igaunijas somu dzīvo ZA daļā, visvairāk slāvu dzīvo Igaunijas Z un ZA.

Reliģijas Igaunijā. Vairums igauņu, tāpat kā latvieši, pirms vācu krustnešu iebrukuma nebija kristieši, izņemot A pierobežu, kurai bija sakari ar pareizticīgo Krieviju. Pētot igauņu folkloru, arheoloģiskos un citus materiālus, var tikai nojaust, kā igauņi uztvēra pasauli. Tāpat kā visā Eiropā, arī Igaunijā, tikai pāris gadu vēlāk nekā Latvijā, vācu ieviesto katoļu baznīcu skāra 16. gs. reformācijas kustība. Luterānisms bija galvenā reliģija zviedru valdīšanas laikā. Neilgajā poļu varas laikā 16. gs. D-Igaunijā bija mēģinājumi atjaunot katoļticības ietekmi. 19. gs. cara valdība sekmēja pareizticības izplatīšanos. Arī Igaunijā, lai dabūtu zemi, daļa zemnieku pārgāja pareizticībā.

Protestantisms ir viens no galvenajiem kristietības virzieniem, kura rašanās saistīta ar 16. gs. reformācijas kustību. No tā sākotnējiem virzieniem Igaunijā izplatījās luterānisms. Vēlākajos gadsimtos šai mācībai radās arī citi virzieni, no kuriem daļa 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā atnāca arī līdz Igaunijai. 1922. gadā ap 4/5 iedzīvotāju bija luterāņi un 1/5 pareizticīgie. Pareizticīgie bija galvenokārt slāvi un seti, luterticīgie — galvenokārt igauņi, zviedri, somi, latvieši, bet ebreji — jūdaisti. 1934. gadā Igaunijā bija ap 880 tūkst. luterāņu, ap 213 tūkst. pareizticīgo, ap 9 tūkst. baptistu, ap 4 tūkst. evaņģēlistu, ap 2 tūkst. katoļu, apmēram tikpat adventistu, uz pusi mazāk metodistu, ap 300 brīvo kristiešu, ap 200 piecdesmitnieku.

Ne visi, kas ticēja Dievam, padomju varas gados varēja atklāti paust savu

pārliecību, tāpēc arī skaitļi ne vienmēr ataino patieso stāvokli. Pašreiz Igaunijā darbojas vismaz 150 luterāņu, apmēram 86 pareizticīgo, ap 80 baptistu, ap 10 septītās dienas adventistu un apmēram tikpat metodistu draudzes, kā arī vismaz 10 vecticībnieku, 1 jūdaiistu un 2 Romas katoļu baznīcas draudzes.

Tāpat kā Latvijā, arī Igaunijā atbalstu guvušas ne tikai no R, bet arī no A nākušas mācības, piemēram, Krišnas piekritēji u. c.

Kādaī valodu saimei pieder igauņi, kā sauc viņu etniskos radniekus, kas dzīvo Latvijā?

Igaunijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Igaunija atrodas Baltijas jūras A krastā, un tās klimatu nosaka Atlantijas okeāna gaisa masas, kas gadā atnes 500 – 700 mm nokrišņu. Vidējās siltākā un aukstākā mēneša temperatūras ir +16 – +17°C un –3 – (–7)°C, veģetācijas periods ir nedaudz īsāks nekā Latvijā.

Igaunijas mežos galvenokārt aug priedes un egles, arī bērzi. 20 % valsts teritorijas aizņem purvi, pie tam vairāk nekā pusē teritorijas ir purvu un pārpurvotas augsnes. Lai tās varētu izmantot lauksaimniecībā, nepieciešama nosusināšana. Igaunijas augsnes ir auglīgas, bet akmeņainas. Z un ZR ir šķembainās velēnu karbonātu augsnes, centrā — velēnu karbonātu, DA daļā — velēnu podzolētās, DR — velēn gleja un purvu augsnes.

Igaunijas virsmu pārveidojis ledājs, atstādamš morēnu nogulumus ar laukakmeņiem.

Valsti ir degslānekļis, kuru izmantot sāka jau 1. pasaules kara laikā. To izmanto kā kurināmo, kā izejvielu ķīmiskajā rūpniecībā degslānekļa gāzes ieguvei, arī lauksaimniecībā. Degslānekļis satur radioaktīvas vielas, kuras, protams, ietekmē arī apkārtējo vidi un cilvēku. Minerālmēsļu ražošanai izmanto Z–Igaunijas fosforītus. Kā kurināmo kūdru lietoja pirmajās elektrostacijās, arī šobrīd kūdra ir kurināmais un arī izejviela siltumizolācijas materiālu ražošanā u. c.

Dolomītu, kaļķakmeni, smiltis, granti u. c. izmanto būvmateriālu rūpniecībā. Igaunijā ir arī ārstnieciskās dūņas un minerālūdeņi — pamats kūrortsaimniecības attīstībai.

Kokapstrādes uzņēmumi izmanto vietējos mežu resursus, zivsaimniecības — jūras un iekšējo ūdeņu zivju krājumus.

3 % valsts teritorijas ir aizsargājamā platība, tur ietilpst arī 5 rezervāti.

Vairāk nekā 1000 km garā jūras robeža un ūdensceļi valsts iekšienē lieliski papildina Igaunijas izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli Eiropas vidū.

Kādi derīgie izrakteņi ir Igaunijā? Kur tie atrodas?

Igaunijas elektroenerģētika

Igaunijā ražo 3 reizes vairāk elektroenerģijas nekā Latvijā, bet mazāk kā Lietuvā. Neatkarīgās Igaunijas laikā elektrostacijas darbojās pie Tallinas un Tartu. 50. — 60. gadu mijā pie Narvas uzcēla Baltijas un Igaunijas VRES, abu jauda pārsniedz 3 milj. kW. Abās kā kurināmo izmanto degslānekli. 40. — 50. gadu mijā sāka darboties Kohtla-Jerves un Ahtmes TES.

Nedaudz vairāk kā puse saražotās elektroenerģijas paliek Igaunijā, pārējā — vairāk nekā 40 % tiek eksportēta, arī uz Latviju. 1976. gadā elektroenerģijas ražošanā uz 1 iedzīvotāju Igaunija ieņēma 3. vietu pasaulē aiz Norvēģijas un Kanādas. 1987. gadā saražots 17,9 miljrd. kWh elektroenerģijas jeb 114501 kWh elektroenerģijas uz 1 iedzīvotāju, tas ir mazāk nekā Norvēģijā, Kanādā vai Zviedrijā, bet apmēram tikpat, cik ASV vai Somijā.

Kurās valstis elektroenerģiju ražo no tādiem pašiem izejmateriāliem kā Igaunijā?

Igaunijas rūpniecība

Pirmie stikla ražošanas, vara apstrādes, zāģmateriālu ražošanas uzņēmumi Igaunijā sāka darboties 17. gs. vidū, taču straujāka rūpniecības attīstība sākās 19. gs. Tolaik lielākie rūpniecības centri bija Tallina un Narva.

Mūsdienās svarīgākās rūpniecības nozares ir vieglā rūpniecība, mašīnbūve un pārtikas rūpniecība. 19. gs. sāka darboties pirmās tekstilfabrikas Narvā. Tagad apmēram puse no **vieglajā rūpniecībā** strādājošajiem ir nodarbināti tekstilrūpniecībā, kura izgatavo 1/5 no valstī saražotajām precēm. Šī rūpniecības nozare izmanto galvenokārt ievestās izejvielas: kokvilnu un vilnu. Kokvilnas audumus ražo Narvā un Tallinā, vilnas — Sindi un Tallinā, bet linu — Pērnavā un Meizakilā. Trikotāžas ražošanas uzņēmumi ir Tallinā, Pērnavā u.c. Šūšanas un apavu ražošanas uzņēmumi — Tallinā, Tartu, Pērnavā, Narvā, Ahtmē u. c. 1989. gadā Igaunijā saražoja 2 reizes vairāk audumu nekā Latvijā, apmēram tikpat, cik Lietuvā, 4–5 reizes mazāk zeķu nekā Lietuvā un Latvijā, 2–3 reizes mazāk triko izstrādājumu nekā Latvijā un Lietuvā, nedaudz mazāk apavu nekā Latvijā un Lietuvā.

Igaunijas rūpniecība galvenokārt koncentrēta lielās pilsētās valsts Z un DA. Z daļā ir degslānekļis, fosforīti, kā arī liela daļa valsts kūdras, kaļķakmeņu, dolomīta un ķieģeļu mālu krājumu. Liela nozīme ir jūras tuvumam un ceļu tīklam.

Mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecībā izmanto ievestās izejvielas. Elektrotehniskā un radiotehniskā rūpniecība patērē maz metāla. Daudz metāla vajadzīgs iekārtu būvei, kuras domātas naftas, degslānekļa un fosforītu rūpniecībai, pārtikas rūpniecībai, elektromotoru, ekskavatoru, kabeļu u. c. izgatavošanai. Mašīnbūves centri ir Tallina, Tartu, Pērnavā, Veru.

Kurināmā rūpniecība ietver sevī degslānekļa ieguvī, degslānekļa gāzes un arī

kurināmās kūdras ieguvī. Degslānekli izmanto elektroenerģijas ražošanā, ķīmiskajā rūpniecībā un lauksaimniecībā. To iegūst gan šahtās, gan atklātos karjeros. No visiem kurināmā veidiem visvairāk Igaunijā izmanto degslānekli. 40. gadu beigās Kohtla-Jervē sāka darboties kombināts, kurā no degslānekļa ieguva gāzi. Apmēram pēc 20 gadiem Igaunijā sāka ražot jaukto gāzi, kuru ieguva, Komi dabasgāzi sajaucot ar degslānekļa gāzi. Darbojas arī kūdras rūpniecības uzņēmumi, kuri ražo kūdras briketes, siltumizolācijas materiālus u.c. Viens no lielākajiem kūdras rūpniecības uzņēmumiem atrodas Kohtla-Jervē.

Ķīmiskajā rūpniecībā izmanto vietējos fosforītus un degslānekli, bet minerālmēslu ražošanai no Murmanskas apgabala saņem apatītus. Minerālmēslus ražo Kivieli, Mārdū un Kohtla-Jervē, sadzīves ķīmijas preces — krāsas, lakas, mazgāšanas līdzekļus u. c. — Tallinā. Lielākie degslānekļa ķīmijas uzņēmumi ir Kohtla-Jervē un Kivieli.

Kokapstrāde, tāpat kā būvmateriālu rūpniecība, ir viena no senākajām Igaunijas rūpniecības nozarēm. Tā izmanto arī ievestās izejvielas. Ražo mēbeles, klavieres, finieri, slēpes u.c. Kokapstrādes uzņēmumi ir Tallinā, Pērnāvā, Narvā, Valgā, Veru, celulozi un papīru izgatavo Tallinā, Kehrā un Kohilā.

Būvmateriālu rūpniecība izmanto vietējās izejvielas. Kundā ražo cementu, Ahtmē un Narvā — degslānekļa pelnu blokus, Tallinā un Azeri — būvkeramiku. Lielī ēku celtniecības kombināti ir Tallinā un Tartu. Bez tam Igaunijā ražo arī šiferi, minerālvati, ķieģeļus un dzelzsbetona konstrukcijas.

Pārtikas rūpniecība ražo 1/3 no Igaunijas rūpniecības produkcijas, proti, pārstrādā pienu, gaļu, zivis. Lielākie gaļas kombināti ir Tallinā, Tartu, Vehmā; zivju pārstrādes uzņēmumi izvietoti piekrastē, kā arī valsts A un D ezeru tuvumā. Lielākie centri ir Tallina, Pērnava, Toila, Hāpsala, Kuresāre u. c. Pārtikas rūpniecībā ietilpst arī miltu, maizes, alus, spirta, augļu un dārzeņu konservu, konditorejas izstrādājumu ražošana.

Kādi ir valsts lielākie rūpniecības centri un svarīgākās rūpniecības nozares?

Igaunijas lauksaimniecība

Igauni, tāpat kā latvieši un lietuvieši, izsenis nodarbojušies ar zemkopību. 19. gs. 2. pusē sāka audzēt āboliņus un kartupeļus, bet 7. gs. agrāk — ziemas rudzus. Pēc 20. gadu agrārreformas visvairāk izveidojās tādu saimniecību, kuru platība bija 10–50 ha. 30. gados visvairāk audzēja zaļbarību, auzas, rudzus un miežus, labību importēja, cūkgaļu eksportēja. Lauksaimniecības attīstību negatīvi ietekmēja 1949. gada kolektivizācija.

1987. gadā uz 1 iedzīvotāju saražoja 87 kg gaļas, 481 kg piena, 307 olas un patērēja 49 kg cukura, tas ir, apmēram tikpat, cik Latvijā un Lietuvā, kā arī tikpat, cik vidēji Eiropas valstīs.

Lauksaimniecības zemes aizņem 1/3 Igaunijas teritorijas jeb 1,5 milj. ha, no kuriem 1 milj. ha ir aramzeme, bet pļavas un ganības — pusmiljons hektāru.

Galvenā lauksaimniecības nozare ir **lopkopība**. Savukārt svarīgākās lopkopības nozares ir govkopība un cūkkopība. Visvairāk ir Igaunijas sarkano govju, bet 30 % no ganāmpulka ir melnraibās. Audzē baltās cūkas un bekoncūkas. Liellopu ganāmpulks ir 2 reizes mazāks kā Latvijā un 3 reizes mazāks kā Lietuvā. Igaunijā ir nedaudz mazāk cūku kā Latvijā un 2 – 3 reizes mazāk kā Lietuvā. Aitu un kazu skaits visās 3 valstīs ir aptuveni vienāds. Pēc saražotā piena daudzuma Igaunija tikai nedaudz atpaliek no Latvijas. Tas pats sakāms par gaļas un sviesta ražošanu.

Valstī attīstīta arī putnkopība, zvērkopība — kažokzvēru audzēšana, zirgkopība un biškopība.

Augkopībā lopbarības kultūras aizņem vairāk nekā pusi no sējumu platības, aptuveni 42 % aizņem graudaugi, 6 % — kartupeļi, bet līni — pusprocentu no sējumu platības. Igaunijā vasaras miežu raža ir 2 reizes mazāka nekā Lietuvā un aptuveni tāda pati kā Latvijā. Vasaras miežu ražība ir par daži centi no ha lielāka nekā Latvijā un Lietuvā. Kviešu raža ir 5 – 6 reizes mazāka par miežu ražu. Ziemas kviešu ražība Baltijā ir vienāda, bet vasaras kviešu ražība Igaunijā ir visaugstākā — vidēji 30,2 centi/ha. Lietuvā un Latvijā izaudzē pāris reizi vairāk kviešu nekā Igaunijā. Salīdzinot ar Latviju un Lietuvu, Igaunijā izaudzē 2 – 3 reizes mazāk rudzu. Rudzu raža ir 7 reizes mazāka nekā miežu — apmēram 100 tūkst. t gadā.

Kartupeļus visvairāk audzē Z un D-Igaunijā. Raža ir mazāka nekā Latvijā vai Lietuvā, bet no 1 ha novāc tikpat, cik Latvijā un Lietuvā. Linus audzē tikai D-Igaunijā, kur nav karbonātu augšņu. Visvairāk augļu un ogu dārzu ir centrālajā un D daļā.

Igaunijas zemes ir nepieciešams nosusināt un attīrīt no akmeņiem.

Valstī audzē Tori zirgus, Igaunijas zirgus un Igaunijas smagos braucamos zirgus. Latvijā ir 3 reizes vairāk zirgu nekā Igaunijā, bet Lietuvā 8 reizes vairāk.

Zivsaimniecība attīstās piekrastē un ezeru tuvumā.

Kādi apstākļi ietekmēja lauksaimniecības attīstību šī gs. otrajā pusē?
Kas ir svarīgākā lauksaimniecības nozare valstī?

Igaunijas transporta sistēma

Jau izsenis liela nozīme bijusi **jūras transportam**, it sevišķi, lai uzturētu sakarus starp salām un kontinentu, kā arī citām zemēm. Arī tagad jūras transports šo nozīmi nav zaudējis. 1965. gadā atklāja pasažieru kuģniecības līniju Tallina — Helsinki, bet pēc 10 gadiem Tallina — Stokholma. Lielākās Igaunijas ostas ir Tallina un Pērnavā. Iekšējie ūdensceļi ir vairāk nekā 500 km gari — Emajegi lejtece, Narva, Peipusa (Čudas) ezers. 1896. gadā beidza celt dambi starp Muhu un Sāmsalu, kā arī pabeidza pirmo šaursliežu dzelzceļa līnijas būvi. Tagad galvenās **dzelzceļa** līnijas savieno Tallinu ar Narvu un Pēterburgu, Tartu un Pleskavu, Rīgu un Viļņu.

Dzelzceļa līniju kopgarums pārsniedz 1000 km, no tiem 132 km ir elektrificēti. Gandrīz 30 reizi garāks ir **autoceļu** kopgarums, no tiem daļa ir autoceļi ar cieto segumu. Dzelzceļu tīkls Igaunijā ir retāks nekā Lietuvā vai Latvijā, bet autoceļu tīkls — blīvāks.

Vairāk nekā pusi no visām kravām pārvadā pa jūru, ap 30 % — pa dzelzceļu, aptuveni 1/5 kravu — pa autoceļiem. Visvairāk pasažieru pārvadā ar autotransportu, 3 reizes mazāk ar dzelzceļa transportu un 4 reizes mazāk ar aviotransportu, bet pavisam nedomā — ar upju un jūras transportu. **Aviolīnijas** savieno Tallinu ar lielākajām Eiropas pilsētām, arī starp salām un pilsētām ir gaisa satiksme.

Kopš 40. gadu beigām un 50. gadu sākuma Igaunijā ir **gāzes vadi** Kohtla-Jerve — Tallina un Miso-Tartu.

Kāpēc jūras transportam ir liela nozīme valsts dzīvē?

Igaunijas ekonomiskie sakari

Vismaz 10 gadsimtus igauņi tirgojas ar slāviem, skandināviem, baltiem, arābiem, bizantiešiem, Rietumeiropas un Centrāleiropas iedzīvotājiem.

20. – 30. gados Igaunija tirgojās galvenokārt ar Vāciju un Angliju. Valstī ieveda labību, akmeņogles, petroleju u.c., no Igaunijas izveda sviestu, finīeri, celulozi, papīralku, linus, kokvilnas diegus un audumus, cementu, sērskābes u.c.

Pēdējo 50 gadu laikā Igaunija visvairāk tirgojās ar A, bet pavisam maz ar R. No Krievijas Igaunijā **ieveda** melnos un krāsainos metālus, naftas produktus, mašīnas, labību, koksni, papīru, no Ukrainas — metālus, mašīnas, labību, cukuru, sāli, augu eļļu, vilnu, no V–Āzijas — kokvilnu, vilnu, ādas, no Moldāvijas un Aizkaukāza — augļus u.c., no Latvijas — vieglās un pārtikas rūpniecības preces, trikotāžu, vilnas audumus, parfimēriju, piena konservus, vīnus, cukuru u.c., kā arī porcelāna traukus, lakas, krāsas, radiouztvērējus, spuldzes u.c.

No Igaunijas Latvijā **ieveda** minerālmēslus, šūšanas izstrādājumus, kokvilnas audumus, dziju, trikotāžu, papīru, linoleju, ekskavatorus, elektropreces u.c. Latvija no Igaunijas saņem arī elektroenerģiju. Uz Krieviju **izveda** kokvilnas audumus, pienu un gaļas produktus, trikotāžu, ķīmiskās rūpniecības produkciju, cementu, ekskavatorus u.c. Uz Ukrainu — pārtikas preces, audumus, ķīmiskās rūpniecības preces u.c., uz Baltkrieviju — celulozi un papīru. Igaunija eksportē arī elektroenerģiju. Visvairāk izved vieglās rūpniecības preces, nedomā mazāk — pārtikas un mašīnbūves produkciju.

Kokvilnas audumus, pārtikas preces, ekskavatorus, cementu, celulozi, mēbeles u.c. Igaunija **eksportēja** vairāk nekā uz 100 Eiropas, Āfrikas un Āzijas valstīm.

Ko Igaunija eksportē, ko importē?

Igaunijas pilsētas

Jau 10. gs. Tallina un Tartu bija svarīgas tirdzniecības vietas. 13. gs. par tirgošanās un amatniecības centriem kļuva Tallina, Tartu, Jaunā un Vecā Pērnavā, Rakvere, Narva, Vilande, Hāpsalu, Paide, un šinī pašā gadsimtā Tallina, Tartu un Jaunā Pērnavā kļuva Hanzas locekles. 16.gs. 1.pusē pilsētās dzīvoja 15 – 20 tūkstoši jeb 6 – 8 % no visiem iedzīvotājiem(kuru bija 250 tūkst.), 1710. gadā tikai 5 tūkst., pēc 15 gadiem — 10 tūkst. un vēl pēc 55 gadiem 23 tūkst. jeb 5 % iedzīvotāju bija pilsētnieki. 19. gs. 2. pusē, attīstoties rūpniecībai, pieaug arī pilsētnieku skaits: vēl gs.vidū tikai 8,8 % iedzīvotāju bija pilsētnieki, bet gs. beigās viņu skaits bija vairāk nekā divkārtšojies. Par lieliem rūpniecības centriem kļuvušas Tallina un Tartu.

Mūsdienās Igaunijā ir vairāk nekā 50 pilsētu un pilsētas tipa apdzīvoto vietu, no tām piecās iedzīvotāju skaits pārsniedz 50 tūkst. — Tallinā, Tartu, Kohtla-Jervē, Narvā un Pērnavā.

1. **Tallina** — *Tallinn* — valsts galvaspilsēta. Vēstures avotos pirmo reizi minēta 1154. gadā. Krievi to sauķi par Kolivanu, skandināvi — par Lindanasi, bet dāņi — par Rēveli. Par Rēveli tā saukta līdz 1917. gadam. Jau m. ē. 1. gs. beigās Somu līča D krastā bijusi osta. Vecpilsētas viena daļa atrodas uz plato veida pacēluma un kopā ar piekāvē esošo vecpilsētas daļu aizņem 35 ha lielu teritoriju. Vecpilsētu ieskauj parki un jaunie rūpniecības un dzīvojamie rajoni. Pilsētas A daļā tek Piritā, Tallinas teritorijā ir Harku un Ilemistes ezers, kas applūdināšot Tallinu tad, kad tā būšot uzcelta. Tāpēc Tallina, tāpat kā Rīga, nekad nebūšot gatava. Aptuveni 200 . km² lielā platībā tur dzīvo ap 500 tūkst. iedzīvotāju. Galvaspilsētā ražo vairāk nekā 2/5 valsts rūpniecības preču, tai skaitā 4/5 Igaunijas rūpniecības produkcijas un 1/5 vieglās rūpniecības produkcijas. Tallinā ražo daudz elektrotehniskās, radiotehniskās un aparātūves rūpniecības preču.

Ir lidosta, transporta ceļu krustpunkts. Olimpisko spēļu burāšanas sporta centrs — Piritā. Ir tūristu apmeklēts kultūras centrs. Tallinā ir daudz tautību, daudz slāvu, igauņu nedaudz vairāk par pusi no iedzīvotāju skaita.

2. **Tartu** — *Tartu* — osta DA Igaunijā Emajegi krastos, 30 km no Peipusa ezera. Pirmo reizi minēta 1034. gadā, bet teritorija apdzīvota jau m. ē. 5 gs. No 1224. līdz 1893. g. saukta par Tērbatu, bet 2 gs.pirms un 30 gadus pēc tam krievi to sauca par Jurjevu. Tartu ir daudz muzeju, kopš 1632. g. darbojas universitāte. Dzīvo ap 120 tūkst. iedzīvotāju. Zaļā pilsēta, kuras centrā ir vecpilsēta, ko ieskauj jaunie dzīvojamie masīvi, rūpnīcas un vasarnīcas. Pilsētā ir daudz pārtikas un vieglās rūpniecības uzņēmumu. Otrā lielākā pilsēta Igaunijā.

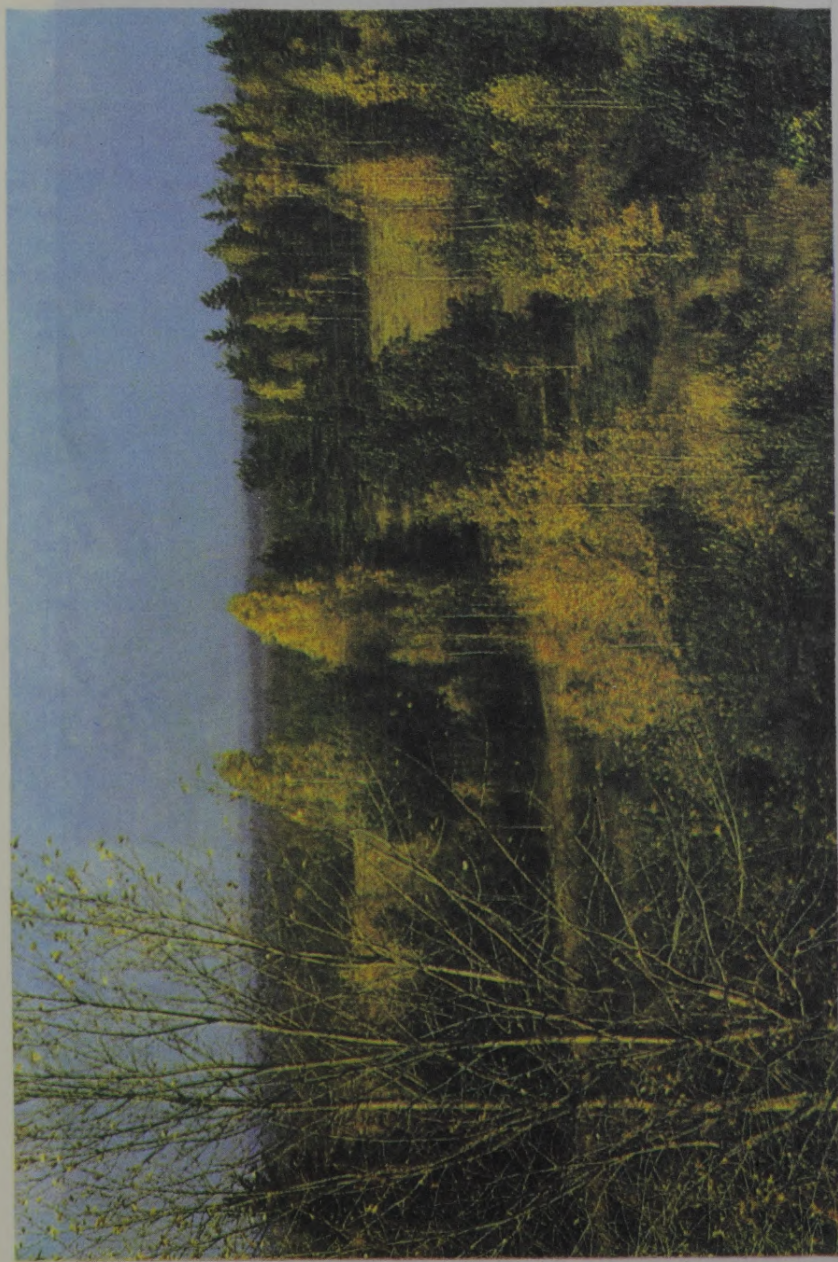
3. **Narva** — pilsēta ZA Igaunijā Narvas kreisajā krastā. Pirmo reizi hronikā minēta 1171. gadā. Senās celtnes cietušas daudzajos ugunsgrēkos, tāpēc tikai nedaudzas no tām saglabājušās pilsētas centrā, bet pārējā pilsētas daļā redzamas 50. – 70. gados celtas mājas. Daudz parku un ūdenskrātuvju. Ir lidosta, ir valsts enerģētiskais centrs — darbojas 2 VRES un 1 HES. 3/4 Igaunijas kokvilnas audumu ražo Narvā. Ir lieli mašīnbūves un būvmateriālu ražošanas uzņēmumi. Dzīvo mazāk ne-

kā 100 tūkst. iedzīvotāju.

4. **Kohtla – Jerve** — pilsēta ZA-Igaunijā. Jau 13. gs. minēta dāņu hronikās. Strauji sāka augt pēc tam, kad atklāja Baltijas dzelzceļa līniju. Stipri nopostīta 2. pasaules kara laikā. Pēc kara izveidojusies par degslānekļa ieguves un pārstrādes centru, kuram raksturīga galvenokārt piecstāvu apbūve, nav daudz parku. Pilsētas centrā saglabājušās arī dažas agrāk celtas ēkas. Ir 2 TEC, kā arī ķīmiskās, vieglās, pārtikas, kūdras u.c. rūpniecības uzņēmumi. Kohtla–Jervē dzīvo aptuveni tikpat iedzīvotāju cik Narvā.

5. **Pērnavā, Pärnu**, osta DR-Igaunijā pie Pernu ietekas Rīgas līcī. Ir lidosta, transporta ceļu mezgls, kultūras centrs, jūrskola, dūņu dziedniecības kūrorts, kas izvietojies pilsētas D un DR un kopā ar plašo piejūras parku veido Pērnavas centru, kurā ir 19. gs. celtnes un privātmājas. DA no centra ir rūpniecības rajons un individuālās mājas. Arī Pērnavas ziemeļu daļā ir lielas rūpnīcas, kurās ražo zivju konservus, būvmateriālus, pārstrādā koksni un linus, ražo vieglās rūpniecības preces. Pirmo reizi vēstures avotos minēta 1251.gadā. Dzīvo ap 70 tūkst. iedzīvotāju.

Kādas ir Igaunijas pilsētas pēc iedzīvotāju skaita salīdzinājumā ar Latvijas pilsētām? Kurā pilsētā ir olimpisko spēļu burāšanas centrs? Uz kuru pilsētu senāk devās studēt latvieši?

Sakalas augstiene.

Tallina.

Lietuva

Lietuvas ģeogrāfiskais stāvoklis

Lietuva ir patstāvīga valsts, kura atrodas Eiropas vidū, uz DA no Baltijas jūras, un izsenis ir bijusi starpnieks starp Austrumiem un Rietumiem kā politikā, tā ekonomikā. No 1940. gada līdz 90. gadu sākumam tāpat kā Latvija un Igaunija bija iekļauta Padomju Savienības sastāvā.

Valsts platība ir 65,2 tūkst. km² — nedaudz lielāka nekā Latvijai, par 20 tūkst. km² lielāka nekā Igaunijai un Dānijai, 4 — 6 reizes mazāka nekā Polijai, Zviedrijai, Vācijai, Somijai.

Z sauszemes robeža ar Latviju — 610 km garumā, A un D ar Baltkrieviju — 724 km garumā, DR 6 reizes īsāka robeža ar Poliju un R 2 reizes īsāka robeža ar Kaļiņingradas apgabalu nekā robeža ar Latviju, R jūras robeža ir nepilni 100 km.

Iedzīvotāju skaits ir lielāks nekā Armēnijā, Latvijā, Turkmēnijā, Igaunijā, proti 3,7 miljoni. No Lietuvas ģeometriskā centra — Ķēdaiņiem — līdz ekvatoram ir apmēram tikpat, cik līdz Zemes centram (6000 km), līdz Ziemeļpolam mazāk nekā 4 tūkst. km, bet līdz Griničas meridiānam 1,5 tūkst. km. Laika starpība ar Griniču ir 2 stundas.

Lielākais attālums R — A virzienā ir 373 km, bet Z — D virzienā par 100 km īsāks.

Lietuvas galvaspilsēta ir Viļņa.

Ar kuru valsti kopā Lietuva senāk bija viena no lielākajām valstīm Eiropā? Cik gara ir Lietuvas un Latvijas robeža?

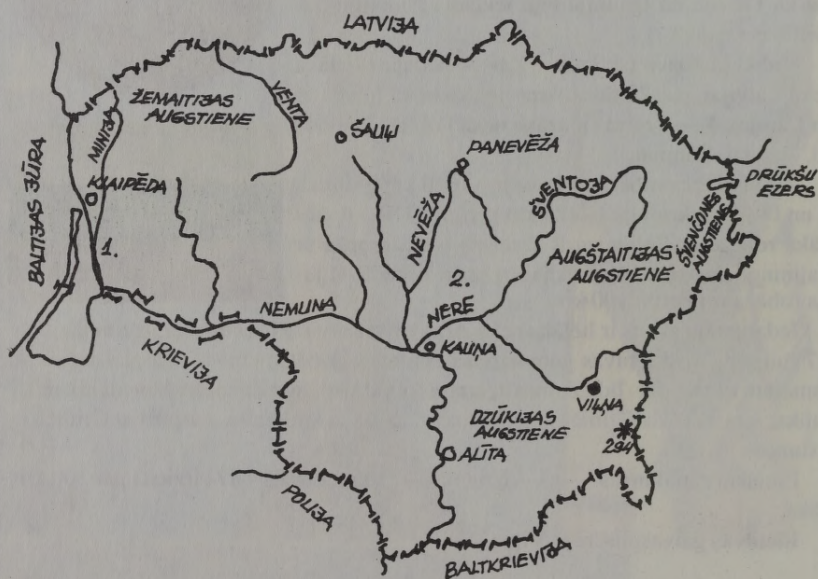
Lietuvas iedzīvotāji

Domājams, ka 15 tūkst. g. p. m. ē. uz Zemes bija ap 3 milj. iedzīvotāju. Apmēram tikpat daudz patlaban ir lietuviešu, bet Lietuvas iedzīvotāju kopskaits ir nedaudz lielāks.

Lietuvā ir apmēram tikpat daudz iedzīvotāju kā Albānijā, Dānijā, Īrijā, Norvēģijā, bet ievērojami mazāk nekā citās Eiropas valstīs, nedaudz vairāk nekā Latvijā. Pēc teritorijas Lietuva pieskaitāma mazajām valstīm, tomēr iedzīvotāju vidējais blīvums ir uz pusi mazāks nekā vidēji Eiropā, daudz lielāks nekā vidēji Āfrikā un bijušās PSRS Vidusāzijas, Kazahstanas, Baltkrievijas, Krievijas republikās. Viļņas

LIETUVA

* JOZAPINES KALNS (294 M)

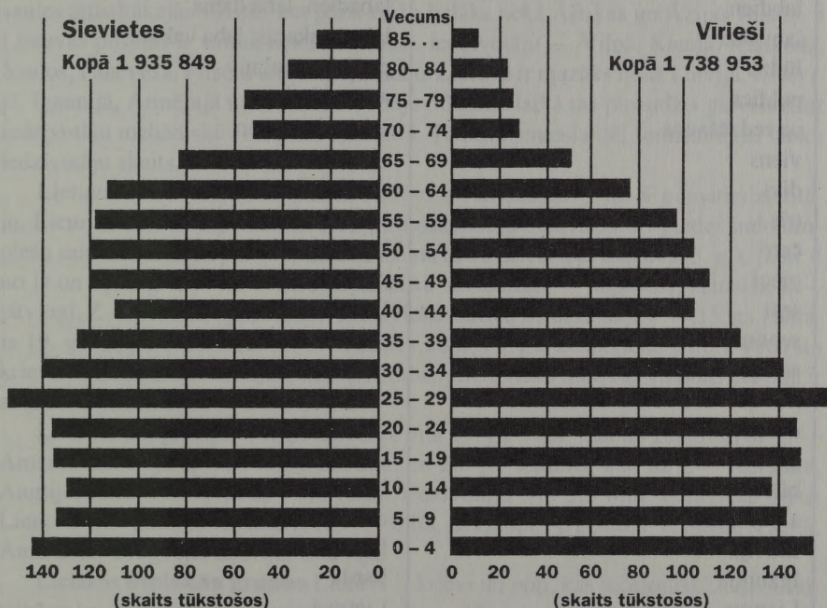
1. PIEJŪRAS ZEMIENE

2. VIDUSLIETUVAS ZEMIENE

MĒROGS 1: 4000 000

Lietuvas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 3 674 802 iedzīvotāji

Baltu valodas

latviešu	lietuviešu
labrīt	labas rytas, laba ryta
labdien	labadien, laba diena
labvakar	labas vakaras, laba vakara
lūdzu	prašom, prašau
paldies	ačiū, dikui
uz redzēšanos	iki pasimatymo
viens	vienas
divi	du, dvi, dveji
trīs	trys
četri	keturi, ketveri
pieci	penki
seši	šeši, šešios
septiņi	septyni, septynios
astoņi	aštuoni, aštuoneri
deviņi	devyni
desmit	dešimt
maize	duona
biļete	bilietas
automašīna	automobilis, mašina
Latvija	Latvija
Igaunija	Estija
Lietuva	Lietuva
Krievija	Rusija
Polija	Lenkija
Vācija	Vokietija
Dānija	Danija
Zviedrija	Švedija
Somija	Suomija
Baltkrievija	Baltarusija
Norvēģija	Norvegija
Islande	Islandija

un Kaupas tuvumā vidējais iedzīvotāju blīvums ir apmēram tāds, kāds ir vidējais Eiropā — ap 100 c./km², bet republikas DA rajonos tas pielīdzināms Skandināvijas valstu vid. iedzīvotāju blīvumam 10 c./km².

Urbanizācijas līmenis Lietuvā ir apmēram tāds pats vai nedaudz mazāks kā pasaules attīstītākajās valstīs, bet pāris reizi lielāks nekā Āfrikas un Āzijas valstīs. 5 Lietuvas pilsētās ir vairāk nekā 100 tūkst. iedzīvotāju — Viļņā, Kauņā, Klaipēdā, Šauļos, Panevėžā. Pilsētu iedzīvotāju skaits Lietuvā ir mazāks nekā Latvijā, Krievijā, Igaunijā, Armēnijā un Ukrainā. Pēdējo 50 gadu laikā tas pieaudzis galvenokārt iedzīvotāju mehāniskās kustības rezultātā. Tā paša iemesla dēļ samazināties lauku iedzīvotāju skaits.

Lietuvas iedzīvotāju nacionālais sastāvs ir viendabīgs — 80 % pamatiedzīvotāju. Lietuvas iedzīvotāji ir lietuvieši, pašnosaukums *lietuvai*, kuri pieder indoeiropiešu saimes baltu grupai. Nemunas baseinā baltu priekšteči ienākuši 3. g. t. p. m. ē no D un R. 1. g. t. p. m. ē. izveidojās cilšu savienības — augštaiši, žemaiši, D—jātvingi, Z — šēļi, zemgaļi, kurši. Lietuviešu tautība izveidojās 13. — 15. gs., nācīja 19. gs. 2. pusē. Katolīcība ieviesusies kopš 14. gs. no poļiem. Stipra vācu un krievu kultūras ietekme bija no 19. gs. vidus. Lietuviešu literārās valodas pamatā ir augštaišu dialekts.

Lielākie emigrācijas «viļņi» Lietuvā bija 19. gs. vidū, kad no Lietuvas uz Z — Ameriku izceļoja ap 700 tūkst. cilvēku, un 20. gs. sākums, kad uz Z — Ameriku, Angliju, Āfriku izceļoja ap 500 tūkst. iedzīvotāju. No 3,3 milj. lietuviešu ārpus Lietuvas visvairāk lietuviešu ir ASV, Polijā, Brazīlijā, Argentīnā, Kanādā, Vācijā, Austrālijā, Urugvajā, Latvijā, Krievijā.

Lielākās **etniskās grupas** Lietuvā ir krievi un poļi, kas ieceļojuši Lietuvā saistībā ar kristīgās ticības ieviešanu 14. gs. b. — 15. gs. sāk. Tagad tie dzīvo galvenokārt pilsētās Lietuvas DA daļā (Viļņā 18 tūkst. iedzīvotāju ir poļi). Katolīcīgi.

Krievi ieceļojuši 17. gs. sakarā ar politiskajām un reliģiskajām vajāšanām Maskavas valstī, kā arī krievu valdīšanas laikā Lietuvā, kad krievu ierēdņiem tika piešķirtas muižas. Izvietoties galvenokārt A rajonos un R daļā Baltijas piekrastē. Viļņā 70 % visu krievu ir pareizticīgie, vecticībnieki.

Ievērojami mazāk Lietuvā ir baltkrievu un ukraiņu. Viņi dzīvo galvenokārt pilsētās DA Lietuvā (Viļņā ir 64 % visu baltkrievu). Pareizticīgie, katoli.

20. gs. 20. gados 3. lielākā etniskā grupa bija ebreji. Viņi Lietuvā ieceļojuši Viļņas, Traķu apkārtnē 14. gs. no Vācijas. Šodien viņu skaits ir neliels. Jūdaisti.

Arī latviešu skaits Lietuvā nav liels. Latvieši dzīvo galvenokārt Z — Lietuvā. Pēc ticības — luterāņi. Vēsturiski lietuviešus un latviešus saista 1236. g. 22. septembra Saules kauja, kurā lietuvieši kopā ar zemgaļiem sakāva vācu Zobenbrāļu ordeni, un 1260. g. 13. jūlija kauja pie Durbes. 13. gs. beigās pēc vācu krustnešu uzvaras Zemgalē uz Lietuvu aizgāja ap 100 tūkst. zemgaļu. 19. gs. 2. pusē uz Rīgu un Kurzemi lietuvieši devās pelnā. Lietuvā dzīvo arī nedaudz vāciešu, čigānu, tatāru. Pēc 2. pas. kara pilsētās uz dzīvi apmetušies arī azerbaidžāņi, armēņi, moldāvi, kazahi.

1930. g. ap 70 % iedzīvotāju bija lasītpratēji, visizglītotākie bija latvieši, ebreji, vācieši, poļi, lietuvieši. 70. gados visvairāk cilvēku ar augstāko izglītību ir baltkrievi, ukraiņi, ebreji, lietuviešu vidū.

Tāpat kā D — Āzijā, A — Eiropā, Amerikā, Lietuvā kopumā sieviešu ir vairāk nekā vīriešu, vēsturiski šī attiecība saglabājusies visu laiku gan epidēmiju, gan kara, gan emigrācijas dēļ. Vīriešu skaits attiecībā pret sieviešu skaitu ir ievērojami mazāks nekā jaunattīstības valstīs. Tāpat kā visur A — Eiropā, vīriešu skaits pārsniedz sieviešu skaitu līdz 40 gadu vecumam. Sieviešu dzīves ilgums, tāpat kā pasaulē kopumā ir par 10 gadiem garāks nekā vīriešiem. Vidējais dzīves ilgums Lietuvā ir 70 gadi. Vairāk nekā 400 Lietuvas iedzīvotāju ir vecāki par 100 gadiem. Tāpat kā Eiropā, arī Lietuvā pieaug gados vecu cilvēku skaits.

Dzimstība kopš 20. gs. 60. gadiem samazinās, dzimstības koeficients Lietuvā ir nedaudz lielāks nekā Latvijā, Igaunijā, krietni lielāks nekā attīstītajās valstīs, bet mazāks nekā Āfrikas un Āzijas vāji attīstītajās valstīs.

Dzimstības samazināšanās izskaidrojama ar gados jaunu sieviešu skaita samazināšanos un sievietes lielo nodarbinātību, arī ar valsts politiku. Vispārējais dzimstības koeficients Lietuvā 1989. g. bija 15,3 promiles. Kopš 80. gadu sākuma tas nesamazinās. Lai paaudze varētu atjaunoties lietuviešu ģimenē, nepieciešami 2 — 3 bērni. Kopš 60. gadiem uz veco ļaužu rēķina pieaug mirstība. Vīriešu mirstība ir augstāka nekā sieviešu. 1988. g. mirstības koeficients sievietēm — 9,5 promiles, vīriešiem — 10,9 promiles. Lietuvā jaundzimušo mirstība ir nedaudz zemāka nekā mazattīstītajās valstīs, bet krietni augstāka nekā attīstītajās valstīs. 1988. g. jaundzimušo mirstības koeficients bija 11,5 promiles.

Dabiskais pieaugums Lietuvā 1988. g. — 7,1 promiles. Līdz šim tas samazinājās, bet pēdējo gadu laikā nedaudz palielinās. Dabiskais pieaugums ir lielāks nekā Latvijā, ievērojami lielāks nekā attīstītajās valstīs un krietni mazāks nekā mazattīstītajās valstīs.

Lietuvieši galvenokārt precas ar savas tautības pārstāvi. Pieaug gada laikā noslēgto un šķirto laulību skaits. Visvairāk šķiras 20 — 29 g. vecumā un pēc 5 — 9 laulībā nodzīvotiem gadiem.

Lietuvā pieaug mazo ģimeņu skaits (ģimenē 1 — 2 bērni). Laukos ģimenes ir mazliet lielākas nekā pilsētā.

Lietuvas rūpniecībā un celtniecībā ir nodarbināti apmēram tikpat daudz iedzīvotāji kā attīstītajās valstīs, vairāk nekā Āfrikas un Āzijas valstīs, turpretī lauksaimniecībā nodarbināto ir ievērojami vairāk nekā attīstītajās valstīs un 2 — 3 reizes mazāk kā mazattīstītajās valstīs. Aprūpes sfērā Lietuvā strādā daudz mazāk iedzīvotāju kā attīstītajās valstīs.

Kāda valodu saimei pieder lietuvieši? Kādu valodu saimju pārstāvji dzīvo Lietuvā? Kāda ir Lietuvas iedzīvotāju mehāniskā un dabiskā kustība salīdzinājumā ar Latviju, citām Eiropas valstīm?

Lietuvas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Lietuva atrodas Zemes Ziemeļu puslodes 50. platuma un 20. Austrumu garuma grādos — tādat mērenās joslas jaukto mežu apakšzonā, kurā pārsvarā ir skuju koki — priede un egle, bet no lapu kokiem visizplatītākais ir bērzs. Priedes aug galvenokārt republikas DA, egles — Žemaitijas augstienē, platlapji — vidusdaļā. Meži aizņem 26 % Lietuvas teritorijas, tas ir par 10 % mazāk nekā Latvijā un Igaunijā, par 10 % vairāk nekā Dānijā un tikpat daudz, cik Vācijā un Polijā.

Tāpat kā Latvijas, Igaunijas, Z Vācijas, Z Polijas, mazliet arī Dānijas reljefu, arī Lietuvas pamatiežu virsmu pārveidojusi ledāju darbība. Nelielie Lietuvas parafinētās naftas un akmensāls, dzelzsrūdas krājumi ir nesalīdzināmi mazāki nekā Vācijā vai Polijā, bet, tāpat kā Latvija, Lietuva ir bagāta ar māliem, smilti, granti, kaļķakmeni, kūdru, ģipsakmeni, dzintaru, ārstnieciskajām dūņām, minerālūdeņiem, ūdens un vēja enerģiju. Ir arī krīts. Šie krājumi ir pamats būvmateriālu rūpniecības attīstībai Lietuvā.

Dabas apstākļi ir labvēlīgi zemkopības un lopkopības attīstībai. Valdošie R vēji no Atlantijas okeāna atnes vidēji 500 — 600 mm nokrišņu gadā, aukstākā mēneša vid. t^0 ir - 3⁰ — - 6⁰ C, bet siltākā mēneša vid. t^0 ir 16 — 17⁰C, veģetācijas periods — 200 dienas. 45% teritorijas aizņem velēnu podzolētās augsnes, 18 % — velēngleja un tikpat purvu augsnes, pusotru procentu aizņem aluviālās augsnes Lietuvas Z un vidienē.

Tāpat kā Dānijas, Polijas un Vācijas zemienēs Lietuvā audzē kviešus, miežus, rudzus, auzas, cukurbietes un kartupeļus. Vājāk Lietuvā attīstās piena lopkopība un cūkkopība.

Ūdenskrātuvju tuvumā kopš seniem laikiem iedzīvotāji ir nodarbojušies ar zveju.

Tirdzniecībā liela nozīme ir Klaipēdas ostai, kā arī daudzajām Lietuvas dzelzeļu un autoceļu maģistrālēm. Lietuvas saimnieciskajā dzīvē nozīmīgs ir valsts izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis starp R un A— Eiropu.

Kāpēc Lietuvā ir velēnu podzolētās augsnes?

Kādas ir gada un diennakts temperatūru svārstības?

Lietuvas enerģētika

Enerģētika ir saimniecības pamats, tāpēc liela nozīme ir katras valsts enerģētiskajiem resursiem. Pie tiem pieskaitāmi Saules un vēja enerģija, Zemes siltuma enerģija, plūdmaiņu, ūdens enerģija, minerālu resursi u. c.

Lietuva, tāpat kā Latvija un Igaunija, ietilpa PSRS ZR energotīklā. Ar elektroenerģiju Lietuva ir labāk nodrošināta nekā Latvija. Enerģijas ražošanai tiek izmantotas no A ievestās izejvielas, jo vietējie resursi nav lieli. Naftu Lietuva saņem pa naftas vadu Polocka — Mažeiki, dabasgāzi pa vadu Dašava — Ivačeviči — Viļņa — Rīga un pa tā atzariem uz Kauņu, Jonavu, Šauļiem, Klaipēdu, Alītu, Nau-

joji, Akmeni. Ieved arī akmeņogles, gk. no Ukrainas. Lietuvas enerģētikā visvairāk izmantotie enerģijas ieguves avoti ir nafta un gāze. Nafta aizņem 60 % no šiem avotiem, tas ir, par 20 % vairāk nekā Eiropā. Gāzi izmanto 2 — 3 reizes mazāk, tas ir, nedaudz vairāk nekā pasaulē un Eiropā. No oglēm enerģiju ražo 5 reizes mazāk nekā pasaulē un 8 reizes mazāk nekā Eiropā. Nelielu enerģijas daudzumu iegūst AES un HES.

Vairāk nekā pusi no saražotās elektroenerģijas izmanto rūpniecībā, bet 20% — lauksaimniecībā. Elektroenerģijas ražotāji ir Elektrēnu VRES — 1,8 bW, Kauņas TEC — 170 MW, Kauņas HES — 100,8 MW, Mažeikų TEC — 210 MW, Viļņas TEC — 53 MW, Ignalinas AES — projektā paredzēts 6 GW.

80. gadu vidū Lietuva bija 6. vietā PSRS pēc saražotā enerģijas daudzuma.

No kā Lietuvā ražo elektroenerģiju? Kāpēc?

Lietuvas rūpniecība

Straujāka rūpniecības attīstība Lietuvā, tāpat kā visā Baltijā, sākās pēc 1. pasaules kara. Līdz 1914. gadam lielākie uzņēmumi bija Kauņas dzelzs un Šauļu ādas rūpnīca, kas ražoja preces Krievijas vajadzībām. Pārējo rūpniecību veidoja alus darītavas, spirta dedzinātavas, vēja un ūdensdzirnavas, tabakas, sērskociņu un saldumu fabrikas, kokzāģētavas. 20. gs. 30. gados Lietuvā bija kūdras ieguve Kauņas, Šauļu un Klaipēdas tuvumā, ap 70 ķieģeļnīcu, 6 stikla fabrikas. Mašīnbūves un metalurģijas uzņēmumu, ražoja skrūves (tās arī eksportē), stieples, naglas u. tml. Darbojās pāris sērskociņu fabrikas, ap 10 ziepju fabrikas Klaipēdas minerālmēslu fabrika, kura izmantoja ievestos fosfātus, un Kauņas gumijas fabrika. Eksportam ražoja hromādas un zoļādas. Tekstilrūpniecību veidoja ap 30 vilnas un kokvilnas vērptuves un vairāk nekā 10 linu apstrādes uzņēmumi, 4 zīda austuves, Klaipēdā auda vilnas un kokvilnas audumus. Darbojās arī vairāk nekā 100 zāģētavas, 3 finiera fabrikas, kas ražoja finieri eksportam, eksportēja arī celulozi, kuru ražoja Klaipēdā. Kauņā ražoja papīru un kartonu. Lietuvā darbojās vairāk nekā 40 poligrāfiskās rūpniecības uzņēmumu.

Visplašāk bija attīstīta pārtikas rūpniecība — Mariampoles cukurfabrika, vairāk nekā 40 saldumu fabriku, 30 spirta dedzinātavas, 4 vīna darītavas, 10 alus darītavas, 10 papirosu un tabakas fabrikas, ap 80 dzirnavu. 2. pasaules kara laikā rūpniecības uzņēmumu iekārtas izveda gan uz Vāciju, gan uz Krieviju. Pēc 2. pasaules kara radās jaunas rūpniecības nozares — darbģaldu rūpniecība, aparātu būve, mākslīgo šķiedru ražošana, dzelzsbetona konstrukciju ražošana u.c. Rūpniecības uzņēmumi tika celti lielajās pilsētās — Viļņā, Kauņā, Klaipēdā, Šauļos, Panevėžā, kurās arī šobrīd ražo 2/3 rūpnieciskās produkcijas, tika radītas arī jaunas rūpniecības pilsētas — Alīta, Jonava, Kapsuka, Ķēdaiņi, Mažeikų, Plunģe, Roķišķi, Tauraģe, Telši, Ukmerģe, Utena.

Mašīnbūves un metalurģijas uzņēmumi izvietoti pa visu Lietuvu un speci-

alizējušies ne tikai tādas produkcijas ražošanā, kurai nepieciešams maz metāla, maz enerģijas un augsti kvalificēts darbspēks. Attīstīta aparātu būve, radiotehnika, darbgaldu, lauksaimniecības mašīnu būve, kuģu būve un remonts, ESM, televizoru, veļas mašīnu un ledusskapju elektrodzinēju, velosipēdu, mopēdu dzinēju, vitamīnizēto zāles miltu ražošanas iekārtu, naftas rūpniecības iekārtu, elektroskaitītāju u. c. ražošana.

Ķīmiskā rūpniecība strauji sāka attīstīties 60. — 70. gados, kad Viļņā, Ķēdaiņos, Kauņā un Jonavā uzcēla lielus uzņēmumus. Farmaceitiskā rūpniecība attīstīta Kauņā un Viļņā, naftas ķīmija — Kauņā, Šauļos, Mažeikos, mikrobioloģija — Viļņā, Ķēdaiņos.

Kokapstrāde ir viena no senākajām Lietuvas rūpniecības nozarēm. Lielākajās pilsētās gatavo mēbeles, arī celtniecības materiālus. 70. gados Kazlu Rūdā sāka darboties koksnes kompleksās pārstrādes rūpnīca. Celulozi ražo Klaipēdā, papīru un kartonu — Kauņā, Klaipēdā, Ģrigišķēs.

Būvmateriālu rūpniecība izmanto vietējās izejvielas, tā attīstīta lielo pilsētu tuvumā, ražo dzelzsbetona konstrukcijas. Ir mehanizēti karjeri nerūdu materiālu ieguvei. Viļņā ražo linoleju, Kuršēnos, Tauragē, un Naujoji Akmenē, u. c. — cementu, ķieģeļus, drenu caurules. Stikla rūpniecība ir Panevėžā, Kauņā, Viļņā. Celtniecības materiālus arī izved.

Vieglās rūpniecības uzņēmumi izvietoti lielajās pilsētās. Zīda audumus ražo Kauņā, kokvilnas audumus — Alītā, Viļņā, Klaipēdā, Kauņā, vilnas audumus — Kauņā, Jodupē, Kapsukā, Kretingā, līnu audumus — Panevėžā, Plūņgē, Biržos. Viļņā un Kauņā apstrādā kažokādas, gatavo ādas apavus, paklājus, bet mākslīgās ādas ražo Plūņgē. Lielākajās pilsētās izvietoti šūšanas uzņēmumi.

Pārtikas rūpniecība pārstrādā vietējās izejvielas. Lielākajās pilsētās — Kauņā, Viļņā, Klaipēdā, Šauļos, Panevėžā, Tauragē, Alītā, Utenē darbojas gaļas pārstrādes kombināti, to tuvumā pienotavas.

Lietuva bija viena no lielākajām piena un sviesta ražotājām PSRS. **Zivju pārstrādes** centrs ir Klaipēdā. Lietuvā darbojas cukura fabrikas Kuršēnos, Kapsukā, Panevėžā, Ķēdaiņos, tabakas fabrikas Klaipēdā un Kauņā, Telšos siera rūpnīca, sausā piena kombināts Utenē, piena kombināts Kapsukā. Attīstīta spirta un alus ražošana.

Kādas ir svarīgākās Lietuvas rūpniecības nozares, kuri ir lielākie valsts rūpniecības centri?

Lietuvas lauksaimniecība

Jau 4. — 2. g. t. p. m. ē. Lietuvā līda līdumus un sāka nodarboties ar lopkopību. Pirmie kultūraugi bija prosa, kaņepes, mieži, kvieši, rāceņi. Kā mēslojumu izmantoja dūņas, mēslus un meža sūnas. 18. — 19. gs., attīstoties lopkopībai, vietām sāka audzēt āboliņu un timotiņu. No 13. gs. audzē kāpostus, no 16. gs. — burkānus, no

19. gs. pirmās puses kartupeļus un cukurbietes.

Mūsdienās pasaules attīstītākajās valstīs lauksaimnieciskā ražošana ir cieši saistīta ar lauksaimniecības produktu pārstrādi, uzglabāšanu un pārdošanu, tādējādi izveidojas vienots agrorūpnieciskais komplekss, kura pirmajā posmā — lauksaimniecisko preču ražošanā — ir nodarbināti daži procenti iedzīvotāju, bet pārējos posmos — desmitiem reižu lielāks cilvēku skaits.

Tāpat kā R– Eiropā, arī Lietuvā viena no svarīgākajām ir **piena un gaļas lopkopība** un **cūkkopība**. Šī gadsimta 20. – 30. gados svarīgākās lopkopības nozares bija piensaimniecība un cūkkopība. Aitkopība bija mazattīstīta un vilnu ieveda no ārzemēm. Arī mūsdienās aitkopība ir mazattīstīta. Lietuvā ražo 3 — 5 reizes mazāk gaļas nekā Dānijā un Polijā, 2 reizes vairāk nekā Somijā un tikpat, cik Zviedrijā. 2 — 5 reizes mazāk piena kā Dānijā un Polijā, nedaudz mazāk nekā Zviedrijā, apmēram tikpat, cik Somijā, krietni mazāk olu nekā Polijā un Somijā, vairāk nekā Zviedrijā, mazāk nekā Dānijā. Lauksaimniecības produkcijas ražošanā Lietuva līdzinās Z – Eiropas valstīm, kurās dabas apstākļi ir nelabvēlīgāki tās attīstībai nekā Lietuvā.

Graudaugu ražība ir tāda pati kā vidēji pasaulē, nedaudz augstāka nekā vidēji bijušajā PSRS, krietni zemāka kā Dānijā un apmēram tāda pati kā Lietuvā 20. – 30. gados — mazliet vairāk par 20 cnt/ha. Atšķirībā no R – Eiropas, kur visvairāk ir kviešu sējumu, Lietuvā lielākās graudaugu sējumu platības aizņem mieži. Bijušās PSRS ietvaros Lietuva bija specializējusies linu, kartupeļu, cukurbiešu un dārzeņu audzēšanā. Vairāk nekā pusi no 2,4 milj. ha lielās aramzemes platības Lietuvā aizņem graudaugu sējumi, mazāk nekā pusi — lopbarības kultūras, dažus aramzemes procentus aizņem kultūras un dārzeni.

Rudzus audzē republikas A, R, DA, kviešus un cukurbietes — vidienē, bet linus, kuri šā gadsimta 20. — 30. gados bija viena no svarīgākajām eksportprecēm, audzē Lietuvas ZR .

Mūsdienās visvairāk dārzu ir Viļņas un Kauņas tuvumā un Alītas rajonā, dārzeņu audzē siltumnīcās lielo pilsētu tuvumā.

No seniem laikiem Lietuvā attīstījusies biškopība. Patreiz tā visvairāk attīstīta Ķēdaiņu un Kauņas apkaimē. Kā palīgozare attīstījusies zvērkopība. Pirmā sudrablapsu ferma tika izveidota 1929. g. Kauņas tuvumā. Šodien polārlapsas un ūdeles audzē arī Kretingā, Traķos, Tauragē u. c.

Kādas lauksaimniecības kultūras audzē valsti? Kas ir svarīgākā lauksaimniecības nozare?

Lietuvas transporta sistēma

Lietuvas ģeogrāfiskais stāvoklis nosaka tās atrašanos svarīgu tirdzniecības ceļu krustpunktā.

Kravu pārvadāšanā galvenā nozīme ir dzelzceļam un automobiļu transportam. Pirmās **dzelzceļa** līnijas tika izbūvētas posmā Viļņa — Kauņa un Kaišadore — Mažeiki. Salīdzinājumā ar 1932. g. dzelzceļu kopgarums Lietuvā palielinājies par 400 km un ir ap 2 tūkst. km, no tiem 125 km ir elektrificēti posmos Viļņa — Kauņa un Viļņa — Traķi. Galvenās līnijas: Viļņa — Minska — Maskava, Sanktpēterburga — Viļņa — Kauņa — Kaļiņingrada, Viļņa — Šauļi — Rīga, Viļņa — Klaipēda. Lai gan Dānijas teritorija ir ievērojami mazāka nekā Lietuvas teritorija, dzelzceļu tikls tajā ir 2reizes garāks. Tas pats sakāms par **autoceļu** garumu. No 36,7 tūkst. km 10 tūkst. km ir bez cietā seguma. Galvenās tranzitmaģistrāles savieno Viļņu ar Minsku, Kaļiņingradu, Rīgu. Iekšējie ūdensceļi ir vairāk nekā 600 km pa Nemunu, Neri un Traķu ezeru.

20. – 30. gados Lietuvas tirdzniecības flotēs bija tikai 5 jūras preču tvaikoņi. Neaizsalstošo Klaipēdas ostu izmantoja Vācijas, Zviedrijas, Anglijas, Dānijas, Holandes, Norvēģijas, Latvijas un Igaunijas kuģi. Arī šodien Klaipēdas **osta** nav zaudējusi savu nozīmi.

Lietuvai ir **gaisa satiksme** ar daudzām Eiropas pilsētām. Lidostas ir Viļņā, Kauņā, Šauļos, Panevēžā, Druskininkos, Palangā.

Lietuvu šķērso Dašavas — Ivanceviču — Viļņas — Rīgas gāzes vads un naftas vads Polocka — Mažeiki.

Kādi ir svarīgākie transporta veidi?

Lietuvas ekonomiskie sakari

Pirmajos Lietuvas patstāvības gados tā tirgojās galvenokārt ar Vāciju, vēlāk sākās rosīga tirdzniecība arī ar Angliju, Latviju, Ameriku, Beļģiju, Holandi, PSRS, Franciju, Argentīnu, Dāniju u. c. 20. — 30. gados visplašākā sadarbība bija ar Angliju un Vāciju. Lietuvā iveda dzijas, kokvilnas audumus, mašīnas, akmeņogles, metāla izstrādājumus, minerālmēslus, petroleju, gumijas izstrādājumus, papīru, tabaku, siļķes, krāsvielas, ādas, stiklu, naftu, galantēriju, koksni, smērēļļas, ārstniecības līdzekļus, kakao, dienvienu augļus u. c.

No Lietuvas izveda bekonu, sviestu, celulozi, dēļus, linus, liellopu gaļu, finieri, zirgus, olas, ādas, papīrmalku, labību, zosis, putnu gaļu, linsēklas, pakulas, sieru, āboliņa sēklas u. c. Preču ievadums un izvedums rāda, ka šajā laikā Lietuva bija agrāra valsts ar labi attīstītu lauksaimniecību un vāji attīstītu rūpniecību.

Padomju varas gados ievērojami palielinājās rūpnieciskā ražošana, tas atspoguļojas arī preču ievadumā un izvedumā, kur mašīnbūves un metalurģiskās rūpniecības ražojumi ir ap 30 % no preču klāsta. Šajā laikā Lietuvas saimniecība bija pa-

kļauta PSRS vajadzībām un interesēm. Tāpēc sakari ar citām valstīm ārpus PSRS bija vāji un aprobežojās ar mašīnbūves un metalurģiskās rūpniecības produkcijas piegādi metalurģiskajiem kombinātiem, kurus cēla ar PSRS palīdzību Indijā, Irānā, Turcijā, Alžīrā, Afganistānā, Lībijā u.c. No ārzemēm iveda transporta līdzekļus, lauksaimniecības mašīnas, medicīnisko aparāturu u.c. Izveda: metālgriešanas darbgaldus, instrumentus, peldošos dokus, elektrības skaitītājus, televizorus, velosipēdus, zivju produkciju, naftas ķīmijas produkciju u. c.

PSRS ietvaros visplašākā tirdzniecība bija ar Krieviju, pāris reizu mazāka ar Ukrainu un Baltkrieviju.

No Krievijas **ieveda** naftu, celtniecības materiālus, koksnī, papīru, melnos un krāsainos metālus, darbgaldus, kokvilnu, plastmasu u. c.

No Ukrainas iveda metālu, akmeņogles, dabasgāzi, lauksaimniecības mašīnas, kokvilnu, vilnu, ādas, cukuru, sāli.

No Baltkrievijas iveda gāzi, naftu, augu eļļu, savukārt no Latvijas un Igaunijas — trikotāžu, zīdu, vilnas, kokvilnas audumus, elektrotehniskās rūpniecības preces u. c., bet no Vidusāzijas — kokvilnu un vilnu, no Aizkaukāza — tabaku, vīnu, augļus.

Uz PSRS apmaiņai pret šīm precēm no Lietuvas **izveda** iekārtas komunālajai saimniecībai, elektrotehnisko produkciju, darbgaldus, veļas mašīnas, ķīmisko šķiedru, diegus, audumus, ādas, kažokādas, gaļu, zivis, cukuru u. c.

No PSRS Lietuvā tika ievests arī darbaspēks. Domājams, ka nākotnē paplašināsies Lietuvas ekonomiskie sakari ar R, saglabāsies un pilnveidosies ar A, bet Lietuvas, Latvijas un Igaunijas ekonomiskie sakari paplašināsies.

Ar ko tirgojas Lietuva, ko izved, ko ievēd?

Lietuvas pilsētas

Traķu, Viļņas, Kauņas, Klaipēdas, Ukmerģes pirmsākumi meklējami 10. — 11. gs., un tie saistīti ar plašāku tirdzniecības un amatniecības attīstību.

19. gs. 2. pusē jaunu pilsētu rašanās saistīta ar dzelzceļu būvi — Naujoji, Kaišadore, Radviliški, Pabrade, Švenčonēļi, Dukšas, Mažeiki.

Šobrīd Lietuvā ir 100 pilsētas. Lielākās no tām ir Viļņa, Kauņa, Klaipēda, Šauli, Panevėža, Alīta, Kapsuka, kūrorti — Druskininkai, Palanga, Birštona, Neringa. Atšķirībā no Latvijas, kuras galvaspilsētā koncentrēta gandrīz puse republikas rūpniecības un iedzīvotāju, Lietuvā rūpniecības un iedzīvotāju izvietojums ir vienmērīgs — vēsturiski par rūpniecības centriem ar lielāku iedzīvotāju skaitu nekā citur republikā izveidojās Viļņa, Kauņa, Klaipēda, Šauli, Panevėža.

1. Viļņa — Vilnius.

Lai gan baltu ciltis Neres un Viļņas sateces vietu apdzīvoja jau 1. gt. p. m. ē., vēstures avotos tā pirmo reizi minēta 1128. g. Par tās dibinātāju uzskata Ģediminu, kas, Viļņas krastā pārnakšnodams, sapnī redzējis kaucošu dzelzsvilku, kas nozīmē-

jis varenu pilsētu. Viļņas simbols — Ģedimīna tornis. Kā pilsēta Viļņa pirmo reizi minēta 1323. g. 1387. g. tā ieguva Magdeburgas tiesības. Šī pilsēta, kura atrodas uz 8 senlejas terasēm starp Ašmenes un Augštaitijas augstienēm 300 km attālumā no Baltijas jūras, 16. gs. bija viena no lielākajām pilsētām A— Eiropā, kurā dzīvoja ap 30 tūkst. iedzīvotāju. 16. gs. Viļņā sāka izdot grāmatas, 1595. g. izdota pirmā grāmata lietuviešu valodā. 1575. g. nodibināta Viļņas akadēmija, 1753. g. izveidota viena no pirmajām Eiropas observatorijām. Viļņas kreisajā krastā ir viena no lielākajām vecpilsētām A— Eiropā — 254,8 ha platībā.

Viļņa atrodas svarīgu satiksmes ceļu krustpunktā, tajā ir lidosta.

Viļņas platība ir ap 300 km² un tajā dzīvo ap 600 tūkst. iedzīvotāju. Apmēram puse pilsētas strādnieku ir nodarbināti mašīnbūves un melnās metalurģijas uzņēmumos. Viegglā rūpniecība dod 1/5 pilsētas rūpniecības produkcijas. Ir arī papīra, mēbeļu ražošanas uzņēmumi, ķīmiskās un pārtikas rūpniecības uzņēmumi. Viļņā ir 6 augstskolas, 5 teātri, filharmonija, 6 izdevniecības, televīzijas un radio centrs.

2. **Kauņa** — *Kaunas* — pilsēta, osta. Tā atrodas Lietuvas centra D daļā pie Nemunas un Neres satekas, vecpilsēta aizņem 106 ha lielu platību. Pirmo reizi minēta 1361. g., pilsētas tiesības piešķirtas 1408. g. 1919. — 40. g. bija Lietuvas Republikas galvaspilsēta. Tagad tajā ir ap 400 tūkst. iedzīvotāju, no kuriem 90 % ir lietuvieši. Apmēram 1/4 no 12 tūkst. ha lielās pilsētas aizņem apstādījumi un ūdenstilpnes. Pilsētas daļas savieno tilti. Rūpniecības rajonos ir jaunās 9 stāvu mājas. Kauņas mašīnbūves, metālapstrādes, pārtikas, ķīmiskās un vieglās rūpniecības uzņēmumi ražo 1/4 Lietuvas rūpniecības produkcijas. Kauņā krustojas svarīgi satiksmes ceļi, ir lidosta. Pilsēta ir arī ievērojams kultūras centrs ar gleznotāja un komponista M. K. Čurļoņa mākslas muzeju.

3. **Klaipēda** — *Klaipeda*, pilsēta, osta R — Lietuvā pie Baltijas jūras Kuršu jomas krastā, līdz 1923. g. tā saukta par Mēmeli. Pilsētas tiesības ieguvusi 1258. g. Vecpilsēta 60 ha platībā izvietojusies pie Danas upes ietekas, pārējā pilsētas daļā ir 5 — 9 stāvu nami, kuri celti šā gs. 60. — 80. gados. Mūsu ēras pirmajos gs. šeit bija baltu apmetne, taču izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis sekmējis tās izveidošanos par daudznacionālu pilsētu. No 200 tūkst. iedzīvotājiem 60 % ir lietuvieši, 30 % krievi, 8 % baltkrievi un ukraiņi. No 7 tūkst. ha lielās pilsētas teritorijas gandrīz 2 tūkst. ha aizņem apstādījumi, pārējā teritorijā izvietoti kuģu būves un remonta, kokapstrādes, zivju, papīra un celulozes rūpniecības un dzintara apstrādes uzņēmumi.

4. **Šauļi** — *Šiauliai* — 7 tūkst. ha liela pilsēta Z Lietuvā, netālu no Latvijas robežas. Līdz 1795. g. saukta par Sauli. Pirmo reizi minēta 1236. g., pilsētas tiesības piešķirtas 1569. g. Pilsētas senākā daļa centrā ar 3 — 5 stāvu mājām, jaunie rūpniecības rajoni un dzīvojamie masīvi ar 9 stāvu celtnēm ir pilsētas D daļā. No 150 tūkst. iedzīvotājiem 85 % ir lietuvieši, 11 % krievi. Pilsētas iedzīvotāji strādā mašīnbūves, metālapstrādes, būvmateriālu, vieglās un pārtikas rūpniecības uzņēmumos.

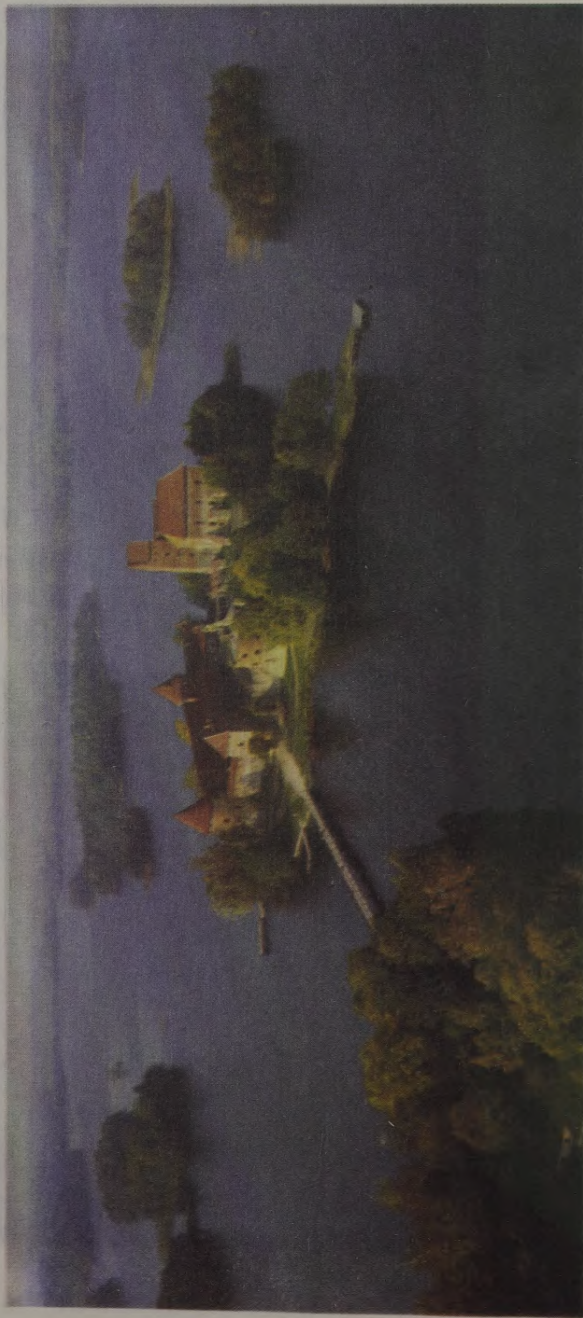
5. **Panevēža** — *Panevežys*, pilsēta atrodas R Lietuvā, uz Z no Klaipēdas Nevežas krastos. Pirmo reizi minēta 1503. g. Pilsētas teritorija ir ap 3 tūkst. ha, tās daļā

ir 84 ha liela ūdenskrātuve. Centrā ap upi izvietota vecākā pilsētas daļa ar 3 stāvu ēkām. Jaunie rajoni ar 5 un 9 stāvu celtnēm ir pilsētas Z un R daļā. Paņēvēzā dzīvo ap 120 tūkst. iedzīvotāju. Ir Baltijā lielākais linu pārstrādes kombināts, kā arī lieli mašīnbūves, metālapstrādes, vieglās rūpniecības uzņēmumi.

Kurā valsts daļā atrodas lielākās Lietuvas pilsētas?

Vilņa.

Traçi.

Saimniecība. 1989. gads.

	Lietuva	Latvija	Igaunija
elektroenerģijas			
raž.(miljrd. kWh)	29,2	5,8	17,6
tērauda raž.(tūkst. t)	7,4	555	11,1
papīra raž. (tūkst. t)	117	138	92
cementa raž. (tūkst. t)	3410	776	1129
audumu raž. (milj. m ²)	218	125	235
zeķu raž. (milj. pāri)	105,0	78,8	17
apavu raž. (milj. pāri)	11,9	10,2	7,1
zāģmateriālu raž. (tūkst. m ³)	939	836	585
autoceli (ar cieto segumu) (tūkst. km)	43,1 (43,1)	56,8 (32,5)	30,2 (29,1)
dzelzceļi (tūkst. km)	2,01	2,4	1,03
dzelzceļu tīkla garums uz			
100 km ² teritorijas (1985. g.)	3,1	2,3	3,7
piena raž. (tūkst. t)	3235	1977	1277
olu raž. (milj. gab.)	1331	890	600
vilnas raž. (tūkst. t)	0,2	0,4	0,2
gaļas raž. (tūkst. t)	447	254	187
sviesta raž. (tūkst. t)	78	47	31
cukura raž. (tūkst. t)	239	248	
augu eļļas raž. (tūkst. t)	0,6	13	
lauks. sējumu platības (tūkst. ha) kopā	2292	1695	926
graudaugu	1125	680	396
tehn. kultūru	75	30	4
kartupeļu, dārzeņu	137	96	58
lopbarības kultūru	955	819	468
arāmzemju platības (tūkst. ha)	43	16	11
liellopu skaits (milj.)	2,4	1,5	0,8
aitu un kazu skaits (milj.)	0,1	0,2	0,1
cūku skaits (milj.)	2,7	1,6	1,1
putnu skaits (milj.)	17,2	12,2	6,9
zirgu skaits (tūkst.)	78	32	10
graudaugu ražība (cnt/ha)	29,1	23,5	24,4
cukurbiešu raža (tūkst. t)	1075	395	
cukurbiešu ražība (cnt/ha)	313	294	
linu raža (tūkst. t)	15	6	1
linu ražība (cnt/ha)	5,5	4,5	3,3
kartupeļu raža (tūkst. t)	1927	1316	864
kartupeļu ražība (cnt/ha)	161	155	166

Latvijas, Lietuvas, Igaunijas iedzīvotāji 1989. g.

	dzimuši	miruši	dabiskais pieaugums	
lietuvieši	45059	30068	14991	
latvieši	20964	20081	883	
igauņi	15683	13105	2578	
Koeficienti uz 1000 iedzīvotājiem				
	dzimstības	mirstības	dabiskā pieauguma	
Lietuva				
visiem	15.1	10.3	4.8	
lietuviešiem	15.4	10.3	5.1	
Latvija				
visiem	14.5	12.1	2.4	
latviešiem	15.1	13.5	1.6	
Igaunija				
visiem	15.4	11.7	3.7	
igauņiem	16.3	13.6	2.7	
	Precējušies	Šķīrušies	Precējušies uz 1000 iedz.	Šķīrušies uz 1000 iedz.
Lietuva	34630	12295	9.3	3.3
Latvija	24496	11249	9.1	4.2
Igaunija	12644	5916	8.0	3.8
Ārļaulībā dzimušo bērnu skaits% no visu piedzimušo skaita 1989. g.				
Lietuva	6.7			
Latvija	15.9			
Igaunija	25.2			
Zīdaiņu mirstības koeficients % 1989. g. (uz 1000 jaundzimušajiem)				
Lietuva	11.5			
Latvija	12			
Igaunija	14.5			

Jautājumi atkārtošanaī

Kurai valstij atbilst katrs no šiem izteikumiem?

Latvija

Lietuva

Igaunija

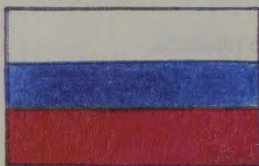
1. Dzīvo *randalist*.
2. Lielākie etnosi bez pamatetnosa ir krievi un poļi.
3. Augštaītija.
4. Iegūst degslānekli.
5. Lielākā pilsēta Baltijā.
6. Kolivana.
7. Rūpniecība galvenokārt koncentrēta 5 lielākajās pilsētās.
8. Atrodas 2. laika joslā.
9. Dzīvo seti.
10. 17. gs. piederēja Gambija, Tobago.
11. Valsts, kura pēc iedzīvotāju skaita ir 1. vietā Baltijā.
12. Valsts Baltijā, kurai ir vismazākā platība.

Krievija

Ģērbonis uz grāmatas sagatavošanas laiku nav apstiprināts.

Kā veidojās Krievijas valsts, kādas platības tā aizņēma, kādas tautas to apdzīvoja? Kādu reliģiju pārstāvēja dzīvo Krievijā? Kādas ir valsts svarīgākās rūpniecības nozares? Kādas ir svarīgākās ekonomiskās problēmas valstī? Kādas ir Krievijas un Latvijas attiecības?

Krievijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Pēc teritorijas Krievija ir viena no lielākajām pasaules valstīm. Eiropas A daļā un Āzijas Z daļā tā aizņem ap 17 milj. km² lielu platību, kurā dzīvo ap 150 milj. iedzīvotāju. Latvija robežojas ar Krievijas ZR daļā esošo Pleskavas apgabalu. Būdamā maza valsts, sava izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ Latvija allaž ir bijusi Krievijas interešu sfērā, jo lielvalsti interesēja neaizsalstošās Baltijas jūras ostas. Krievija, iekarodama arvien jaunas teritorijas, 17. – 18. gs. veidojās par impēriju. Pēc 1917. gada oktobra revolūcijas tā kļuva par pirmo sociālistisko valsti pasaulē. Mūsdienās Krievijas ietekme uz pasaules politisko dzīvi ir liela. Daudzas tajā ietilpstošās agrākās autonomās republikas 20. gs. 80. – 90. gadu mijā pieprasīja lielāku pašnoteikšanos. Politiskā situācija valstī ir sarežģīta. Joprojām nav atrisināts Krievijas un Japānas strīds par dažām Kuriļu salām u. c.

Krievijas dabas resursi

Krievijai piederošajā teritorijā ir daudz vērtīgu derīgo izrakteņu: Doņeckas, Kuzņeckas, Kanskas – Ačinskas, Pečoras, Kizelas, D – Urālu, Irkutskas, Minusinskas, Tunguskas, Ļenas, D – Jakutijas ogles, Volgas – Urālu, Timana – Pečoras, R – Sibīrijas, Z – Kaukāza, Sahalīnas u. c. nafta un dabasgāze, KMA, Urālu, Sibīrijas un Karēlijas dzelzs rūdas, Z – Kaukāza, Urālu, A – Sibīrijas vara rūdas, Z – Kaukāza, Altaja, Krasnojarskas, Aizbaikāla, Tālo Austrumu svina un cinka rūdas, alva – Jakutijā un Magadanas apkārtnē, Habarovskas un Piejūras novadā. Krievijā ir arī antimona, dzīvsudraba, kobalta, zelta, sudraba, platīna u. c. atradnes. Ir apatīti, nefelīns, fosforīti, kālija sāļi, dimanti, ārstnieciskās dūņas un minerālūdeņi. Tas viss izmantojams saimniecībā. Daudzveidīgie dabas apstākļi ļauj radīt daudzveidīgu saimniecību.

No Z līdz D Krievija plešas 2,5 – 4 tūkst. km garumā, šķērsojot 4 klimata joslas, bet no R līdz A — 9 tūkst. km garumā. Valsts Z un A daļā ir bagāti mežu resursi.

Krievijā ir daudz garu upju, lielu ezeru. Ilggadīgais sasalums, kas aizņem vairāk nekā 10 milj.km² lielu platību, un valsts daļas atrašanās aiz Z polārā loka daudzviet traucē derīgo izrakteņu ieguvī un saimniecisko darbību vispār. Lai gan visvairāk dabas bagātību ir valsts A daļā, visvairāk preču patērē R daļā.

Krievijas saimniecība

Krievijā ir daudz derīgo izrakteņu, lieli mežu resursi u. c. dabas bagātības, taču dzīves līmeņa ziņā tā ir pasaules nabadzīgāko valstu vidū, jo līdz šim darbojās ļoti daudz smagās rūpniecības uzņēmumu, kuros ražoja vairāk nekā 3/4 Krievijas preču, bet ļoti maz bija uzņēmumu, kas ražoja plaša patēriņa preces. Visvairāk attīstīta ir valsts R daļa. Pēdējā pusgadsimta laikā tika forsēta A daļas apguve, daudzreiz neapdomāti un nepamatoti.

Enerģētika. Mūsdienās Krievijā aptuveni 70 % elektroenerģijas ražo TES, 15 % — HES un 12 % — AES. 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā samazinājās ogļu, naftas un gāzes ieguve. 1990. g. Krievijā ieguva 703 milj. t ogļu, 570 milj. t naftas un 815 mljrd. m³ dabasgāzes, saražoja ap 1722 – 1728 mljrd. kWh elektroenerģijas. Elektroenerģiju ražo galvenokārt no oglēm, lai gan valstī naftu un gāzi iegūst aptuveni 4 reizes vairāk nekā ogles. Lielākie ogļu krājumi ir Tunguskas bas. (2099 mljrd. t), Ļenas bas. (1647 mljrd. t), Kuzņeckas bas. (643 mljrd. t) u. c. Lielākās naftas un gāzes atradnes ir R – Sibīrijā. Taču jāteic, ka lielākā daļa atradņu tika nepareizi izmantotas.

Lielākie **melnās metalurģijas** uzņēmumi atrodas Urālu, Centrālajā, Ziemeļu un R – Sibīrijas ekonomiskajā rajonā. **Krāsainās metalurģijas** uzņēmumos ražo niķeli, alvu, varu, cinku, svinu, alumīniju, volframu, molibdēnu. Iegūst arī zeltu un dīmantus. **Mašīnbūves** un **metālapstrādes** uzņēmumi atrodas visā Krievijā. Darbojas daudz militārās rūpniecības uzņēmumu, kuru produkciju arī eksportē. Valstī ražo arī kuģus, automašīnas, turbīnas, kombainus u. c. **Ķīmiskās rūpniecības** preces ražo Centrālajā, Pievolgas, R – Sibīrijas, ZR, Urālu u. c. ekonomiskajos rajonos. Valstī ražo sintētisko kaučuku, plastmasas, ķīmiskās šķiedras, minerālmēslus, sērskābi, naftas pārstrādes produktus u. c. būvmateriālus. Lielākie **celulozes** un **papīra** un **kokapstrādes** produkcijas ražotāji izvietoti ZR, Z, Volgas – Vjatkas, R – Sibīrijas, Urālu, A – Sibīrijas un Tālo Austrumu ekonomiskajos rajonos. Ražo sintētisko kaučuku, plastmasas, ķīmiskās šķiedras, minerālmēslus, sērskābi, naftas pārstrādes produktus u. c. **Būvmateriālus** ražo visur. Lielākie celulozes un papīra un kokapstrādes produkcijas ražotāji ir ZR, Z, Volgas – Vjatkas, R – Sibīrijas, Urālu, A – Sibīrijas un Tālo Austrumu ekonomiskais rajons. Lielākie **vieglās rūpniecības** uzņēmumi atrodas Centrālajā ekonomiskajā rajonā. **Pārtikas rūpniecības** uzņēmumi ir visur.

Daudzveidīgie dabas apstākļi sekmē dažādu **lauksaimniecības** nozaru attīstību, taču šobrīd Krievija nespēj sevi nodrošināt ar pārtiku. Audzē ziemeļbrīvēkus, liellopus, cūkas, zirgus, aitas, kazas, augkopībā — rudzus, kviešus, cukurbietes,

griķus, pākšaugus u. c. Svarīgākie **zemkopības** rajoni ir Centrālais, Melnzemes, Pievolgas, Z – Kaukāza, Urālu un D – Sibīrijas rajons.

Transports. Svarīgākās **dzelzceļa** līnijas savieno valsts R daļu ar A daļu un V – Āziju. Lielākais dzelzceļa mezgls ir galvaspilsēta Maskava. Krievijā dzelzceļu kopgarums ir vairāk nekā 85 tūkst. km.

Autoceļi ar cieto segumu ir aptuveni 560 tūkst. km, bet kopumā autoceļi ir vairāk nekā 700 tūkst. km garumā. Svarīgākie autoceļi savieno Maskavu ar Sanktpēterburgu, Minsku, Kijevu, Simferopoli, Kazaņu, Kuibiševu.

Ūdensceļi Krievijā ir ap 121 tūkst. km garumā — Volga, Kama, Oba, Irtiša, Jeņiseja, Ļena, Amūra ir kuģojamas upes. Lielākās jūras ostas ir Sanktpēterburga, Kaļiņingrada, Murmanska, Arhangeļska, Novorosijska, Vladivostoka, Sovetskaja Gavaņa, Vaņina. Jūras transportam ir liela loma valsts ārējā tirdzniecībā.

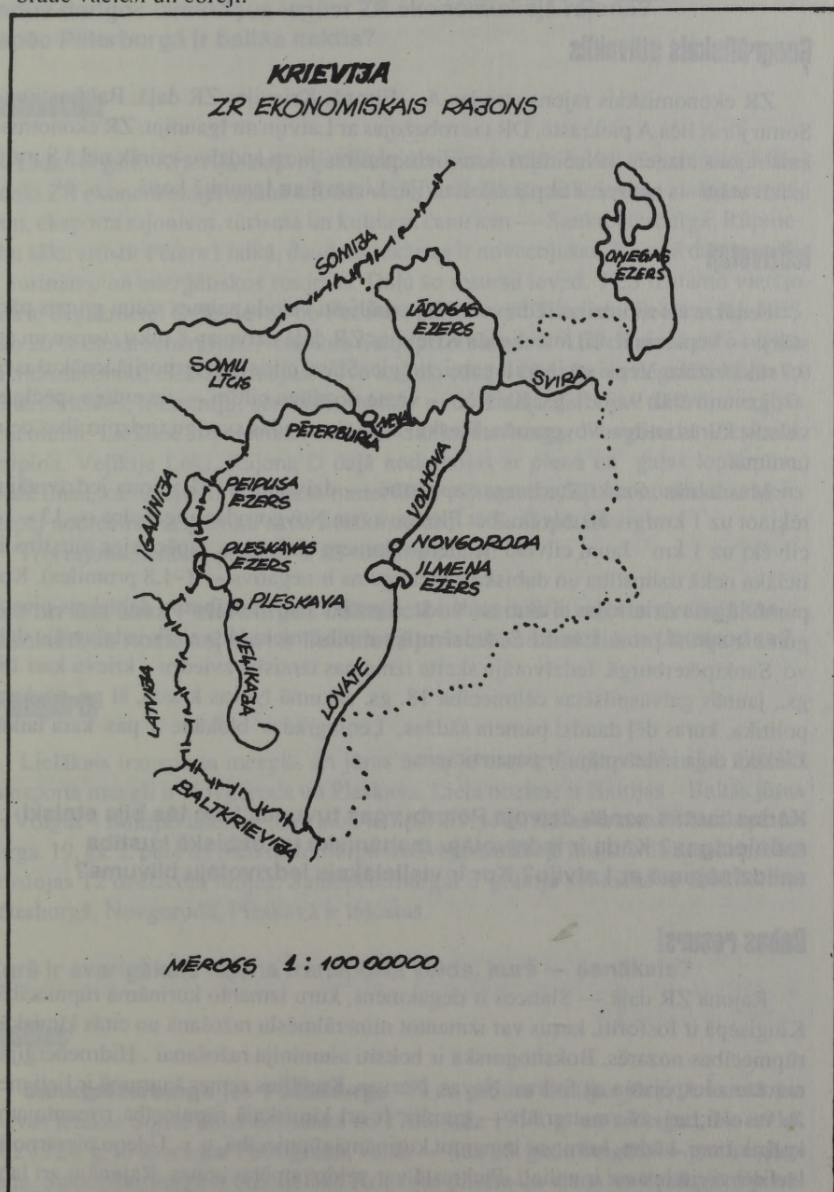
Starptautiskās **lidostas** ir Maskavā, Pēterburgā, Jekaterinburgā, Krasnojarskā, Irkutskā, Habarovskā. Naftas vadi Krievijā ir ap 50 tūkst. km garumā.

Ārējie sakari. Līdz 80. gadu beigām galvenie Krievijas tirdzniecības partneri bija toreizējās sociālistiskās valstis. Krievija eksportēja galvenokārt izejvielas un militārās rūpniecības preces, bet ievada mašīnas, iekārtas, vieglās un pārtikas rūpniecības preces.

Iedzīvotāji. Krievijas teritorijas D daļa bija apdzīvota jau paleolītā — aptuveni pirms 700 tūkst. gadu. Mūsu ēras 4. – 6. vai 7. – 8. gs. no R ienāca slāvu ciltis. 8. – 9. gs. radās Kijevas Krievzeme, ko veidoja senās slāvu ciltis: kriviči, rosi, dregoviči, poļani, vjatiči, severjaņe, radimiči u. c. Tā bija viena no spēcīgākajām valstīm Eiropā. 10. gs. tika pieņemta kristietība. Lielākā daļa krievu ir pareizticīgie, daļa — vecticībnieki. 13. gs. Krievija karoja ar mongoļiem un tatāriem, zviedriem, dāņiem, vāciešiem. Līdz 15. gs. b. D daļa piederēja mongoļiem – tatāriem. 17. gs. Krievija sāka iekarot teritorijas uz A no Urāliem, 18. gs. sākumā Krievija, uzvarot zviedrus, ieguva izeju pie Baltijas jūras. 19. gs. 60. g. beigās Krievija pārdeva Alasku ASV.

Pēdējo 100 gadu laikā daudzas Krievijā dzīvojošās tautas ir iznīcinātas. Pašreiz valstī dzīvo vairāk nekā 100 etnosu. (Tāpēc arī Krievijā ir daudz citu ticību pārstāvju – musulmaņi, budisti, šamanisti u. c. Krievi ir 82,6 % no valsts iedzīvotājiem.) Ārpus Krievijas (ASV, Kanādā, Rumānijā, Francijā) dzīvo ap 1,2 milj. krievu, bet Ukrainā — ap 10 milj., Kazahijā — ap 6 milj., Baltkrievijā un Uzbekijā kopā ap 3 milj.. **Vidējais iedzīvotāju blīvums** Krievijā ir 8 cilv./km², bet R daļā — 60 cilv./km², ap galvaspilsētu — 314, A – Sibīrijā — 2, Magadanas apgabālā — 0,4. Sieviešu Krievijā ir vairāk nekā vīriešu. Vīriešu **mirstība** ir lielāka nekā sieviešu mirstība, tāpēc vīriešu vairāk nekā sieviešu ir tikai līdz 30 – 35 gadu vecumam. 1989. g. **dzimstība** valstī bija 14,6 promiles, taču daudzviet Krievijā — ap Maskavu, Tulu, Rjazanu ir vairāk mirušo kā dzimušo. Pozitīvs **dabiskais pieaugums**, tostarp vislielākais dabiskais pieaugums ir cittautiešu, bet ne krievu vidū. Aptuveni 1/5 iedzīvotāju ir pensionāri. 20. gados daudzi aizceļoja no laukiem uz pilsētām, 30. gados un vēlāk apguva Urālus, Pievolgu, Kolas p – s, Komi, Sibīriju, Tālos Austrumus. Pozitīva **iekšējā migrācija** (vairāk iebrauc nekā izbrauc) ir Tjumeņā,

Stavropolē, Pievolgas apgabalā, negatīva — Magadanas, Kemerovas, Krasnojarskas, Komi apvidos. Uz citām valstīm, galvenokārt uz Vāciju, ASV un Izraēlu, izbrauc vācieši un ebreji.

ZR ekonomiskais rajons

Ģeogrāfiskais stāvoklis

ZR ekonomiskais rajons atrodas A – Eiropā, Krievijas ZR daļā, Baltijas jūras Somu jūras līča A piekrastē, DR tas robežojas ar Latviju un Igauniju. ZR ekonomiskais rajons aizņem 196,5 tūkst. km² lielu platību, kuru apdzīvo vairāk nekā 8 milj. iedzīvotāju — aptuveni tikpat cik Latvijā, Lietuvā un Igaunijā kopā.

Iedzīvotāji

Senākie šīs teritorijas iedzīvotāji bija urāliešu valodu saimes somu grupas pārstāvji — vepsi un ižori, mūsdienās Krievijas ZR daļā dzīvo ap 8 tūkst. vepsu un ap 0,7 tūkst. ižoru. Vepsi un ižori ir pareizticīgie. Slāvu ciltis šajā teritorijā ienākušas 6. - 7. gs. un vēlāk 9. - 10. gs. Kriviči — viena no slāvu ciltīm — izveidoja spēcīgas valstis, kurās ietilpa Novgoroda, Pleskava, jo tās atradās svarīgu tirdzniecības ceļu tuvumā.

Mūsdienās Sanktpēterburgas apkārtnē — dzīvo ap 81 % rajona iedzīvotāju, rēķinot uz 1 km² — 80 cilvēki, bet Pleskavas un Novgorodas apgabalos — 13 – 14 cilvēki uz 1 km². Jauni cilvēki no šiem rajoniem aizbrauca, tāpēc tajos mirstība ir lielāka nekā dzimstība un dabiskais pieaugums ir negatīvs — (-1,8 promiles). Kopumā rajonā dzimstība ir tikai nedaudz augstāka par mirstību un dabiskais pieaugums ir ap 0,4 promilēm. 86 % iedzīvotāju ir pilsētnieki. Visvairāk iedzīvotāju dzīvo Sanktpēterburgā. Iedzīvotāju skaita izmaiņas izraisa zviedru – krievu kari 18. gs., jaunās galvaspilsētas celtniecība 18. gs. sākumā Ņevas krastā, šī gs. pēckara politika, kuras dēļ daudzi pameta sādžas, Ļeņingradas blokāde 2. pas. kara laikā. Lielākā daļa iedzīvotāju ir pareizticīgie.

Kādas tautas senāk dzīvoja Pēterburgas tuvumā, kam tās bija etniski radniecīgas? Kāda ir iedzīvotāju mehāniskā un dabiskā kustība salīdzinājumā ar Latviju? Kur ir vislielākais iedzīvotāju blīvums?

Dabas resursi

Rajona ZR daļā — Slancos ir degakmens, kuru izmanto kurināmā rūpniecībā, Kīngisepā ir fosforīti, kurus var izmantot minerālmēslu ražošanā un citās ķīmiskās rūpniecības nozarēs. Boksitogorskā ir boksīti alumīnija ražošanai. Hidroenerģijas ražošana iespējama uz Svīras, Ņevas, Narvas. Karēlijas zemes šaurumā ir lieli mežu resursi; arī būvmateriāli — granīti. Ir arī ķīmiskajā rūpniecībā izmantojami kaļķakmeņi, kūdra, kuru var izmantot kurināmā rūpniecībā, u. c. Ūdeņu piesārņotības dēļ zivju resursi ir nelieli. Piekrastē var veidot atpūtas zonas. Rajonā ir arī lab-

vēlīgi apstākļi piena un gaļas lopkopībai, kartupeļu, linu u. c. audzēšanai.

**Kādus derīgos izrakteņus iegūst ZR ekonomiskajā rajonā?
Kāpēc Pēterburgā ir baltās nakts?**

Saimniecība

Līdz 18. gs. šī Krievijas daļa bija mazapdzīvota un rūpnieciski mazattīstīta. Mūsdienās ZR ekonomiskajā rajonā atrodas viens no lielākajiem Krievijas zinātnes centriem, eksporta rajoniem, tūrisma un kultūras centriem — Sanktpēterburga. Rūpniecību sāka attīstīt Pētera I laikā, daudzas iekārtas ir novecojušas. Rajonā daudz patērē kurināmo un enerģētiskos resursus. Daļu šo resursu iaved. TES izmanto vietējo kūdru, degakmeni. Ogles iaved no Pečoras, naftu — no Timana – Pečoras raj. HES ražo 20 % elektroenerģijas. Netālu no Sanktpēterburgas ir AES. Rajonā ražo tvaika un hidroturbīnas, elektrodzinējus, būvē kuģus, pārstrādā naftu un degslānekli, ražo minerālmēslus, alumīniju, sērskābi, metālu u. c. Z daļā darbojas mežrūpniecības uzņēmumi. Lielākie rūpniecības centri ir Sanktpēterburga, Novgoroda, Pleskava, Kolpina, Veļikije Luki. Rajona D daļā nodarbojas ar piena un gaļas lopkopību, audzē linus, kartupeļus u. c. Lauksaimniecība ir vāji attīstīta. ZR ekonomiskais rajons nespēj nodrošināt ar pārtiku savu lielāko centru — Sanktpēterburgu.

Trīs rajona lielākās pilsētas ir arī tūrisma centri.

Kad un kas sāka Pēterburgas celtniecību? Kādas ir rajona svarīgākās rūpniecības nozares, kuri ir lielākie rūpniecības centri, kur tie atrodas?

Transports

Lielākais transporta mezgls, arī jūras un upju osta ir Sanktpēterburga, mazāki transporta mezgli ir Novgoroda un Pleskava. Liela nozīme ir Baltijas – Baltās jūras un Volgas – Baltijas ūdensceļam, kurā ietilpst arī Ņevā, kuras krastos ir Sanktpēterburga. 19. gs. 2. pusē uz Sanktpēterburgu izbūvēja dzelzceļa līniju. Mūsdienās pilsētā krustojas 12 dzelzceļa līnijas. Sanktpēterburgai ir prāmja satiksme ar Stokholmu. Pēterburgā, Novgorodā, Pleskavā ir lidostas.

Kurš ir svarīgākais rajona transporta veids, kurš — senākais?

Pilsētas

Sanktpēterburga jeb Pēterburga. Tā šo pilsētu Baltijas jūras A krastā pie Ņevas ietekas Somu jūras līcī sauca no 1703. līdz 1914. g. un arī tagad. No 1914. līdz 1924. g. to sauca par Petrogradu, vēlāk — līdz 80. gadu beigām — par Ļeņingradu. Sanktpēterburga ir otra lielākā Krievijas pilsēta un viena no lielākajām pilsē-

tām Eiropā. Tajā dzīvo ap 5 milj. iedzīvotāju. Tā ir Krievijas zinātnes, kultūras, transporta un rūpniecības centrs. Pilsētā ir vairāk nekā 40 augstskolas, ap 16 teātru, ap 30 izdevniecību, jūras osta, lidosta, upju osta, pilsētā krustojas 12 dzelzceļa līnijas un 11 svarīgu autoceļu līnijas. Ņeva, kuras deltā aptuveni uz 40 salām 18. gs. sākumā Pēteris I cēla jauno Krievijas galvaspilsētu, ir kuģojama visā garumā; upes uzplūdu dēļ ir uzcelts aizsargdambis. Ņeva ietilpst Volgas – Baltijas un Baltās – Baltijas jūras kanālu sistēmā. Aptuveni 1/10 no pilsētas platības aizņem ūdeņi. Sanktpēterburgā ir daudz parku, piepilsētā — vasarnīcu. Tā kā pilsēta ir tuvu Z polārajam lokam, jūnija beigās un jūlija sākumā tur ir baltās naktis. 18. gs. sākumā pilsētā dzīvoja ap 40 tūkst. cilvēku, līdz 19. gs. sākumam viņu skaits palielinājās 5 – 6 reizes un 19. gs. vidū sasniedza 500 tūkst., 19. gs. b. — ap 1,3 milj., 1917. g. — ap 2,4 milj., pēc revolūcijas, 1926. g., — ap 1,6 milj. Iedzīvotāju skaits saruka 2. pas. kara blokādes laikā, kad bojā gāja vairāk nekā 640 tūkst. iedzīvotāju. Nākamo 20 gadu laikā iedzīvotāju skaits atjaunojās.

Sanktpēterburgā ražo turbīnas, ES iekārtas, dīzeļmotorus, būvē kuģus, kaļ nau-
du, ražo vieglās, ķīmiskās, pārtikas rūpniecības preces. Pilsētu apmeklē daudz tū-
ristu.

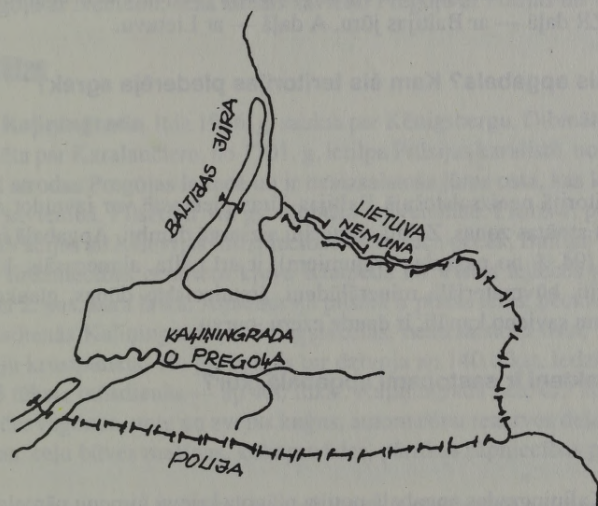
Otra lielākā pilsēta ZR ekonomiskajā rajonā ir **Novgoroda**, kurā dzīvo vairāk nekā 200 tūkst. iedzīvotāju. Tā ir sena pilsēta Volhovas upes krastos ap 6 km no Ilmeņa ezera. Novgorodā ir daudz senu celtnu. Pilsētā ražo elektroniskās preces, radiotehniku, minerālmēslus, stikla šķiedras, būvmateriālus, pārtikas, vieglās rūpniecības preces, mēbeles. Novgorodā ir 3 augstskolas, 1 teātris, lidosta. Kādreizējais Kijevas Krievzemes otrais lielākais centrs un Hanzas pilsēta savu nozīmi zaudēja 18. gs. sākumā, kad uzcēla Pēterburgu un izbūvēja kanālu starp Volgu un Lādogu. Vēl 16. gs. vidū pēc iedzīvotāju skaita tā bija trešā lielākā Krievijas pilsēta, kurā tolaik dzīvoja ap 35 tūkst. iedzīvotāju.

Veļikajas upes krastos atrodas **Pleskava**, kurā dzīvo vairāk nekā 180 tūkst. iedzīvotāju. Pilsētā ir lidosta, 2 augstskolas, daži teātri.

Pleskava ir sena pilsēta, tāpat kā Novgoroda. Vēstures avotos tā pirmo reizi minēta 9. – 10. gs. Uzplauka 13. gs., bet savu nozīmi zaudēja pēc Igaunijas un Vidzemes pievienošanas Krievijai 18. gs., jo ārējā tirdzniecība risinājās Rēvelē, Rīgā un Pēterburgā. Mūsdienās Pleskavā apstrādā linus, metālu, ražo ķīmiskās šķiedras, mēbeles, būvmateriālus, pārtikas, vieglās rūpniecības preces u. c.

**Kas sekmēja vai kavēja pilsētu attīstību? Kādas ir Ņevas upes
īpatnības, kā tās ietekmē pilsētu? Kādi šīm pilsētām bija tirdznieciskie
sakari ar Latviju?**

KRIEVIJA. **KALININGRADAS APGABALS.**

MĒROGS 1: 3000 000

Kaļiņingradas apgabals

Ģeogrāfiskais stāvoklis

Kaļiņingradas apgabals izveidots pēc 2. pas. kara 1946. g., tā ir ap 15 tūkst. km² liela Krievijai piederoša teritorija, kura agrāk piederēja Vācijai. Tas D daļā robežojas ar Poliju, R, ZR daļā — ar Baltijas jūru, A daļā — ar Lietuvu.

Kā izveidojās šis apgabals? Kam šīs teritorijas piederēja agrāk?

Dabas resursi

Apgabala teritorijā neaizsalstošajā Baltijas jūras piekrastē var izveidot ostas, zvejojot, var ierīkot atpūtas zonas, Z daļā teritoriju aizsargā dambji. Apgabalā ir lieli dzintara krājumi (94 % no pasaules krājumiem), ir arī nafta, akmenssāls, kūdra, brūnogles, fosforīti, būvmateriāli, minerālūdeņi, ārstnieciskās dūņas, glaukonīts. Pregoļu ar Nemunu savieno kanāli, ir daudz ezeru, purvu.

Kādi derīgie izrakteņi ir sastopami apgabalā, kur?

Iedzīvotāji

Pēc 1946. g. Kaļiņingradas apgabalā notika plānota krievu ģimeņu pārceļošana no centrālās Krievijas un Baltkrievijas. Ap 80 % iedzīvotāju ir krievi, ap 10 % — baltkrievi, ap 7 % — ukraiņi, ap 2 % — lietuvieši. Gandrīz 80 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās. Aptuveni puse pilsētnieku dzīvo Kaļiņingradā. Apgabalā ir vairāk nekā 800 tūkst. iedzīvotāju, uz vienu km² — 54 cilvēki.

Kāds ir apgabala etniskais sastāvs?

Saimniecība

Kaļiņingradas apgabalā būvē kuģus, zvejo, ražo zivju konservus. Izgatavo arī vagonus, ceļamkrānus, elektrotehnikas, vieglās, pārtikas rūpniecības preces, apstrādā dzintaru u. c. Celulozes un papīra rūpniecībā izmanto Karēlijas un Arhangeļskas apvidu kokmateriālus. Pie Svetlijas, Kaļiņingradas un Gusevas darbojas ES. Lielākie rūpniecības centri ir Kaļiņingrada, Guseva, Sovetska, Nemana, Svetlija, Jantar-naja.

Svarīgākā lauksaimniecības nozare ir piena un gaļas lopkopība. Apgabalā audzē arī lopbarības kultūras, dārzeņus, kartupeļus, augļu kokus u. c. Svetlogorskā, Pionerskā, Zeļenogorskā ir kūrorti.

Kādas saimniecības nozares ir attīstītas apgabalā, kuri ir lielākie rūpniecības centri?

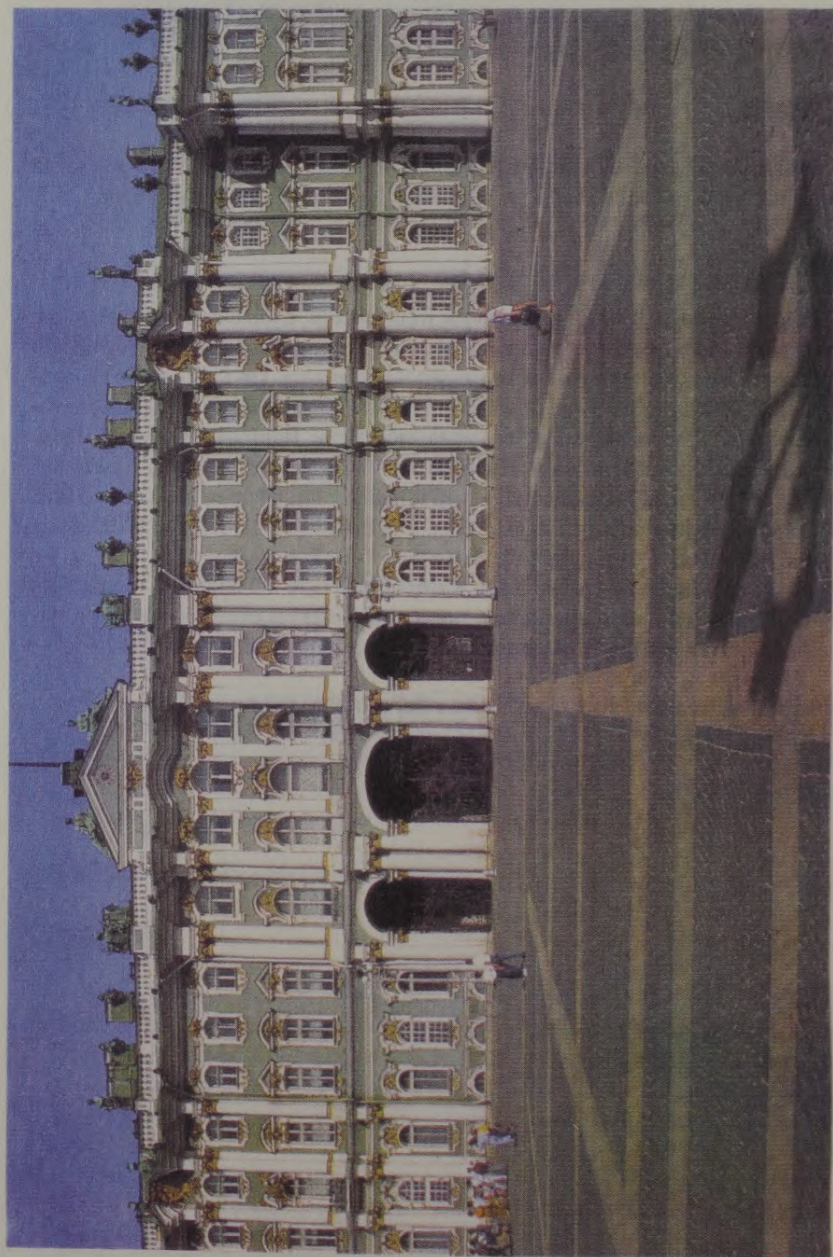
Transports

Kaļiņingradas apgabalā autoceļi ir 350 km garumā, iekšējie ūdensceļi saista Pregoļu ar Nemunu, sens kanāls savieno Pregoļu ar Polijas un Vācijas upēm.

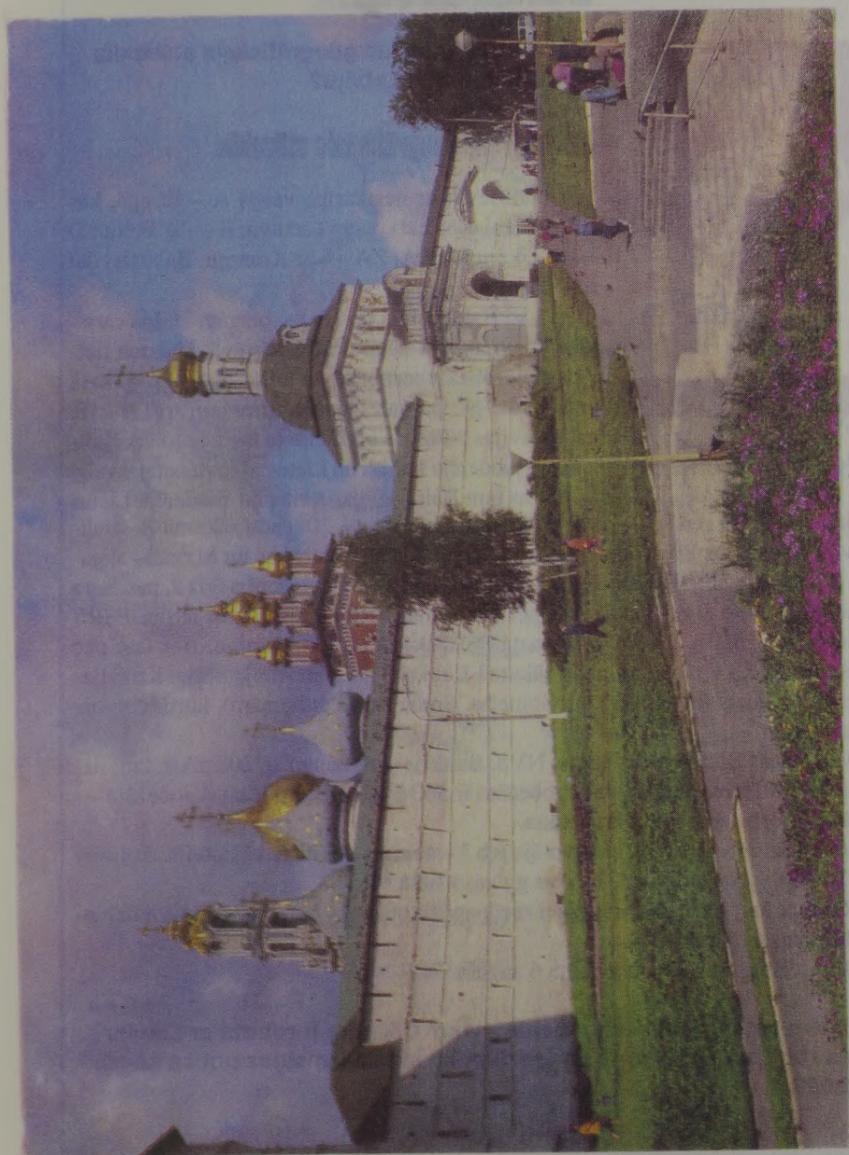
Pilsētas

Kaļiņingrada, līdz 1946. g. saukta par Kēnigsbergu. Dibināta 13. gs. vidū, tolaik dēvēta par Karalaučiem, no 1701. g. ietilpa Prūsijas karalistē, no 1871. g. — Vācijā. Tā atrodas Pregoļas lejtecē un ir neaizsalstoša jūras osta, kas kādreiz ietilpa Hanzas savienībā. Pilsētā ir 16. gs. dibināta universitāte. Pirms 1. pas. kara tā bija svarīga Vācijas un Krievijas tirdzniecības vieta, taču pēcāk, Baltijai kļūstot neatkarīgai, par tirdzniecības centriem kļuva Klaipēda un Vislas lejteces pilsētas. Pilsēta ļoti cieta 2. pas. kara laikā. Atjaunotajā pilsētā ir platas ielas, pēckara laikā celtas ēkas. Mūsdienās Kaļiņingradai ir 5 augstskolas, neaizsalstoša osta, lidosta, 7 dzelzceļa līniju krustpunkts. 19. gs. beigās tur dzīvoja ap 140 tūkst. iedzīvotāju, 1931. g. — 295 tūkst., mūsdienās — ap 400 tūkst. Kaļiņingradā ražo 2/3 apgabala rūpniecības preču: vagonus, upju un zvejas kuģus, automašīnu rezerves daļas, zivapstrādes mašīnas, ceļu būves mašīnas, kokapstrādes, pārtikas rūpniecības preces u. c.

Kā senāk sauca Kaļiņingradu? Kāds šai pilsētai sakars ar Latviju?

Sanktpéterburga.

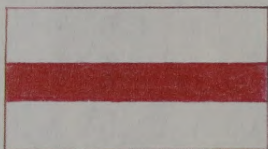

Zagorska.

Baltkrievija

Kāds ir Baltkrievijas ģeogrāfiskais stāvoklis salīdzinājumā ar Latviju?

Baltkrievijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Baltkrievija ir neatkarīga valsts A – Eiropā, kas ZR robežojas ar Latviju un Lietuvu, R — ar Poliju, D — ar Ukrainu un A, ZA — ar Krieviju. Baltkrievijai nav izejas pie jūras.

Tā kā Baltkrievija no 18. gs. beigām ietilpa cariskās Krievijas, bet vēlāk PSRS sastāvā, būdama lielvalsts pierobežas teritorijā, tā ļoti cieta 1812. g. karā un abos 20. gs. pasaules karos; pirms tam arī 17. – 18. gs. Krievijas – Polijas un Ziemeļu karā, jo tolaik Baltkrievija piederēja Polijas un Lietuvas apvienotajai valstij. Pirms tam Baltkrievijas teritorija piederēja Lietu-

vas kņazistei, vēl senāk — Kijevas Krievzemei. 20. gs. 20. gadu sākumā R– Baltkrieviju (tagadējos Brestas un Grodņas apgabalus un Vitebskas un Minskas apgabalus) pievienoja Polijai, kurai šī Baltkrievijas daļa piederēja līdz 2. pas. kara sākumam, kad R. Baltkrievija, kas pēc Molotova – Ribentropa pakta ietilpa PSRS interešu zonā, 1939. g. tika pievienota PSRS kopā ar R – Ukrainu. Bez tam pēc iestāšanās PSRS 20. gs. 20. gadu sākumā Baltkrievijai pievienoja dažus Krievijas guberņu apriņķus (no Vitebskas, Gomeļas, Smolenskas guberņām), kuros dzīvoja baltkrievi.

Mūsdienās Baltkrievija ietilpst NVS. Baltkrievija aizņem ap 208 tūkst. km² lielu platību, attālums starp Z un D robežām ir 560 km, bet starp R un A robežām — 650 km. Valsts teritorija ir kompakta.

Valstī dzīvo ap 10 milj. iedzīvotāju jeb 3 – 4 reizes vairāk nekā Latvijā. Aptuveni 1/10 daļa valsts iedzīvotāju dzīvo galvaspilsētā Minskā.

Rēķinot uz 1 km², Baltkrievija ir retāk apdzīvota nekā Latvija, vidējais iedzīvotāju blīvums tajā ir 46.

Administratīvi valsts ir iedalīta 6 apgabalos.

Ar kādām valstīm robežojas Baltkrievija? Cik gara ir robeža ar Latviju? Kādas robežu un līdz ar to arī iedzīvotāju skaita izmaiņas notika šā gs. sākumā?

BALTKRIEVIJA

* DZERŽINSKA KALNS (345M)

MĒROGS 1:6000 000

Baltkrievijas iedzīvotāji

Tā kā Baltkrievija allaž atradusies lielu valstu tuvumā, tās iedzīvotāji daudz cietuši šo valstu savstarpējos karos. It īpaši 17. gs., kad poļu – krievu karā Baltkrievija zaudēja vairāk nekā pusi iedzīvotāju, iedzīvotāji gāja bojā arī bada un epidēmiju laikā. Tāpat Baltkrievija cieta arī abos šā gs. pas. karos un 19. gs. sākumā karā ar Napoleonu. Pie tam 20. gs. 10. – 20. gados Polijas un Krievijas karu rezultātā Baltkrievija zaudēja, bet pēc 1939. g. atguva ap 4,8 milj. iedzīvotāju, kuri dzīvoja 108 tūkst. km² lielā platībā — tagadējie Brestas un Grodņas apgabali un Vitebskas un Minskas apgabala R daļa. Pēc R – Baltkrievijas pievienošanas daļa poļu pārcēlās uz Poliju, bet daļa baltkrievu no Polijas atceļoja uz Baltkrieviju. Pašreiz Baltkrievijā dzīvo ap 10 milj. iedzīvotāju. 17. gs. vidū šajā teritorijā dzīvoja ap 3 milj. iedzīvotāju, 18. gs. sākumā — aptuveni 2 reizes mazāk jeb 1,5 milj., 19. un 20. gs. mijā gandrīz 7 milj. 1940. g. Baltkrievijā dzīvoja aptuveni 9 milj. iedzīvotāju, pēc kara un represijām padomju varas laikā iedzīvotāju skaits pamazām atkal pieauga un pēc 30 gadiem valstī atkal bija ap 9 milj. iedzīvotāju.

Mūsdienās ap 1,5 milj. no 10,02 miljonu lielā iedzīvotāju skaita dzīvo galvaspilsētā. Pilsētās dzīvo 61 % valsts iedzīvotāju. Vidēji uz 1 km², Baltkrievijā dzīvo 46 cilvēki, visvairāk apdzīvota ir Minskas un Grodņas apkārtnē, kur iedzīvotāju blīvums ir lielāks par 50 cilv./km², bet vismazākais — 10 – 20 cilv./km² ir Vitebskas apkārtnē un Poļesjē.

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas 19. gs. 2. pusē no 1861. līdz 1890. g. pilsētu iedzīvotāju skaits divkārtšojās. Arī turpmāk pilsētu iedzīvotāju skaits pieauga. Pilsētās uz dzīvi apmetās 14. – 16. gs. Baltkrievijā ieceļojušo ebreju pēcteči, 17. – 18. gs. ieceļojušo krievu pēcteči u. c. tautību pārstāvji. Laukos bija vairāk baltkrievu un mazāk cittautībnieku.

Salīdzinājumā ar Āfrikas, Latīņamerika, un DA – Āzijas valstīm Baltkrievijā ir zema dzimstība — ap 16 promilēm, stabila mirstība — ap 9,9 promilēm, mazs dabiskais pieaugums — ap 6,2 promilēm. Taču salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm šie rādītāji ir augsti.

Pēc kara dzimstība un mirstība samazinājās. 80. gadu beigās valstī gadā piedzima ap 160 tūkst. cilvēku, pie tam pilsētās dzima 2 – 3 reizes vairāk bērnu nekā laukos. 80. gadu beigās Baltkrievijā gadā nomira ap 100 tūkst. cilvēku, laukos nomira aptuveni par 10 tūkst. cilvēku vairāk nekā pilsētās. Tajā pašā laika posmā dabiskais pieaugums bija ap 60 tūkst. cilvēku gadā. Pilsētās tas bija ap 70 tūkst., bet laukos negatīvs — – 10 tūkst. gadā. Tātad laukos vairāk nomira nekā piedzima. laukos negatīvs dabiskais pieaugums ir jau no 1977. gada. 60. gados samazinājās dzimstība un pieauga mirstība, tāpēc arī samazinājās dabiskais pieaugums — aptuveni 2 – 3 reizes. Kopš 70. gadu beigām dzimstība lēni pieaug, bet mirstība pēdējo 10 gadu laikā ir nemainīga.

Baltkrievijā vairāk dzimst puiku nekā meiteņu. Vecu sieviešu valstī ir vairāk nekā vecu vīriešu. Vīriešu vairāk nekā sieviešu ir līdz 25 – 30 gadu vecumam.

Austrumslāvu valodas

krievu	baltkrievu
доброе утро	добрай раншчы
добрый день	добры дзень, дзень добры
добрый вечер	добры вечар
пожалуйста	калш ласка
спасибо	дзякуй
до свидания	да пабачэння, да спаткання
один	адзін
два	два
три	тры
четыре	чатыры
пять	пяць
шесть	шэсць
семь	сем
восемь	восем
девять	дзевяць
десять	дзiesiąць
хлеб	хлеб
билет	бшлет
автомобиль, автомашина	аутамабшль
Латвия	Латвия
Литва	Лштва
Эстония	Эстония
Россия	Расшя
Польша	Польшча
Германия	Германшя
Дания	Даншя
Швеция	Швецшя
Финляндия	Фшнляндшя
Белорусия	Белорусь
Норвегия	Нарвегшя
Исландия	Шсландшя

Viriešu mirstība ir lielāka nekā sievietēm.

Laukos zīdaiņu mirstība ir lielāka nekā pilsētās. Vidēji valstī tā ir ap 13 promiēm. Salīdzinājumā ar gs. sākumu vidējais mūža ilgums ir pagarinājies par 30 gadiem un pašreiz pārsniedz 70 gadu robežu.

Cariskās Krievijas laikā baltkrievi devās darba meklējumos uz C – Krieviju, Sibīriju, Ukrainu, Baltiju u. c., arī uz Ameriku. Līdz 2. pas. karam uz ASV, Kanādu, Austrāliju, Franciju, Argentīnu izbrauca ap 1 milj. baltkrievu. Arī pēc 2. pas. kara, galvenokārt līdz 50. – 64. g., daudz baltkrievu devās darbā uz Sibīriju u. c., no 1950. līdz 1964. g. izbrauca ap 900 tūkst., pēckara gados daudzi pārcēlās uz dzīvi pilsētās. 70. gados no Baltkrievijas (galvenokārt no ZA daļas) vairāk izbrauca, nekā ie brauca.

Aptuveni 1/3 strādājošo ir nodarbināti rūpniecībā un celtniecībā, aptuveni tikpat — lauksaimniecībā un mežrūpniecībā, aptuveni 1/10 daļa strādā aprūpes sfērā.

**Cik pasaulē ir baltkrievu? Uz kādām valstīm viņi ir izceļojuši?
Kur valstī ir vislielākais iedzīvotāju blīvums? Kāpēc laukos iedzīvotāju
dabiskais pieaugums bija negatīvs?**

Baltkrievijas tautas un reliģijas

Agrajā dzelzs laikmetā Baltkrievijas lielākajā daļā dzīvoja baltu ciltis. Ap 9. gs. šajā teritorijā no Piedņepras ienāca slāvu ciltis, kuras pārtautoja baltus. Taču vēl 11. – 13. gs. Baltkrievijas ZR un R daļā dzīvoja gan balti (jātvingi), gan slāvi. M. ē. 1. g. t. otrajā pusē izveidojās A – slāvu cilšu savienības: kriviči, dregoviči, radimiči.

Pasaulē dzīvo ap 10 milj. baltkrievu, viņi sevi sauc *belorus*. 98 % no viņiem dzīvo bijušās PSRS teritorijā un 1,6 % Polijā, neliela daļa arī Z – Amerikā. Baltkrievi, tāpat ka krievi un ukraiņi, pieder indoeiropiešu valodu saimes slāvu grupas austrumslāvu apakšgrupai. Baltkrievu ir 4,5 reizes mazāk nekā ukraiņu un aptuveni 14 reizes mazāk nekā krievu. 1979. gadā Baltkrievijā dzīvoja 7,6 milj. baltkrievu, ārpus Baltkrievijas, bijušajā PSRS teritorijā, dzīvoja vēl 1,9 miljoni baltkrievu.. No 10, 02 milj. lielā Baltkrievijas iedzīvotāju skaita 79, 5 % ir baltkrievi. PSRS piekoptās politikas dēļ visu pēckara laiku nebija vidusskolu ar apmācību baltkrievu valodā, tāpēc tikai aptuveni 1/10 baltkrievu zinot savu dzimto valodu.

Krievi un ukraiņi Baltkrievijas teritorijā ieceļoja pēc krievu – poļu kara. Ukraiņi apmetās uz dzīvi Grodņas, Minskas, Mogiļevas apkārtnē. Jau 12. gs. Baltkrievijā ieceļoja poļi un apmetās galvenokārt Grodņas tuvumā.

Lietuvas un Latvijas pierobežā allaž dzīvojuši latvieši un lietuvieši.

14. – 16. gs. Baltkrievijā, tāpat kā tolaik arī Lietuvā, kuras pakļautībā Baltkrievija atradās, no Eiropas ieceļoja ebreji un apmetās uz dzīvi pilsētās. Vēl šī gs. 30. gados gandrīz puse no pilsētās un miestos dzīvojošajiem bija ebreji.

19. gs. Minskas, Grodņas un Vitebskas apkārtnē ieceļoja tatāri.

Mūsdienās visvairāk krievu ir Vitebskas, Gomeļas, Mogiļevas tuvumā, visvai-

rāk ukraiņu — Grodņas tuvumā. 1979. g. 12 % Baltkrievijas iedzīvotāju bija krievi, 4,2 % — poļi, 2,5 % — ukraiņi un 1 % ebreji. Valstī dzīvo ap 100 etnosu. Arī Baltkrievijā lauki ir nacionāli viendabīgāki, bet pilsētas — raibākas.

Kristietība Baltkrievijas teritorijā ienāca 10. gs. Lielākā daļa iedzīvotāju pieņēma pareizticību. 12. gs. 2. pusē Baltkrievijā ienāca katolicisms. Baltkrievijai atrodies Lietuvas sastāvā, vēlāk Lietuvas – Polijas lielvalsts sastāvā, kopš 16. gs. izveidojās vienota katoļu un pareizticīgo baznīca. Pēc poļu – krievu kara par galveno kļuva pareizticība.

Kādu etnosu pārstāvji dzīvo Baltkrievijā? Kāpēc Baltkrievijā pastāv vienota pareizticīgo un katoļu baznīca? Kurās zemēs Eiropā baltkrieviem ir etniskie radinieki?

Baltkrievijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Tāpat kā Latvija, arī Baltkrievija atrodas Z puslodes mērenajā joslā, nedaudz tuvāk ekvatoram un nedaudz tālāk uz A no Atlantijas okeāna nekā Latvija. Tāpēc arī vasaras mēnešu vidējās temperatūras ir gandrīz tādas pašas kā Latvijā + 17° — + 19° C, ziemas mēnešu vidējās temperatūras ir – 4° — – 8° C. Arī Baltkrievija 2/3 no 550 – 700 mm lielā gada nokrišņu daudzuma saņem siltajā sezonā.

Arī Baltkrievijas pamatiežu virsmu ir pārveidojis ledājs un tā kušanas ūdeņu darbība. Tāpēc valstī ir daudz stikla un būvmateriālu rūpniecībā izmantojamu mālu, smilšu, dolomītu, merģeļu u. c. atradņu. Vidējais valsts augstums ir 100 – 200 m virs jūras līmeņa, augstākā virsotne ir par 30 m augstāka nekā Gaiziņš. Baltkrieviju var uzskatīt par līdzenumu zemi, kuras upes nav straujas un krācainas, tādēļ valstij nav lielu hidroenerģijas resursu. Baltkrievijas upes ir kuģojamas aptuveni 4 tūkst. km garumā.

Valsts D daļā ir ap 10 mljrd. t lieli kālija sāļu krājumi un ap 22 mljrd. t lieli vārāmās sāls krājumi, kurus var izmantot ķīmiskajā rūpniecībā. Ķīmiskajā rūpniecībā var izmantot arī ap 400 milj. t lielos fosforītu krājumus, kuri atrodas uz D no Gomeļas. Baltkrievijā ir lieli kūdras krājumi — ap 4,9 mljrd. t, kurus izmanto kā kurināmo. Bez tam valsts D daļā ir arī nafta un gāze. Naftu Baltkrievijā iegūst kopš 60. gadu vidus. D daļā ir arī brūnogleis un degslānekļis, ko var izmantot kā kurināmo. Ir arī dzelzsrūda, minerālkrāsvielas. Uzietas alumīnija un vara rūdas atradnes.

Daudzos ezeros — Baltkrievijā to ir vairāk nekā 10 tūkst. — ir sapropelis. Mogiļevas apkārtnē ir minerālūdeņu avoti.

34 % valsts platības aizņem meži, visvairāk D daļā; pārsvarā tie ir skuju koku meži. Tāpēc Baltkrievijā var attīstīties kokapstrādes rūpniecība.

12,4 % valsts teritorijas aizņem purvi, kuri gan apgrūtina ceļu izbūvi, toties tajos ir lieli kūdras krājumi. Aptuveni 1/5 aramzemes ir pārpurvota. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes ir jāmeliore. Ap 70 % aramzemju ir vēlēnu podzolētās augsnes. Baltkrievijā pietiek siltuma un mitruma, lai audzētu kviešus, rudzus, linus,

cukurbietes, tabaku, kaņepes, kartupeļus u. c.

Valstī ir 4 rezervāti.

Kāpēc valsti nav lielu hidroenerģijas resursu? Kas kopīgs Latvijas un Baltkrievijas reljefa veidošanās procesā?

Baltkrievijas enerģētika

Baltkrievijai pašai nav daudz enerģētisko resursu. Tās hidroenerģētiskie resursi ir nelieli, jo Baltkrievijas upes ir līdzenumu upes ar rāmu plūdumu. Baltkrievijas brūnogleis un degslānekli, arī kūdru, bet ļoti maz, galvenokārt pirms kara, var izmantot kā kurināmo TES. Baltkrievijā darbojas ap 20 HES un ap 10 TES. Lielākās TES ir Lukomļā (jauda 2,4 GW), Berjozā, Vasiļjevičos, pie Minskas, Grodņas, Polockas, Novopolockas, Brestas. Lielākās HES ir Osipoviču (jauda 2,25 MW) un Čigirinas HES. Kopš 1965. g. Baltkrievijas D daļā iegūst naftu. Naftu un gāzi Baltkrievija saņem no citām valstīm: gāzi — no Ukrainas un Komi, ogles — no Ukrainas, naftu — no Krievijas.

1987. g. Baltkrievijā saražoja ap 2,2 milj. t kūdras briķešu un ap 38 milj. kWh elektroenerģijas.

Baltkrievijas rūpniecība

Līdz 2. pas. kara beigām Baltkrievija bija nabadzīga valsts ar mazattīstītu rūpniecību. Rūpniecība strauji sāka attīstīties pēc kara. Tad radās arī jaunas rūpniecības nozares — automobiļu, traktoru ražošana, ķīmiskā rūpniecība, naftas ieguve un pārstrāde, radioelektroniskā rūpniecība u. c.

Mūsdienās svarīgākās Baltkrievijas rūpniecības nozares ir **mašīnbūve un metālapstrāde**. Šo nozaru uzņēmumos strādā vairāk nekā 1/3 valsts strādājošo, un tajos saražo aptuveni 1/3 rūpniecības preču. Ražošanai nepieciešamo metālu ievie. Minskā, Žodinā, Mogiļevā ražo kravas automobiļus, Minskā — traktorus, Minskā, Vitebskā, Gomeļā, Oršā, Molodečno — metālgriešanas darbmašīnas. Lauksaimniecības mašīnas izgatavo Gomeļā, Ļidā, Bobruiskā, mašīnas kūdras rūpniecībai — Gomeļā, meliorācijas mašīnas — Mozirā. Minskā, Oršā, Baranovičos, Grodņā darbojas elektroniskās rūpniecības uzņēmumi, kuros ražo ESM, televizorus, radiouztvērejus. Šajās pilsētās izgatavo arī mājsaimniecības mašīnas un iekārtas vieglajai un pārtikas rūpniecībai. Minskā, Borisovā, Grodņā, Baranovičos, Osipovičos u. c. ražo detaļas automobiļu rūpniecībai.

Ķīmiskā rūpniecība Baltkrievijā sāka attīstīties 60. – 70. gados. Soligorskā ražo kālija minerālmēslus, izmantojot vietējo kālija sāli, Grodņā ražo slāpekļa minerālmēslus, Gomeļā — fosfora minerālmēslus, kuru ražošanai izmanto vietējos fosforītus. Ķīmiskās šķiedras ražo Grodņā, Svetlogorskā un Mogiļevā, riepas un gumijas izstrādājumus — Bobruiskā, lakas un krāsas — Ļidā, sadzīves ķīmijas pre-

ces — Brestā.

Naftas ķīmijas uzņēmumi darbojas Mozirā un Novopolockā, tajos izmanto ievesto naftu.

Lielākie valsts **vieglās rūpniecības** uzņēmumi atrodas Minskā, Vitebskā, Mogilēvā, Brestā, Oršā, Sloņimā, Baranovičos. Tajos izgatavo aptuveni 1/5 valsti saražoto rūpniecības preču: kokvilnas, lina, vilnas, mākslīgā zīda audumus, trikotāžu, šūšanas izstrādājumus, paklājus, apavus. Žlobinā izgatavo mākslīgās kažokādas.

Pārtikas rūpniecības uzņēmumos ražo gaļas produktus, sviestu, sieru, konservus, cukuru, alkoholiskos dzērienus. Lielākie šīs nozares centri ir Minska, Mogilēva, Orša, Vitebska, Bresta, Baranoviči.

Cementu, kaļķi, ģipsi, ķieģeļus, drenu caurules, šiferi, dzelzsbetonu u. c. **būvmateriālus**, kuru ražošanā izmanto pašmāju izejvielas, ražo Minskā, Oršā, Brestā, Grodņā, Svetlogorskā, Baranovičos, Polockā, Vitebskā, Bobrouiskā. Borisovā un Kostjukovkā atrodas lielākās stikla rūpnīcas.

Vitebskā, Mozirā, Rečicā, Dobrušā, Osipovičos, Smorgoņā, Mostos ražo mēbeles, finieri, celulozi, papīru, kartonu, skaidu plātnes. **Kokapstrādes, celulozes** un papīra rūpniecības uzņēmumos izmanto vietējos mežu resursus.

Kur atrodas lielākie valsts rūpniecības centri?

Kādas ir jaunākās valsts rūpniecības nozares?

Baltkrievijas lauksaimniecība

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes aizņem 1/2 valsts platības. Lielākās aramzemes platības ir Baltkrievijas vidusdaļā, bet vismazāk aramzemes ir Poļesjē — Baltkrievijas D daļā. Aramzeme aizņem ap 30 % Baltkrievijas teritorijas. 1/4 lauksaimniecības zemju ir meliorētas. **Augkopība.** Baltkrievijā audzē linus, kartupeļus, ziemas un vasaras kviešus, griķus, cukurbietes, prosu, kaņepes, tabaku, ārstniecības augus u. c.

Rudzu raža Baltkrievijā ir ap 10 reižu, lina raža — ap 30 reižu, kviešu raža — 2 reizes, miežu raža — 3 reizes, kartupeļu raža — 10 reizes lielāka nekā Latvijā. Visvairāk linus audzē valsts Z, ZA un centrālās daļas A. Cukurbietes visvairāk audzē R daļā, bet kartupeļus — D un vidienē.

Lopkopība ir svarīgākā lauksaimniecības nozare. Baltkrievijas vidienē un Z ir attīstīta piena un gaļas lopkopība. Lopkopība ir attīstīta arī D — gaļas un piena lopkopība. Visur valstī audzē cūkas. Lielo pilsētu tuvumā nodarbojas ar putnkopību, augļu koku un dārzeņu audzēšanu.

Kādas lauksaimniecības kultūras audzē valstī? Kur atrodas svarīgākie lauksaimniecības rajoni?

Baltkrievijas transporta sistēma

Tā kā Baltkrievija robežojas ar valstīm, kas ir ieinteresētas attīstīt ekonomiskos sakarus, laika gaitā ir izbūvētas lielas transporta līnijas, kuru tuvumā pēc 2. pas. kara attīstījās rūpniecības centri.

Vairāk nekā pusi kravu pārvadā pa dzelzceļu. Pirmie **dzelzceļi** tika izbūvēti 19. gs. otrajā pusē. Baltkrievijā dzelzceļš ir ap 6 tūkst. km garumā, ar elektrovilcieni no Minskas var aizbraukt līdz Molodečno, Osipovičiem, Borisovai, Stolbciem.

Autoceļi valstī ir vairāk nekā 70 (61) (pēc dažādiem avotiem) tūkst. km garumā. Ar automašīnām un vilcieniem brauc aptuveni vienāds pasažieru skaits.

Liela loma kravu pārvadāšanā 18. – 19. gs. bija iekšējiem **ūdensceļiem**. 18. – 19. gs. tika būvēts Oginskas kanāls, Dņepras – Bugas kanāls, Berezina kanāls. Lie-lākās upju ostas ir Brestā, Gomeļā u. c. Iekšējie ūdensceļi ir ap 4 tūkst. km garumā. Kuģojamas ir Dņepras, Pripetes, Sožas, Berezinas upes, Dņepras – Bugas kanāls.

Salīdzinājumā ar ūdenstransportu, kas ir sens, **cauruļvadu** transports ir jauns veids. Tas darbojas kopš 1960. g. Dašavas – Rīgas gāzesvadam ir atzari uz Minsku un Grodņu, Kijevas – Maskavas gāzesvadam ir atzars uz Gomeļu. Baltkrievijā ir arī Toržokas – Minskas – Ivaseviču gāzesvads.

Naftas vada atzars iet uz Poļocku. Kopumā Baltkrievijā ir cauruļvadi ap 4 tūkst. km garumā.

Minskā ir starptautiskā **lidosta**.

Kāds ir jaunākais transporta veids Baltkrievijā?

Ar kādu transportu pārvadā visvairāk kravu, pasažieru?

Baltkrievijas ekonomiskie sakari

Būdama agrāk PSRS, tagad NVS sastāvā, Baltkrievija visvairāk tirgojās ar citām PSRS, tagad ar NVS valstīm. Rēķinot naudā, Baltkrievija vairāk preču izved, nekā ieved.

Baltkrievijā **ieved** naftu, gāzi, ogles, melnos metālus, caurules, vieglās automašīnas, trolejbusus, graudaugu novākšanas kombainus, augļus, augu eļļas, zivis, cukuru u. c.

No Baltkrievijas **izved** metālgriešanas darbgaldus, kravas mašīnas, kartupeļu novākšanas kombainus, rīpas, minerālmēslus, margarīnu, velosipēdus, motociklus, linkopības produkciju, kokmateriālus u. c.

Kas noteica valsts ekonomiskos sakarus? Ko Baltkrievija ievē, ko izved? Kādās starptautiskās organizācijās tā ietilpst?

Baltkrievijas pilsētas

1. g. tūkst. beigās, paplašinoties tirdzniecībai, veidojās pilsētas — Polocka, Vi-tebska, Turova, Pinska, Berestje (Bresta), Izjaslavja (Zaslavja), Drucka, Orša, Minska, Borisova, Logorska (Logoiska).

Pilsētu iedzīvotāju skaits strauji pieauga pēc dzimtbūšanas atcelšanas 19. gs. 2. pusē. 20. gs. sākumā pilsētās dzīvoja 14 % iedzīvotāju, bet pašlaik — ap 60 % iedzīvotāju. Vairāk nekā 10 pilsētās iedzīvotāju skaits ir lielāks par 100 tūkst. Lie-lajās pilsētās dzīvo vairāk nekā puse pilsētnieku, bet galvaspilsētā — 1/4 pilsētnieku. Baltkrievijā ir gandrīz 100 pilsētas un vairāk nekā 100 pilsētciematu. 2/3 pilsētu iedzīvotāju skaits ir mazāks par 20 tūkst.

1. **Minska.** Atrrodas valsts centrālajā daļā. Pirmo reizi minēta 11. gs. hronikās. 12. gs. bijusi kņazistes centrs, no 14. līdz 18. gs. ietilpa Lietuvas lielkņazistes, bet vēlāk cariskās Krievijas sastāvā. Izsenis Minska bijusi rosīgas tirgošanās vieta Be-rezinas pietekas Svisločas krastos — Minskas augstienes DA nogāzē. 15. – 18. gs. Minskā krustojās ceļi, kas veda uz Poliju, Krieviju, Ukrainu, 19. gs. 2. pusē izbūvē-tās dzelzceļa maģistrāles savienoja Minsku ar Brestu, Maskavu, Liepāju, Romnu. 20. gs. pilsēta atradās tuvu cariskās Krievijas robežai, tāpēc cieta karos, cieta arī Polijas – Krievijas konflikta dēļ, jo nevarēja izmantot Liepājas – Romnas dzelzce-ļu, kas gāja caur Viļņas apgabalu.

Minskā dzīvojuši gan baltkrievi, gan poļi un ebreji, gan tatāri, un katra tautība piekopa savus reliģiskos rituālus. 19. gs. pilsētā dzīvoja ap 7 tūkst. iedzīvotāju. Turpmāko 100 gadu laikā viņu skaits palielinājās 14 reizes un 20. gs. sākumā sa-sniedza ap 100 tūkst., 30. gados — vairāk nekā 200 tūkst., 50. gadu beigās — vai-rāk nekā 500 tūkst., 70. – 80. gadu mijā — ap 1 milj., bet pašreiz gandrīz 200 km² lielajā platībā dzīvo ap 1,5 – 1,6 milj. iedzīvotāju. Tā kā pilsēta daudz cietusi karos, agrāko gs. apbūve ļoti maz saglabājusies. Pilsētā visvairāk ir pēc 2. pas. kara celto ēku, plašas ielas, plaši laukumi, daudzi parki. Minskā ir 14 augstskolas, 6 teātri, daudz muzeju. Tā ir svarīgu transporta ceļu krustpunktā. Pilsētā ir metro. Minskā izgatavo 1/4 valsts rūpniecības preču. Visvairāk ražo mašīnbūves un metālapstrā-des produkciju: ESM, gultņus, radio, televizorus, pulksteņus, traktoros, aparātus, automobiļus, motociklus, velosipēdus, darbmašīnas u. c. Ir arī vieglās rūpniecības, pārtikas un būvmateriālu rūpniecības uzņēmumi, kā arī ķīmiskās, kokapstrādes un poligrāfiskās rūpniecības uzņēmumi.

2. **Gomeļa.** Pēc iedzīvotāju skaita Gomeļa ir otra lielāka Baltkrievijas pilsēta. 80. gadu vidū tajā dzīvoja ap 450 tūkst. iedzīvotāju. Gomeļa atradās gandrīz 300 km attālumā uz DA no galvaspilsētas, tuvu robežai ar Ukrainu un Krieviju. Gomeļa izsenis bijusi osta pie Dņepras pietekas Sožas. Pirmo reizi tā minēta 1142. g. kā Gomija. Gomeļa atradās to ceļu krustpunktā, kuri savienoja Odesu un Pēterburgu, Pēterburgu un Kijevu, Liepāju un Romnu. Šī gs. 20. gados Gomeļā darbojās kokzā-ģētava, sērkokciņu fabrikas, ritēja tirdzniecība ar vilnu, liniem, kaņepēm, taukiem u. c. 1926. g. pilsētā dzīvoja vairāk nekā 80 tūkst. iedzīvotāju, vairums no viņiem bija

ebreji. 1959. g. — 168 tūkst. iedzīvotāju, bet 1984. g. — 452 tūkst., pašreiz — ap 500 tūkst. Mūsdienās Gomeļā ražo mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecības preces, lauksaimniecības mašīnas, kūdras mašīnas, kabelus, gultņus, mēraparātus u. c., ražo arī ķīmiskās, pārtikas, vieglās, būvmateriālu, kokapstrādes rūpniecības preces. Ir 4 augstskolas, 3 teātri.

3. **Mogiļeva** pēc iedzīvotāju skaita daļa 3. – 4. vietu ar Vitebsku — abās pilsētās ir aptuveni vienāds iedzīvotāju daudzums. Mogiļeva atrodas gandrīz 200 km uz A no Minskas, tuvu Krievijai. Pirmo reizi šī pilsēta Dņepras krastos minēta 13. gs. Tāpat kā citas Baltkrievijas pilsētas, tā daudz cietusi karos, tāpēc līdz mūsdienām saglabājušās tikai dažas agrākajos gs. celtās ēkas. Pilsētas apbūve veidota pēdējos 50 gados. 1939. g. Mogiļevā dzīvoja 99 tūkst. iedzīvotāju, nākamā 20 gadu laikā viņu skaits palielinājās par 23 tūkst., bet mūsdienās ir ap 350 – 400 tūkst. Mogiļevā ražo ķīmiskās rūpniecības, mašīnbūves, metālapstrādes, būvmateriālu, vieglās, pārtikas un kokapstrādes rūpniecības preces. Ir daži institūti, teātri. Ceļi caur Mogiļevu iet gan Z – D, gan R – A virzienā.

4. **Vitebska** atrodas Baltkrievijas ZA daļā, aptuveni 200 km uz ZA no galvaspilsētas. Pēc iedzīvotāju skaita tā ir 3. – 4. vietā valstī. Pēc tam kad 19. – 20. gs. mijā Vitebskā sāka darboties lina vēršanas fabrika, palielinājās arī iedzīvotāju skaits, un Vitebska bija lielākā pilsēta Baltkrievijā. 1939. g. tajā dzīvoja ap 167 tūkst. iedzīvotāju. Pilsēta 18. gs. karos tika pilnīgi nodedzināta. Pēc uzplaukuma 19. – 20. gs. mijā Vitebska atkal cieta 20. gs. karos, tāpēc tur ir galvenokārt pēckara laikā celtas ēkas. Vitebskā ir dažas augstskolas, teātri. Tā ir osta Daugavas krastā pie Vitjbas ietekas. Pilsētā ir lidosta. Vitebskā krustojas svarīgas auto un dzelzceļu līnijas. Mūsdienās tur dzīvo ap 450 – 500 tūkst. iedzīvotāju. Vitebskā ražo mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecības preces, vieglās rūpniecības, kokapstrādes, būvmateriālu un pārtikas rūpniecības produkciju.

Kādu upju krastos atrodas lielākās valsts pilsētas? Kāds ir pilsētu iedzīvotāju skaits salīdzinājumā ar Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaitu?

Priepetes rezervāts.

Bēru birztāla.

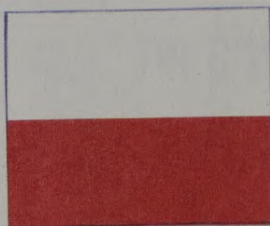
Baltijas jūras baseina un Ziemeļvalstis

Polija

Polijas iedzīvotāju skaits (milj.)

1896.g.	24,3	1937.g.	34,2
1901.g.	25,9	1939.g.	35,4
1906.g.	27,5	1946.g.	23,9
1911.g.	29,3	1950.g.	25,0
1916.g.	—	1960.g.	29,7
1921.g.	27,2	1970.g.	32,6
1926.g.	29,7	1980.g.	35,7
1931.g.	32,1	1985.g.	37,3
1936.g.	33,8		

Polijas ģeogrāfiskais stāvoklis

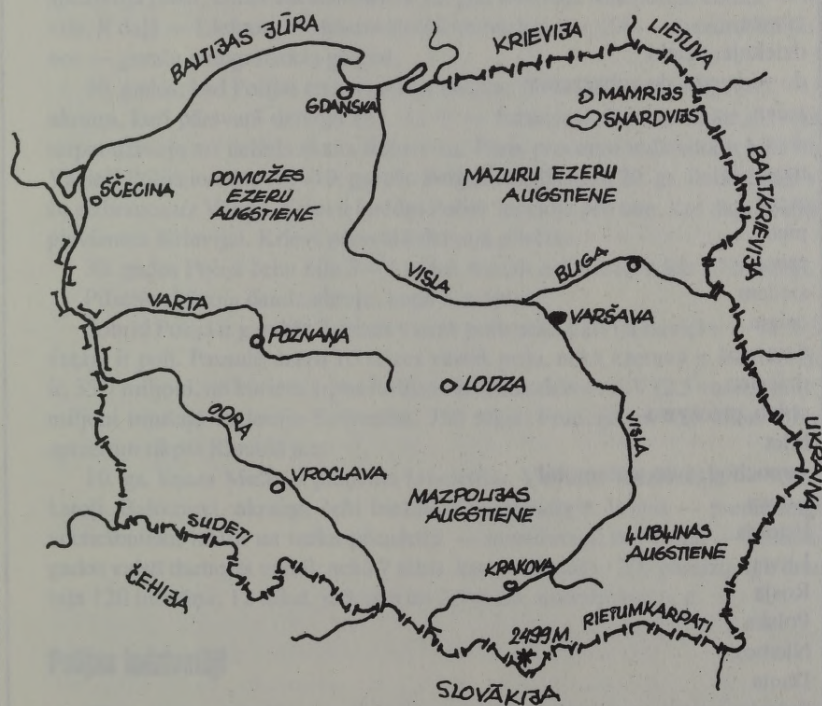
Tāpat kā Latvija, arī Polija atrodas Eiropas vidū. Lai gan par poļiem piederošajām zemēm ir cīnījušies vācieši, krievi, turki, zviedri, atšķirībā no Latvijas Polija ilgu laiku bija lielvalsts, kurai piederēja arī Latgale un kura 17. gs. bija lielākā valsts Eiropā, aizņemot 3 reizes lielāku platību nekā pašreiz. 18. gs. beigās Poliju savā starpā sadalīja Krievija, Austrija un Prūsija. Polijas valsti atjaunoja 1918.g., taču pēc 2. pasaules kara tās robežas izmainīja. Pašreiz Polija ir 5 reizes lielāka nekā Latvija, jo tās platība ir 313 tūkst. km² jeb 0,2 % no pasaules sauszemes, pēc platības tā ir 61. vietā pasaulē, mazāka nekā Francija, Spānija, Somija vai Norvēģija. Polijas teritorija ir vienota (kompakta) — attālums starp Z un D robežām ir par 40 km mazāks nekā starp R un A robežām — 650 km. Pēc iedzīvotāju skaita Polija ir 21. vietā pasaulē, aiz Francijas, Itālijas, Lielbritānijas, Spānijas un Vācijas. 49 vojevodistēs dzīvo 40 miljoni iedzīvotāju. 1 km² lielā platībā dzīvo nedaudz vairāk cilvēku nekā vidēji Eiropā — 120, tas ir, 10 reizes vairāk nekā vidēji Norvēģijā vai 2—3 reizes vairāk nekā vidēji Latvijā, Lietuvā vai Igaunijā. Jūras robeža ir apmēram tikpat gara kā Latvijai, proti — 524 km. A 1244 km garumā Polija robežojas ar Krieviju, Lietuvu, Baltkrieviju un Ukrainu, 2/3 no šī garuma aizņem robeža ar Baltkrieviju un Ukrainu. D robeža ar Čehiju un Slovākiju — 1310 km, bet R robeža ar Vāciju ir 3 reizes īsāka — 460 km. Galvaspilsēta Varšava.

Kā administratīvi iedalīta Polija? Kuras Eiropas valstis pēc platības ir lielākas nekā Polija?

Polijas tautas un reliģijas

Polonēze, krakovjaks, mazurka, N. Koperniks, F. Šopens.— ar to poļus pazīst

POLIJA

* RISI KALNS (2493 M)

MĒROGS 1: 7000 000

Rietumslāvu valodas

poļu
dzien dobry
dzien dobry

prosze
dziekuje, dzieki
do widzenia, do zobaczenia

jeden

dwa

trzy

ztery

piec

szesc

siedem

osiem

dziewiec

dziesiec

chleb, pieczywo

bilet

samochod, auto, automobil

Lotwa

Estonia

Litwa

Rosja

Polska

Niemey

Dania

Swecja

Finlandia

Bialorus

Norwegia

Islandia

Eiropā. Polijas teritorijā pirms 10 tūkst. gadiem dzīvoja R — slāvu ciltis poļani, višļani, mazovašani, slenzani, kujāvi, pomorieši. Polijas nosaukums esot cēlies no poļanu cilts vārda.

Atkarībā no dabas un vēsturiskajiem apstākļiem Polijā veidojās etnogrāfiskie apgabali: Z daļā — Pomože, ZA daļā — Varmija un Mazūrija, ko kādreiz apdzīvoja prūši, kurus vācieši izkāva 15. gs., DA daļā Mazpolija, centrā — Mazovija, R daļā — Lielpolija. Mūsdienās ZR dzīvo kašubu, ZA — mazūru, kalnu rajonos — guralu etnogrāfiskās grupas.

30. gados, kad Polijas teritorija bija lielāka, 70 % iedzīvotāju bija poļi, 14 % — ukraiņi, kuri pārsvarā dzīvoja DA, 31 % — baltkrievi, kuri savukārt dzīvoja ZA, turpat dzīvoja arī neliels skaits lietuviešu. Pāris procentu iedzīvotāju bija vācieši. Vācieši Polijā ieradās 18. – 19. gs. pēc Polijas sadalīšanas, 20. gs. lielākā daļa vāciešu aizbrauca uz Vāciju. Krievu ierēdņi Polijā ieceļoja pēc tam, kad daļa Polijas tika pievienota Krievijai. Krievi pārsvarā dzīvoja pilsētās.

30. gados Polijā čehu bija 3 – 4 reizes mazāk nekā krievu jeb 30 tūkstoši.

Pilsētās dzīvoja daudz ebreju, kopā 3 miljoni.

Šobrīd Polijā ir gandrīz 2 reizes vairāk poļu nekā Latvijā latviešu — 98 % iedzīvotāju ir poļi. Pasaulē dzīvo 10 reizes vairāk poļu, nekā Lietuvā ir iedzīvotāju, tas ir, 35,7 miljoni, no kuriem ārpus Polijas visvairāk dzīvo ASV (2,5 vai 6,5 milj.), 1,4 miljoni bijušajā Padomju Savienībā, 750 tūkst. Francijā un 450 tūkst. Brazīlijā, apmēram tikpat Kanādā u.c.

10. gs. kņazs Meška I pieņēma kristietību. Vairums iedzīvotāju — 90% — ir katoļi. Baltkrievi, ukraiņi, čehi biežāk ir pareizticīgie, krievi — pareizticīgie un vecticībnieki, tatāru un turku pēcnācēji — musulmaņi, bet ebreji — jūdaisti. 80. gados valstī darbojās vairāk nekā 7 tūkst. katoļu draudžu, 200 pareizticīgo draudžu, bija 120 luterāņu, 12 tūkst. jūdaistu un 2,5 tūkst. musulmaņu u. c.

Polijas iedzīvotāji

20. gs. sākumā Polijā dzīvoja 10 reizes vairāk iedzīvotāju nekā pašreiz Latvijā. Pēdējo 100 gadu laikā valsts iedzīvotāju skaits palielinājies vairāk nekā par 15 miljoniem. Tāpat kā 15.gs., karojot ar vāciešiem un turkiem, un 16. gs. beigās, karojot ar krieviem, zviedriem un turkiem, arī pēc 19. gs. 30. gadu sacelšanās iedzīvotāju skaits samazinājās. Arī 20. gs. 2. pasaules karā valsts zaudēja 10 miljonus iedzīvotāju. Pēc 2. pasaules kara 2,5 miljoni vāciešu atgriezās Vācijā, bet Polijā savukārt atgriezās 2 milj. poļu, kā arī 500 tūkst. ukraiņu un baltkrievu no Padomju Savienības. Pēc kara daudz poļu migrēja uz jaunpievienotajām R un Z teritorijām, arī no laukiem uz pilsētām, kurās iedzīvotāju skaits kara laikā bija sarucis. 80. gadu sākumā no Polijas viena gada laikā izbrauca 32 tūkstoši, no kuriem 2/3 devās uz Vāciju, bet iebrāuca 900 cilvēku.

Pašreiz pilsētās dzīvo vairāk nekā 60 % iedzīvotāju. Visvairāk cilvēku dzīvo Lodzas apkārtnē — 700 cilv. uz km², bet vismazāk — Suvalku apkārtnē — 40 cilv.

uz km².

Karš izjauc līdzsvaru sieviešu un vīriešu skaita attiecībā. Sieviešu ir vairāk nekā vīriešu. Tāpat kā citur Eiropā, arī Polijā līdz 35 gadu vecumam vīriešu ir vairāk nekā sieviešu. Arī dzīves ilgums vīriešiem ir par 7 – 8 gadiem īsāks nekā sievietēm, bet kopumā tas ir par dažiem gadiem īsāks nekā Z-Eiropā.

Dzimstība Polijā ir apmēram tāda pati kā Lietuvā un Igaunijā — 16,1 promile, nedaudz augstāka kā Latvijā, par dažām promilēm augstāka nekā Vācijā, Dānijā, Norvēģijā, Somijā un Zviedrijā.

Mirstība ir viena no zemākajām Eiropā, tas ir, 9,8 promiles jeb tikpat cik Somijā, nedaudz zemāka kā Vācijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Lietuvā, Latvijā un Igaunijā, savukārt zīdaiņu mirstība ir 2 reizes lielāka nekā Vācijā, Dānijā, Norvēģijā, Somijā, Zviedrijā, apmēram tāda pati kā Igaunijā, par dažām promilēm augstāka nekā Lietuvā un Latvijā.

Dabiskais pieaugums ir viens no lielākajiem Eiropā — 5,7 promiles jeb tāds pats kā Lietuvā, nedaudz lielāks kā Latvijā un Igaunijā.

Polijā vecu cilvēku ir mazāk nekā jaunu. Ģimenēs ir 2–3 bērni. Uz 1000 iedzīvotājiem Polijā precas nedaudz vairāk kā citur Eiropā, bet šķiras mazāk.

Kurās valstis vēl pamatetnoss veido ap 98 % no iedzīvotāju skaita?

Kāds ir Polijas iedzīvotāju skaits salīdzinājumā ar Latviju?

Kāda valodu saimei pieder poļi? Kādi šīs pašas valodu saimes grupas pārstāvji dzīvo citur Eiropā?

Polijas dabas saimnieciskais novērtējums

Polijā ir daudz vairāk derīgo izrakteņu nekā Latvijā — lieli akmeņogļu, vara rūdas, sēra izejvielu krājumi, kuru ieguvē valsts ir viena no pirmajām pasaulē un kurus arī eksportē. Augšsilēzijā, Z-Sudetos, pie Tarnobžegas un Boleslovecas ir vara, svina, cinka, alvas, niķeļa rūdas, arsēna, sēra, magnēzīta, barīta, kālija un vārāmās sāls, fosforītu, pīritu u.c. atradnes. Nedaudz ir arī naftas un gāzes. Tādēļ izsenis Polijā ir attīstīta kalnrūpniecība un ogļu ieguve, kā arī melnā un krāsainā metalurģija, mašīnbūve un ķīmiskā rūpniecība.

Z-Polijas virsmu ir pārveidojis ledājs, aiz sevis atstādamas nogulumus, kurus var izmantot celtniecības materiālu ražošanā.

Jūras tuvums un ērti liči Polijas atrašanos Eiropas vidū padara vēl izdevīgāku — var veidoties ostas, attīstīties tirdzniecība, zvejniecība, kūrortsaimniecība. Labi apstākļi atpūtai ir arī kalnos. Upēs un ezeros var ne vien zvejot, bet pa tām var pārvadāt arī pasažierus un kravas.

Polijā nav tik daudz mežu kā Z-Eiropā. Lielas mežu platības jau ir iznīcinātas, pašreiz tie aizņem 27% teritorijas kalnos, R un Z-Polijā. Meži ir pamats kokapstrādes rūpniecības attīstībai. Lielas mežu platības tiek aizsargātas — valstī ir 600 rezervātu.

Polijā pietiek mitruma un siltuma, kā arī ir piemērotas augsnes, lai audzētu

kviešus, rudzus, miežus, kartupeļus, cukurbietes, apiņus, tabaku, mazliet arī vīnogas. Var audzēt arī aitas, zirgus, lopus, cūkas, mājpūtņus.

Kādi derīgie izrakteņi ir Polijā, kur tie atrodas?

Polijas elektroenerģētika

Polija ir viena no lielākajām akmeņogļu ieguvējām pasaulē, tāpēc arī elektroenerģijas ražošanā pārsvarā izmanto Augšsilēzijas, Ostravas–Karvinas, Lejassilēzijas un Ļubinas baseinā iegūtās ogles un visvairāk jeb 95 % elektroenerģijas ražo TES. Valstī ir vairāk nekā 400 elektrostaciju, kuru kopējā jauda ir 10 reizes lielāka kā Latvijas ES jauda. Tā ir 25,5 GW. Polijā darbojas 120 HES un 1 AES, kas atrodas netālu no Gdaņskas. Z un Viduspolijā kā kurināmo izmanto arī ievesto naftu un dabasgāzi, jo vietējie naftas un gāzes krājumi nav lieli.

Pēc saražotās elektroenerģijas daudzuma Polija ir 13. – 15. vietā pasaulē. Bet, ja to rēķina uz 1 iedzīvotāju, tad Polijā ražo apmēram tikpat elektroenerģijas kā Itālijā, Rumānijā, nedaudz mazāk kā bijušajā Čehoslovākijā, Bulgārijā, Nīderlandē, Lielbritānijā, Japānā vai arī 6 reizes mazāk kā Norvēģijā jeb 4 tūkst. kWh elektroenerģijas.

No kā Polijā iegūst visvairāk enerģijas?

Polijas rūpniecība

Senākās Polijas rūpniecības nozares ir akmeņogļu ieguve un kalnrūpniecība, kuru pirmsākumi meklējami pirms vairākiem gadsimtiem. Pašreiz Polija ir viena no lielākajām vara, sēra un akmeņogļu ieguvējām, kā arī čuguna un tērauda ražotājām pasaulē.

1989.gadā Polijā ieguva 190 milj. t ogļu, tas bija 5 – 4 reizes mazāk kā ASV vai Ķīnā, 2,5 reizes mazāk kā bijušajā Padomju Savienībā un apmēram tikpat, cik Indijā. Tajā pašā gadā Polijā saražoja 9,9 milj. t čuguna jeb 8 reizes mazāk kā Japānā, kura tērauda un čuguna ražošanā ir 2. vietā pasaulē aiz bijušās Padomju Savienības. Polijā saražoja 5 reizes mazāk tērauda nekā Japānā jeb 17 milj. tonnu. 1989.gadā valstī ieguva 4 reizes mazāk vara kā Čīlē, kura ir lielākā vara ieguvēja pasaulē, jeb 0,4 milj. tonnu. **Melnajā metalurģijā** izmanto vietējās akmeņogles un no NVS, Zviedrijas u. c. ievesto dzelzsrūdu. Vecākie uzņēmumi atrodas Augšsilēzijā. 40. gados Krakovā uzcēla vienu no lielākajiem melnās metalurģijas uzņēmumiem. Šīs rūpniecības uzņēmumi ir arī Katovicē, Hožovā, Čenstohovā, Sventokšiskā, Ostrovecā un Varšavā.

Arī **krāsainās metalurģijas** uzņēmumi izvietoti tuvu izejvielu ieguves vietām — Augšsilēzijā un Z–Sudetos. Šī nozare atdzimusi 19. gs. Uzņēmumos izmanto vietējās izejvielas — rūdas, kas satur varu, cinku, svīnu, alvu, niķeli. Tā kā dau-

dzas atradnes ir krietni vien izmantotas, tad cinka izejvielas ieved. Cinka rūdas ieguve samazinās, turpretī vara rūdas ieguve palielinās. Lejassilēzijā iegūst ne tikai rūdas, kas satur varu, bet arī rūdas, kas satur sudrabu, kobaltu, vanādiiju, selēnu u.c. Pēdējo 30 gadu laikā lielo HES tuvumā, izmantojot Ungārijas boksītus, iegūst alumīniju.

Lielākajās piekrastes pilsētās — Gdīnā, Gdaņskā, Ščecinā ir attīstīta **kuģu būve**. Polija ir viena no lielākajām zvejas kuģu būvētājām pasaulē. Valsts mašīnbūves uzņēmumi atrodas lielajās pilsētās. Lidmašīnas, helikopterus, kravas un vieglās automašīnas ražo Starahovicē, Varšavā, Ļubļinā, Sanokā, Belsko-Bjalā, Nisā, Jelčā; lokomotīves — Poznaņā, Vroclavā un Hsanovā, preču vagonus — Svidņicā, Vroclavā, elektrotehniku — Vroclavā, Varšavā, Racibožā, Lodzā, traktorus — Ursusā, celtņus, ekskavatorus u.c. — Varšavā. Apmēram pusi mašīnbūves rūpniecības preču eksportēja uz Padomju Savienību.

Ķīmiskajā rūpniecībā izmanto vietējās izejvielas — sēru, ogles, sāli u. c., kā arī no bijušās Padomju Savienības ievesto dabasgāzi un naftu. Šīs rūpniecības nozares uzņēmumi ir Augšsilēzijā un Vislas baseinā. Plockā darbojas naftas pārstrādes kombināts. Plockā, Toruņā, Lodzā, Tarnovā un Gožovelkopolskos izgatavo ķīmiskās šķiedras. Tarnobžegā ir sēra ķīmijas uzņēmums. Polijā ražo daudz sēra, minerālmēslu, sērskābes arī sodu, rīepas, zāles, mazgāšanas līdzekļus u. c.

Polijas **tekstilrūpniecība** sāka attīstīties vienlaikus ar Anglijas un Krievijas tekstilrūpniecību. Lodzā un Lejassilēzijā ir lielākie tekstilrūpniecības uzņēmumi. Lielajās pilsētās šuj apģērbus, bet apavus un ādas izstrādājumus gatavo Radomā, Bidgoščā, Novi Torgā, Varšavā, Belsko-Bjalā, Bjalistokā, Čenstohovā, Gņezno, Krapkovicē.

Mēbeles, celulozi, papīru un zāģmateriālus ražo ZA-Polijā.

Polija ir viena no lielākajām cementa ražotājām Eiropā. Valstī izgatavo celtniecības materiālus, stiklu, porcelānu u. c.

Pārtikas rūpniecības centri ir Varšava, Bidgošča, Poznaņa, Katovice, Košalina, Kelce, Pila.

Tāpat kā visās valstīs, kuras bija apvienotas SEPP, arī Polijā kopš 80. gadiem notiek lielas pārmaiņas ekonomikā.

Kādas ir svarīgākās Polijas rūpniecības nozares, lielākie rūpniecības centri?

Polijas lauksaimniecība

Polijā ir 5 reizes vairāk lauksaimniecībā izmantojamas zemes nekā Latvijā — 20 milj. ha, no kuriem 60 % aizņem graudaugi, par tiem 10 reizes mazāk — tehniskās kultūras, 3–4 reizes mazāk — kartupeļi un lopbarības kultūras. Valstij pieder 1/4 no lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Polijas R daļā audzē kviešus, vidienē un Silēzijā — miežus, ZA daļā — linus, DA daļā — tabaku, Ļubļinas apkārtnē —

apiņus, starp Lodzu un Silēziju audzē kartupeļus, Lejassilēzijā — cukurbietes. Tur pagājušā gadsimta sākumā uzcelta pasaulē pirmā cukurbiešu pārstrādes fabrika. Rudzus pārsvarā audzē Polijas zemienē, DR — Polijā var audzēt vīnogas.

Piekrastē zvejo **zivis**, priekškalnēs, kalnos audzē **aitas**. A daļā un vidienē — **cūkas**, bet R un Z daļā — **lielopus**.

Augkopība. Kvieši un rudzi aizņem vislielākās platības. Kviešu raža ir 5 reizes mazāka nekā Francijā, 2 reizes mazāka nekā Itālijā, Vācijā vai Lielbritānijā, 8 reizes lielāka nekā Lietuvā un 20 reizes lielāka nekā Latvijā vai Igaunijā. No 1 ha Polijā iegūst 2 reizes mazāk kviešu nekā R—Eiropā, bet tikpat, cik Latvijā, Lietuvā vai Igaunijā. Polija ir viena no lielākajām rudzu audzētājām pasaulē. Te iegūst 2 reizes lielākas ražas nekā Vācijā, vairākus desmitus reižu lielākas nekā Francijā, Dānijā, Lietuvā, Latvijā, Igaunijā, bet rudzu ražība ir par 10 cnt/ha zemāka kā Beļģijā, Nīderlandē, Igaunijā, nedaudz zemāka kā Latvijā, apmēram tāda pati kā Lietuvā. Miežu raža ir 2 — 3 reizes mazāka kā Francijā, Lielbritānijā, Vācijā, Dānijā, 4 reizes lielāka kā Igaunijā un Latvijā, 2 — 3 reizes lielāka nekā Lietuvā. Arī miežu ražība ir zemāka kā R—Eiropā, apmēram tāda pati kā Lietuvā un Igaunijā, lielāka nekā Latvijā.

Polija ir viena no galvenajām rudzu, kartupeļu, cukurbiešu, kāpostu audzētājām pasaulē. Tā kā valstī ir daudz sīku (4 ha lielu) saimniecību, kurās galvenais darbspēks ir zirgs, tad salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm Polijā ir daudz zirgu.

Rēķinot uz 1 iedzīvotāju, Polijā 1987. gadā saražoja par 10 kg mazāk gaļas kā R—Eiropā un Baltijā, apmēram tikpat daudz piena, cik Baltijā, un vairāk nekā R—Eiropā jeb 423 kg/cilv., apmēram par 100 olām mazāk nekā Baltijā, nedaudz mazāk kā R—Eiropā, par dažiem kg cukura mazāk kā Baltijā. Polija eksportē daudz piena, gaļas, olu, izved arī medu, sporta zirgus, bet ieved lopbarību, jo tās trūkst.

Kādas lauksaimniecības kultūras audzē Polijā? Kāda ir svarīgākā Polijas lauksaimniecības nozare?

Polijas transporta sistēma

Poliju šķērso ceļi, kas savieno Eiropas A ar R. Tie krustojas ar ceļiem, kuri savieno valsts ostas ar tās rūpniecības rajoniem.

1988.g. vairāk nekā 400 milj. t kravu pārvadāja pa dzelzceļu, 4 reizes mazāk pa autoceļiem un 15 reizes mazāk pa jūru. Pa iekšējiem ūdensceļiem pārvadāja 5 reizes mazāk kravu nekā pa jūru. Savukārt visvairāk pasažieru brauca ar automašīnām — 2504 miljoni, 2 — 3 reizes mazāk cilvēku brauca ar vilcieniem, 4 — 5 reizes mazāk — ar kuģiem.

Polijā ir daudz 18. gs. 2. pusē būvētu kanālu, daudz ezeru, tāpēc valstī ir vairāk nekā 10 reižu garāki iekšējie **ūdensceļi** salīdzinājumā ar Latviju jeb 4 tūkst. km, tas ir, apmēram tikpat, cik Nīderlandē, nedaudz mazāk kā Somijā, Francijā. Plocka ir lielākā upju transporta osta. No Gdaņskas, Ščecinas, Gdiņas un Svinoujsces kuģi

ved preces uz un no Lielbritānijas, Indijas, Vjetnamas, Austrālijas, Ķīnas, Latiņamerikas u. c.

Polijai ir **gaiss satiksme** ar 40 valstīm, bet valsts iekšienē ir aviosakari starp 11 pilsētām. Lielākās lidostas ir Varšavā, Krakovā un Gdaņskā.

Naftas un gāzes vadi šķērso Poliju 12 tūkst. km garumā, tas ir 12 reizes vairāk nekā Latvijā.

Dzelzceļi tikls Polijā ir 2 – 3 reizes blīvāks nekā Lietuvā vai Latvijā jeb 9 km uz 100 km². Apmēram 35 % no dzelzceļu kopgaruma ir elektrificēti.

Polijas teritorija ir 5 reizes lielāka nekā Latvija, bet dzelzceļi ir 10 reizes garāki, **autoceļi** — 6 reizes garāki nekā Latvijā.

Kādu transporta veidu attīstību sekmē dabas apstākļi?

Polijas ekonomiskie sakari

Pēdējā gadsimta laikā Polija tirgojās galvenokārt (pārsvārā) ar SEPP valstīm, it īpaši ar Padomju Savienību, no kuras saņēma naftu, dabasgāzi, kokvilnu, dzelzsrūdu u. c., uz turieni sūtot akmeņogles, sēru, varu, cinku, koksu, apavus, mēbeles, farmaceitiskos izstrādājumus u. c. Arī pašreiz Polija no saņem izejvielas no NVS. Rietumos galvenie tirdzniecības partneri ir Vācija un Lielbritānija, 30. gados to vidū bija arī ASV.

Polija **importē** benzīnu, dzelzsrūdu, minerālmēslus, kviešus, akmeņogles, pasažieru pārvadāšanas transportu. Polija **eksportē** akmeņogles, koksu, varu, sēru, kuģus, farmaceitiskos izstrādājumus u. c.

Ko Polija izved, ko iaved? Kāpēc?

Polijas pilsētas

1. Varšava — Warszawa.

Tā ir Polijas galvaspilsēta, kas atrodas valsts A daļā, Vislas upes krastos. Pa Vislu senāk no Romas uz Baltijas jūru devās dzintara meklētāji. Kā jau tas raksturīgi pilsētai, kas atrodas pie svarīga tirdzniecības ceļa, 14. gs. Varšavā bija daudz traktieru, viesnīcu, māju, arī skolu, dzirnavu, bet pilsētu apjoza mūris. Kopš 1431. gada Varšavā ar likumu aizliedza celt koka ēkas, lai gan apkārtnē bija daudz mežu, bet akmeņi bija grūti dabūjami. Pilsētas ģerbonī ir sirēna ar zobenu un vairogu, uz kura attēlots ērglis.

Pilsēta vairākkārt nopostīta — gan 13. gs., gan 17. gs. kara laikā ar zviedriem, gan 2. pasaules kara laikā. 15. gs. Varšava kļuva par Mazovijas galvaspilsētu. 19. gs. pilsētā radās pirmās fabrikas Vislas kreisajā krastā. Mūsdienās jaunie rūpniecības rajoni ir labajā krastā, bet senā viduslaiku pilsēta ar taisnstūra ielu tiklu, tirgus laukumu u. c. ir dzīvojamais rajons, kurā ceļ arī jaunas dzīvojamās ēkas. 19. gs.

beigās Varšava bija biezi apdzīvota — uz 1 ha dzīvoja 1,5 tūkst. cilvēku. Šobrīd Varšavā dzīvo gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju. Tur ražo 2/3 no Polijā saražotajām darbmašīnām, 1/3 — no vieglajiem automobiļiem, 2/3 — no televizoriem, 1/4 — no magnetofoniem, 1/3 — no ESM, 2/3 — no telefoniem, radio u. c., 35 % medikamentu, kā arī parfimērijas, kosmētikas, ķīmijas rūpniecības u. c. preces. Varšavā izdod 4/5 no valstī iznākošajām grāmatām. Kopš 1927. g. te notiek starptautiskais pianistu konkurss, kopš 1956. g. — mūsdienu mūzikas festivāls, kā arī starptautiski grāmatu gadatirgi. Varšavā esot viens no skaistākajiem Eiropas hipodromiem.

2. **Krakova** — *Krakow*.

Tā ir viena no senākajām Polijas pilsētām. Jau m. ē. 2. gs. Krakovas apkārtnē ieguva sēru, tur strādāja kalēji. 14. gs. beigās tā bija viena no lielākajām Eiropas pilsētām. Krakova ir slavena ne tikai ar jokiem, jautrību, anekdotēm, krakovjaku, studentu lielo skaitu, daudzajām baznīcām un senpilsētu kalnā, bet arī ar to, ka līdz 17. gs. tā bijusi Polijas galvaspilsēta, tajā kronēti valdnieki. Ziedu laikiem 16. gs. sekoja lejupslīde zviedru kara laikā 17. gs. Pēc Polijas dalīšanas kādu laiku Krakova piederēja Austrijai. Krakova ir kultūras centrs, tādēļ saukta arī par poļu Atēnām un poļu Romu. Kopš 40. g. beigām darbojas metalurģiskais kombināts, ap kuru izveidojies Nova Hutas rūpnieciskais rajons. Attīstītas ir arī citas rūpniecības nozares — ādu, apavu, tekstila un tabakas, medikamentu, mašīnbūves u. c.

Krakova ir liels dzelzceļa mezgls, upes osta, pilsētā ir arī lidosta.

Šobrīd tur dzīvo vairāk nekā 700 tūkst. iedzīvotāju.

3. **Lodza** — *Lodz*.

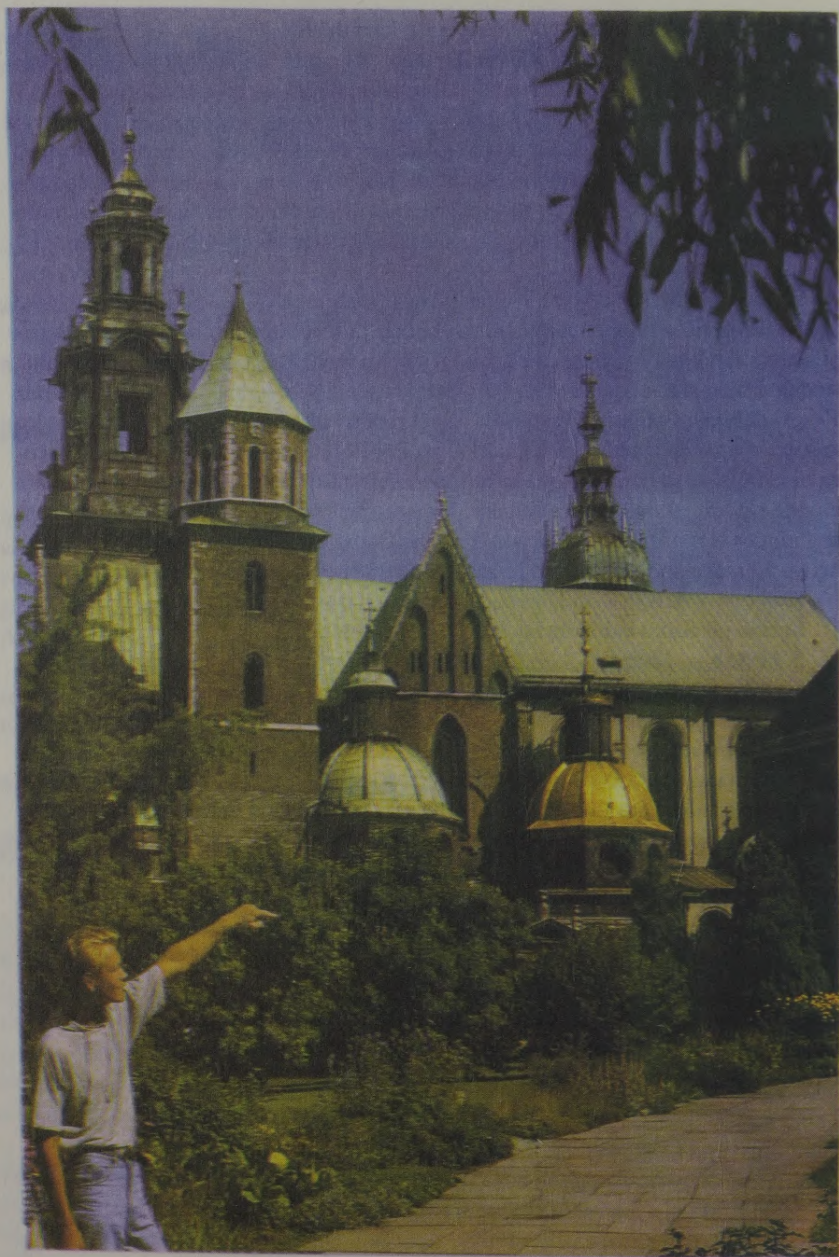
Lodza ir tekstilrūpniecības pilsēta, tajā ražo 1/4 no Polijas tekstilizstrādājumiem. Pilsētā ir arī mašīnbūves, pārtikas, vieglās, ķīmiskās rūpniecības uzņēmumi.

Par lielpilsētu Lodza kļuva 19. gs., kad pilsētā sāka darboties pirmās fabrikas. Pusgadsimta laikā iedzīvotāju skaits pieauga 40 reizi un 1860. g. sasniedza 33 tūkst. Pirms 1. pasaules kara Lodzā bija 506 tūkst. iedzīvotāju, no kuriem puse bija poļu, otra puse — vācieši un ebreji. 18. gs. Lodza piederēja vāciešiem, 19. gs. — krieviem.

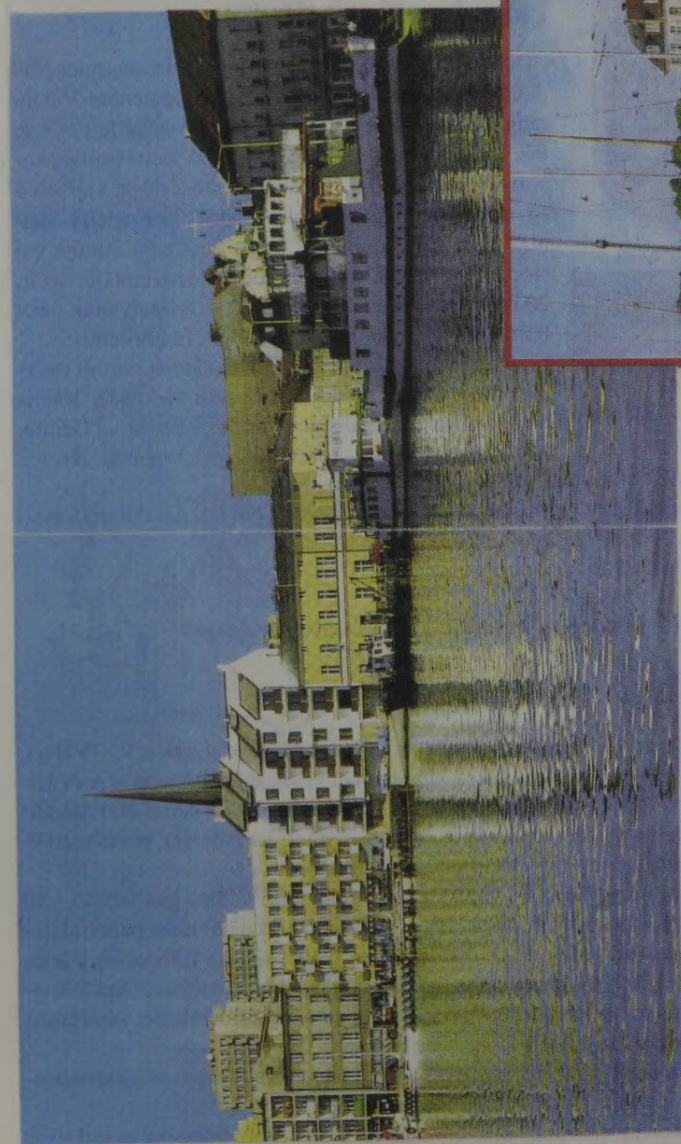
Šobrīd Lodzā dzīvo 900 tūkst. iedz., tā ir otra lielākā Polijas pilsēta.

Lodzā nav daudz seno celtnu, vairāk ir fabriku u. c. rūpnieciska rakstura celtnu, kā arī jauno dzīvojamo rajonu.

Atrodi kartē lielākās valsts pilsētas! Kāds ir šo pilsētu iedzīvotāju skaits salīdzinājumā ar Latvijas iedzīvotāju skaitu, salīdzinājumā ar Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaitu?

Vavela.

Baltijas jūras piekraste.

Vācija

Vācijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Vācija vienmēr ir gribējusi piedalīties pasaules pārdalīšanā, tāpēc citas valstis uz atkalapvienoto Vāciju raugās ar zināmu piesardzību. Vāciju sadalīja 1945. g. Pēc apvienošanās 1990. g. Vācija ir viena no lielākajām Eiropas valstīm. Tā aizņem 356,2 tūkst. km² jeb 5 – 6 reizes vairāk nekā Latvija, mazāk kā Francija, Spānija, Zviedrija, apmēram tikpat daudz kā Somija vai Norvēģija. Vācijā dzīvo 80 miljoni iedzīvotāju, tas ir, 20 reizes vairāk nekā Norvēģijā, 2 reizes vairāk nekā Polijā, vairāk nekā Francijā, Itālijā, Lielbritānijā.

Vācijai ir izeja pie 2 jūrām, to šķērso svarīgi tirdzniecības ceļi, tai pieder daudz salu piekrastē. Vācija robežojas ar attīstītākajām Eiropas valstīm — Dāniju, Nīderlandi, Beļģiju, Luksemburgu, Franciju, Šveici,

Austriju, kā arī ar Čehiju un Poliju.

Attālums starp Z un D robežām ir par daži desmitiem km garāks nekā attālums starp R un A robežām, proti, 850 km.

Vācijā ir 15 federālās zemes.

Kāda ir bijusi un ir Vācijas loma Eiropā un Latvijas dzīvē?

Vācijas iedzīvotāji

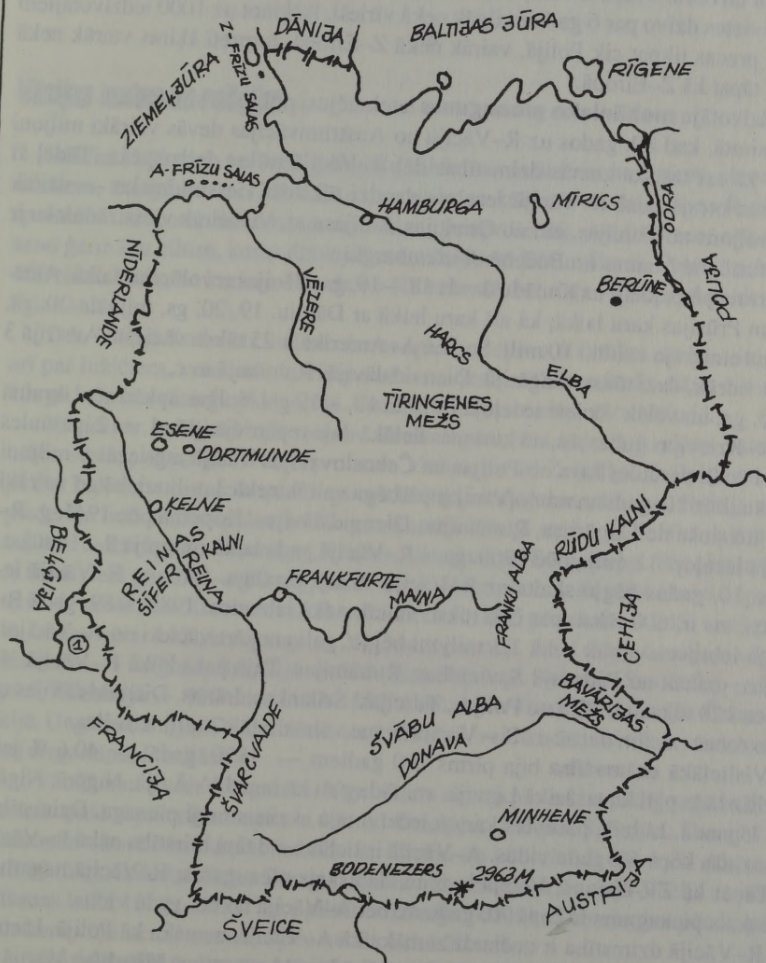
Šobrīd Vācijā dzīvo 80 miljoni iedzīvotāju. Visvairāk apdzīvota ir R – Vācija, kur uz 1 km² dzīvo vairāk nekā 2 tūkst. cilvēku, bet vismazāk apdzīvoti ir A – Vācijas Šverīnes un Neibrandenburgas apvidi, kur 1 km² lielā platībā dzīvo daži desmiti iedzīvotāju. Īpaši daudz pilsētnieku ir R – Vācijā — 85 % iedzīvotāju, pie tam 30 % dzīvo lielās pilsētās, tomēr cilvēki labprātāk atpūšas laukos.

2. pasaules kara dēļ Vācijā ir vairāk sieviešu nekā vīriešu, kaut gan līdz 45 – 50 gadu vecumam vīriešu ir vairāk nekā sieviešu. Pēdējo 100 gadu laikā palielinājies vecu cilvēku skaits, bet jauno skaits samazinājies. Tāpat kā visa Eiropa, arī Vācija noveco. 19. gs. beigās 40 % iedzīvotāju bija jaunāki par 15 gadiem, bet tikai 5 % — vecāki par 65 gadiem, turpretim pēc 100 gadiem jauno ir tikai 12 %, bet veco ļaužu daudzums pieaudzis 2 reizes.

Tāpat kā visur augsti attīstītajās valstīs strauji pieaudzis aprūpes sfērā strādājošo skaits.

Pirms 100 gadiem visvairāk bija ģimeņu, ar 3 un vairāk bērniem, tagad tikai

VĀCIJA

- ① LUKSEMBURGA
- * CŪGŠPICE (2963 M)
- MĒROGS 1: 7000 000

1/10 ģimeņu ir tik daudz bērnu, 1/4 ģimeņu ir 1 bērns, bet 1/2 ģimeņu nav bērnu. Valdība ir ieinteresēta, lai dzimstība pieaugtu. Arī Vācijā preces vēlāk, ir daudz vientuļu cilvēku. Valstī ir viens no lielākajiem dzīves ilgumiem pasaulē, tomēr vidēji sievietes dzīvo par 6 gadiem ilgāk nekā vīrieši. Rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem Vācijā preces tikpat cik Polijā, vairāk nekā Z-Eiropā, turpreti šķiras vairāk nekā Polijā, tāpat kā Z-Eiropā.

Iedzīvotāju **mehānisko pieaugumu** ietekmējusi politiskā situācija, it īpaši šajā gadsimtā, kad 80. gados uz R-Vāciju no Austrumvācijas devās vairāki miljoni bēgļu, kā arī tas, ka zemās dzimstības dēļ R-Vācijā trūkst darbaspēka. Tādēļ šī gadsimta otrajā pusē R-Vācijā ieceļoja daudzi tūkstoši viesstrādnieku — vairāk nekā miljons no Turcijas, citi no Grieķijas, Itālijas u.c. Visvairāk viesstrādnieku ir Frankfurtē pie Mainas un Bādenē-Virtembergā.

Pirmie pārceļotāji uz Kanādu devās 18. – 19. gs. Vācijas revolūcijas laikā, Austrijas un Prūsijas karu laikā, kā arī karu laikā ar Dāniju. 19./20. gs. mijā un 20. gs. sākumā emigrēja vairāki 10 milj. Šodien A-Amerikā ir 25 tūkst. vāciešu, Austrijā 3 reizes vairāk, daži tūkst. Ungārijā, Dienvidslāvijā, Rumānijā u. c.

13. gs. un vēlāk vācieši ieceļoja Baltijā, 18. – 19. gs. Volgas apkārtnē, Ukrainā u. c. R-Krievijas guberņās, no kurienes lielākā daļa repatriējās pēc 1. un 2. pasaules kara. Pēc 2. pasaules kara no Polijas un Čehoslovākijas Vācijā atgriezās 9 miljoni vāciešu, līdz 50. gadiem no A-Vācijas pārbēga vairāk nekā 3 miljoni, kā arī vairāki simti tūkstošu no Ungārijas, Rumānijas, Dienvidslāvijas. Kopumā pēc 1945. g. R-Vācijā ieceļoja 12 milj., pēc 1960. gada R-Vācijā gada laikā imigrēja 8 – 14 tūkst. bēgļu. 80. gados bēgļu skaits uz R-Vāciju strauji pieauga. 1987. g. R-Vācijā iebrāuca, tas ir, 600 tūkst. par 200 tūkst. vairāk nekā izbrauca. 1988. – 89. gadā R-Vācijā iebrāuca vairāk nekā 1,3 miljoni bēgļu, galvenokārt vācieši no A-Vācijas, Polijas, mazāk no Padomju Savienības, Rumānijas. Tajā pašā laikā R-Vācijā iebrāuca 120 tūkst. cilvēku no Polijas, Turcijas, Šrilankas, Irānas, Dienvidslāvijas u. c. No robežvalstīm darbā uz R-Vāciju brauc vairāk nekā 7 milj. cilvēku.

Vislielākā **dzimstība** bija pirms 100 gadiem — 1870. gadā — 40,6 % jeb gandrīz tāda pati kā tai laikā Latvijā, vai tāda pati kā tagad V-Āzijā, Nigērā, Nigērijā, Ugandā. Līdz 1. pasaules karam iedzīvotāju skaits strauji pieauga. Dzimstība samazinās kopš 60. gadu vidus. A-Vācijā ir lielāka zīdaiņu mirstība nekā R-Vācijā. Tāpat kā ZR-Eiropā, Vācijā ir zems dabiskais pieaugums, R-Vācijā negatīvs dabiskais pieaugums ir kopš 70. gadiem, bet A-Vācijā no 80. gadu vidus.

R-Vācijā dzimstība ir nedaudz zemāka kā A-Vācijā, zemāka kā Polijā, Lietuvā, Latvijā. 80. gadu vidū R-Vācijā dzimstība bija 11 promiles. **Mirstība** Vācijā ir par 0,1 – 0,2 promilēm lielāka nekā dzimstība, tāpēc dabiskais pieaugums ir negatīvs.

Zīdaiņu mirstība ir zemāka kā Baltijā, 2 reizes zemāka nekā Polijā, tāda pati kā Z-Eiropā.

Kādi faktori noteica iedzīvotāju mehānisko kustību pēc 2. pasaules kara? Kāpēc Vācijā ir daudz viesstrādnieku? Kurās Eiropas valstīs vēl vācu valoda ir valsts valoda?

Vācijas tautas un reliģijas

Vācieši cēlušies no seno ģermāņu ciltīm — švābiem, bavāriem, alemaņiem, sakšiem, tīringiem u. c., D daļā sajaucoties ar ķeltiem, A daļā — ar R-slāviem (polabiem un pomoriešiem) un ar baltiem (senprūšiem). Arī frīzi esot cēlušies no seno ģermāņu ciltīm, kuras dzīvojušas ap Zeiderzē līci un Emsu. Pašreiz pasaulē ir 400 tūkst. frīzu, no kuriem daļa dzīvo Nīderlandē, bet daļa — Vācijai piederošajās Frīzu salās.

DA-Vācijā Kotbusas un Drēzdenes apkārtnē dzīvo 100 tūkst. sorbu, viņi saukti arī par lužīciem, vendiem, Lužicas sorbiem. Sorbi cēlušies no R-slāvu ciltīm, kas 10. gs. nonāca vāciešu pakļautībā. Gandrīz visi sorbi runā vācu valodā.

Vācieši ir valdījuši tajās zemēs, kurās tagad vācu valoda ir valsts valoda — Lihtenšteinā, Austrijā, Šveicē, protams, Vācijā, un arī Z-Itālijā, Z-Polijā un Baltijā. Par baltvāciem sauc kopš 13. gs. un Baltijā ieceļojušos vāciešus. Baltijā viņiem piederēja lieli zemes īpašumi. 20. gs. sākumā Vācijā atgriezās lielākā daļa baltvācu, arī vācieši, arī no Pievolgas, Krimas, Ukrainas un Besarābijas. Pēc skaita vācieši ir 11. vietā pasaulē — 80 miljoni. Viņu ir 14 reizes mazāk nekā ķīniešu (pasaulē to ir visvairāk) un 50 reizes vairāk nekā latviešu, kuri pēc skaita ir 245. vietā pasaulē. Lietuvieši ir 162., bet igauņi — 290. vietā pasaulē. ASV dzīvo 6 miljoni vāciešu, Kanādā — 1 miljons, Brazīlijā — 600 tūkst., bijušajā Padomju Savienībā — 2 miljoni, Rumānijā — 400 tūkst. 100 – 150 tūkst. dzīvo Francijā, Austrijā, Čehoslovākijā, Ungārijā, Beļģijā, Nīderlandē, un Austrālijā, vairāki desmiti tūkst. vāciešu dzīvo arī Argentīnā, Dānijā u. c.

Vācijā nav daudz cittauniešu. Viņu skaits strauji pieaudzis pēdējos gadu desmitos, it īpaši rūpniecības rajonos, kur no Grieķijas, Itālijas, Spānijas, Turcijas u. c. iebrauca viesstrādnieki. Pie robežas ar Dāniju un Nīderlandi dzīvo 30 tūkst. dāņu un 80 tūkst. nīderlandiešu. Diezgan daudz nīderlandiešu ieceļoja Vācijā zemes daļišanas laikā 18. gs. Pirms kara pilsētās dzīvoja 560 tūkst. ebreju, bet pēc 2. pasaules kara viņu skaits samazinājies vairāk nekā 20 reizi.

Reformācija 16. gs. sākumā sākās Vācijā un vēlāk izplatījās arī citur Eiropā. Šī kustība vērsās pret katoļu baznīcu, kura savu varu bija nostiprinājusi Svētās Romas impērijas laikā. Šīs kustības dalībniekus sauc par protestantiem vai arī reformācijas ideju autoru vārdos — par luterāņiem, kalvinistiem u. c. A-Vācijā vairāk nekā 80 % ticīgo ir protestanti, bet R-Vācijā — apmēram puse ticīgo ir protestanti jeb 26 miljoni un puse — katoļi. Z-Vācijā ir vairāk protestantu, Dienvidvācijā. — katoļu. Laukos katoļticībai ir lielāka ietekme nekā pilsētās.

Frīzi pārsvarā ir protestanti, sorbi — gan katoļi, gan luterāņi, iebraukušie grieķi — pareizticīgie, turki — musulmaņi. 80. gadu beigās R–Vācijā bija 1,6 miljoni musulmaņu. Itāļi un spāņi ir katoļi, bet ebreji ir jūdaiisti, 80. gadu beigās R–Vācijā bija 28 tūkst. jūdaiistu. Savukārt dāņi un holandieši ir protestanti.

**Kādas reliģijas ir Vācijā? Kurā laikā notika kari ticības dēļ?
Kur un kādi etniskie radnieki (ģermāņi) vāciešiem ir Eiropā?**

Vācijas dabas resursu saimnieciskais novērtējums.

Vācijā ir daudzveidīgi dabas apstākļi. Virzienā no Z uz D zemieni nomaina seni kalni, tos savukārt — Alpu priekškalnes.

Vācijai ir izeja gan pie Baltijas, gan pie Ziemeļu jūras, kuras krastos ir lieli līči, kas piemēroti ostu celtniecībai.

Labvēlīgi apstākļi lopkopības attīstībai ir zemienē un D–Vācijā, kur ir labas ganības. Vācijā galvenokārt ir podzolētās un mežu brūnās augsnes, bet Reinas un Donavas ielejās — melnzeme. Arī mitruma un siltuma pietiek, lai varētu iegūt labas graudaugu un tehnisko kultūru ražas. D–Vācijā, kuru kalni pasargā no Z vējiem, audzē vīnogas.

Pa lielajām upēm, kuras plūst meridionālā virzienā un savā starpā ir savienotas ar kanāliem, var pārvadāt preces no rūpniecības centriem uz ostām.

Gandrīz 1/3 teritorijas aizņem meži. Tajos ierīkoti nacionālie parki, rezervāti, atpūtas vietas, dziedinātavas.

Vācijā ir Eiropā lielākie ogļu krājumi — 300 mljrd. t jeb 7 reizes vairāk nekā Polijā.

Vācijā ir vieni no lielākajiem R–Eiropas dabasgāzes krājumiem. Lielākie akmeņogļu krājumi ir Rūrā, Zārā, Āhenē, bet brūnogles — R no Ņelnes.

Lejassaksijā un Hesenē ir lielākie kālija sāls krājumi R–Eiropā.

Hares, Rūdu kalni, Reinas šiferkalni, Teitoburgas mežs u. c. Hercinās orogēnēzes kalnu masīvi ir bagāti ar granītiem, gneisiem, vārāmo sāli, dzelzsrūdu, krāsainajiem metāliem, minerālūdeņiem. Tas ir pamats ķīmiskās rūpniecības, mašīnbūves attīstībai, celtniecības materiālu ražošanai, kokapstrādei, kā arī iegūstošās rūpniecības attīstībai un kūrortsaimniecībai. Alpu priekškalnēs var nodarboties ar ziemas sporta veidiem. Jūrā, upēs, ezeros var zvejot.

Kādi derīgie izrakteņi ir Vācijā, bet nav Latvijā?

Vācijas enerģētika

Rēķinot uz 1 iedzīvotāju, Vācija ir viena no lielākajām enerģijas patērētājām pasaulē. Gan A, gan R–Vācijā 80. gados uz 1 iedzīvotāju ražoja aptuveni vienādu elektroenerģijas daudzumu — 7 tūkst. kWh enerģijas, tas bija vairāk nekā Japānā,

Itālijā, Polijā, Nīderlandē, apmēram tikpat, cik Francijā, 2–3 reizes mazāk kā Zviedrijā vai Norvēģijā. Kopā gadā saražoja vairāk kā 500 mljrd. kWh enerģijas jeb apmēram tikpat, cik Kanādā vai Ķīnā, 5 reizes mazāk kā Norvēģijā. Elektroenerģijas ražošanā Vācijā izmanto R–Ķelnes, Kotbusas, Špermbargas, Lauhammeras brūnogle, Cvikavas, Kemnicas, Rūras, Zāras, Āhenes akmeņogles. R–Vācijā apmēram pusi elektroenerģijas ražo no oglēm, bet A–Vācijā — 80 %. Lielākās TES ir pie ogļu baseiniem. 40 % elektroenerģijas R–Vācijā ražo AES. Lielākā AES ir Z–Vācijā, Gundremmingenē, Biblisā, Filipsbergā u.c. Nedaudz elektroenerģijas ražo arī Innas, Īzāras, Lehas HES. Pēdējo 30 gadu laikā 30 reizes samazinājusies ogļu loma enerģijas ražošanā, bet 10 reizes pieaugusi naftas nozīme. 3 reizes mazāk nekā naftu enerģijas ražošanā izmanto gāzi — no tās ražo 15 % visas enerģijas; hidroresursi, savukārt, dod 10 reizes mazāk enerģijas nekā gāze. Ieved 2/3 enerģijas ražošanai nepieciešamo izejvielu — galvenokārt naftu un gāzi. Naftu Vācijai piegādā Lībija, Saūda Arābija, Alžīrija u. c., gāzi — NVS. Akmeņogļu ieguve samazinās, jo taupa vietējās izejvielas.

No kā Vācijā iegūst enerģiju?

Vācijas rūpniecība

Strauja rūpniecības attīstība sākās pagājušā gadsimta 40. gados. Pēdējā pusgadsimta laikā Rietumvācijas (VFR) un Austrumvācijas (VDR) rūpniecība attīstījās atšķirīgi. Lai gan A–Vācija bija viena no ekonomiski spēcīgākajām bijušās SEPP valstīm, ar to nepietika, lai sasniegtu R–Vācijas ekonomiskās attīstības līmeni. Tāpēc pēc atkalapvienošanās 1989. g. A–Vācijas rūpniecībā notiek pārveidojumi — jaunu tehnoloģiju ieviešana ražošanā u. c., kuru rezultātā A–Vācijas ekonomika nākotnē uzplauks.

R–Vācija tērē daudz naudas, lai ražošanā ieviestu jaunākos zinātnes un tehnikas atklājumus. Tāpēc valsts ir viena no ekonomiski spēcīgākajām pasaulē.

Līdz 50. gadiem Vācijā attīstījās vecās nozares — ogļu rūpniecība, metalurģija, smagā mašīnbūve. Pēcāk samazinājās šo nozaru produkcijas ražošana, palielinājās naftas pārstrādes, ķīmiskās, mašīnbūves un elektrotehniskās rūpniecības nozaru un kodolenerģētikas nozīme.

Melnā metalurģija ir sena rūpniecības nozare, kas attīstījusies dzelzs rūdas un akmeņogļu atradņu tuvumā — Rūrā, Zārā, Magdeburgā, Brandenburgā, Eizenhitenstatē, Zālfeldē, Rizā, Tālē, Grēdicā u. c. Mūsdienās dzelzs rūdu ievad no Zviedrijas, Brazīlijas, kur ir 2 reizes augstāks dzelzs saturs rūdā, kā arī no Kanādas, Lībērijas u. c. No ostām līdz vecajiem rūpniecības centriem to nogādā pa upēm un kanāliem. Vācijā tēraudu ražo elektrokrāsnīs un skābekļa konventoros, bet ne marten krāsnīs kā NVS. Vācija ir lielākā tērauda ražotāja Eiropā. 1989. gadā tā saražoja 40 milj. t tērauda jeb 2 reizes mazāk nekā ASV un Japānā.

Krāsainā metalurģija attīstās ostu un elektrostaciju tuvumā. Nepieciešamo

izejvielu ievied, turklāt vairāk nekā puse izejvielu ir metāllūžņi — otrreizējās izejvielas.

1989. gadā R-Vācijā ražoja tikpat alumīnija, cik Japānā, Kanādā, Austrālijā, 5 reizes mazāk nekā ASV — 1,2 milj. tonnu. Šajā gadā saražoja arī 0,47 milj. t tīra vara — apmēram tikpat, cik Beļģijā, Kanādā, 3 reizes mazāk kā ASV, 2 reizes mazāk kā Japānā. Arī — 580 tūkst. t cinka, jeb par 100 tūkst. t mazāk kā Japānā, Kanādā vai ASV, bet svina ražoja par 200 tūkst. t mazāk kā cinku — 4 reizes mazāk kā ASV, bijušajā Padomju Savienībā, bet tikpat, cik Lielbritānijā.

Kopumā metalurģijā izmanto galvenokārt ievestās rūdas.

Vācijas **mašīnbūves** uzņēmumi ražo gandrīz visu, ko vien var ražot šīs nozares uzņēmumi. 19. gs. beigās Štutgartē sāka darboties pirmā automobiļu rūpnīca pasaulē; automašīnas ražo arī Volfšburgā, Bohumā, Braunšveigā, Mīnhenē, Ķelnē, Riselsheīnā, Cvikavā, Eizenahā, Ludvigsfeldē u. c.

Automašīnu izgatavošanā Vācija atpaliek no Japānas un ASV. Vācija ir viena no pirmajām vietām pasaulē elektrotehnikas, mašīnbūves preču ražošanā un kuģu būvē. Elektrotehnikas uzņēmumi atrodas Štutgartē, Manheimā, Ķelnē, Mīnhenē, Nirnbergā, Erlongenē u.c. Kuģu būve — Rostokā, Vismārā, Štrālzundē u. c.

Mīnhenē, Štutgartē, Brēmenē, Hamburgā ir aviorūpniecības uzņēmumi.

Vācijā izgatavo arī darbgaldus, kara tehniku, kalnrūpniecības iekārtas, lauksaimniecības mašīnas, tekstilmašīnas. Šī valsts ir viena no lielākajām darbgaldu ražotājām, eksportētājām un importētājām. Precīzo mehāniku un optiku izgatavo Jēnā, Drēzdenē, Rātenovā, Potsdamā u. c.

Ķīmiskās rūpniecības preču ražošanā uz 1 iedzīvotāju Vācija atpaliek no ASV. Izmanto pašu brūnogleis, ģipsakmeni, vārāmo un kālija sāli u. c., kā arī ievesto naftu un gāzi. Šīs rūpniecības uzņēmumos ražo minerālmēslus, lakas, krāsas, ķīm. šķiedras, sodu, rīepas, zāles. Vācija ir 1. vietā zāļu eksportā, bet zāļu ražošanā atpaliek no ASV un Japānas. Lielākie ķīmiskās rūpniecības centri ir Halle, Reina-Rūra, Reina-Maina, Ludvigshāfene-Manheima. Naftu pārstrādā Karlsrūē, Hamburgā, Neištatē, Gelzenkirhenē, Ingolštātē, Švētē, Leīnā, Bēlenē u. c.

Zāgmateriālu, papīra, kartona, celulozes ražošana visvairāk attīstīta mežu un ostu tuvumā, it īpaši D-Vācijā.

Tekstilrūpniecības uzņēmumi ir Keimnicas, Krefeldes apkārtnē, Bavārijā, Ziemeļreinā-Vestfālenē, Bādenē-Virtembergā.

Ādas izstrādājumus un apavus ražo Reinzemē-Pfalcā, Bādenē-Virtembergā.

Pārtikas rūpniecības uzņēmumi ir visur. Z daļā zivrrūpniecība, zivis pārstrādā uz kuģiem. Reinas un Mozeles krastos izsenis attīstījusies vīna rūpniecība, bet Bavārijā ir slavens ar alus darišanu. Vācijā ir vairāk nekā 4 tūkst. alus šķirņu; gadā uz 1 iedzīvotāju saražo 150 litru alus.

Kādas ir svarīgākās rūpniecības nozares un lielākie rūpniecības centri?

Vācijas lauksaimniecība

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes Vācijā aizņem vairāk nekā pusi valsts teritorijas jeb 20 milj. ha.

Vācija ir viena no lielākajām augu eļļas, cukura, siera, margarīna, sāls, alus, gaļas un piena ražotājām un rudzu, kartupeļu, auzu, miežu, apiņu, kviešu, arī cūku audzētājām pasaulē.

Svarīgākā lauksaimniecības nozare ir **lopkopība**. Labi apstākļi tās attīstībai ir Z un D-Vācijā. D-Vācijā ir 1/3 no piena govju ganāmpulkiem. Kalnos audzē arī aitas, bet cūkas, tāpat arī mājputnus audzē visur.

Augkopība. R-Vācijā visvairāk audzē kviešus, bet A-Vācijā — miežus. Svarīgākie kviešu audzēšanas rajoni ir no Šlēzvigas-Holšteinas apgabala līdz Ķēlnes-Āhenes apkārtnē, kā arī Hannoveras-Braunšveigas apkārtnē un Bavārijā. Savukārt miežu audzēšanas galvenie rajoni ir ap Magdeburgu, Leipciģu un Tīringas baseinā.

Ģadā Vācijā izaudzē vairāk nekā 16 milj. t kviešu, tas ir, par pāris milj. t vairāk nekā Itālijā, par 10 milj. t mazāk kā Francijā, Lielbritānijā, 80 reizes vairāk nekā Latvijā, 160 reizes vairāk nekā Igaunijā, 30 reizes vairāk nekā Lietuvā.

Miežu raža ir par pāris milj. tonnu mazāka jeb aptuveni tikpat liela, cik Francijā, Kanādā, par dažiem milj. t mazāka kā Ķīnā, par dažiem milj. t lielāka nekā Spānijā, Lielbritānijā, ASV, Dānijā, 16 reizes lielāka nekā Latvijā vai Igaunijā, 9 reizes lielāka nekā Lietuvā.

Z,C un DA-Vācijā audzē rudzus. To raža ir 4 reizes mazāka kā kviešu raža. Tā ir par pāris milj. t mazāka kā Polijā, 10 reizes lielāka nekā Francijā, Austrijā, vairāk par 10 reizēm lielāka nekā Lietuvā, vairāk kā 20 reizes lielāka nekā Latvijā.

Svarīgākie kukurbišu audzēšanas rajoni ir Hannoveras-Braunšveigas, Ķēlnes-Āhenes, Magdeburgas un Leipciģas apkārtnē.

Ģadā Vācija izaudzē 19 milj. t kartupeļu, 2 reizes vairāk nekā Francijā, Lielbritānijā, Nīderlandē, par vairākiem milj. t mazāk kā Polijā, 3 – 4 reizes mazāk kā NVS, 14 reizes vairāk nekā Latvijā vai Igaunijā, 10 reizes vairāk nekā Lietuvā.

Auzu raža ir 8 reizes mazāka nekā kartupeļu raža, bet auzu ražība ir viena no lielākajām pasaulē — 26 – 30 cnt no ha.

Kviešu ražība ir 60 cnt no ha, tāda pati kā Lielbritānijā, Šveicē, Francijā, bet par 20 cnt lielāka nekā Baltijā. Savukārt miežu ražība ir par 10 cnt lielāka nekā Baltijā, tāda pati kā Dānijā, Nīderlandē, Beļģijā, Lielbritānijā, Francijā — 47 cnt no ha.

Rudzu ražība ir 35 – 40 cnt no ha — tāda pati ir arī Dānijā, Čehoslovākijā, Francijā, par 10 cnt zemāka tā ir Baltijā, par 15 cnt augstāka — Lielbritānijā.

Kartupeļu ražība ir 250 – 300 cnt no ha, tāpat kā Zviedrijā, Lielbritānijā, Beļģijā, Dānijā, Francijā, bet par 200 cnt lielāka tā ir Nīderlandē.

Apiņus izmanto alus un rauga rūpniecībā. Vīnogas audzē Elbas augšteces apvidū, Reinas, Mozeles, Nāes krastos. Dārzenus audzē lielo pilsētu tuvumā, visvairāk augļu dārzu ir D, DR. Vācija sevi gandrīz nodrošina ar lauksaimniecības ražojumiem, nedaudz pietrūkst kviešu, cukura un gaļas. Importē graudus un dienviņu aug-

lus. ZA—Vācijā audzē eļļas augus — rapšus un rīpsus. A—Vācijā vairāk nekā pusi lauksaimniecības zemju aizņem tehniskas kultūras, bet R—Vācijā graudaugi aizņem gandrīz 2/3.

Visizplatītākās Vācijas R daļā ir aptuveni 16 ha lielas saimniecības.

Piekrastē nodarbojas ar **zveju**.

Vācijā uz 1 iedzīvotāju ražo tikpat daudz cukura kā R—Eiropā — 35 – 41 kg, tikpat olu, cik Baltijā — 300, 100 kg gaļas — tāpat kā Francijā, Dānijā, Austrijā, par 20 kg vairāk nekā Baltijā, bet A—Vācijā ražo 550 kg piena, R—Vācijā par 200 kg mazāk jeb tikpat, cik Dānijā, Lielbritānijā.

Pēc alus patēriņa uz 1 iedzīvotāju Vācija ir 1. vietā pasaulē, gadā viens cilvēks patērē 150 l alus.

Ar kādām precēm, kuras ražo no lauksaimniecībā iegūtām izejvielām, Vācija ir slavena pasaulē?

Vācijas transports

19. gs. sākumā Vācijā sāka būvēt dzelzceļus, pirmie tvaikoņi pa Reinu pārvadāja kravas un pasažierus. Šī paša gadsimta 2. pusē Vācijā izgudroja pasaulē pirmo automobili, sāka darboties pirmā elektriskā tramvaja līnija, tika izbūvēti pirmie kanāli. **Pa upēm un kanāliem** Vācijā var kuģot 6 tūkst. km garumā. Disburga, Ķelne, Manheima, Karlsrūre, Ludvigshāfene ir lielākās upju ostas. Pa upēm, Vidusvācijas, Dortmundes — Emsas, Mainas — Donavas, Ķīles, Oderas — Šprē, Oderas — Hāfeles u. c. kanāliem Vācijā pārvadāto kravu daudzums, rēķinot tonnās uz 1 km jeb, citiem vārdiem sakot, kravu apgrozījums ir lielāks nekā Nīderlandē, 6 reizes lielāks nekā Francijā, 12 reizes mazāks kā ASV, 5 reizes mazāks kā Ķīnā. Turpretī pa jūru caur Hamburgu, Vilhelmshāfeni, Brēmeni, Brēmshāfeni, Rostoku, Štrālzundi, Vismāru u. c. ostām kravu apgrozījums ir 3 – 4 reizes lielāks jeb 170 mljrd. t/km, tomēr tas ir mazāks kā Francijā, Lielbritānijā, Itālijā.

Sauszemes transportā visvairāk kravu pārvadā pa **dzelzceļu**. Vairāk nekā 130 mljrd. t/km — tas ir viens no lielākajiem kravu apgrozījumiem pasaulē. Ar **auto** pārvadā nedaudz mazāk kravu kā ar vilcieniem, taču pēdējos gados ar automašīnām pārvadāto kravu daudzums pieaug. Visvairāk pasažieru brauc ar auto. 10 miljoni gadā, vairāk nekā 8 miljoni brauc ar kuģi, bet 7 reizes vairāk ar lidmašīnu. Lielākās lidostas ir Frankfurtē pie Mainas (ši lidosta ir līdzvērtīga Londonas un Parīzes lidostām), kā arī Berlīnē, Leipcīgā u. c.

Aiz Beļģijas Vācijā ir blīvākais dzelzceļu tīkls Eiropā. Ar vilcienu var aizbraukt līdz Amsterdamai, Parīzei, Vīnei, Romai u. c., lielākās dzelzceļa stacijas ir Mīnhe, Ķelne, Hannovera.

Naftas vadi savieno naftas pārstrādes centrus Ķelnē, Manheimā, Ingolštātē u. c. ar ārzemju naftas importostām — Roterdamu (Nīderlande), Lavēru (Francija), Triesti (Itālija), Dženovu (Itālija) u. c. Vācijā naftas vadi ir 3 tūkst. km garumā, bet

gāzes vadi ir 20 reižu garāki — apmēram tikpat gari kā Kanādā, 8 reizes īsāki nekā ASV. Naftas vads «Draudzība» no NVS ir izbūvēts līdz Švētei ar atzariem uz Rostoku, Leinu un Berlīni.

Ar kādu transporta veidu pārvadā visvairāk kravu, pasažieru?

Vācijas ekonomiskie sakari

Allaž būdama Eiropas lielvalsts, kurai bijusi teikšana kā politiskajā, tā saimnieciskajā dzīvē, pie tam vēl atrazdamās pie jūras un citu svarīgu ceļu krustpunktā, Vācija bija un ir liela preču importētāja un eksportētāja. Kopā ar Lielbritāniju Vācija piederēja pie tām valstīm, kurām bija visplašākie ekonomiskie sakari ar Baltiju.

Būdama bagāta valsts, tā savu naudu iegulda citu zemju saimniecībā, bet ekoloģiski netīrās rūpniecības nozares pārceļ uz mazatīstītājām valstīm un izejvielas ieved. Vācija ir Eiropas koptirgus valsts. Tā tirgojas galvenokārt ar Franciju, Nīderlandi, ASV, Itāliju, Lielbritāniju u.c. Savukārt A–Vācijai 1/2 tirdzniecības sakaru bija ar Padomju Savienību, no kuras tā saņēma kurināmo. Vācija vairāk izved un pārdod nekā iepērk un ieved.

Vācijā ieved naftu, lopbarību, tabaku, jēlmateriālus, pusfabrikātus u.c., bet izved — ķīmiskās rūpniecības preces, kuģus, mašīnas, iekārtas, darbgaldus, elektrotehniku, zāles, vieglās rūpniecības preces u.c.

Ko Vācija izved, ko ieved?

Vācijas pilsētas

Vācijas lielākās pilsētas iedz. (tūkst.) 1983.–84.g.

Berlīne	3039,4
Hamburga	1623
Mīnhene	1285
Ķelne	1008
Esene	641
Frankfurte pie Mainas	618
Dortmunde	600
Diseldorfa	583
Štutgarte	568
Disberga	561
Leipciga	557,2
Hannovera	549
Brēmene	547
Drēzdene	519,6

Mūsu ēras sākumā DR-Vācijā bija seno romiešu pilsētas — Ķelne, Trīre, Mainca u.c., kuras vēlāk iekaroja ģermāņi un 10. gs. šeit cēla pils un klosterus. Dažus gadsimtus vēlāk kā tirdzniecības un amatniecības centri radās Frankfurte pie Mainas, Lībeka, Hamburga u.c., kurās cēla greznus rātsnamus. 19. gs., attīstoties rūpniecībai, radās Volsburga, Eizenhitenštate u.c. Mūsdienās DR-Vācijā izveidojusās Reinas-Rūras, Reinas-Mainas, Reinas-Nekaras, Štutgartes u.c. daudzmiljonu aglomerācijas. R-Vācijā pilsētās dzīvo ap 85 % iedzīvotāju, bet A-Vācijā par 10 % mazāk.

Berlinē, Hamburgā, Ķelnē un Minhenē dzīvo vairāk nekā 1 milj. iedzīvotāju. Lielākās pilsētas atrodas R-Vācijā.

1. **Hamburga** — *Hamburg*. Saukta arī par Ziemeļu Venēciju. Tās ģerbonī ir Sv. Miķeļa baznīcas kupols. 9. gs. Kārlis Lielais nodibināja Hamburgu kā cietoksni pret Elbas slāviem. Viduslaikos šī pilsēta Elbas un Ziemeļjūras krastā bija Hanzas savienībā, taču Lībeku un Brēmeni tai izdevās pārspēt tikai 16. –17. gs., kad tā tirgojās ar Ameriku un Angliju un kļuva par vienu no lielākajām pasaules ostām. Tāda tā ir arī mūsu dienās. Salīdzinājumā ar 19. gs. sākumu Hamburgas iedzīvotāju skaits ir pieaudzis vairāk nekā 10 reizi. Tagad Hamburgā dzīvo gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju.

Hamburgas centrā ir daudz noliktavu, saldētavu un banku, Z daļā — villas, D daļā — rūpniecības uzņēmumi. Hamburgā ražo 1/3 R-Vācijas kuģu, pārstādā naftu, izgatavo ķīmiskās, elektronikas, vieglās u.c. rūpniecības preces. Ostā ir 1/2 R-Vācijas flotes.

Ir starptautiskā lidosta, metro.

Ir Jūras observatorija.

Iedz. skaits (tūkst.)

1600. g.	40	1946. g.	1400
1875. g.	348	1964. g.	1858
1913. g.	1030	1981. g.	1640
1939. g.	1698		

2. **Ķelne** — *Köln*, saukta arī par mazo Romu. Mūsu ēras sākumā Reinas lejtecē, kur kalni pāriet līdzenumā, romieši uzcēla pilsētu. Pēc 5 gadsimtiem to iekaroja ģermāņi. Pilsēta sāka strauji augt 19. gs., kad Lejasreinā sāka izmantot akmeņogles. Ap veco centru, kurā slejas Sv. Mārtiņa baznīca ar 2 torņiem, noārdīto mūru vietā radīts bulvāru loks, fabrikas, modernas celtnes. Jaunā pilsēta aug Reinas labajā krastā.

Ķelnē dzīvo vairāk nekā 1 milj. iedzīvotāju.

Tur notiek starptautiski gadatirgi, karnevāli. Pēc iedzīvotāju skaita tā ir ceturta lielākā pilsēta Vācijā. 1200. g. Ķelnē dzīvoja vairāk nekā 40 tūkst. iedzīvotāju, vairāk kā tolaik Parīzē vai Londonā. Mūsdienās Ķelnē ir 8 reizes mazāk iedzīvotāju kā Parīzē vai Londonā. Ķelnē ražo gan transporta mašīnbūves, gan ķīmijas un tekstilrūpniecības, gan pārtikas, farmaceitiskās rūpniecības un citas preces.

Iedz. skaits (tūkst.)

1885.g.	239	1969.g.	861
1910.g.	516	1980.g.	977
1939.g.	772	1984.g.	1008

3. **Berline** — *Berlin*. Vēstures avotos pirmo reizi minēta 1237. g. Tāpat kā Vācija, arī tās galvaspilsēta Berlīne pēc 2. pasaules kara tika sadalīta R un A daļā. 20. gs. sākumā Berlīne bija trešā lielākā Eiropas pilsēta aiz Parīzes un Londonas, tajā dzīvoja gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju. Tagad Berlīnē dzīvo vairāk nekā 3 miljoni iedzīvotāju, mazāk nekā Londonā, Parīzē, Pēterburgā, Maskavā u.c. Jau sen Berlīne ir ne tikai galvaspilsēta, bet arī tirdzniecības centrs pie Šprē ietekas Hāfelē, kas ar kanāliem saistīts ar Elbu un Oderu.

Berlīnē saglabāties viduslaiku radiālais gredzenveida ielu tīkls, 18. – 19. gs. izveidotie laukumi, taisnās un platās ielas, 19. gs. un 20. gs. mijā celtie lielie rūpniecības uzņēmumi un strādnieku dzīvojamās mājas, valdības ēkas, greznas dzīvojamās mājas, darījumu centri. Šprē upes krastos ir skaisti meži, dārzi, galvenokārt nomalē. Pilsēta aizņem 3 reizes lielāku platību nekā Rīga, tajā ir 3 reizes vairāk iedzīvotāju nekā Rīgā. Ražo elektrotehniku, mašīnas, medikamentus u. c. preces.

Kultūras centrs. Osta. Metro. Lidosta.

4. **Minhene** — *München*. Pēc iedzīvotāju skaita tā ir trešā lielākā Vācijas pilsēta ar 1,5 milj. iedzīvotāju.

Minhene ir katolicisma centrs Vācijas DA. Tās pirmsākumi meklējami tai laikā, kad Īzāras upes krastā uzcēla klosteri. Arī pilsētas nosaukums esot cēlies no vārda «mūks», un tas ir attēlots arī pilsētas ģerbonī. 1972. g. Minhenē notika XX vasaras olimpiskās spēles. Tur notiek starptautiski gadatirgi, ir daudzas augstskolas, vecpilsētā ir daudz baznīcu. Pilsētā ražo elektroniku, aparātus, auto, papīru, izdod grāmatas, izgatavo pārtikas, tekstilrūpniecības preces, zāles, fotomateriālus, porcelānu u.c. preces, būvē raķetes. Minheni mēdzot saukt arī par alu un dizīnu pilsētu.

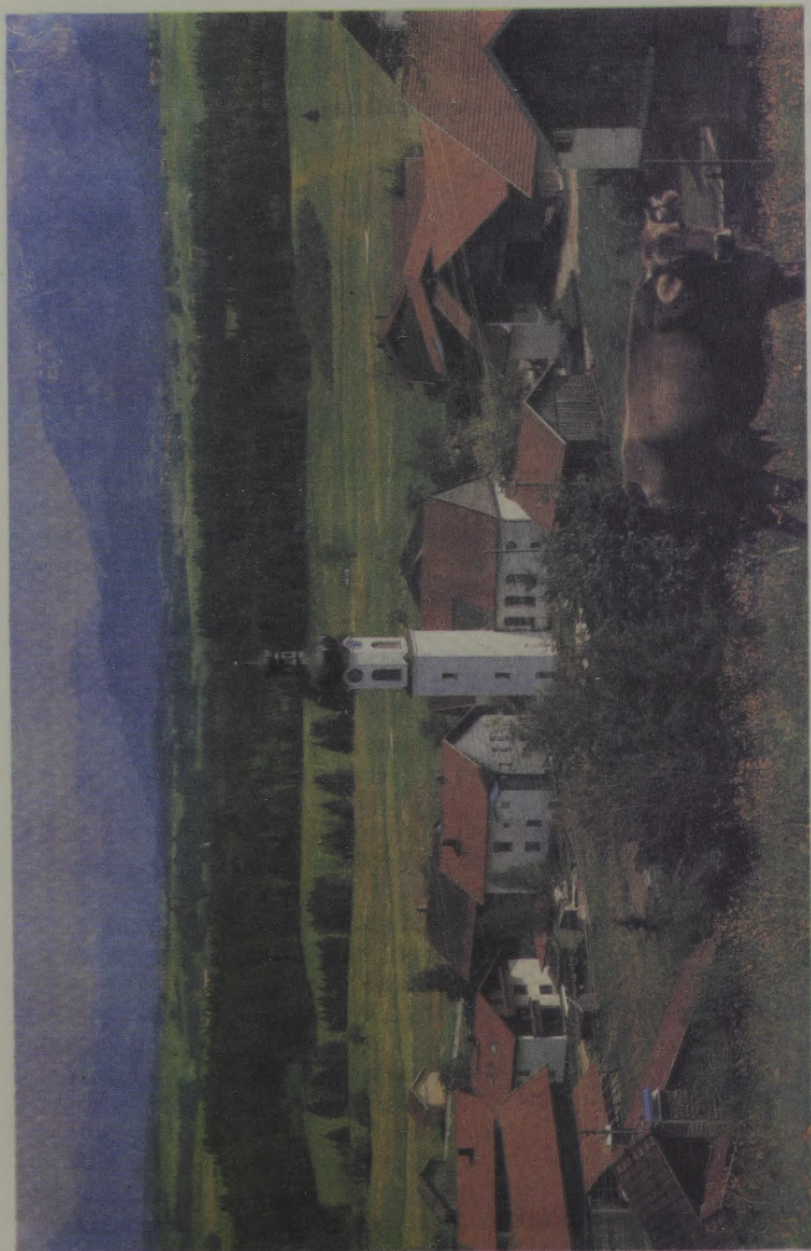
Iedz. skaits (milj.)

1840. g.	0,09	1933. g.	0,73
1871. g.	0,17	1957. g.	1
1910. g.	0,60	1980. g.	1,30

Kādas Ir Vācijas pilsētas pēc iedzīvotāju skaita salīdzinājumā ar Latvijas iedzīvotāju skaitu, citām pasaules pilsētām? Kas kopīgs Vācijas pilsētu arhitektūrai ar dažu Latvijas pilsētu arhitektūru?

Heidelbergas skats.

Vācijas dienvidi.

Jautājumi atkārtošanai

Kurai no valstīm atbilst katrs no šiem izteikumiem?

Krievija
Baltkrievija
Polija
Vācija

1. Ģermāņi.
2. Pilsēta, kas celta uz apmēram 40 salām.
3. No 17. gs. līdz 18. gs. b. lielvalsts Eiropā.
4. Rietumslāvi.
5. Austrumslāvi.
6. Mogiļeva.
7. «Mazā Roma».
8. Mazūri.
9. Atrodas 2 jūru krastos.
10. Sorbi.

Dānija

Dānijas iedzīvotāju skaits.

Gads Skaits (milj.)

1920. g.	3,24	1970. g.	4,94
1930. g.	3,54	1980. g.	6,15
1940. g.	3,84	1986. g.	5,11
1950. g.	4,28	1988. g.	5,13
1960. g.	4,59		

Dānijas politiskā piederība.

9. gs. — izveidojas valsts.

9. — 10. gs. — kolonizē ZA — Angliju un Normandiju.

10. gs. — Skoni, Šlēsvingu un citas dāņu pilsētas apvieno vienā valstī.

11. gs. — Dāniju apvieno ar Angliju un Norvēģiju

11. gs. — lielvalsts sadalās

12. – 13. gs. — pakļauj Baltijas slāvu zemes, Z-Igauniju, Sāmsalu.

1227. g. — zaudē iekarojumus, izņemot Rīgenes s. un Z-Igauniju (tās Dānijai pieder līdz 1346. g.).

1241. g. — atdalās Šlēsvigas hercogiste.

1380. – 1814. g. — ūnija ar Norvēģiju, pieder arī Farēru s-s.

1387. – 1412. g. — ūnija ar Zviedriju.

1397. – 1523. g. — Kalmaras ūnija.

1460. g. — personālūnija ar Šlēsvīgu – Holšteinu.

16. gs. b. — iegūst Sāmsalu.

17. gs. v. — zaudē Gotlandi, Skoni, Sāmsalu, daļu Norvēģijas.

18. gs. sāk. — atgūst Šlēsvīgu – Holšteinu.

no 1814. g. — Grenlande ir Dānijas kolonija.

19. gs. sāk. — zaudē Norvēģiju, saglabā Islandi, Farēru s-s, Grenlandi, Vestindijas kolonijas, Šlēsvīgu–Holšteinu.

1864. g. — zaudē Šlēsvīgu–Holšteinu.

1918. – 1943. g. personālūnija ar Islandi.

1920. g. — Z—Šlēsvīga pievienota Dānijai.

1944. g. Islande iegūst neatkarību.

Cik karalistes ir Eiropā? Kura no tām ir lielākā pēc iedzīvotāju skaita, pēc platības? Kad un kādas teritorijas Dānijai piederēja Baltijā?

Dānijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Dānijas Karaliste ir viena no vecākajām Eiropas valstīm. Tā atrodas ZR–Eiropā, starp Z un C–Eiropu, tās R krastus apskalo Ziemeļjūra, bet A krastus — Baltijas jūra. Dānijas Karalistes krastu līnijas kopgarums ir 7,5 tūkst. km. Valstij ir 68 km gara sauszemes robeža ar Vāciju, un 4 km platumā Ēresuna jūras šaurums šķir Dāniju no Zviedrijas.

1/2 krasta līnijas garuma veido salas. 500 salas aizņem 2/5 no apmēram 43 tūkst. km² lielās Dānijas platības. Dānija atrodas uz Jitlandes pussalas un Dāņu arhipelāga salām. Dānijas Karalistei pieder arī Rēmes, Manes un Fānes sala no Z–Frīzu salu grupas un Bornholma. Dānija ir viena no mazākajām un visblīvāk apdzīvotajām Eiropas valstīm. Vidējais iedzīvotāju blīvums ir 120 cilv./km². Taču jāatceras, ka Dānijai pieder arī tās bijušās kolonijas, kuras pašlaik ir autonomas Dānijas sastāvdaļas — tās ir: pasaulē lielākā sala Grenlande, kuras platība ir 2,18 milj. km² un kurā dzīvo vairāk nekā 55 tūkst. iedzīvotāju., un Farēru salas, kuru platība ir 1,4 tūkst. km² un kurās dzīvo gandrīz 50 tūkst. iedzīvotāju.

1989. gadā Dānijā dzīvoja 5,13 milj. iedzīvotāju (bez bijušajām kolonijām).

Galvaspilsēta — Kopenhāgena.

Administratīvi valsts iedalīta 14 āmtēs.

Attālums starp valsts Z un D robežām ir 240 km, bet starp R un A robežām — 45 – 165 km.

Ietilpst NATO un EEA.

Kādas ir lielākās Dānijai piederošās salas? Cik gara ir valsts sauszemes robeža?

Dānijas iedzīvotāji

1988. gadā Dānijā dzīvoja 5,13 miljoni iedzīvotāju, bez tam vēl ap 50 tūkst. Farēru salu iedzīvotāju un ap 55 tūkst. Grenlandes iedzīvotāju. Pēc iedzīvotāju skaita Dānija ir vienā no pēdējām vietām Eiropā.

Dānijā ir 11 — 15 reizu mazāk iedzīvotāju kā Vācijā, Itālijā, Lielbritānijā vai Francijā, 7 — 8 reizes mazāk iedzīvotāju kā Spānijā vai Polijā, 2 — 3 reizes mazāk iedzīvotāju kā Portugālē, Nīderlandē, Beļģijā, Ungārijā, par 1 milj. mazāk kā Šveicē, par 1 milj. vairāk nekā Norvēģijā, nedaudz vairāk nekā Somijā, par 2 milj. vairāk nekā Latvijā.

1979. gadā Dānijā dzīvoja 5 miljoni iedzīvotāju, tas bija aptuveni 3,5 reizes vairāk nekā 19. gs. vidū. Lielais dabiskais pieaugums izskaidrojams ar lielu dzimstību un mirstības, tai skaitā arī bērnu mirstības, samazināšanos, pilnveidojoties veselības aizsardzības sistēmai, un arī emigrantu skaits no Dānijas uz Ameriku 19. gs. bija neliels — 350 tūkst. cilvēku. Pēc otrā pasaules kara iedzīvotāju dabiskais pieaugums bija lielāks kā 30. gados, jo samazinājās mirstība.

DĀNIJA

* TDINGŠKOVHĒS (173 M)

MĒRŌBS 1: 4000 000

Pēdējo gadu laikā, palielinoties vecu cilvēku skaitam, pieaug arī mirstība, bet dzimstība samazinās. 1950. g. dzimstība bija 18 promiles un mirstība 9 promiles. 1975. g. — dzimstība bija 12,2 promiles, mirstība — 9,9 promiles, bet 1988. g. dzimstība bija vienāda ar mirstību, abas 11,5 promiles. Līdz ar to arī dabiskais pieaugums bija 0 promiles. Zīdaiņu mirstība Dānijā ir tāda pati kā citur Ziemeļ- un Rietumeiropā — 8 promiles. Dānijā, rēķinot no visa iedzīvotāju skaita, ir nedaudz mazāk vecu cilvēku kā Zviedrijā, Latvijā, Norvēģijā, R-Vācijā, bet apmēram tikpat cik Polijā, A-Vācijā, Somijā. Aptuveni 16 % valsts iedzīvotāju ir vecāki par 60 gadiem, bet 18 % jaunāki par 14 gadiem, tas ir mazāk kā Polijā, nedaudz mazāk kā Latvijā, Norvēģijā, Somijā, A-Vācijā, apmēram tikpat, cik Zviedrijā, 2 reizes mazāk kā Āzijas vai Āfrikas valstīs. 1988. gadā Dānijā piedzima 59 tūkst. jeb aptuveni par 15 tūkst. vairāk nekā Latvijā un nomira arī 59 tūkst. — aptuveni par 35 tūkstošiem vairāk nekā Latvijā.

2/3 iedzīvotāju dzīvo salās, platībā, kas aizņem 3/10 valsts teritorijas. Visvairāk apdzīvota ir Zēlandes sala. Tā aizņem 16 % valsts platības, un tajā dzīvo 2/5 Dānijas iedzīvotāju. Zēlandē vidējais iedzīvotāju blīvums ir 300 cilv./km², bet salas ZR daļā, Frederiksborgas amtē — gandrīz 10 tūkst. cilv./km², Kopenhāgenas apkārtnē — 5 tūkst. cilv./km². Vismazākais iedzīvotāju blīvums ir R—Jitlandes pss., kur Ringkēbingas un Viborgas amtēs vidējais iedz. blīvums ir 55 — 56 cilv./km². Dānijā kopumā vidējais iedzīvotāju blīvums ir 120 cilv./km². Tas ir apmēram tāds pats kā vidējais iedzīvotāju blīvums Francijā, Polijā, 2 — 3 reizes mazāks kā Nīderlandē, Beļģijā, Lielbritānijā, mazāks kā Itālijā, 7 — 9 reizes lielāks nekā Norvēģijā vai Somijā, 6 reizes lielāks nekā Zviedrijā, 2 reizes lielāks nekā Latvijā.

Vidējais dzīves ilgums Dānijā ir 72 — 75 gadi.

Dānijā ir apmēram tikpat daudz sieviešu, cik vīriešu. Līdz 45 gadu vecumam vīriešu ir nedaudz vairāk nekā sieviešu.

1988. g. Dānijā apprecējās 32 tūkst., bet šķīrās 2 reizes mazāk jeb nedaudz vairāk nekā Latvijā.

Tajā pašā gadā no Dānijas emigrēja 34 tūkst. cilvēku, bet Dānijā imigrēja 35 tūkst. cilvēku. Šie skaitļi ir aptuveni vienādi ar iebrucēju un izbrucēju skaitu Latvijā.

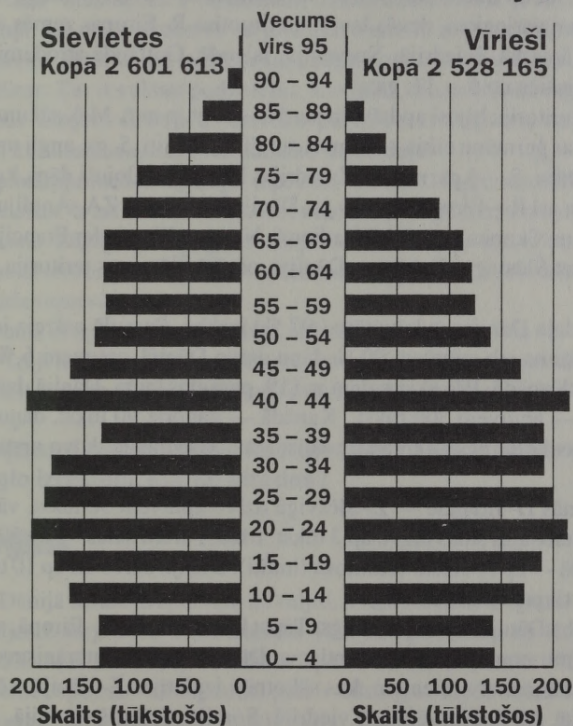
1/3 ekonomiski aktīvo iedzīvotāju strādā rūpniecības un celtniecības uzņēmumos, bet 6 % strādā lauksaimniecībā, pārējie ir nodarbināti aprūpes sfērā (tirdzniecībā, sadzīves pakalpojumos u.c.).

2/3 Dānijas iedzīvotāju dzīvo pilsētās, 1/4 iedzīvotāju dzīvo Lielajā Kopenhāgenā.

Kāda ir Dānijas iedzīvotāju dabiskā kustība salīdzinājumā ar Latviju, ar Rietumeiropu un Ziemeļeiropu?

Dānijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 5 129 778 iedzīvotāji

Tautas un reliģijas Dānijā

Tāpat kā vācieši, zviedri, norvēģi, islandieši, frīzi, farēri, angļi, holandieši u.c., arī dāņi pieder indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu grupai.

Un, tāpat kā no Skandināvijas, arī no Dānijas 8. – 11. gs. vikings, saukti arī par normāņiem un varjagiem, devās laupīt un tirgoties R–Eiropas zemēs u. c.

Dānijā, tāpat kā Zviedrijā, Norvēģijā, Islandē, Gotlandē atrodami rúnakmeņi, kuri saglabājušies no 6. – 11. gs.

Dānijas teritorija bijusi apdzīvota jau 10. – 8. gt. p.m.ē. M.ē. sākumā šajā teritorijā dzīvojušas ģermāņu ciltis — kimbri, angļi, sakši, jiti. 5. gs. angļi un jiti pārcēlušies uz Britāniju. 5. – 6. gs. no D—Zviedrijas Dānijā ieceļojuši dāņi, kuri vēlāk, 8. – 11. gs., pabija arī R—Eiropā. 9. – 10. gs. Dānija kolonizēja ZA—Angliju, Normandiju, Šlēsvigu un Skones pussalu. Mūsdienās Normandija pieder Francijai, Skone — Zviedrijai, bet Šlēsvigas Z daļa — Dānijai, pārējā Šlēsvigas teritorija pieder Vācijai.

Lielākā daļa Dānijas iedzīvotāju (97 %) ir dāņi. Pasaulē pašreiz ir ap 5,6 milj. dāņu. Vairākums jeb aptuveni 90 % dāņu dzīvo Dānijā, aptuveni 6 % — ASV un gandrīz 2 % Kanādā. Pēc skaita dāņi ir 119. pasaules tauta. Dānijā dzīvo ap 5 milj. dāņu, ASV — aptuveni 300 tūkst., Kanādā — gandrīz 90 tūkst. dāņu. 18. gs. dāņi ierīkoja savas kolonijas Grenlandē. Mūsdienās Grenlandē dzīvo aptuveni 7 tūkst. dāņu.

Mūsdienās D—Jitlandē — Z—Šlēsvīgā dzīvo aptuveni 50 tūkst. vāciešu. Trijās Dānijai piederošajās salās dzīvo ap 3 tūkst. frīzu, Farēru salās — ap 50 tūkst. farēru un Grenlandē — ap 50 tūkst. eskimosu (inuīti). Dānijā dzīvo arī ap 10 tūkst. zviedru un aptuveni tikpat daudz norvēģu.

Kristietība Dānijā izplatījās 11. gs. Tāpat kā citur Z un R—Eiropā, arī Dānijā 16. gs. katolicismu nomainīja protestantisms. Dānijā tas bija luterānisms — viens no protestantisma pamatvirzieniem, kas sākotnēji izplatījās Z—Vācijā, vēlāk Austrijā, kā arī Dānijā, ASV, Norvēģijā, Zviedrijā, Somijā, Spānijā, Latvijā, Igaunijā u.c. valstīs. Pasaulē ir ap 75 milj. luterāņu.

Lielākā daļa ticīgo Dānijā ir luterāņi, ir arī katoļi u.c.

Kādas tautas dzīvo Dānijā?

Dānijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Dānija ir līdzenumu zeme. Lielākā daļa tās teritorijas atrodas 30 – 50 m virs jūras līmeņa un augstākās virsotnes nepārsniedz 200 m virs jūras līmeņa. Visā Dānijas teritorijā ir ledāja atstātie un pārveidotie ieži (materiāli). Dānijā ir lignīta, kūdras, diatomīta, kaļķakmens, māla, vārāmās sāls atradnes, Bornholmā ir brūnogleis un granīts, bet Ziemeļjūras šelfā nafta un dabasgāze.

Dānijas R uz ZR piekraste ir maz izrobota, bet A piekrastē ir daudz jūras liču.

Jūras un Atlantijas okeāna un siltās Z-Atlantijas straumes ietekme, ko atnes mērenajos platuma grādos valdošie vēji, padara vasaru vēsāku, ziemu maigāku, laiku — miglaināku, tādēļ ziemā vidējā t° ir ap 0°C , bet vasarā ap $16,6^{\circ}\text{C}$. Dānijas ziemas ir maigākas nekā Latvijā. Ar 600 – 800 mm lielo nokrišņu daudzumu pietiek, lai izveidotos blīvs, taču gandrīz nekuģojams upju tīkls. Dānijā ir arī daudz purvu, no kuriem liela daļa mūsdienās ir nosusināti, daudz mazu ezeru, it sevišķi Jitlandes pussalas R daļā. Kā upēs, tā ezeros un jūrā dzīvo daudz zivju un ūdensputnu.

Dānijā pietiek siltuma, lai audzētu sakņaugus, ogulājus, kviešus u.c. lauksaimniecības kultūras. Tur ir velēnu podzolētās, aluviālās, mežu brūnās augsnes, bet 3/4 valsts platības aizņem tūrumi — cilvēka pārveidotas augsnes, augu valsts, ir izveidojusies kultūrainava, kur maz dabisko sastāvdaļu.

Dānijas platlapju mežus izganīja, tāpēc no 18. līdz 19. gs. tos stāda, bet galvenokārt egļu mežus. Ir arī skābaržu un ozolu meži. Lielākie mežu masīvi ir R un Z-Jitlandes pussalā. Dānijā audzē eglītes eksportam uz Vāciju u.c. valstīm. Meži aizņem 11 % valsts teritorijas. Tajos dzīvo nedaudzi vēl neiznīcināti meža dzīvnieki. Dānijā ir daudz rezervātu.

Jūras tuvums ir sekmējis kuģu būves attīstību un tirdzniecību.

Dānijā ir izejvielas ķieģeļu un cementa, kā arī porcelāna rūpniecībai, celtniecībā var izmantot granītu. Kūdru, brūnogles un lignītu var izmantot kā kurināmo.

Kāpēc Dānijā nav krācainu upju kā Norvēģijā? Kādi ir nozīmīgākie valsts derīgie izrakteņi, kur tie atrodas?

Dānijas enerģētika

1988. g. Dānijā saražoja aptuveni 28 mljrd. kW h elektroenerģijas. Lielāko daļu elektroenerģijas Dānijā ražo TES. Lielākā TES atrodas netālu no Kopenhāgenas, tās jauda ir 600 MW. Uz Dānijas lielākās upes Gūdeno ir uzcelta HES. Dānija ir līdzenumu zeme, upes nav straujas, lai gan ir ūdenīgas, tāpēc valstī nav lielu hidroenergoresursu. Rēķinot uz 1 iedzīvotāju, Dānijā saražo ap 6 tūkst. kW h elektroenerģijas jeb 4 reizes mazāk kā Norvēģijā, gandrīz 3 reizes mazāk kā Somijā, par vairākiem simtiem kWh mazāk kā Francijā, Vācijā, tomēr vairāk nekā Lielbritānijā. Pa zemūdens kabeļiem Dānija saņem elektroenerģiju no Norvēģijas un Zviedrijas.

Dānijas enerģētika balstās galvenokārt uz ievestajām izejvielām — naftu, tās pārstrādes produktiem, akmeņoglēm. 80 % kurināmā ir ievestas izejvielas. Gadā Dānija importē ap 20 milj. t kurināmā, galvenokārt naftu.

Kopš 1972. g. Dānijai piederošajā Ziemeļjūras šelfā iegūst naftu un dabasgāzi. Dānijai piederošie ap 300 milj. t lielle naftas un ap 200 mljrd. m³ dabasgāzes krājumi ir aptuveni 10 reizes mazāki kā Norvēģijas naftas un naftas un dabasgāzes krājumi. 1989. g. Dānijā ieguva 5,4, milj. t naftas. TES izmanto arī vietējās izejvielas — lignītu un brūnogles. Brūnogles iegūst Bornholmas salā, akmeņogles — Jitlan-

des centrālajā un R daļā. Jitlandes R daļā Ringkēbingas āmtē Herningas apkārtņē iegūst lignītu.

Kādus resursus izmanto valsts enerģētikā?

Dānijas rūpniecība

Dānija ir viena no lielākajām preču eksportētājām pasaulē. Svarīgākajās rūpniecības nozarēs ražo preces, galvenokārt eksportam. Daudzām rūpniecības nozarēm nepieciešamās izejvielas ievie, bet gatavo produkciju izved. Tāpēc Dānijas saimniecība ir atkarīga no citām valstīm, no izmaiņām pasaules tirgū. Pēc 30. gadu krīzes Dānijā pieauga rūpniecības nozīme. Līdz tam ļoti svarīga bija lauksaimniecība. Dānija bija viena no tām valstīm, kas pēc 2. pas. kara saņēma palīdzību no ASV, lai atjaunotu saimniecību. 40. – 50. gadu mijā Dānija noslēdza līgumu ar ASV. Mūsdienās aptuveni 1/3 rūpniecības uzņēmumu pieder ASV, Lielbritānijas, Vācijas, Zviedrijas u.c. uzņēmējiem. 80 % rūpniecības preču saražo mašīnbūves, pārtikas, ķīmiskās un tekstilrūpniecības uzņēmumos. Aptuveni 1/2 uzņēmumu izvietojusies Kopenhāgenas tuvumā.

Dānijā iegūst **izejvielas būvmateriālu rūpniecībai**: granītu — celtniecībai, kaļķakmeni un mālus — cementa un ķieģeļu rūpniecībai, izejvielas porcelāna un fajansa rūpniecībai, kūdru, vārāmo sāli, kā arī Bornholmas brūnogles, Jitlandes ogles, Herningas lignītu un kopš 70. gadu sākuma — Ziemeļjūras šelfa naftu un dabasgāzi.

Senākā un svarīgākā **mašīnbūves** rūpniecības nozare Dānijā ir kuģubūve. 1912. g. Kopenhāgenā tika uzbūvēts pirmais tvaikonis pasaulē. Lielākie kuģubūves centri Dānijā ir Kopenhāgenā, Frederikshavnā, Helsingē, Nakskovā, Odensē, Olborgā, Svenborgā. Dānijā izgatavo jūras prāmjus, refrižeratorus (transporta līdzeklis, kurā ir saldēšanas iekārtas, lai pārvadātu kravas, kas ātri bojājas), tankerus (kuģus, ar kuriem var pārvadāt šķidrās vielas — naftu, ķīmikālijas, eļļas u.c.), sauskravu kuģus, pasažieru laiverus u.c.

Kopenhāgenā, Hillerēdā, Hobekā, Niborgā, Nestvedā, Rībē ražo dīzeļdzinējus, iekārtas cementa, pārtikas, ādas un apavu rūpniecībai, lauksaimniecības mašīnas. Kopenhāgenā, Odensē ražo velosipēdus un samontē automobiļus. Orhūsā un Rānersā ražo lokomotīves un vagonus.

Dīzeļzinējus, mežaparātus, ledusskapjus, pārtikas, ādas un apavu rūpniecības iekārtas, zinātnisko aparāturu Dānijā sāka ražot pēc 2. pas. kara.

Kopenhāgenā, Odensē, Horsensā u.c. ražo saldētavas, elektrodzinējus, transformatorus, sakaru iekārtas, kabeļus, ESM, medicīnas aparātus, termoregulatorus u. c.

Dānijā ražo arī tēraudu un velmējumus, bet ar saražoto pietiek, lai nodrošinātu 1/3 no valstī nepieciešamā velmējumu un tērauda daudzuma. **Metalurģijas** uzņēmumi atrodas Olborgā, Frederiksverkā, Hillerēdā u. c.

Ķīmiskā rūpniecība Dānijā ir jauna rūpniecības nozare, kas izmanto ievestās izejvielas. Kopenhāgenā ražo fosfora minerālmēslus, Greno — slāpekļa minerālmēslus. Dānijā ražo arī sintētiskos sveķus, kaučuku, šķiedras, plastmasas, lakas, krāsas, medikamentus. Naftas pārstrādes uzņēmumi atrodas Kalunborgā, Frederisijā, Orhūsā u. c.

Celulozi Dānijā iaved no Somijas. **Celulozes un papīra rūpniecības** uzņēmumi darbojas Orhūsā, Nestvedā, Silkeborgā. Kopš 60. gadiem Kopenhāgena ir mēbeļu ražošanas centrs, kur notiek mēbeļu izstādes. Mēbeles eksportē. **Mēbeļu rūpniecības** uzņēmumi izveidoti arī Jitlandes pussalā, kur atrodas Dānijas lielākie mežu masīvi.

Būvmateriālu rūpniecība. Cementa rūpniecībā izmanto vietējās izejvielas. Cementu ražo ZA—Jitlandes pilsētās Olborgā, Mariāģerā, kā arī Kopenhāgenā u. c.

Kopenhāgenā, Nestvedā, Hastē atrodas lielākie stikla un keramikas rūpniecības uzņēmumi. Dānijā izgatavo labas kvalitātes izolatorus augstsprieguma līnijām, tos arī eksportē. Laba kvalitāte ir arī Dānijā ražotajam porcelānam. Porcelāna fabrikas atrodas Dānijas galvaspilsētā.

Samazinoties lauksaimniecībā strādājošo skaitam, pieauga strādājošo skaits ne tikai aprūpes sfērā un citās rūpniecības nozarēs, bet arī **tekstilrūpniecībā**. Lielākie šūšanas, ādas un apavu rūpniecības uzņēmumi atrodas Kopenhāgenā, Odensē, Orhūsā, Olborgā, Vajlē.

Tā kā Dānijā ir augsti attīstīta lauksaimniecība, valstī ir arī daudz **pārtikas rūpniecības** uzņēmumu. Piena un gaļas rūpniecības uzņēmumi vienmērīgi izvietoti pa visu valsti, cukuru ražo galvenokārt Lollanas un Falsteras salā, zivju apstrādes uzņēmumi atrodas galvenokārt Jitlandes piekrastē. Dānijā ražo arī dārzeņu un augļu konservus, miltus, spirtu, dara alu u. c.

Kādas ir svarīgākās valsts rūpniecības nozares un lielākie rūpniecības centri? Ko tie ražo?

Dānijas lauksaimniecība

Dānija ir sena lauksaimniecības zeme. Līdz 19. gs. beigām galvenā lauksaimniecības nozare bija augkopība, taču Dānijas augkopības produkciju, gluži tāpat kā Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas zemkopības ražojumus, izkonkurēja Amerikas (Argentīnas) un Krievijas kvieši. Tāpēc Dānijā par svarīgāko lauksaimniecības nozari kļuva **lopkopība**, valstī sāka audzēt lopbarības graudus, sāka apgūt Jitlandes R daļu.

Visvairāk lauksaimniecības produkcijas ražo saimniecībās, kurās ir 20 – 50 ha un vairāk zemes. Vidējās un lielas saimniecības ir ap 40 % no visu saimniecību skaita. Dānijas saimniecībās izmanto daudz tehnikas, daudz ķīmikāliju. 3/4 lauksaimniecības produkcijas izved. Lopbarību iaved.

Piena, sviesta un gaļas ražošanā uz 1 iedzīvotāju Dānija ir vienā no pirmajām

vietām pasaulē. Tās konkurentes ir Jaunzēlande un Argentīna.

1987. g. Dānijā, rēķinot uz 1 iedzīvotāju, saražoja 101 kg gaļas, tas ir, par 10 – 20 kg vairāk nekā Latvijā, Lietuvā, Nīderlandē, Itālijā, Lielbritānijā, aptuveni tikpat, cik Francijā, Ungārijā, Vācijā, par 30 – 40 kg vairāk nekā Polijā, Norvēģijā, Zviedrijā, Somijā; 360 kg piena produktu, tas ir, par 100 kg mazāk kā Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, Somijā, Čehoslovākijā, aptuveni tikpat, cik Kanādā, Lielbritānijā, par 40 – 50 kg mazāk nekā Zviedrijā, Norvēģijā, Polijā; 240 olu, tas ir, par dažiem desmitiem olu mazāk kā Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, aptuveni tikpat, cik Zviedrijā, par 50 – 60 olām vairāk nekā Polijā, Norvēģijā, Somijā; 39 kg cukura, tas ir, par 7 – 10 kg mazāk kā Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, Polijā, aptuveni tikpat, cik Ungārijā, Nīderlandē, par dažiem kg vairāk nekā Zviedrijā, Norvēģijā, Somijā.

Lielopu ganāmpulks Dānijā ir aptuveni tikpat liels kā Zviedrijā, Lietuvā, 1,5 reizes lielāks nekā Latvijā, Somijā. Dānijā audzē Dānijas sarkanās un Jūtlandes melnraibās govīs. Valstī ir 3 – 4 reizes vairāk cūku nekā Zviedrijā, 6 reizes vairāk nekā Latvijā, Somijā. Dānijā audzē galvenokārt Landrases šķirnes bekoncūkas. Cūkopība dod 1/2 no kopējās lauksaimniecības produkcijas. Tā kā lopbarības imports ir dārgs, Dānijā eksporta cūku audzēšana ir izdevīgāka nekā liellopu audzēšana.

Dānijā ir aptuveni tikpat daudz zirgu kā Latvijā, 2 reizes mazāk nekā Lietuvā.

Mājputnu Dānijā ir aptuveni tikpat, cik Zviedrijā, Latvijā, 2 reizes vairāk nekā Somijā. Putnkopība dod olas un broilerus.

Aitas audzē galvenokārt Šlēsvīgā. Jitlandē nodarbojas arī ar ūdeļu audzēšanu eksportam. Dānija dod 40 % pasaules ūdeļādu.

Augkopība. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes aizņem 3 milj. ha jeb 70 % valsts teritorijas. Aramzeme aizņem 2,9 milj. ha jeb gandrīz 200 reizes lielāku platību nekā Latvijā. Pļavas un ganības aizņem dažus simtus ha. Vislielākās ir miežu sējumu platības. Miežus audzē alus darīšanai un lopbarībai, 4 reizes mazākas ir kviešu sējumu platības, bet rudzi aizņem 15 reizes mazāku platību kā mieži. Dānijas miežu raža ir 3 reizes mazāka kā Ķīnā, 2 reizes mazāka kā Francijā, Kanādā, Vācijā, par dažiem milj. tonnu mazāka kā Spānijā, Lielbritānijā, ASV, 7 – 8 reizes lielāka nekā Latvijā, Igaunijā, 4 reizes lielāka nekā Lietuvā.

Dānijas kviešu raža ir 30 reizes mazāka kā ASV, Ķīnā, 15 reizes mazāka kā Indijā, 21 reizes mazāka kā Francijā, 10 reizes mazāka kā Kanādā, 9 reizes mazāka kā Turcijā, 5 reizes mazāka kā Austrālijā, Pakistānā, Itālijā, 3 reizes mazāka kā Spānijā, Ungārijā, nedaudz mazāka kā Brazīlijā, Meksikā, 10 reizes lielāka nekā Latvijā, 20 reizes lielāka nekā Igaunijā, 4 reizes lielāka nekā Lietuvā.

Dānijas rudzu raža ir 33 reizes mazāka kā Polijā, 20 reizes mazāka kā Vācijā, 3 reizes mazāka kā Turcijā, 2 reizes mazāka kā Austrijā, Francijā, Kanādā, ASV, aptuveni tāda pati kā Argentīnā, Zviedrijā, Spānijā, Latvijā, Lietuvā, 2 reizes lielāka nekā Igaunijā.

Vidējā graudaugu ražība Dānijā ir aptuveni 3 reizes lielāka nekā Latvijā. Vidējā kviešu ražība Dānijā ir 61 cnt/ha, tas ir, par 20 cnt/ha mazāka kā Nīderlandē, par dažiem cnt/ha mazāka nekā Lielbritānijā. Rudzu vidējā ražība Dānijā ir aptuveni

tāda pati kā Šveicē, Nīderlandē, par 5 cnt/ha mazāka kā Lielbritānijā jeb 45 cnt/ha. Miežu vidējā ražība Dānijā ir ap 40 cnt/ha jeb par 20 cnt/ha mazāka kā Nīderlandē, par 10 cnt/ha mazāka kā Lielbritānijā, aptuveni tāda pati kā Čehoslovākijā.

Bez tam Dānijā audzē arī auzas, kartupeļus, cukurbietes u.c.

Miežus audzē visā Dānijā, rudzus un auzas — Jitlandes pussalas centrā, Z un R daļā, visvairāk kviešu audzē salās un A—Jitlandē, galvenokārt ziemas kviešus, kuriem ir lielāka ražība. Cukurbietes audzē Lollanas, Falsteras, Mēnas, Zēlandes salās un Fīnas salas D daļā, tur atrodas arī cukurfabrikas. Kartupeļus audzē visā Dānijā, bet 4/5 kartupeļu ražas iegūst Jitlandes pussalas centrālajā daļā. Sēklas kartupeļus eksportē. Izmantojot sēklu selekcijas rezultātus, cīņu ar kaitēkļiem, lietojot minerālmēslus, pēdējo 25 – 30 gadu laikā Dānijā graudaugu ražas ir palielinājušās par 30 %.

Dānijas lauksaimniecība, tāpat kā Zviedrijā, Norvēģijā un Somijā, savu produkciju palielina, nevis palielinot sējumu platības un ganāmpulku (tas ir ekstensīvais attīstības ceļš), bet gan izmantojot ķīmikālijas un dabas apstākļiem piemērotas sēklu šķirnes, tehniku un kvalitatīvu lopbarību, cenšoties iegūt augstus piena izslaukumus u.c. (to sauc par intensīvās attīstības ceļu).

Pilsētu tuvumā ir augļu un sakņu dārzi.

Zvejo galvenokārt Ziemeļjūrā un Atlantijas okeāna Z daļā. Pie Grenlandes medī vaļus. Lielākās zvejas ostas ir Esbjerga, Tīborēna, Hirtshalsa, Skāgena, Frederikshavna.

Kādas lauksaimniecības nozares bija svarīgas agrāk, kādas tagad? Kāda ir Dānijas graudaugu ražība salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm?

Dānijas transporta sistēma

Tā kā Dānijai ir ļoti gara jūras robeža un daudz salu, ar kuģiem pārvadā 1/2 iekšējo kravu un 4/5 ārējo kravu. Iekšējie jūras ceļi saista Jitlandes pussalu ar Dāņu arhipelāga salām. **Jūras ceļi** savieno Dāniju arī ar ASV, Franciju, Lielbritāniju, Farēru salām, Grenlandi un Baltijas jūras valstīm.

Lielākā osta, kurā pienāk un no kuras nosūta kravas uz R—Eiropu, ir R—Jitlandes pilsēta Esbjerga, bet lielākā osta, kas uztur sakarus ar Ameriku un Baltijas jūras valstīm, ir Dānijas galvaspilsēta Kopenhāgena. Kopenhāgenā iekrauj un izkrauj 1/3 visu kravu. Apmēram 4/5 savu kuģu valsts iznomā, tādējādi gūstot valūtas ienākumus. Lielākās ostas ir Kopenhāgena, Kalunborga, Frederisija, Skaelskera, Frederikshavna, Olborga, Esbjerga u.c.

Dānijā dzelzceļus sāka būvēt 19. gs. 1929. g. Dānijā bija **dzelzceļi** 5,5 tūkst. km garumā, bet mūsdienās — vairāk nekā 3 tūkst. km; aptuveni 700 km gari ir dzelzceļa prāmju ceļi. Tātad dzelzceļu garums valstī ir samazinājies. Divas svarīgākās dzelzceļa līnijas sākas Kopenhāgenā. Viena no tām galvaspilsētu Zēlandes salā

savieno ar Falsteras salu, Lollanas salu un ar Vāciju dzelzceļa prāmju satiksme. Otrā līnija galvaspilsētā Zēlandes salā savieno ar Fīna salu un Jitlandes D daļā — ar Vāciju. Dzelzceļa līnijas iet arī gar Jitlandes A un R krastu.

Dzelzceļa tilti savieno Jitlandi ar Fīnu, Zēlandi ar Falsteru, Falsteru ar Lollanu, Zēlandi ar Mēnu. No Zēlandes ostas Kalunborgas ar dzelzceļa prāmi var nokļūt A — Jitlandes pilsētā Orhūsā, no Zēlandes ostas Korsēras — Fīnas ostā Niborgā, no Fīnas salas uz Alsas salu. Starptautiskie prāmji savieno Geseru (Dānijā) ar Varne-mindi (Vācijā), Rodbīdhavnu (Dānijā) ar Putgardeni (Vācijā), Kopenhāģenu (Dā-nijā) ar Malmi (Zviedrijā), Helsingēru (Dānijā) ar Helsingborgu (Zviedrijā), Frede-rikshavnu (Dānijā) ar Gēteborgu (Zviedrijā), Hirtshalsu (Dānijā) ar Kristiansanu (Norvēģijā). Paredzēta arī tiltu celtniecība pār Ēresunu un Lielo Beltu.

Autoceļu garums palielinās. Dānijā autoceļi ir vairāk nekā 66,5 tūkst. km garu-mā, tie šķērso valsti kā R—A, tā D—Z virzienā. Automaģistrāles ir ap 9 tūkst. km garumā. Lielākā starptautiskā lidosta Dānijā ir Kastrupa — 10 km no Kopenhāģe-nas — Amageras salā. Lidostas ir arī Olborgā, Esbjergā u.c.

Gāzesvadi savieno Dāniju ar Vāciju un Zviedriju.

Kāds ir svarīgākais transporta veids Dānijā, kāpēc?

Dānijas ekonomiskie sakari

Dāniju šķērso tirdzniecības ceļi kā Z — D, tā R — A virzienā, pie tam Dānija atrodas svarīgu ūdensceļu tuvumā. Jau 15. gs. tā bija noteicēja Ēresunā, kas caur Kategatu, Skageraku savieno Baltijas jūru ar Ziemeļjūru.

Pirms 2. pas. kara Dānija eksportēja savas lauksaimniecības preces galvenokārt uz Angliju. Tolaik Dānija ražoja 1/3 pasaules sviesta eksporta, vairāk nekā pusi pasaules bekona eksporta, aptuveni 1/4 pasaules olu eksporta. Mūsdienās 2/3 Dāni-jas eksportvērtības dod rūpniecības produkcija, bet pārējo — lauksaimniecības pro-dukcija. Pēc 30. gadu krīzes lauksaimniecības nozīme eksportā ir samazinājusies, bet rūpniecības nozīme — pieaugusi.

Dānija **eksportē** mašīnbūves rūpniecības preces, elektroniku, pārtikas un cementa rūpniecības iekārtas, lauksaimniecības preces (gaļu, pienu, olas, graudaugus, labību u.c.), zivis un ziv rūpniecības produkciju, transporta iekārtas, metalurģi-jas izstrādājumus, tekstilpreces, dziju, audumus, šķiedras, kurināmo u.c.

Dānija **importē** mašīnbūves preces, elektrotehniku, metālus, metalurģijas iz-strādājumus, transporta iekārtas, kurināmo, degvielu, smērvielas, tekstilpreces, au-dumus, šķiedras, dziju, zivju produkciju, medikamentus, kokmateriālus u. c. 8/10 importa vērtības veido kurināmais, degviela, transporta līdzekļi, rūpniecības iekār-tas.

Dānija tirgojas ar Vāciju, Zviedriju, Lielbritāniju, Norvēģiju, ASV, Franciju, Somiju, Šveici, Beļģiju u. c.

Ievesto preču kopējā vērtība ir nedaudz mazāka kā no Dānijas izvesto preču

vērtība. 70. gadu beigās, 80. gadu sākumā un vidū Dānijas tirdzniecības balance (izvesto un ievesto preču vērtības starpība) bija negatīva — preces ieveda par lielāku naudas summu nekā izveda. 1988. gadā tirdzniecības balance bija pozitīva.

Ko Dānija eksportē, ko importē? Kāpēc?

Dānijas pilsētas

1983. g.	(skaits tūkst.)
Kopenhāgena	644(1982)
Lielā Kopenhāgena	1372,0
Orhūsa	248,5
Odense	170,6
Olborga	154,8
Esbjerga	80,3
Ranersa	61,7
Kolinga	56,4
Helsingēra	56,2
Herninga	55,9
Horsensa	54,8
Vajle	49,7
Roskile	48,8

Dānijā vairāk nekā 2/3 iedzīvotāju dzīvo pilsētās. Tāpat kā Latvijā, arī Dānijā ir daudz mazu pilsētu. Senākās pilsētas radušās reliģisko centru tuvumā — Roskile Zēlandes salā, Viborga — Z-Jitlandē. 11. – 12. gs. pilsētas veidojās kā jūras tirdzniecības centri — Kopenhāgena, Rībe, Olborga, Orhūsa, Odense u.c. A-Jitlandē ir viduslaiku pilsētas ar senu arhitektūru, centrālajā un R-Jitlandē — jaunas pilsētas. To rašanās saistīta ar rūpniecības attīstību un dzelzceļu būvi.

Četrās Dānijas pilsētās dzīvo vairāk nekā 100 tūkst. iedzīvotāju — Kopenhāgenā, Orhūsā, Odensē, Olborgā. Pārējās Dānijas pilsētās dzīvo ap 50 – 60 tūkst. iedzīvotāju.

1. **Kopenhāgena** (*Kobnhavn*— dibināta 1167. g., bet vēstures avotos pirmo reizi minēta 1043. g.; 1983. g. — 644 tūkst. iedz.) ir Dānijas Karalistes galvaspilsēta jau kopš 15. gs. vidus. Tolaik tā atradās valsts centrā, jo Dānijai piederēja arī D-Skandināvija. Kopenhāgena atrodas Dānijas A daļā Zēlandes un Amageras salā, Ēresuna j. šauruma R krastā, un aizņem gandrīz 90 km² lielu platību. Tās aglomerācijā dzīvo aptuveni 1/3 Dānijas iedzīvotāju jeb 1,4 miljoni. Pilsētas iedzīvotāju skaits aug migrācijas rezultātā. 17. gs. Kopenhāgenā ap 100 tūkst., 19. gs. beigās — vairāk nekā 235 tūkst., 1930. g. pilsētas aglomerācijā— 771 tūkst. iedzīvotāju. Kopenhāgena straujāk sāka attīstīties 18. – 19. gs., kļūdama par svarīgu tirdzniecības centru, kas kontrolēja Ēresuna jūras šaurumu. Pilsēta cietusi 19. gs. sākumā karā ar

Angliju un ugunsgrēkos. Tagadējo izskatu tā ieguva pēc tam, kad 19. gs. beigās nojaucā vecos vaļņus un apvienoja pilsētas daļas. Pilsēta auga virzienā no piekrastes uz Zēlandes iekšieni. Tāpēc senākā pilsētas daļa atrodas piekrastē, jaunākā — pilsētas R daļā. Pilsētas centrā ir gan 16. – 17. gs. ēkas, gan daudzstāvu celtnes. ZA no pilsētas centra ir 4 – 5 stāvu ēkas, kas pirms pāris gadsimtiem bija tirgoņu un kuģu īpašnieku nami, noliktavas. Tagad vecā kanāla krastā ierīkoti suvenīru veikaliņi, alus bāri, viesnīcas matrožiem u. c. Amageras salā Ēresuna krastā ir rūpnīcas un vecie nocietinājumi, dzīvojamās ēkas un lidosta. Amageru ar Zēlandi savieno tilti. Pilsētā ir daudz parku. Lai gan ir arī daudz pēdējā laikā celtu daudzstāvu ēku, apbūvē pārsvarā ir 5 – 6 stāvu ēkas, pie tam mūsdienās celto dzīvojamo namu arhitektūra tiek pieskaņota vecajai apbūvei. Kopenhāgenā pašreiz ir 3 augstskolas, 4 akadēmijas, daudz muzeju, 6 teātri. Tā ir ne tikai Dānijas kultūras centrs, bet arī rūpniecības un transporta mezgls. Tur atrodas vairāk nekā puse Dānijas rūpniecības uzņēmumu, kas izgatavo 2/5 valsts rūpniecības preču. Kopenhāgenā ražo dzelzdzinējus, tankkuģus, refrižeratorkuģus, vaļu medību kuģus, lauksaimniecības mašīnas, elektrotehniskās rūpniecības preces, saldēšanas iekārtas, pārtikas rūpniecības iekārtas, pulksteņus, velosipēdus, montē automobiļus. Ražo arī minerālmēslus, papīru, mēbeles, cementu, porcelānu, stiklu. Kopenhāgena ir lielākais vieglās un pārtikas rūpniecības centrs Dānijā. Tur ir arī lielākā TES Dānijā un Kastrupas starptautiskā lidosta. Kopenhāgenai ir dzelzceļa prāmja satiksme ar Malmi Zviedrijā un Varnemindi Vācijā.

2. **Orhūsa** (*Arhus* — pirmo reizi minēta 948. g., 1983. g. — 248,5 tūkst. iedz.) ir pēc iedz. skaita otra lielākā pilsēta Dānijā. Tā atrodas A–Jitlandē Orhūsas j. līča krastā. Pilsētas centrā ir viduslaiku celtnes, pārējā pilsētas daļā ir 20. gs. 2. pusē celtās daudzstāvu ēkas. Orhūsā ir vairākas augstskolas, muzeji. Tā ir 2. lielākā Dānijas eksportosta, dzelzceļu mezgls, ir arī prāmja satiksme ar Kalunborgu Zēlandē. Orhūsā ražo vagonus, lokomotīves, apstrādā metālu, ražo ķīmiskās, celulozes un papīra, kā arī vieglās un tekstilrūpniecības preces.

3. **Odense** (*Odense* — pirmo reizi minēta 987. g., 1983. g. — 170,6 tūkst. iedz.) ir trešā lielākā Dānijas pilsēta. Tā atrodas Finas salas Z daļā, un tajā dzīvo 1/3 Finas iedzīvotāju. Pilsētas centrs ir celts viduslaikos, bet ap centru ir jaunie dzīvojamie masīvi. Odense ir Dānijas osta, kuģubūves centrs. Tur ražo arī elevatoru un elektroniekārtas, montē automobiļus un velosipēdus, ražo pārtikas, tabakas, ķīmiskās rūpniecības preces, šūšanas izstrādājumus, tekstilrūpniecības preces. Ir TES.

4. **Olborga** (*Alborg* — pirmo reizi minēta 11. gs., 1983. g. — 154,8 tūkst. iedz.) ir 4. lielākā Dānijas pilsēta, atrodas Jitlandes pussalas Z daļā. Olborga ir osta Limfjorda krastā. Tajā ir lidosta, dzelzceļa stacija. Pilsētā būvē un remontē kuģus, ražo melnās metalurģijas preces, ķīmiskās, cementa, pārtikas un tabakas rūpniecības, tekstilrūpniecības preces. Ir TES, zvejas flote.

5. Lielākā R–Jitlandes pilsēta ir **Esbjerga** (*Eshbjerg* — dib. 19. gs., 1983. g. — 80,3 tūkst. iedz.). Esbjerga atrodas Ziemeļjūras krastā. Tā ir liela tirdzniecības un zvejas osta. Tur ražo mašīnbūves, pārtikas, un tabakas rūpn. preces. Ir lidosta.

Kuras ir lielākās pilsētas? Kādas ir Dānijas pilsētas pēc iedzīvotāju skaita salīdzinājumā ar Latvijas pilsētām?

Bornholma

Bornholma (*Bornholm*) ir Dānijai piederoša sala Baltijas jūras DR daļā aptuveni 150 km attālumā uz A no Zēlandes salas un aptuveni 30 – 40 km attālumā uz D no Zviedrijas krastiem. Bornholmas salā 588 km² lielā platībā dzīvo vairāk nekā 48 tūkst. iedzīvotāju. Salas administratīvais centrs un osta ir Renne, kurā privātmājās dzīvo ap 16 tūkst. iedzīvotāju. Salīdzinājumā ar 1925. g. iedzīvotāju skaits Bornholmā gandrīz nav mainījies — tas pieaudzis par pāris tūkstošiem. Lielākā daļa iedzīvotāju dzīvo viensētās. Senatnē Bornholma bijusi vikingu nometnes vieta. No 1552. g. tā pieder Dānijai.

Salas Z daļā ir granīts, bet D daļā — smilšakmeņi, slānekļi, kaļķakmens. 1/5 platības aizņem lapu koku meži, bet DA un R piekrastes kāpās aug stādītie skujuoku meži. Bornholmā iegūst būvakmeņus, mālu un kaolinu, audzē graudaugus, aitas, zvejo un pārstrādā zivis. Salu apmeklē daudz tūristu.

Grenlande

Grenlande (dāņu val. — *Grenland*, eskimosu (inuītu) val. — *Kalaallit nunaat*) ir lielākā sala pasaulē. Tās galējais Z punkts — Morisa Džesepa rags — atrodas 83°29' Z platumā. 3/4 Grenlandes atrodas aiz Polārā loka un 4/5 ir klātas ar 1,5 – 3,5 km biezu ledus segu. No ledus brīva ir 200 – 250 km plata josla DR un D piekrastē.

No Kanādas arktiskā arhipelāga Grenlandi šķir Bafina jūra, bet no Islandes — Dāņu jūras šaurums. Salas A krastu apskalo aukstā jūras straume, tāpēc A krastā klimats ir bargāks nekā DR krastā, ko apskalo siltā jūras straume. Salas platība ir 2,18 milj. km², Z – D virzienā tā stiepjas 2670 km, bet R – A virzienā — 1050 km. Aptuveni pirms 1000 gadiem, kad salā ieradās pirmie eiropieši un nosauca to par zaļo zemi, Grenlandes klimats bija maigāks un mitrāks.

Pirmie Grenlandes **iedzīvotāji** iecelojuši vismaz pirms 5 tūkst. g. un apmetušies salas ZA daļā. Neesot zināms, kas viņi bijuši. 1. g. tūkst. p. m. ē. Grenlandē ieceloja eskimosi. Viņi apmetās R piekrastē. Klimats toreiz bija sausāks un siltāks.

1. g. tūkst. m. ē. Grenlandē ieradās pārceļotāji no Islandes un izveidoja divas kolonijas, kurās kopā dzīvoja vairāki tūkst. cilvēku. Taču 15. gs. daļa eiropiešu izmira, daļa sajaucās ar eskimosiem. No 1262. g. līdz 18. gs. sākumam Grenlandē piederēja Norvēģijai. 18. gs. sākumā Grenlandē ieradās dāņi. No 1814. līdz 1953. g. Grenlande bija Dānijas kolonija, pēc tam — Dānijas province, 1979. g. tā ieguva autonomiju. Kopš 1951. g. Grenlandē izvietotas ASV kara bāzes.

1988. g. Grenlandē dzīvoja 55,2 tūkst. iedzīvotāju, no tiem 50 tūkst. R krastā,

bet 3,5 tūkst. A krastā un 0,9 tūkst. Z krastā Tulē.

98 % iedzīvotāju ir luterāņi. Pēdējo 50 gadu laikā dāņu skaits salā ir pieaudzis aptuveni 7 reizes, Grenlandē dzīvo vairāk nekā 7 tūkst. dāņu. Vairāk nekā 40 % iedzīvotāju ir jaunāki par 15 gadiem, jo no 50. līdz 70. gadiem iedzīvotāju skaits strauji pieauga gan uz iebraucēju rēķina, gan samazinoties mirstībai (no 24 līdz 7 promilēm) un saglabājoties lielai dzimstībai (no 30 līdz 35). Kopš 70. gadu sākuma iedzīvotāju dzimstība un dabiskais pieaugums samazinās. Vidējais dzīves ilgums ir 60 gadi.

Lielākā daļa grenlandiešu ir mongoloidās un eiropēidās rases sajaukums.

Mongoloidās rases pārstāvji eskimosi, kas sevi sauc *innuit*, dzīvo arī Kanādā, Alaskā un Čukču pussalā. Pasaulē ir nedaudz vairāk par 90 tūkst. eskimosu. Viņi ir eskimosu valodu saimes pārstāvji. Grenlandē eskimosu rakstības pamatā ir latīņu alfabēts. Pirms kristietības ieviešanas eskimosi piekopoši šamaņu rituālus.

Gothobā un Holsteinsborgā apmēram 1/3 iedzīvotāju ir dāņi. Gothoba ir Grenlandes administratīvais centrs, 1988. g. tajā dzīvoja 12,4 tūkst. iedzīvotāju.

Līdz 20. gs. sākumam galvenā iedzīvotāju nodarbošanās bija jūras dzīvnieku medības un zveja. **Zvejniecība** arī mūsdienās ir svarīgākā saimniecības nozare. Bez tam iedzīvotāji ir nodarbināti **zivju pārstrādes rūpniecībā, celtniecībā, tirdzniecībā, kalnrūpniecībā.**

Grenlandē ir 2/3 pasaules kriolīta krājumu, Disko salā ir brūnogles, pie Umanakas — svina un cinka atradnes, pie Mestersvigas — molibdēna atradnes, ir arī urāna, dzelzsrūdas, grafīta un marmora atradnes. Brūnogles ieguva kopš 18. gs., bet to ieguvu pārtrauca 1972. gadā.

Grenlandē iegūst kriolītu (to var izmantot alumīnija, stikla un porcelāna rūpniecībā). Tā kā kriolītu iegūst kopš 19. gs. vidus, daudzas atradnes ir izmantotas un kriolīta ieguve samazinās.

50. – 60. gados uzsākta svina rūdu ieguve salas ZA daļā.

1973. g. ar dāņu palīdzību Grenlandē sāka ražot svina un cinka koncentrātu, 1988. g. saražoja 34 tūkst. t svina un 136 tūkst. t cinka. Pašlaik tiek pētīti vara krājumi un apsvērtas hidroenergoresursu izmantošanas un rūdu ieguves iespējas.

Daudzu derīgo izrakteņu ieguve Grenlandē pagaidām nav uzsākta, jo trūkst kvalificēta darbaspēka, bargā klimata dēļ ieguvei nepieciešami lieli izdevumi.

Grenlandē ražo aptuveni tikpat daudz **elektroenerģijas** kā Farēru salās.

Audzē aitas, galvenokārt D daļā Julianehobas tuvumā, arī ziemeļbriežus. Grenlandē ir aptuveni 2,5 tūkst. ziemeļbriežu, Gothobas apkārtnē audzē arī polārlapsas.

Grenlande tirgojas ar Dāniju, mazāk ar Norvēģiju un ASV. No salas **izved** zivis, zivirūpniecības produkciju, kažokādas, cinka, svina rūdas u.c., bet **ieved** pārtikas produktus, būvmateriālus, rūpniecības preces.

Pavisam Grenlandē ir 12 **lidostas** — Senrestrēmfordā (starptautiskā lidosta), Gothobā (eskimosu val. — *Nuuk*), un citur. Lielākās **ostas** ir Gothoba, Godhavna, Egedesmine.

Grenlandē ir **autoceļi** vairāk nekā 150 km garumā, no tiem 60 km ar ciēto segumu.

Farēru salas

Farēru salas atrodas Atlantijas okeāna ZA daļā, 300 km uz Z no Skotijas, 300 km uz ZR no Šetlendu salām, 700 km uz R no Norvēģijas un 450 km uz DA no Islandes. Vairāk nekā 20 vulkāniskas izcelsmes salu aizņem ap 1,4 tūkst. km² lielu platību. Farēru salas Z–D virzienā stiepjas 113 km garumā, bet R–A virzienā — 75 km.

Zemās temperatūras un vētru dēļ salās neaug meži, ir labvēlīgi apstākļi zālāju augšanai, līdz ar to arī aītkopībai, jūrā var zvejot zivīs, var vākt putnu olas un spalvas.

Salas ir klinšainas, ar šauriem un gariem līčiem. Pirmie Farēru salu **iedzīvotāji** bija mūki, kas 700 g. p.m.ē. ieceļoja no Islandes vai Skotijas, līdzī atvezdami aitas. 7. – 9. gs. alās dzīvoja ķeltu ciltis, bet 9. gs. 2. pusē ieceļoja iedzīvotāji no Norvēģijas. Norvēģu ieceļotāju pēctečus sauc par farēriem. Farēri pieder indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu grupai. Mūsdienās salās dzīvo ap 50 tūkst. iedzīvotāju. Apdzīvotas ir 17 salas. Vid. iedz. blīvums — ap 30 cilv/km². Salās ir vairāk nekā 110 apdzīvotu vietu, no tām 6 ir vairāk nekā 1 tūkst. iedzīvotāju.

Lielākā apdzīvotā vieta un arī Farēru salu administratīvais centrs ir Torshavna. Tās iedzīvotāju skaits salīdzinājumā ar 1925. g. pieaudzis 3 reizes un 1988. g. bija aptuveni 15 tūkst. Farēru salas ir vienā no pirmajām vietām pasaulē pēc iespieddarbu (avīzes, grāmatas u. tml.) daudzuma uz 1 iedzīvotāju.

Lielākā daļa no 50 tūkst. Farēru salu iedzīvotājiem ir farēri, ir arī daži tūkstoši dāņu u. c. tautību pārstāvji. Farēri, tāpat kā dāņi, ir luterāņi. Salas no 1035. līdz 1380. g. piederēja Norvēģijai, bet vēlāk Norvēģija noslēdza savienību ar Dāniju, un ekonomiski un politiski varenākā Dānija Farēru salas uzskata par savu īpašumu. 1948. g. Farēru salas iegūst autonomiju. Tās neietilpst EEA.

Galvenie nodarbošanās veidi Farēru salās ir **zvejniecība, aītkopība**. Lopbarības graudaugus, zālaugus, kartupeļus un kviešus audzē nēlielā teritorijā, kas aizņem 4 % salu platības. 1988. g. salās bija ap 55 tūkst. aitu, 2 tūkst. liellopu, nozvejoja 357 tūkst. t zivju: mencas, makreles, garneles, siļķes u.c. Galvenā nozare ir **zivrūpniecība**. Iedzīvotāji medī arī vaļus, ķer putnus, vāc olas. Saldētas zivis **eksportē** uz Dāniju, Lielbritāniju, Vāciju, ASV, Norvēģiju.

Farēru salās ir maz **derīgo izrakteņu**. Vulkānisko tufu izmanto sarkanās krāsas ražošanā, celtniecībā, bazālu — celtniecībā, brūnogleis un kūdru — kā kurināmo. Tā kā salās ir straujas un ūdenīgas upes, tad tur ir bagāti **hidroenerģētiskie resursi**. Darbojas 5 HES. 1988. g. Farēru salas saražoja 215 milj. kWh **elektroenerģijas**, no tiem 60,2 milj. kWh saražoja HES, bet pārējo TES.

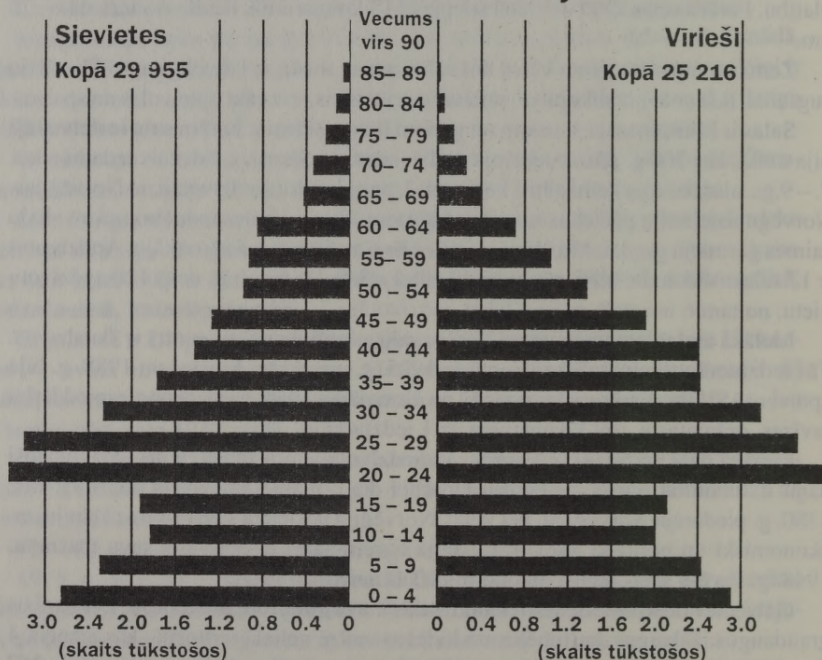
Farēru salās ada vilnas svīterus, vērpj vilnu, lej čugunu, izgatavo ziepes, margarīnu, piena produktus, apstrādā ādas, būvē nēlielus kuģus.

1988. g. Farēru salās **autoceļi** bija 433 km garumā. Ar lidmašīnu no

Kopenhāģenas vai Reikjavikas var nokļūt Farēru salu **lidostā**, kura atrodas Voges salā. Tulkojumā no ķeltu valodas tās ir «tālās salas», bet tulkojumā no dāņu valodas — «aitu salas» (dāņu val. — *Færøerne*; farēru val. — *Frøyar*).

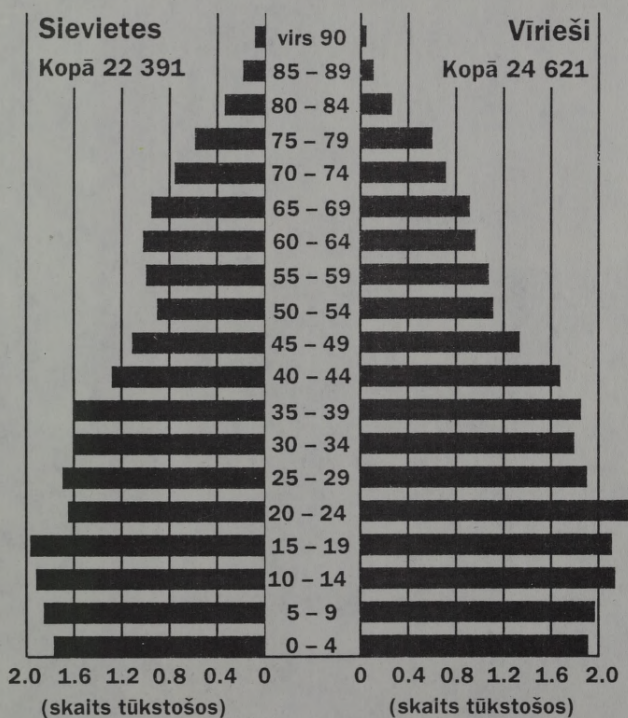
Grenlandes iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 55 171 iedzīvotājs

Fāreru salu iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 47 012 iedzīvotāji

Osta Dāniija.

Baltijas jūras piekraste.

Islande

Islandes ģeogrāfiskais stāvoklis

Kopš 1944. g. Islandes Republika ir neatkarīga valsts. 13 gs. tā nonāca Norvēģijas pakļautībā, bet 14. gs. beigās, Norvēģijai nonākot Dānijas varā, arī Islande kļuva par Dānijas īpašumu, un līdz pat 20. gs. Dānija bija noteicošā loma Islandes saimnieciskajā dzīvē. No 1918. g. līdz 1944. g. starp Dāniju un Islandi bija noslēgta ūnija.

Islandes Republikai pieder Islandes sala un nelielas salu grupas tās tuvumā. Kopā tās aizņem 103 tūkst. km² lielu platību. Pēc platības Islande ir otra lielākā sala Eiropā (aiz Lielbritānijas). Lai gan Islandes platība ir 3 – 4 reizes lielāka nekā Beļģijas, Albānijas, Dānijas, Nīderlandes, Šveices platība, par dažiem desmitiem tūkst. km² lielāka nekā Latvijas, Lietuvas vai Igaunijas

platība un aptuveni par 20 – 30 tūkst. km² mazāka nekā Bulgārijas vai Grieķijas platība, dabas apstākļu dēļ Islandes teritorija ir mazāk apgūta nekā iepriekšminētās valstīs. 1989. gadā Islandē dzīvoja ap 250 tūkst. iedzīvotāju, tas ir, aptuveni 70–80 reizes mazāk nekā Nīderlandē, 40 – 50 reizes mazāk kā Grieķijā, Beļģijā, Bulgārijā, 20 – 30 reizes mazāk kā Dānijā vai Šveicē, 10 – 15 reizes mazāk kā Albānijā, Latvijā, Lietuvā vai Igaunijā.

Islandes teritorija ir kompakta — Z–D virzienā tā stiepjas 310 km garumā, bet R–A virzienā — 500 km garumā.

Islandes Republika ir izvietojusies starp 63°18' un 67°10' Ziemeļu platumos un 24°32' un 13°16' Rietumu garumos — tāpēc valsts Z daļa atrodas pie Ziemeļu polārā loka. Islande ir tālu no citām valstīm, no kurām to R un D šķir Atlantijas okeāns, A — Norvēģu jūra, Z — Grenlandes jūra. Islande atrodas gandrīz 1000 km attālumā no DA vai A esošās Lielbritānijas vai Norvēģijas, gandrīz 2000 km attālumā no DR esošās Labradoras ps. Z–Amerikā. Dāņu jūras šaurums šķir Islandi no Grenlandes, kura atrodas 280 km uz ZR no Islandes. Izrobotās krasta līnijas garums ir 5,8 tūkst. km, 1/3 šī garuma ir ZR pussalas krasta līnijas garums.

70. gadu sākumā Islande ir palielinājusi savu zvejas zonu no 12 jūras jūdžēm (22,2 km) līdz 50 – 200 jūras jūdžēm. Šajā zonā citu valstu zveja ir ierobežota.

Administratīvi valsts sadalīta 23 sislās.

Islandes galvaspilsēta ir Reikjavīka, kura atrodas valsts DR daļā.

Islande ir ANO un NATO locekle.

ISLANDE

Δ1. LIELAIS GEIZERS

▽1. HEKLA (1413 M)

▽2. LAKI (818 M)

* HVANNADALSHNŪKIRS (2119 M)

1. KOLPAVOGIRA

2. HABNARFJERDIRA

⊙ TINGVADLAVATNA EZERS

LEDĀJI:

A - VATNAJĒKIDLS

B - HOFJĒKIDLS

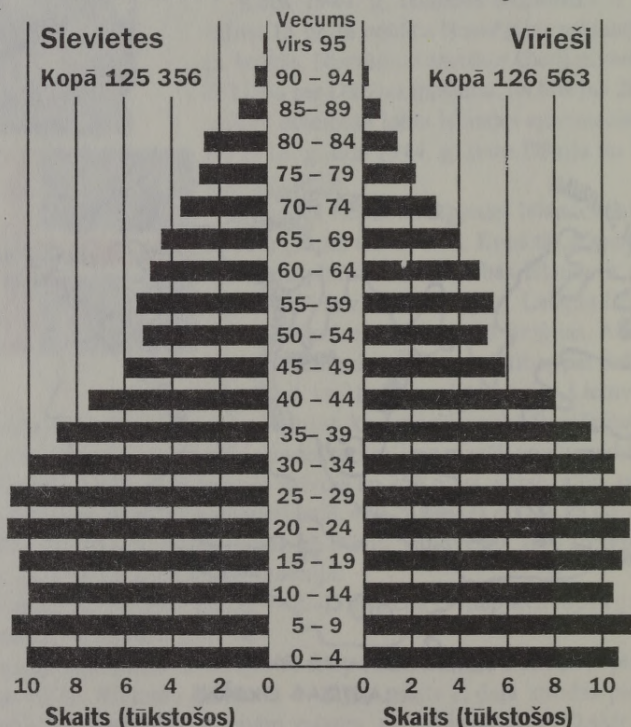
C - LAUNGJĒKIDLS

D - MIRDALJĒKIDLS

MĒRŌGS 1: 5500000

Islandes iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1988. g.

Pavisam 251 919 iedzīvotāji

Kādu valstu pakļautībā Islande bija līdz 1944. gadam? Kādās starptautiskās organizācijās ietilpst Islande? Kāds ir valsts administratīvais iedalījums?

Iedzīvotāju skaits Islandē

Gads	Skaits (tūkst.)	vērtējumi
930.g.	20–70	vid.=30
1095.g.	50–105	vid. 75
1703.g.	50,3	
1801.g.	47,2	
1901.g.	78,0	
1920.g.	95	
1930.g.	106	
1950.g.	144,0	
1970.g.	204,3	
1980.g.	226,0	
1989.g.	253,5	

Islandes iedzīvotāji

Pirmie iedzīvotāji Islandē ieradās 8. gs. Nedaudzajiem iru mūkiem 100 gadus vēlāk, labas zemes meklēdami, pievienojās norvēģi, zviedri, briti. Vikingu laikos islandieši bijuši Grenlandē, Z—Amerikā, Konstantinopolē, Baltās jūras piekrastē u.c. Islandiešiem ir sāgas par šiem ceļojumiem.

14. — 15. gs. islandieši cieta no mēra un baku epidēmijas un piekrastē arī no pirātu uzbrukumiem.

17. — 18. gs. dāņi ierobežoja islandiešu tirdzniecību. Zemās izvedamo preču cenas un augstās ievadamo preču cenas, ko noteica dāņi, nesekmēja Islandes uzplaukumu.

1707. — 1708. g. baku epidēmijas laikā bojā gāja 1/3 iedzīvotāju. Šajā laikā panīka arī aītkopība. 1783. — 89. g. izvirda Laki vulkāns, 1784. g. notika zemestrīce, tas arī prasīja cilvēku upurus. Dānijai pat radās doma, ka islandiešus vajadzētu pārcelt uz dzīvi D— Jitlandē Dānijā.

19. gs. sākumā islandieši pārcieta badu, jo Lielbritānija blokēja graudu piegādi Islandei, kas piederēja Dānijai, kura karoja Napoleona pusē.

No 1870. g. līdz 1900. g. zemā dzīves līmeņa dēļ vairāk nekā 30 tūkst. islandiešu, galvenokārt Z un A—Islandes iedzīvotāji emigrēja uz Z—Ameriku. Tā bija gandrīz puse no Islandē dzīvojošajiem.

Otrā pas.kara laikā Islandi ieņēma angļu un amerikāņu karaspēks — ap 10 tūkst. karavīru.

Islandes iedzīvotāju skaits auga no 10. līdz 11. gs., bet 18.—19. gs. ekonomiskā stāvokļa, bada, epidēmiju, dabas katastrofu dēļ tas strauji samazinājās. 20. gs. sākumā Islandē ir aptuveni tikpat daudz iedzīvotāju, cik 11. gs. beigās, tas ir, gandrīz 80 tūkst. iedzīvotāju. Pusgadsimta laikā viņu skaits divkārošojas un 60. gadu otrajā pusē sasniedz 200 tūkst.

Pēc normānu ieceļošanas Islandē 9. gs., iebrucēju skaits vēlākajos gados ir bijis neliels. 1950. g. Islandē dzīvoja 1,6 tūkst. ārzemnieku, no kuriem puse bija dāņi, 60. gadu beigās Keblavīkas kara bāzē bija ap 3 tūkst. amerikāņu karavīru, 1988. g. Islandē dzīvoja ap 5 tūkst. ārzemnieku.

Islandē ir viena no lielākajām dzimstībām Eiropā. 1988. g. Islandē piedzima 4673 cilvēki, dzimstība bija 18 – 19 promiles, par pāris promilēm augstāka nekā Rumānijā, Lietuvā, Polijā, Latvijā, Igaunijā, par pāris promilēm zemāka kā Īrijā. Islandē ir zemākā mirstība Eiropā. 1988. g. tā bija aptuveni 7,2 promiles. Šajā gadā valstī nomira 1818 cilvēki. Sakarā ar lielo dzimstību un zemo mirstību tur ir liels dabiskais pieaugums — ap 11,2 promilēm. 1988. gadā tas bija viens no lielākajiem Eiropā, nedaudz mazāks kā Īrijā. Tā kā imigrantu skaits ir niecīgs, iedzīvotāju skaits Islandē pieaug dabiskās kustības rezultātā. 30. – 40. gados Islandē dzimstība bija ap 20 promiles, no 1946. līdz 1960. gadam — ap 28 promiles, bet 60. gadu vidū tā sāka samazināties — 26 promiles. No 1936. līdz 1940. gadam mirstība Islandē bija 10,4 promiles, bet no 50. gadu sākumā tā ir gandrīz nemainīga — 7,0 — 7,4 promiles.

Līdz 50. gadu otrajai pusei, pieaugot dzimstībai un samazinoties mirstībai, palielinājās arī dabiskais pieaugums, kas laikā no 1956. līdz 1960. gadam sasniedza 21,2 promilles, taču vēlāk, samazinoties dzimstībai, samazinājās arī dabiskais pieaugums, 1963./64. g. tas bija 18,7 promiles, bet 80. gadu beigās — apmēram 11,2 promiles.

Islandes laukos dzimstība ir zemāka nekā pilsētās, bet mirstība — lielāka.

Laukos ir arī vairāk vecu ļaužu nekā galvaspilsētā. 1953. g. Islandē 31 % iedzīvotāju bija jaunāki par 15 gadiem, bet 9 — 10 % iedzīvotāju — vecāki par 64 gadiem. Mūsdienās Islandē aptuveni 1/4 iedzīvotāju ir jaunāki par 15 gadiem — nedaudz mazāk kā Īrijā, nedaudz vairāk kā Maltā vai Portugālē, bet aptuveni 1/10 iedzīvotāju ir pensionāri, tas ir, gandrīz 2 reizes mazāk kā Zviedrijā, kur pensionāru skaits valstī ir vislielākais Eiropā. Islandē ir garākais mūža ilgums Eiropā — vidēji 77,1 gads: sievietēm — 81 gads, vīriešiem — 76 gadi. Tas ir arī viens no garākajiem mūža ilgumiem pasaulē.

Sieviešu un vīriešu skaits Islandē ir aptuveni vienāds. Darba meklējumos sievietes dodas uz pilsētām vai izbrauc uz ārzemēm.

Visvairāk iedzīvotāju ir salas DR daļā, kur to skaits kopš 19. gs. vidus nepārtraukti palielinās, jo uz DR daudzi devās no ZA rajoniem. 19. gs. vidū DR daļā dzīvoja 1/4 valsts iedzīvotāju, 14 % iedzīvotāju dzīvoja ZR, gandrīz 30 % — Z un par 10 % mazāk — D, aptuveni 1/10 iedzīvotāju dzīvoja A. Bet pēc 100 gadiem — 20. gs. 60. gados — DR daļā dzīvoja jau 64 % valsts iedzīvotāju, viņu skaits bija

palielinājies gandrīz 3 reizes, ZR daļā dzīvoja 1/20 iedzīvotāju — iedzīvotāju skaits šeit bija samazinājies gandrīz 3 reizes. Z daļā iedzīvotāju skaits bija samazinājies 2 reizes un 1964. g. tur dzīvoja 16 % valsts iedzīvotāju. Tajā pašā laikposmā A daļā iedz. skaits bija smazinājies 2 reizes, un tur dzīvoja 6 % valsts iedzīvotāju. Arī D daļā iedz. skaits bija samazinājies 2 reizes, un 20.gs. vidū D dzīvoja gandrīz 1/10 iedzīvotāju.

Islandē ir apdzīvota tikai aptuveni 42 tūkst. km² liela platība jeb 44 % valsts platības. 20 % Islandes, galvenokārt centrālā daļa, ir neapdzīvota.

Galvaspilsētas tuvumā iedzīvotāju blīvums ir 11,6 cilv./km², citur — vidēji 1,7 cilv./km²; A daļā — 0,4 cilv./km², D daļā — 0,7 cilv./km², Z, ZR daļā — 1,1 cilv./km².

Lielākā emigrācija bija 19.gs. beigās. Mūsdienās ap 40 tūkst. emigrantu pēcteču dzīvo ASV un Kanādā, nedaudz arī Dānijā un Norvēģijā. Valsts iekšienē ir sezonālā migrācija, kas saistīta ar zvejas laiku — ziemā uz Z, vasarā — uz D. Islandē jau no 19. gs. vidus notiek migrācija no laukiem uz pilsētām, visvairāk uz galvaspilsētu. Vislielākā tā bija 30. – 40. gados, kad izputēja daudzas sīkās saimniecības ZA un ZR daļā.

Kara bāzes izveidošana DR daļā radīja arī jaunas darba vietas. Islandē samazinās zvejniecībā un lauksaimniecībā nodarbināto skaits, bet pieaug celtniecībā, enerģētikā, aprūpes un tirdzniecības sfērā nodarbināto skaits.

70 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās.

Kāda ir mirstība un dzimstība Islandē salīdzinājumā ar Eiropu? Kādi faktori Islandē samazināja iedzīvotāju skaitu?

Islandes tautas un reliģija

1988. gadā Islandē dzīvoja 254 tūkst. iedzīvotāju, no kuriem tikai daži tūkst. nebija islandieši. Tajā pašā gadā Islandē dzīvoja ap 5 tūkst. ārzemnieku — vairāk nekā 1 tūkst. dāņu, vairāk nekā 800 amerikāņu, vairāk nekā 500 britu, ap 300 norvēģu un tikpat vāciešu.

Viendabīgais Islandes nacionālais sastāvs izskaidrojams ar to, ka pēc vikingu ieceļošanas 9. — 10. gs. vairs nav bijušas lielas imigrācijas.

Tāpat kā dāņi, zviedri, norvēģi, vācieši, arī islandieši pieder indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu grupai. Islandiešu valodā pasaulē runā ap 250 tūkst. cilvēku pašā Islandē un ap 40 tūkst. — ASV un Kanādā tie ir 19. gs. beigu emigrantu pēcteči. Pasaulē islandiešu ir 6 — 7 reizes mazāk nekā latviešu, bet Islandē islandiešu ir gandrīz 2 reizes vairāk nekā latviešu Latvijā. 99 % valsts iedzīvotāju ir islandieši.

8. gs. Islandē ieceļojuši nedaudzi īru mūki, vēlāk — 9. gs. — vikingi savos jūras braucienos nokļuva arī līdz Islandei. 9. gs. uz Islandi devās daudzi Z-Eiropas iedzīvotāji. Visvairāk pārceļotāju bija no Norvēģijas, mazāk no Zviedrijas un Lielbritānijas.

Dāņi Islandē ieceļoja laikā, kad Islande jau bija Dānijas īpašums; amerikāņi — galvenokārt pēc 2. pas.kara, kad Keblavikā izveidoja amerikāņu kara bāzi.

1000. g. Islandē pieņēma kristietību, vēlāk, 16. gs., arī Islandē, tāpat kā Dānijā, kurai Islande bija pakļauta, notika baznīcas reformācija un katolicismu nomainīja luterānisms.

Kāpēc Islandē ir viendabīgs nacionālais sastāvs? Kāpēc katoļticību Islandē nomainīja luterānisms?

Islandes dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Islandes salas Z daļa atrodas pie Z polārā loka, tāpēc Islandē ir subarktisks jūras klimats ar vēsu un īsu vasaru un maigu ziemu. Janvāra vid. t° piekrastē ir ap -2°C , bet salas iekšienē — ap -7°C , savukārt jūlija vid t° ir. $+10^{\circ}\text{C}$. Tātad Islandē ziemas ir maigākas nekā Latvijā, bet vasaras vēsākas. Gadā R vēji uz Islandi no Atlantijas okeāna atnes 500–2000 mm lielus nokrišņus. Klimatu maigāku padara D, DR krastus apskalojošā siltā Irmingera jūras straume, bet bargāku — Z un A krastus apskalojošā A—Grenlandes jūras straume. Netālu no Islandes starp Eiropu un Grenlandi veidojas zema spiediena apgabals, tas nozīmē, ka laika apstākļi Islandē ir atkarīgi no ciklonu darbības, tāpēc Islandē tie ir nepastāvīgi, mainīgi.

Tā kā Islande saņem vairāk mitruma, nekā tādos platumu grādos pie attiecīgajām temperatūrām var iztvaikot, tur veidojas ledāji, purvi, ūdenīgas upes.

Islandē ir lielākais ledājs Eiropā — Vatnajēkidlis, kas aizņem 8,4 tūkst. km² lielu platību. Kopā Islandes ledāji aizņem ap 12 tūkst. km². Zem ledājiem ir arī aktīvi vulkāni. Kopumā valstī ir ap 30 neaprimušu vulkānu. Tāpēc vulkānu izvirdumu laikā, kas notiek ik pa 5–6 gadiem, lavas straumēm pievienojas izkusušā ledus ūdens straumes, kuru darbība var būt ļoti postoša. Augstākā Islandes virsotne ir 2119 m v. j. l. Tas ir Hvannadalshnūkirs — otrais augstākais vulkāns (aiz Etnas) Eiropā. Tā kā Islande atrodas uz tās pašas vulkāniskās grēdas, uz kuras ir arī Farēru un Šetlendu s-s, šeit notiek ne tikai vulkānu izvirdumi, kuru rezultātā 1/10 valsts platības aizņem jaunie lavas lauki jeb tā sauktās mēness ainavas, bet arī zemestrīces. Te ir arī karstie avoti un geizeri, kuru siltumu izmanto ēku un siltumnīcu apsildīšanai. Islandes kalnus veido vulkāniskie ieži — bazalti, bet pie ledāju robežas ir sandri, ko veido ledāju kušanas ūdeņu pārstrādātais iežu materiāls — smilts u. c.

Vēsā, vējinājā, mitrā klimata dēļ Islandē nav mežu. Liektās bērzu audzes izcirta jau pirmie kolonisti. Tāpēc kokapstrādes rūpniecības vajadzībām Islandei kokmateriāli ir jāieved no ārzemēm.

Islandē ir labas ganības, tāpēc jau pirmie iedzīvotāji audzēja aitas, vēlāk arī liellopus, zirgus. Daudzām graudaugu kultūrām šajos platuma grādos ir par aukstu. 20. – 30. gados, klimatom kļūstot siltākam, D daļā varēja audzēt miežus, auzas. Auglīgākās augsnes ir DR daļā, kas ir galvenais Islandes augkopības rajons. Zem klajas debess Islandē var audzēt kartupeļus, rāceņus, kāpostus.

Islandes upes ir straujas, ūdenīgas un bagātas ūdenskritumiem, tāpēc valstij ir lieli hidroenergoresursi, kurus var izmantot elektroenerģijas ražošanai, ko savukārt var izmantot krāsainajā metalurģijā — alumīnija ražošanā. Islandē ir daudz ezeru un purvu. Mīvatna ezerā ir lielākie diatomīta krājumi Eiropā. To iegūst un izved. Pašu vajadzībām iegūst brūnogleis ZR daļā un kūdru. Ir arī citi derīgie izrakteņi — Islandes špats, sērs, lignīts.

2/3 valsts platības aizņem arktiskais tuksnesis, pārējo daļu — tundra, bet ap karstajiem avotiem un upju ielejās ir pļavas.

Salā ligzdo ap 76 putnu sugas. Upēs ir foreles un laši, jūrā — vaļi un roņi. Kā arī ap 150 zivju sugu. Zvejniecībā Islande ieņem vienu no pirmajām vietām pasaules valstu starpā. Zivis arī izved.

Valstī ir 5 rezervāti (aptuveni 150 km² lielā platībā) un 1 nacionālais parks — Tingvellīrā, kuru apmeklē daudz tūristu.

Tulkojumā no islandiešu valodas Islande nozīmē leduszeme.

Kāpēc Islandē nav mežu? Kāpēc Islandē iespējamās lielas dabas katastrofas? Kāpēc Islandē ir daudz ledāju?

Islandes enerģētika

1988. g. valsts elektrostacijas saražoja ap 4,4 milj. kWh elektroenerģijas. Ap 95 % elektroenerģijas ražo HES. Islandē izmanto tikai ap 10 % no hidroenerģētiskajiem resursiem. Enerģētikā izmanto arī importēto naftu un ģeotermālo enerģiju. 65 % nepieciešamās enerģijas ražo no naftas, 17 % — no ūdensspēka un 18 % no zemesdzīļu siltuma.

Pirmās HES cēla uz upēm, kurās ir patstāvīgs ūdens režīms (tās ūdeni saņem no gruntsūdeņiem). Pirmā HES tika uzcelta 20. gs. 10. – 20. gados uz Edliau upes DA no galvaspilsētas. 30. gados sāka celt HES kaskādi uz Sogas upes A no Reikjavīkas. 30. – 40. gados HES sāka celt arī DA no Akureiri — Islandes Z daļā uz Laksau upes. Valstij pieder arī 40. g. 1. pusē celtās HES pie Akranesas, Borgarnesas, Siglufjurdas, Siglufjerdīras, Seidarkroukiras, Blendiousas, Olulafsvīkas, Hellisandru u. c.

Islandē izmanto tikai dažus procentus ģeotermālās enerģijas krājumu, jo šāda veida enerģijas izmantošana izmaksā dārgi un rajonos, kur šo enerģiju var izmantot, ir arī lētie hidroenergoresursi. Termālo avotu ūdeņus siltumniecu apsildīšanai un siltumapgādei Reikjavīkā izmanto kopš 30. gadiem. Ģeotermālo enerģiju izmanto arī citur — DR, Z–Islandē.

Islandes ZR daļā ap Breidafjordu un Tjodnes pss. iegūst arī brūnogleis. To ieguve samazinās. Gadā iegūst pāris tūkst. t ogļu. Pašu vajadzībām iegūst arī kūdru.

Kāpēc Islandē var ražot alumīniju? No kā Islandē iegūst elektroenerģiju?

Islandes rūpniecība

Pirmie Islandes iedzīvotāji vāca putnu olas, dūnas, ganīja aitas, medīja vaļus un roņus, zvejoja zivis.

Svarīgākā saimniecības nozare ir **zveja** un **zivrūpniecība**. Islande ir vienā no pirmajām vietām pasaulē pēc nozvejas uz 1 iedzīvotāju — aptuveni 4,5 t/gadā. Zivrūpniecībā ir nodarbināti 14 % strādājošo. Valstī ražo zivju miltus, zivju eļļu, saldētas zivis. Lielākie zivrūpniecības centri ir Reikjavīka, Akureiri, Keblavīka, Vestmannaļjara, Akranesa, Isaferdira, Neskeipstadira, Eskifjerdira, Hūsavīka u.c. Zivrūpniecības produkcija ir viena no galvenajām Islandes eksportprecēm.

Tā kā Islandē ir lieli hidroenergoresursi, tad valstī var attīstīties tādas rūpniecības nozares, kurām nepieciešams daudz elektroenerģijas. Tāda ir arī **alumīnija ražošana**. Islandē tā ir jauna nozare. Alumīniju ražo netālu no Reikjavīkas — Streimsvīrā. 1988. g. saražoja 82 tūkst. t alumīnija.

Jauna nozare ir arī **cementa ražošana**. Islande ir viena no lielākajām cementa patērētājām pasaulē — uz 1 iedzīvotāju vidēji tiek izlietots vairāk nekā 500 kg/gadā. 1988. g. saražoja ap 1 milj. t cementa. To ražo Akranesā kopš 50. gadu beigām. Cementa ražošanai ģipsi ievie no ārzemēm, izmanto arī netālu no Akranesas esošo liparīta un gliemežakmens krājumus.

Kopš 50. gadu vidus Guvunesā ražo slāpekļa minerālmēslus — 1988. g. 53 tūkst. t. Valsts ZR, R daļā, kur atrodas **ķīmiskās rūpniecības** ražošanas uzņēmumi, ražo arī lakas, krāsas.

Mašīnbūve. Reikjavīkā, Akureiri izgatavo motorlaivas, zvejas kuģus, remontē kuģus. Pēc 2. pasaules kara Reikjavīkā sāka remontēt automašīnas, Akureiri — ražo elektromotorus, kopš 60. gadu sākuma Hābnarferdirā (D no galvaspilsētas) sāka ražot elektroaparatūru, bet R—Islandes pilsētā Stikishoulmīrā — būvē kuģus.

Vieglās rūpniecības uzņēmumi ir Reikjavīkā, Akureiri u.c. Akureiri izgatavo arī apavus, trikotāžu.

Kokapstrādes uzņēmumos izgatavo mēbeles, kuģu detaļas, mucas, kastes. Šiem uzņēmumiem izejvielas piegādā no Somijas u. c.

Lielākie **pārtikas rūpniecības** uzņēmumi atrodas valsts DR daļā — Selfosā. Islandē ražo arī tēraudu (1988. g. aptuveni 65,4 tūkst. t), smago ūdeni, no jūras ūdens iegūst vārāmo sāli, Mívatna ezerā iegūst diatomītu, kuru eksportē. 1988. g. ieguva ap 25 tūkst. t diatomīta.

Daudzi uzņēmumi pieder ārzemniekiem.

Kādas ir valsts senākās un jaunākās rūpniecības nozares? Kur atrodas lielākie rūpniecības centri?

Islandes lauksaimniecība

Svarīgākā lauksaimniecības nozare Islandē ir **lopkopība**. Jau pirmie ieceļotāji

nodarbojās ar aitkopību. Tikai 23 % valsts teritorijas ir izmantojama lauksaimniecībā, galvenokārt tās ir pļavas un ganības. Audzē rupjvilnas un pusrupjvilnas aitas, kas piemērotas bargajiem klimatiskajiem apstākļiem. Galvenie aitkopības rajoni ir Z, ZR, A—Islande. Valstī ir ap 590 tūkst. aitu, tas ir, gandrīz 3 reizes vairāk nekā Latvijā, gandrīz 4 reizes mazāk kā Norvēģijā, par 200 tūkst. vairāk nekā Zviedrijā. 1988. g. Islandē bija 70 tūkst. liellopu, no tiem aptuveni 1/2 — piena govīs. Ganāmpulks nav liels, tas ir 10 reizes mazāks kā Norvēģijā, 40 reizes mazāks kā Zviedrijā, 20 reizes mazāks kā Somijā vai Latvijā, taču Islandē ir augsti izslaukumi. Tā pati sevi nodrošina ar pienu un gaļu. Visvairāk govju audzē DR un R daļā, kur ir lielākie patēriņa rajoni. 1988. g. Islandē bija ap 64 tūkst. zirgu, apmēram 2 reizes vairāk nekā Latvijā, 3 reizes vairāk nekā Norvēģijā un apmēram 2 reizes mazāk kā Somijā. Islandes poniji ir 1,5 metrus augsti, viņus izmantoja kravu pārvadāšanai, izveda arī darbam uz Lielbritāniju un Dāniju. Visvairāk zirgus audzē Z daļā un DR daļā. 1988. g. Islandē bija ap 3 tūkst. cūku, tas ir, apmēram 560 reizes mazāk kā Latvijā, ap 430 reizes mazāk kā Somijā, 250 reizes mazāk kā Norvēģijā, 760 reizes mazāk kā Zviedrijā. Tajā pašā gadā valstī bija ap 230 tūkst. mājputnu, tas ir, 20 – 30 reizes mazāk kā Somijā vai Norvēģijā, 50 reizes mazāk kā Latvijā vai Zviedrijā.

Zvērkopība attīstījās no 30. līdz 50. gadiem, pēc tam to izkonkurēja citu valstu zvēraudzētāji.

Islandē gandrīz nemaz neaudzē graudaugus. Galvenais **augkopības** rajons ir DR daļa, kur apstrādā ap 100 tūkst. ha. 1988. g. ieguva ap 10,3 tūkst. t lielu kartupeļu ražu un ap 1,1 tūkst. t lielu rāceņu ražu. Atklātā laukā audzē arī kāpostus. Siltumnīcās audzē gurķus, tomātus, puķes. Lielākais siltumnīcu centrs ir Hvēragerdi.

Ar ko nodarbojās pirmie ieceļotāji? Kas traucē lauksaimniecības attīstību?

Islandes transporta sistēma

Transporta sistēma Islandē sāka attīstīties tikai 20. gs. iepriekšējos gadsimtos gar piekrasti pārvietojās ar laivām, pa sauszemi — ar slēpēm, zirgiem, kājām. Tā kā ostas sāka veidoties tikai 19. gs. beigās, sauszemes transportam bija lielāka nozīme nekā jūras transportam. 1925. g. **autoceļu** kopgarums bija ap 1 tūkst. km, 1937. g. — 5 reizes lielāks, bet 1988. g. — ap 13 tūkst. km. Tagad autoceļi ir gar visu Islandes piekrasti. Ceļu būvi traucēja arī saposmotais reljefs un straujās upes, pār kurām bija vajadzīgi droši, izturīgi tilti. Visvairāk autoceļu ir DR—Islandē. 1913. g. Reikjavīka bija pirmā Islandes osta. 1959. g. gar visu Islandes piekrasti uzcēla bākas, un pēc 10 gadiem ap salu bija regulāra jūras satiksme. **Jūras transportam** ir liela loma arī preču ieviešanā un izvešanā uz citām valstīm. Lielākā osta ir Reikjavīka.

Sakaros ar ārpusauli liela nozīme ir **gaisa transportam**. Islandē ir ap 80 lidlauku. Lielākā lidosta ir Keblavīkā. Islandē nav dzelzceļu.

Kāda transporta veida nav Islandē, bet ir Latvijā un otrādi? Kāpēc?

Islandes ekonomiskie sakari

Līdz 20. gs. Dānija noteica gan eksporta, gan importa cenas, kā arī — ko ievest, ko izvest un kuri drīkst tirgoties.

Mūsdienās Islande ir viena no lielākajām zivju **eksportētājām** pasaulē. Zivju produkcija dod Islandei vislielākos ienākumus. Izved arī alumīniju, metalurģijas produkciju, lopkopības produkciju (vilnu u.c.).

Islande **importē** kuģus, degvielu, graudaugus, satiksmes līdzekļus, zvejas tiklus u. c. 1988. g. Islandē ieveda preces par 0,7 · 10¹⁰ kronām lielākā vērtībā nekā izveda. Visvairāk preču eksportē uz Lielbritāniju, Vāciju, ASV, Portugāli, Japānu, Franciju, Šveici, Dāniju u.c.

Visvairāk importē no Vācijas, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Lielbritānijas u.c. 1988. g. Islandi apmeklēja ap 130 tūkst. tūristu.

Ko Islande izved, ko ieved? Kāpēc?

Islandes pilsētas

Islandes pilsētas ir nelielas. Lielākā ir DR esošā **Reikjavika**, kurā 1988. g. dzīvoja ap 96 tūkst. iedzīvotāju. Kopš 1944. g. Reikjavika ir Islandes galvaspilsēta, pirmā Islandes osta, arī lielākā osta valstī. Tā atrodas Faksaflouji līča D krastā. Reikjavika dibināta 9. gs. un līdz 17. gs. bijusi viensēta, ciemats radies 17.–18. gs., bet pilsētas tiesības ieguvusi 18. gs. beigās.

Reikjavikā ir maz lielu celtnu, galvenokārt pilsētas apbūvi veido 2–3 stāvu ēkas. Pilsētas centrā atrodas baznīca, viesnīca, veikali, iestādes. Ostas tuvumā ir rūpniecības uzņēmumi. Reikjavikā ražo vairāk nekā pusi valsts rūpniecības preču. Galvaspilsētā būvē kuģus, apstrādā zivis, ražo pārtikas un vieglās rūpniecības preces, zvejas piederumus.

Pārējo pilsētas daļu aizņem dzīvojamie rajoni. Pilsētas saimniecībā izmanto termālo avotu ūdeņus. Ir 5 augstākās mācību iestādes, teātris, muzeji. Reikjavika ir autoceļu mezgls. Uz DR no tās ir Keblavīkas starptautiskā lidosta. Salīdzinājumā ar citām pilsētām, kur iedzīvotāju lielākā daļa zvejo un apstrādā zivis un kur zivapstrāde ir svarīgākā nozare, Reikjavikā liela daļa iedzīvotāju strādā citos pārstrādājošās rūpniecības uzņēmumos.

Pēc iedzīvotāju skaita 2. lielākā pilsēta Islandē ir **Koupavogīra**, kas atrodas netālu uz D no galvaspilsētas. 1988. g. tur bija ap 16 tūkst. iedzīvotāju.

Trešā lielākā pilsēta ir **Akureiri**, kas atrodas 230 km uz ZA no Reikjavikas Z-Islandē — Eijafjorda D krastā. 1988. gadā tur bija ap 14 tūkst. iedzīvotāju.

Islandē pilsētās dzīvo ap 70 % iedzīvotāju (par pilsētu uzskata apdzīvotu vietu, kurā ir vairāk nekā 200 iedzīvotāju), ap 64 % valsts iedzīvotāju dzīvo DR– Islandē.

Kur dzīvo visvairāk valsts iedzīvotāju, kāpēc?

Islande.

Tingvalla.

Norvēģija

Norvēģijas iedzīvotāju skaits

Gads	Skaits (milj.)	1950. g.	3,28
1769. g.	0,72	1980. g.	4,09
1801. g.	0,88	1985. g.	4,15
1855. g.	1,49	1989. g.	4,2
1900. g.	2,24		

Norvēģijas politiskā pakļautība

- 9. – 10. gs. sāk apvienoties.
- 1028. – 1035. g. Dānijas pakļautībā.
- 1262. – 1264. g. pievieno Islandi un Grenlandi.
- 1319. g. personālūnija ar Zviedriju.
- 1380. g. personālūnija ar Dāniju.

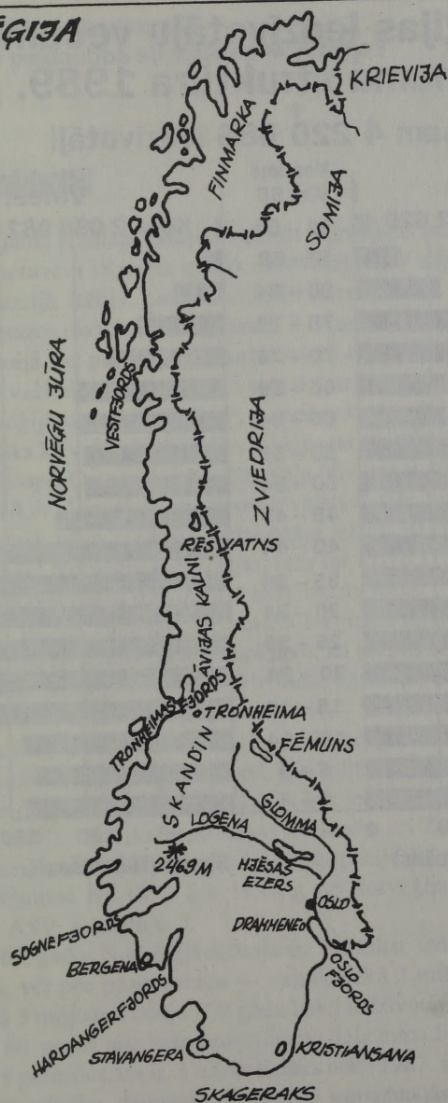
- 1397. g. Kalmaras ūnija (Zv.+Dān.+Norv.).
- 1537. g. Dānijas province Dānijas un Norvēģijas ūnijā.
- 1814. g. Dānija atdod Norvēģiju Zviedrijai.
- 1814. – 1905. g. Zviedrijas — Norvēģijas ūnija.
- 1905. g. Zviedrijas — Norvēģijas ūniju likvidē.
- 1940. –1945. g. Norvēģiju okupē Vācija.

Norvēģijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Norvēģijas Karaliste atrodas Z-Eiropā — Skandināvijas pussalas R daļā. No Z to apskalo Barenca jūra, no R — Norvēģu jūra un no DR — Ziemeļjūra. D Skageraka jūras šaurums atdala to no Dānijas. A tai ir 1619 km gara robeža ar Zviedriju, 716 km gara robeža ar Somiju un 196 km — ar Krieviju. Norvēģijas Karalistei pieder arī Svalbāras salu grupa, Jana Majena sala u. c., kopā vairāk nekā 150 tūkst. salu. Norvēģijas teritorija stiepjas gandrīz 2000 km gar jūru, bet vislielākais attālums starp valsts R un A robežām ir 434 km. Krasta līnija ir ļoti izrobota, un tās garums ir ap 21 tūkst.km jeb 1/2 no ekvatora garuma. 1/3 no 324,2 tūkst. km² lielās platības atrodas aiz Polārā loka. Norvēģijai pieder lielas jūras platības — 2,24 milj. km². Norvēģija ir mazāka par Zviedriju, Spāniju, Franciju, apmēram tikpat liela kā Somija, Polija, Vācija, aptuveni 5 reizes lielāka nekā Latvija. Teritorija administratīvi iedalīta 20 filkēs. Galvaspilsēta — Oslo.

Kāds ir valsts administratīvais iedalījums?

NORVĒGIJA

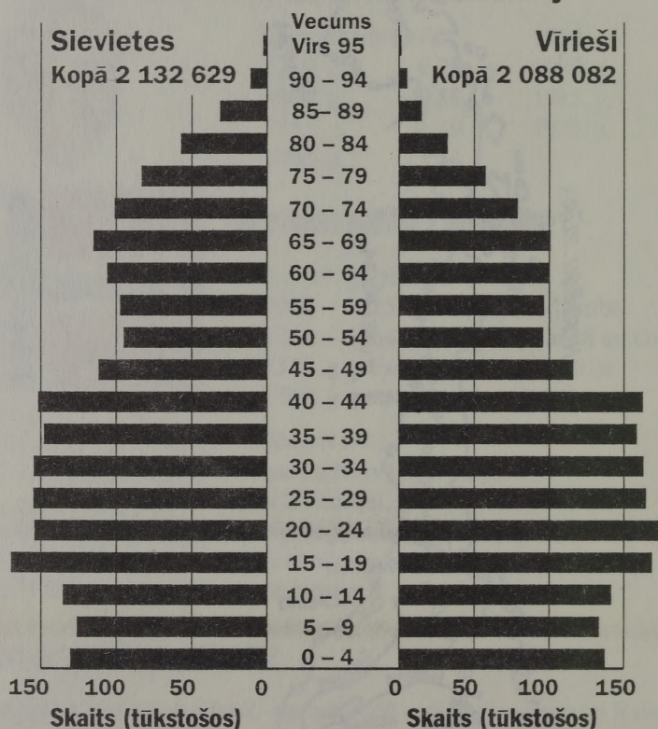

* GALHĒPIGENS (2469 M)

MĒRŠKĀ 1: 12500000

Norvēģijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1989. g.

Pavisam 4 220 686 iedzīvotāji

Kā cēlies valsts nosaukums?

Kādu valstu pakļautībā atradusies Norvēģija?

Norvēģijas iedzīvotāji

Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm Norvēģijas iedzīvotāju skaits nav liels. Norvēģijā ir aptuveni 18 reizes mazāk iedzīvotāju kā Vācijā, 14 reizes mazāk iedzīvotāju kā Francijā, Itālijā, Lielbritānijā, 10 reizes mazāk iedzīvotāju kā Polijā vai Spānijā, 3,5 reizes mazāk kā Nīderlandē, 2 reizes mazāk kā Zviedrijā, par miljonu mazāk kā Dānijā, bet par miljonu vairāk nekā Latvijā. Tāpat kā Zviedrijā un Somijā, Norvēģijā vidējais iedzīvotāju blīvums ir apmēram 40 reižu mazāks kā vidēji R-Eiropā. Norvēģijā tas ir 13 cilv./km², — nedaudz mazāks kā citur Z-Eiropā, 5 līdz 6 reizes mazāks kā vidēji Latvijā. Tas ir viens no mazākajiem vidējiem iedzīvotāju blīvumiem Eiropā. Oslo tuvumā iedzīvotāju blīvums ir 1000 cilv./km², bet Finmarkā — 1,5 cilv./km². Visvairāk apdzīvota ir valsts R daļa, kura aizņem 1/3 Norvēģijas platības, bet tajā dzīvo 1/2 valsts iedzīvotāju, vidēji 50 cilvēki uz 1 km², turpreti Z daļa aizņem 1/2 Norvēģijas teritorijas, taču tur dzīvo 1/10 valsts iedzīvotāju.

1989.gadā Norvēģijā dzīvoja 4,2 milj. iedzīvotāju.

Kad 9. – 10. gs. Haralds Skaistmatis mēģināja apvienot Norvēģijas teritorijā dzīvojošās ciltis un aplika tās ar nodokļiem, kā arī pirms tam, labākas zemes meklējami, daudzi izceļoja uz Farēru, Hebridu, Orkneju, Šetlendu salām un Islandi. 12. – 13. gs. valsts iekšienē notika kari. 1347. – 50. gadā mēra laikā izmira vismaz 1/3 iedzīvotāju. Norvēģija cieta arī 17. gs. Zviedrijas un Dānijas karos, tāpat Dānijas karā ar Lielbritāniju 19. gs. sākumā, kad 1808. – 09. gada neražas un kontinentālās blokādes dēļ no apmēram 90 tūkst. valsts iedzīvotājiem badā nomira 56 tūkst. Norvēģijas iedzīvotāju skaita izmaiņas ietekmēja arī Zviedrijas – Norvēģijas karš 19. gs. sākumā un 1940. – 45. gada vācu okupācija, kā arī emigrācija uz ārzemēm darba meklējumos. No 1836. līdz 1915. g. no Norvēģijas izbraukuši ap 750 tūkst., vairums uz ASV, Kanādu u. c.

18. gs. 60. gados Norvēģijā dzīvoja ap 700 tūkst. iedzīvotāju, 19. gs. 2. pusē — 1,5 miljoni, vēl pēc pusgadsimta — vairāk nekā 2 miljoni. 20. gs. 50. gados — vairāk nekā 3 miljoni. Pēdējo 100 gadu laikā iedzīvotāju skaits ir divkārtšojies.

18. gs. 60. gados bija liela dzimstība un liela mirstība, bet dabiskais pieaugums tolaik bija 9 promiles, tas ir, 3 reizes lielāks nekā 1987. gadā. Tā kā 19. gs. emigrēja daudz jaunu cilvēku, dzimstība Norvēģijā samazinājās. 20. gs. laikā pakāpeniski samazinās arī dabiskais pieaugums. 60. gados tas bija 8 – 12 promiles, 1978. g. — 7 promiles, bet 1987. g. — 3 promiles. 1987. g. dzimstība bija 13,7 promiles, bet mirstība 10,7 promiles, abas nedaudz zemākas kā Latvijā. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums Norvēģijā ir lielāks nekā Somijā, Zviedrijā, Dānijā, nedaudz mazāks kā Latvijā. Zīdaiņu mirstība Norvēģijā ir tikpat liela kā Vācijā, Dānijā, Somijā, Zvied-

rija, bet mazāka kā Latvijā. Norvēģijā ir daudz vecu cilvēku. Apmēram 1/5 Norvēģijas iedzīvotāju ir vecāka par 60 gadiem, apmēram tikpat daudz cilvēku ir jaunāki par 14 gadiem. Veco ļaužu daudzums no kopējā iedzīvotāju skaita Norvēģijā ir nedaudz lielāks nekā vidēji R–Eiropā, Somijā, tāds pats kā Zviedrijā.

Tāpat kā Vācijā, Zviedrijā, Somijā, arī Norvēģijā summārais dzimstības koeficients ir 1,7. Tas nozīmē, ka lielākajai daļai sieviešu dzīves laikā dzimst 1 – 2 bērni.

Kopumā Norvēģijā sieviešu ir vairāk nekā vīriešu, taču līdz 50 gadu vecumam vīriešu ir vairāk nekā sieviešu. Paredzamais vidējais dzīves ilgums Norvēģijā ir 76 gadi, tas ir viens no lielākajiem pasaulē.

Kāds ir valsts iedzīvotāju skaits un blīvums salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm?

Norvēģijas tautas un reliģijas

Jau vairākus gadu tūkstošus p. m. ē. tagadējā Norvēģijas teritorijā dzīvoja urāliešu valodu saimes somu grupas pārstāvji sāmi jeb lapi. Pašreiz pasaulē dzīvo ap 50 tūkst. lapu, no kuriem 30 tūkst. dzīvo Norvēģijā, 15 tūkst. — Zviedrijā un 5 tūkst. Krievijā.

Lapi ir labi briežkopji. Mūsdienās daudzi lapi strādā rūdu raktuvēs u.c. Arī tagad Skandināvijas pussalas Z daļu dēvē par Lapzemi. Lapi ir mongoloīdās rases pārstāvji. Pie šīs pašas valodu saimes, grupas un rases pieder arī kveni jeb Norvēģijas somi, kuri Norvēģijas teritorijā ieceļojuši viduslaikos un arī 16. – 17. gs. Pašlaik Norvēģijā, galvenokārt Z daļā, dzīvo 20 tūkst. kvenu.

Norvēģi cēlušies no ģermāņu ciltīm, kas 2. g. t. p. m. ē. ienāca tagadējās Norvēģijas teritorijā un sajaucās ar senajām somu un lapu ciltīm. Norvēģi pieder pie indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu grupas, kam pieskaitāmi arī ap 15 tūkst. dāņu, ap 8 tūkst. zviedru un ap 3,5 tūkst. vāciešu, kuri pašlaik dzīvo Norvēģijā. Turklāt Norvēģijā dzīvo arī ap 80 tūkst. ārzemnieku, kuri Norvēģijā ieceļojuši pēc otrā pasaules kara darba meklējumos no Anglijas, Islandes, ASV. kuri ir izglītotāki nekā ieceļotāji no Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas. Lielākā daļa ārzemnieku dzīvo pilsētās.

Zviedri, dāņi un vācieši Norvēģijā ieceļoja jau viduslaikos, kad tirdzniecībā noteicēji bija vācieši, un vēlāk, kad Norvēģija bija Zviedrijas vai Dānijas sastāvdaļa. Pašlaik pasaulē ir 5 milj. norvēģu, no kuriem 4 milj. jeb 4/5 dzīvo Norvēģijā, bet aptuveni 1/10 norvēģu dzīvo ASV, 1/25 — Kanādā, arī Zviedrijā u. c., kopumā ārzemēs dzīvo 1 milj. norvēģu.

Norvēģijā ir gandrīz 2 reizes vairāk norvēģu nekā Latvijā latviešu. Tikai 2 % Norvēģijas iedzīvotāju nav norvēģi.

Pasaule skandināvus iepazīna 8. – 11. gs., kad viņi, meklējot papildu ienākumus, zemi, tirgojoties un laupot, ceļoja un siroja Eiropā. Skandināvijā viņus sauca par vikingiem, krievi — par varjagiem, bet ziemeļeiropieši — par normāņiem. Vi-

kingi kolonizēja Farēru, Šetlendu, Orkneju, Hebridu salas, Islandi, Skotiju, nodibināja valsti Z–Francijā un D–Itālijā, pabija arī Baltijā un Krievijā, aizceļoja līdz Z–Amerikas krastiem un līdz Grenlandei. Vēlāk Norvēģija zaudēja kolonizētās zemes.

Katoļticību Norvēģijā ieviesa 10. gs. Kad 16. gs. Dānijā notika baznīcas reformācija, šī kustība skāra arī tolaik Dānijas pakļautībā esošo Norvēģiju. Mūsdienās lielākā daļa no ticīgajiem jeb 97 % ir luterāņi, ir arī katoļi u. c.

Kā senāk citur sauca skandināvus?

Kur vēl dzīvo lapi?

Norvēģijas dabas un resursu saimnieciskais novērtējums

Tā kā Norvēģijai ir ļoti gara jūras robeža, jūrai allaž ir bijusi liela nozīme valsts saimniecībā. Jūrā var zvejot siļķes, mencas, makreles, moivas, agrāk medīja arī vaļus un roņus. Tāpēc Norvēģijas piekrastē ir daudz zivrupniecības uzņēmumu. Pa neaizsalstošo jūru var pārvadāt dažādas kravas gan uz ārzemēm, gan uz Norvēģijai piederošajām salām. Tāpēc Norvēģijai ir liela zvejas un tirdzniecības flote.

Gandrīz 2/3 valsts teritorijas aizņem plakankalnes un kalni, kur dabas apstākļi ir bargāki nekā piekrastē, tāpēc kalnu rajoni ir mazāk piemēroti saimnieciskajai darbībai kā zemienes, kuras 5 – 60 km šaurā joslā stiepjas gar piekrasti un kurās izvietoti lielākie valsts saimniecības centri un dzīvo lielākā daļa iedzīvotāju.

Zemkopībai var izmantot tikai pāris procentus Norvēģijas teritorijas.

Norvēģijas klimatu ietekmē siltā Z–Atlantijas jūras straume. Rietumu vēji atnes 2000–3000 mm nokrišņu, kuri izkrīt stāvajās kalnu R nogāzēs visu gadu. Tāpēc R–Norvēģijā ir īsas, ūdeņiem bagātas straujas upes, kas dod iespēju ražot daudz lētas elektroenerģijas.

1/4 Norvēģijas teritorijas aizņem meži, galvenokārt egles un priedes, bet D daļā arī jauktie meži. Tāpēc var attīstīties kokapstrādes rūpniecība.

20. gs. 70. gados Ziemeļu un Norvēģu jūras šelfā atklāja naftas un gāzes atradnes. Lai gan liela daļa naftas tiek eksportēta, Norvēģijā ir arī naftas pārstrādes uzņēmumi.

Kalnos un plakankalnēs ir daudz derīgo izrakteņu — dzelzs, vara, cinka, svina, molibdēna, niķeļa, niobija, urāna, kobalta, sudraba, polimetālu rūdas, starp tām arī viena no lielākajām ilmenīta atradnēm Eiropā. Ir arī pirīti, celtniecības materiāli. Tāpēc Norvēģijā var attīstīties melnā un krāsainā metalurģija, ķīmiskā rūpniecība, būvmateriālu ražošana.

Špicbergenā ir akmeņogļu atradnes, kuras izmanto enerģētikā.

Kāpēc Norvēģijā nebija dzimtbūšanas?

Kāpēc Norvēģija var ražot daudz lētas elektroenerģijas? Kāpēc valsti ir daudz derīgo izrakteņu?

Norvēģijas enerģētika

1989. g. Norvēģija ražoja 170 milj. kWh elektroenerģijas. 96 % elektroenerģijas ražo HES. Elektroenerģijas ražošanā uz 1 iedzīvotāju Norvēģijā ir 1. vietā pasaulē, 1989. gadā saražojot aptuveni 26 tūkst. kWh elektroenerģijas uz 1 iedzīvotāju. Norvēģijā ir gandrīz 600 HES. Hidroenerģētisko resursu izvietojums valstī ir vienmērīgs. Tiek veidoti enerģētiskie kompleksi Z-Norvēģijā un Tēlemarkas plakankalnē. Pie Norvēģijas enerģētiskajiem resursiem pieskaitāma arī nafta, akmeņogles, malķa un gāze. Norvēģijai pieder 3 % pasaules dabasgāzes krājumu. 1989. gadā Norvēģija ieguva ap 75 milj. t naftas jeb 2 reizes mazāk kā Irāna, Irāka, Ķīna, 5 reizes mazāk kā ASV, par 20 milj. t mazāk kā Kuveita un Venecuēla, par 20 milj. t vairāk nekā Lībija, apmēram tikpat, cik Omāna, Kanāda. Naftas ieguvē Norvēģija ir 10. – 15. vietā pasaulē. Hidroenerģija veido 60 % no Norvēģijas enerģētiskajiem resursiem, nafta — 35 %, bet akmeņogles un malķa — 5 %.

Kādi enerģētiskie resursi pieder Norvēģijai?

Norvēģijas rūpniecība

Iegūstošā rūpniecība. Senatnē no purva rūdas ieguva dzelzi, 18. gs. beigās Norvēģijā sāka darboties pirmā metalurģiskā rūpnīca, 17. gs. beigās pie vara raktuvēm kausēja varu. Mūsdienās lielākās dzelzsrūdas atradnes ir Finmarkā, Nūrlanē, Nūrtrendelāgā, lielākās pirīta atradnes ir Sertrendelāgā, Nūrlanē, vienas no lielākajām ilmenīta atradnēm Eiropā — Rūgalanē. Norvēģijā ir viena no lielākajām ilmenīta eksportētājām pasaulē. Lielākās vara un niķeļa rūdu atradnes ir D daļā. Norvēģijā iegūst arī rūdas, kas satur cinku, svīnu, molibdēnu, sudrabu, granītu, marmoru. Norvēģijas D atrodas arī vienas no pasaules lielākajām molibdēna rūdas raktuvēm.

Šī gs. 70. gados Ziemeļu un Norvēģu jūrā Norvēģija sāka iegūt naftu un gāzi. Lielākās atradnes ir Ekofiska, Stātfjorda un Friga. Aptuveni pusi iegūtās naftas izved. **Naftas pārstrādes** rūpniecās Bergenā, Stavangeras apkārtnē, Oslofjorda DR piekrastē izmanto vietējo un ievesto naftu.

Špicbergenā iegūst akmeņogles.

Norvēģijā ir viena no lielākajām alumīnija, niķeļa, magnija, ferosakausējumu, cinka, kobalta u.c. ražotājām pasaulē. Lielāko daļu **elektrometalurģijai** nepieciešamo izejvielu ievēd, tāpēc šīs nozares uzņēmumi atrodas piekrastē. Tie izmanto Norvēģijas lēto enerģiju. Gandrīz visu elektrometalurģijas produkciju izved. Lielākais elektrotērauda un elektročuguna ražošanas centrs ir Mū.

No **ķīmijas rūpniecības** nozarēm Norvēģijā ir attīstīta elektroķīmija, kuras uzņēmumos ražo slāpekļa savienojumus, smago ūdeni, cēlgāzes, kalcija karbīdu, sērskābi, fosfora minerālmēslus u.c. Pēdējo 20 gadu laikā attīstās arī naftas ķīmija. Norvēģijā ražo sintētiskos materiālus, plastmasas u.c. Lielākie ķīmiskās rūpniecības uzņēmumi atrodas pie Oslofjorda, Tēlemarkā, Bergenā, Olesunā, Tronheimā,

Glomfjordā.

Visvecākā rūpniecības nozare Norvēģijā ir **mežrūpniecība**. Norvēģija bija pirmā Skandināvijas valsts, kura sāka kokmateriālu eksportu uz R-Eiropu. Mūsdienās Norvēģija eksportē papīru, celulozi, kartonu. Kokapstrādes uzņēmumi atrodas galvenokārt DA daļā; lielākās celulozes un papīra fabrikas ir Sarpsborgā, Drammenē, Šienā, Haldenē, Mosā.

Mašīnbūve ir jauna rūpniecības nozare, kas straujāk sākusi attīstīties pēc 2. pas. kara. Pašreiz mašīnbūves rūpniecības uzņēmumos saražo 1/3 valstī saražoto preču.

Svarīgākā mašīnbūves nozare ir kuģubūve. Norvēģijā būvē tankkuģus, sauskraivas kuģus u.c. Apmēram 1/3 uzbūvēto kuģu eksportē. Lielākie kuģubūves centri ir Stavangerā, Bergena, Oslo. Norvēģijā ražo arī elektronikas un radiotehnikas preces, iekārtas naftas un gāzes rūpniecībai, metalurģijai, ķīmiskajai, kokapstrādes un zivju apstrādes rūpniecībai. Šīs preces ražo Oslo, Bergenā, Stavangerā, Drammenē, Tensbergā, Kristiansanā, Fredrikstādē.

Svarīgākā **pārtikas rūpniecības** nozare, kas ražo preces ne tikai Norvēģijas vajadzībām, bet arī eksportam, ir zivrrūpniecība. 4/5 šīs nozares produkcijas izved. Lielākie **zivrrūpniecības** centri ir Stavangerā, Bergena, Heugesuna, Olesuna, Tronheima, Kristiansana. Svarīga pārtikas rūpniecības nozare ir arī piena pārstrāde. Oslo, Kristiansanas, Bergenas un Tronheimas rajonā atrodas lielākie sviesta, cukura un konditorejas rūpniecības uzņēmumi.

Vieglās rūpniecības uzņēmumi ražo preces galvenokārt pašu vajadzībām. Lielākie centri ir Oslo, Bergena, Stavangerā, Haldenē, Olesuna.

Norvēģijā lielākā daļa rūpniecības uzņēmumu atrodas pie Oslofjorda un valsts D, gandrīz 9/10 rūpniecību atrodas ostas pilsētās, jo šaurā iekšējā tirgus dēļ Norvēģija orientējas uz preču eksportu un ražošanai nepieciešamo izejvielu importu.

Daudzi kalnrūpniecības, ķīmiskās un metalurģiskās rūpniecības uzņēmumi pieder ASV, Lielbritānijas un Zviedrijas uzņēmējiem.

Kāpēc valstī var attīstīt energoietilpīgas nozares? Kādas ir svarīgākās valsts rūpniecības nozares un lielākie rūpniecības centri?

Norvēģijas lauksaimniecība

Tikai 3 % Norvēģijas teritorijas var izmantot lauksaimniecībā. Tā kā pēc lauksaimniecībā izmantojamo zemju platības Norvēģija ir vienā no pēdējām vietām R-Eiropā, sevi ar lauksaimniecības produkciju tā nenodrošina. 60 % no valstij nepieciešamās lauksaimniecības produkcijas ir jāieved. Tikai 7 % saimniecību ir lielākas par 20 ha, bet visvairāk Norvēģijā ir ap 8 ha lielu saimniecību.

Lopkopība. Norvēģijas D daļā — Estfolā, Vestfolā, Sērtrendelāgā audzē piena un gaļas liellopus. Piena un gaļas produktu pietiek pašu vajadzībām, un daļu šīs produkcijas eksportē. Kalnos R un ZR daļā audzē aitas un Z-Norvēģijā — ziemeļ-

briežus.

Augkopība. Lielāko daļu jeb 3/4 sējumu platības aizņem lopbarības kultūras — mieži, auzas, zālaugi. Mieži un auzas aizņem lielākās graudaugu platības. Audzē arī kviešus, rudzus, kartupeļus, cukurbietes. Norvēģijā ievāc mazāk kartupeļu un graudaugu nekā Somijā vai Zviedrijā, vienīgi cukurbiešu raža Norvēģijā ir lielāka nekā citur Skandināvijā.

Norvēģijā ir arī Skandināvijā mazākais liellopu ganāmpulks, vismazāk mājpūtņu un cūku, toties tur ir lielākais aitū ganāmpulks Skandināvijā. Svarīgākie Norvēģijas zemkopības rajoni atrodas pie Oslofjorda, Tronheimas fjorda, Stavangeras tuvumā un upju ielejās.

Norvēģijā ir attīstīta arī zvērkopība. Audzē ūdeles, lapsas, polārlapsas. Lielu daļu kažokādu eksportē.

Zivju un zivju produkcijas eksportā Norvēģija ir vienā no pirmajām vietām pasaulē. **Zvejo** moivas, mencas, siļķes, zivjaudzētāvās audzē lašus un foreles.

Kādas lauksaimniecības nozares attīstās valstī?

Norvēģijas transporta sistēma

Gan agrāk, gan tagad galvenā loma valsts iekšējos un ārējos sakaros ir **jūras transportam**. Pa jūru pārvadā vairāk nekā pusi no iekšējo kravu pārvadājumiem un 9/10 no ārējo kravu pārvadājumiem. Norvēģijai pieder viena no lielākajām tirdzniecības flotēm pasaulē. Lielākā daļa Norvēģijas kuģu atrodas ārzemju ostās, jo kuģu izmantošana Norvēģijai dod valūtas ienākumus. Lielākās Norvēģijas ostas ir Narvika, Oslo, Bergena, Stavangera un dzelzsrūdas izvedosta Kirkenesa.

Auto un dzelzceļa transporta izmantošana dabas apstākļu dēļ ir ierobežota. Lielākā daļa auto un dzelzceļu atrodas Norvēģijas D daļā. 1988.gadā **autoceļi** bija 88 tūkst. km garumā, no tiem 60 tūkst.km bija ar cieto segumu, bet **dzelzceļi** vairāk nekā 4 tūkst.km garumā, no tiem puse bija elektrificēti.

Pa dzelzceļu pārvadā 1/3 Norvēģijas kravu. No Kristiansanas uz Dānijas pilsētu Hirtshalsu ir dzelzceļa prāmja satiksme.

Lielākās Norvēģijas **lidostas** ir Fornebū (pie Oslo), Sūla (pie Stavangeras), Flēslane (pie Bergenas) un Bude.

No Ekofiskas naftas un gāzes atradnes izbūvēts 354 km garš **naftas vads** uz Lielbritāniju un 442 km garš **gāzes vads** uz Vāciju, no Frigas atradnes izbūvēts 355 km garš gāzes vads uz Skotiju.

Kāds ir svarīgākais transporta veids valstī? Kāpēc?

Norvēģijas ekonomiskie sakari

14., 15. gs. galvenie noteicēji tirdzniecībā Baltijas un Ziemeļu jūrā bija vācu tirgotāji. Pēc Hanzas savienības izjukšanas un angļu navigācijas akta izdošanas 1651. g. (tas bija vērsts pret holandiešu starpniecību tirdzniecībā) Norvēģijas tirgotāji paši sāka tirgoties ar Angliju. Arī pašreiz Lielbritānija ir galvenais Norvēģijas tirdzniecības partneris. Norvēģija tirgojas arī ar Dāniju, Vāciju, Zviedriju, Franciju, ASV, Japānu, Kanādu u.c.

Arvien vairāk Norvēģija **izved** kuģubūves, elektroniskās rūpniecības preces, bet papīra un celulozes eksports samazinās. Norvēģija eksportē naftu, dabasgāzi, elektrometallurģijas produkciju, kuģus, dažādas tehnoloģiskās iekārtas, ķīmiskās rūpniecības preces, zivis, zivju produktus, celulozi, papīru, kartonu, kažokādas u.c.

Norvēģija **importē** mašīnas, tehnoloģiskās iekārtas, transporta līdzekļus, degvielu, metalurģijas rūpniecībai nepieciešamās izejvielas, tekstilizstrādājumus u.c.

Ko izved un ko ievie Norvēģijā? Kāpēc?

Norvēģijas pilsētas

Iedz. skaits (tūkst.) 1982. g.

Oslo	450,4 (1984. g.)
Bergena	207,4
Tronheima	134
Stavangera	91,0
Kristiansana	61,5
Drammene	50,1

Pirmās pilsētas Norvēģijā dibinātas 10. – 11. gs., galvenokārt D daļā, piekrastē, jo šai zemes daļai bija plašāki sakari ar ārpusauli, rosīgāka saimnieciskā dzīve. Arī tagad lielākās Norvēģijas pilsētas atrodas D un R daļā. Tās ir Oslo, Bergena, Tronheima, Stavangera, Kristiansana, Drammene. Tāpat kā Latvijā, arī Norvēģijas pilsētās ir mazs iedzīvotāju skaits. Tikai 3 pilsētās ir vairāk nekā 100 tūkstoši iedzīvotāju — Oslo, Bergenā un Tronheimā. Oslo un tās pavaldoņpilsētās (Oslo aglomerācijā) dzīvo 800000 iedzīvotāju jeb aptuveni 1/5 Norvēģijas iedzīvotāju. Norvēģijā pilsētās dzīvo nedaudz mazāk par pusi no valsts iedzīvotājiem.

1. **Oslo**, (dibināta ap 1048. g., 1984. g. 450,4 tūkst. iedzīvotāju). Kopš 1814. gada Oslo ir Norvēģijas galvaspilsēta, tā atrodas valsts D daļā. Paugurainajā apvidū Oslofjorda D krastā pilsēta aizņem aptuveni par 150 km² lielāku platību nekā Rīga. Oslo 13. – 14. gs. bijusi norvēģu karaļu rezidence, bet kopš 16. gs. dāņu administratīvais centrs Norvēģijā. Pēc 1624. gada ugunsgrēka atjaunotā pilsēta līdz 1924. gadam saukta Dānijas karaļa Kristiana IV vārdā. Pēdējo 100 gadu laikā Oslo iedzīvotāju skaits divkārtšojies. Oslo saglabāties nedaudz agrākajos gadsimtos celto ēku,

tomēr galvenokārt ir 20. gs. apbūve. Oslo A daļā izvietotas rūpnīcas, R daļā — parki un savrupmājas. Oslo ir daudz muzeju, 4 teātri, augstskolas un bibliotēkas. Netālu no Oslo atrodas ziemas sporta centrs Holmenkolene. Oslo ir ne tikai Norvēģijas kultūras un izglītības centrs, bet arī svarīgs transporta mezgls un rūpniecības centrs. Šeit saražo 15 % no valsts rūpniecības produkcijas. Oslo ražo elektronikas, radiotehnikas preces, izgatavo iekārtas papīra un celulozes rūpniecībai, tekstilpreces, poligrāfiskās, pārtikas un enerģētiskās rūpniecības produkciju.

2. **Bergena** pēc iedzīvotāju skaita ir 2. lielākā Norvēģijas pilsēta (dibināta ap 1070. g., 1982. g. — 207,4 tūkst. iedzīvotāju). Tā atrodas Norvēģijas R piekrastē, Ziemeļjūras krastā, aptuveni 300 km attālumā uz R no Oslo. 12. gs. Bergena bija Norvēģijas karaļu un bīskapu rezidence, bet no 14. gs. — viens no lielākajiem ZR – Eiropas tirdzniecības centriem, kas līdz 16. gs. ietilpa Hanzas savienībā. Pilsētā ir saglabājušās senās celtnes, 17. – 18. gs. dzīvojamās mājas. Pēc 2. pas. kara uzcelts daudz jaunu ēku. Tagad Bergena ir svarīgs Norvēģijas transporta mezgls, zinātnes centrs. Bergenā ir 2 augstskolas un ihtioloģijas un zvejniecības ZPI. Bergenā būvē kuģus, ražo ķīmiskās, poligrāfiskās un vieglās rūpniecības, kā arī zivrrūpniecības preces.

3. Aptuveni 400 km attālumā virzienā uz Z no galvaspilsētas, Tromheomfjorda D krastā, atrodas viena no lielākajām ostām R – Norvēģijā un pēc iedzīvotāju skaita 3. lielākā pilsēta valstī — **Tronheima** (dibināta 997. g., 1982. g. 134,7 tūkst. iedzīvotāju). Līdz 1930. gadam pilsētu sauca par Nidarosu. Bijusi senās Norvēģijas galvaspilsēta, arhibīskapijas centrs, kopš 1814. gada tā ir Norvēģijas karaļu kronēšanas vieta. Tā kā pilsēta ir daudzkārt degusi un pārbūvēta 19. un 20. gs., tajā ir maz seno celtnu. Pilsētā ir universitāte. Tromheima ir transporta mezgls. Pilsētā būvē un remontē kuģus, darbojas kokapstrādes, šūšanas un pārtikas rūpniecības uzņēmumi.

Kāpēc Oslo saukta dāņu karaļa vārdā?

Kuras Norvēģijas pilsētas ietilpa Hanzas savienībā?

Kāpēc lielākās pilsētas atrodas valsts D, DR piekrastē?

Holmenkolenes ziemas sporta centrs pie Oslo.

Øre.

Somija

Somijas iedzīvotāju skaits

Gads Skaits tūkst.

1571. g.	300	1930. g.	3667.067
1620. g.	400	1937. g.	3834.662
1650. g.	450	1940. g.	3700
1695. g.	500	1950. g.	4010
1750. g.	421.537	1960. g.	4430
1815. g.	1095.957	1970. g.	4610
1850. g.	1636.915	1980. g.	4780
1875. g.	1912.647	1985. g.	4900
1900. g.	2712.562	1988. g.	4954.359
1925. g.	3530.830		

Somijas politiskā piederība

12. gs. vidus – 14. gs. — zviedriem piederoša Somijas hercogiste.

1397. – 1523. g. — Kalmaras ūnijā daļu karaļa pakļautībā.

16. gs. — Zviedrijas pakļautībā.

1700. – 1721. g. Zviedrija atdod Krievijai daļu Karēlijas, Vīborgu, DA daļu.

No 1808. – 1809. g. — autonoma lielkņaziste Krievijas sastāvā.

1917. g. dec. — pasludina neatkarību

Ar kādām valstīm robežojas Somija?

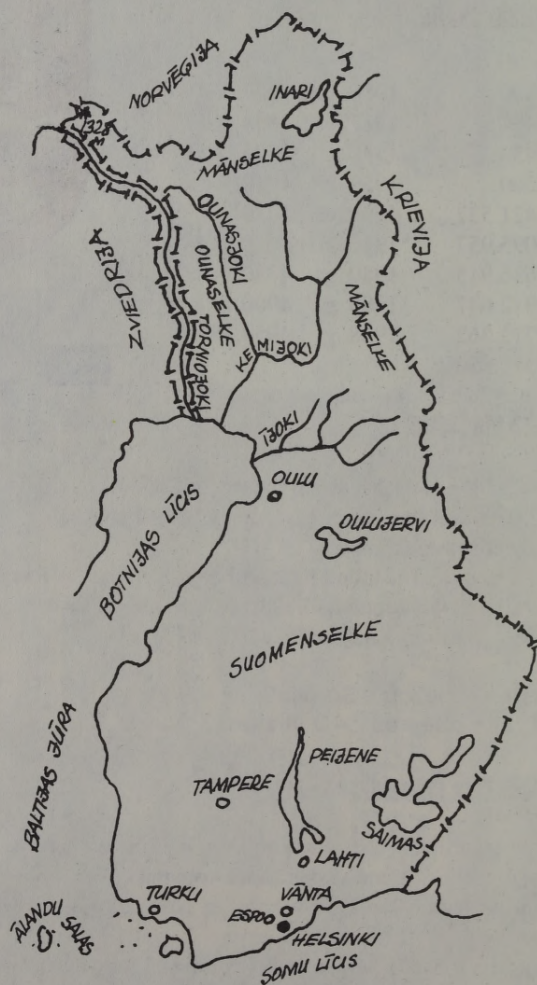
Kuras valstis vēl ir stieptas Z – D virzienā?

Somijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Somija ir Ziemeļeiropas valsts, kuru no D un R 1100 km garumā apskalo Baltijas jūra. Somijai pieder arī Ālandu salas, tāpēc kopumā krasta līnija ir 4 reizes garāka. Ar Zviedriju tai ir 536 km gara robeža, ar Norvēģiju apmēram par 200 km garāka, bet ar Krieviju — 1269 km.

Somijas teritorija ir daudz lielāka nekā Igaunijas, Lietuvas, Latvijas, Albānijas, Austrijas, Beļģijas, Dānijas, apmēram tāda pati kā Itālijas, Polijas, Norvēģijas, mazāka nekā Zviedrijas, Francijas vai Spānijas teritorija. Tā ir 337 tūkst. km², ko apdzīvo apmēram 5 miljoni iedzīvotāju. Attālums no valsts galvaspilsētas — Helsinkiem — līdz Lapzemei ir apmēram tāds pats kā no Helsinkiem līdz Berlīnei, Maskavai vai Varšavai — aptuveni 1160 km, savukārt attālums starp valsts R un A robežām ir 2 reizes mazāks jeb 540 km, no Lapzemes tālākā Z punkta līdz Ziemeļ-

SOMIJA

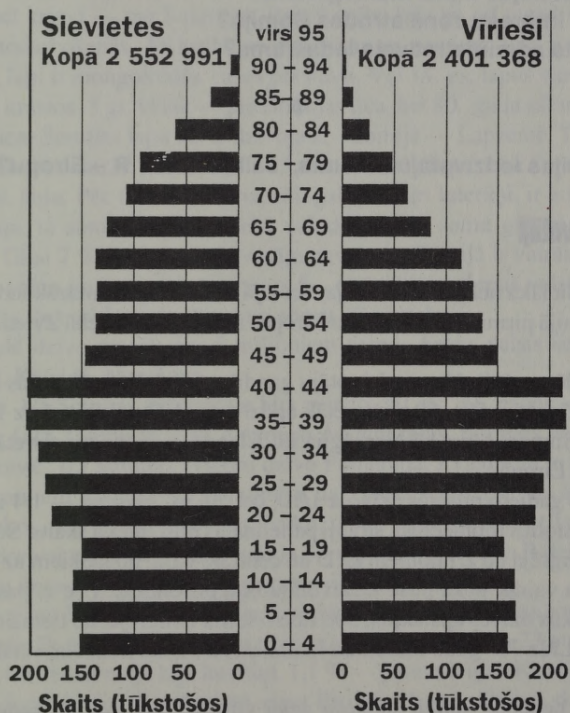

* HALTIATUNTURI (1328 M)

MĒROGS 1: 9000 000

Somijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1988. g.

Pavisam 4 954 359 iedzīvotāji

polam ir 2200 km, bet no Helsinkiem līdz ekvatoram ir 3 reizes vairāk. 1/4 Somijas atrodas aiz Ziemeļu polārā loka.

Valsts sadalīta 12 lēnēs.

**Cik tālu no Somijas Z līdz Ziemeļpolam?
Kādu valstu interešu zonā atrodas Somija?
Kāds ir valsts administratīvais iedalījums?**

Kāds ir Somijas iedzīvotāju blīvums, salīdzinot ar R – Eiropu?

Somijas iedzīvotāji

Somija ir lielāka nekā Lielbritānija, bet tajā dzīvo uz pusi mazāk iedzīvotāju kā Londonā. Somijā pirmie iedzīvotāji no Eiropas ieradās vēlāk nekā Zviedrijā un Norvēģijā.

18. gs. vidū no 400 tūkst. iedzīvotāju gandrīz visi dzīvoja Somijas D daļā. Arī mūsu dienās Z daļa ir 50 – 60 reižu retāk apdzīvota kā D daļa, kurā uz 1 km² dzīvo 100 cilvēku. Somija, tāpat kā Norvēģija un Islande, ir viena no visretāk apdzīvotajām valstīm Eiropā.

Pirms 100 gadiem pilsētās dzīvoja 1/10, bet 20. gs. sākumā — 1/4 iedzīvotāju. 20. gados, attīstoties rūpniecībai, strauji palielinājās pilsētnieku skaits. Somijas iekšienē cilvēki migrēja no Z rajoniem uz D un centrālo daļu, no laukiem uz pilsētu. Un 70. gados jau vairāk nekā puse iedzīvotāju bija pilsētnieki. Pēc 2. pasaules kara, meklējot labākus dzīves apstākļus, 500 tūkst. somu emigrēja, no tiem 360 tūkst. — uz Zviedriju. Līdz 70. gadu sākumam izbraukšana netika traucēta, vēlāk to ierobežoja.

Somijā ir nedaudz vairāk sieviešu nekā vīriešu, bet līdz 45 gadu vecumam vīriešu ir vairāk nekā sieviešu.

Iedzīvotāju dzimstība samazinājās, bet mirstība palielinājās laikā, kad zviedri karoja ar dāņiem un krieviem. Mirstība pieauga arī epidēmiju laikā 1833. g. un 1836. g., lielā bada laikā 1696. – 97. g., kad nomira 1/3 iedzīvotāju, un 1866. – 68. g. No 1870. līdz 1939. g. iedzīvotāju skaits divkāršojies un sasniedzis 3,5 miljonus. Nākamajos 60 gados tas palielinājies tikai par 1,5 miljoniem.

Somijā ir viens no zemākajiem iedzīvotāju dabiskajiem pieaugumiem: 3 – 4 promiles. 1988. g. dabiskais pieaugums — 10000 cilvēku. Šajā gadā nomira 50 000 cilvēku (tas ir 3 reizes mazāk, kā visā pasaulē nomirst 1 dienas laikā).

Visvairāk iedzīvotāju strādā rūpniecībā, tirdzniecībā un mežsaimniecībā.

Kāds ir iedzīvotāju blīvums Somijā salīdzinājumā ar R– Eiropu?

Somijas tautas un reliģijas

Jau 7 gadu tūkstošus pirms tam, kad Somijas teritorijā no Igaunijas un Karēlijas zemessauruma ieceļoja Baltijas somu ciltis — suomi, hemi, rietumkareli, no kurām vēlāk veidojās somu tautība, šo teritoriju reti apdzīvoja lapi, kurus zviedri sauc *lappar*, bet krievi — par lopariem. Brižkopība bija un arī tagad ir lapu jeb sāmu galvenā nodarbošanās. Atšķirībā no zviedriem un somiem, kuri ir eiropēidās rases pārstāvji, lapi ir mongoloidās rases pārstāvji. Vēl 14. gs. lapus varēja sastapt Oņegas ezera krastos, 3 gs. vēlāk — pie Botnijas līča, bet 80. gadu sākumā no apmēram 5 tūkstošiem Somijas lapu 90 % dzīvoja Z – Somijā — Lapzemē. Toreiz Norvēģijā dzīvoja 6 reizes vairāk, Zviedrijā — 3 reizes vairāk lapu nekā Somijā, bet Krievijā — 2 tūkst. lapu. Pēc ticības — kristieši, galvenokārt luterāņi, ir arī pareizticīgie.

Kā lapi, tā somi pieder urāliešu valodu saimes somu grupai. Lielākā daļa ir luterāņi. Tikai 7 % Somijas iedzīvotāju nav somi. Somijā ir vairāk nekā 1 miljons saunu — somu pirtis — jeb 1 pirts uz 5 – 6 cilvēkiem. Ārpus valsts pazīst ne tikai somu pirtis, bet arī kanteli, rūnas un eposu «Kalevala».

Pasaulē dzīvo mazāk par 5 miljoniem somu. Ārpus valsts somi dzīvo ASV, Zviedrijā, Kanādā, Norvēģijā.

18. gs. 1/5 Somijas iedzīvotāju bija zviedri, 20. gs. 30. gados — 1/10, tagad — apmēram 1/25. Izsenis zviedri dzīvojuši Ālandu salās, Botnijas līča un Somu jūras līča piekrastē. 1/3 Somijas zviedru dzīvo Pohjanmā. Zviedriem ir zemāka dzimstība nekā somiem. Daļa zviedru emigrēja, daļa pārtautojās, pie tam liela daļa zviedru dzīvo laukos, kur ir daudz vecu cilvēku, tāpēc arī zema dzimstība.

Zviedru valoda ir otra valsts valoda Somijā. Somijas D un R daļā upju un apdzīvotu vietu nosaukumi ir gan somu, gan zviedru valodā.

1988. g. no 5 miljoniem Somijas iedzīvotāju 4,6 miljoni bija somi, 300 tūkst. — zviedri, mazāk par 2 tūkst. — lapi, darbojās 600 luterāņu un 27 pareizticīgo draudzes; 88,4 % iedzīvotāju bija luterāņi, 1,1 % — pareizticīgie. Kristīgo ticību Somijā atnesa zviedri 12. gs. To, tāpat kā visur Eiropā, 16. gs. sākumā skāra reformācija. Pareizticību 19. gs. sākumā atnesa krievi, un tās piekritēji dzīvo Somijas A daļā.

Kādaī rasei pieder somi, lapi?

Kāpēc Somijā ir divas valsts valodas?

Somijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Tulkojumā no zviedru un vācu valodas Somija ir purvu zeme. To varētu dēvēt arī par mežu, ezeru un granīta zemi.

Mēdz teikt, ka «Somija bez mežiem ir kā lācis bez ādas». 70 % Somijas teritorijas klāj meži. Pēc mežu platības valsts ir 3. vietā Eiropā aiz Krievijas un Zviedrijas. Tie galvenokārt ir priežu un egļu meži. Bagātie mežu resursi sekmē kokapstrādes rūpniecības attīstību. Ar šīs nozares produkciju Somija ir slavena Eiropā.

Somijā ir vieni no lielākajiem kūdras krājumiem Eiropā. Kūdru izmanto kā kurināmo. 30 % Somijas augšņu ir pārpuvotas. To sekmē gan cietie pamatieži, gan vēsais un mitrais klimats. D daļā ir auglīgākās augsnes Somijā, proti — velēnu podzolētās augsnes, Vidussomijā — podzolētās, bet Z — gleja podzolētās augsnes. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes izvietotas galvenokārt D un DR — 8 % teritorijas. Mēdz arī teikt, ka somiem esot jāprot izcept maizi no akmens.

Vairāk nekā 9 % valsts teritorijas aizņem ezeri. Visvairāk to ir Vidussomijā. Tajos gan zvejo, gan pa tiem ceļo, pludina kokmateriālus, ziemā kokmateriālus pārvadā arī pa ledu. Ezerus savā starpā savieno upes un kanāli, tādējādi tiem ir svarīga nozīme iekšējo ūdeņu transporta sistēmā.

Īsajās un krācainajās upēs zvejo, upju ūdens enerģiju izmanto elektrības ražošanai.

Tā kā Somijā ir seni kalni, tā ir bagāta ar derīgajiem izrakteņiem, kurus iegūst kalnrūpniecībā un izmanto melnās un krāsainās metalurģijas un mašīnbūves, ķīmiskās u. c. rūpniecības uzņēmumos. Tās ir dzelzs, vara, niķeļa, kobalta, hroma, polimetālu, vanādija, titāna, urāna, zelta, sudraba rūdu atradnes, fosforīti, azbests, talks, grafitis, vizla u. c.

Somijā ir 18 rezervāti un 9 nacionālie parki, no kuriem lielākie atrodas Lapzemē. Gadā Somiju apmeklē 2 – 3 miljoni tūristu.

**Kāpēc Somijā ir daudz purvu, ezeru, kūdras, derīgo izrakteņu?
Kāpēc Somijā var būvēt pazemes HES?**

Somijas enerģētika

1987. gadā Somijā saražoja vairāk nekā 50 miljardu kWh enerģijas, no tās apmēram 30 % HES. Rēķinot uz 1 iedzīvotāju, Somijā saražoja apmēram tikpat elektroenerģijas, cik ASV, nedaudz mazāk kā Zviedrijā, 2 reizes mazāk kā Norvēģijā, nesalīdzināmi vairāk kā Latvijā, proti, vairāk nekā 10 tūkst. kWh uz iedzīvotāju. Somijā ievēd 2/3 enerģijas ražošanai nepieciešamo izejvielu — naftu, dabasgāzi, ogles. Visvairāk enerģijas iegūst no naftas, 2 reizes mazāk jeb 15 % no hidroresursiem vai kodolenerģijas avotiem.

40 % elektroenerģijas ražo AES, 30 % — TES un HES. Uz Oulujoki un Kemijoki upēm izbūvētas HES kaskādes. Somi būvē HES arī pazemē. Visvairāk TES ir D un DR piekrastē, 2 AES ir Lovīsā. Vairāk nekā pusi enerģijas izmanto rūpniecībā.

Kādus enerģētiskos resursus Somija ievēd? Kāpēc?

Somijas rūpniecība

Mežrūpniecība ir viena no senākajām Somijas rūpniecības nozarēm. Mūsdie-

nās kokapstrādes, celulozes un papīra rūpniecības uzņēmumos izgatavo apmēram 1/4 Somijas rūpniecības preču, no kurām liela daļa tiek eksportēta. Pirms 2. pasaules kara finiera ražošanā Somija bija 2. vietā pasaulē aiz ASV un finiera eksportā — 1. vietā. Mūsdienās Somija līdzās Zviedrijai un Krievijai ir viena no lielākajām avižu papīra ražotājām pasaulē. Avižpapīra produkcijas ziņā tā tomēr atrodas aiz Kanādas, ASV un Japānas. Somija ir arī viena no lielākajām papīra un kartona ražotājām aiz ASV, Japānas, Kanādas, NVS, Ķīnas un Vācijas. Finiera ražošanā tā atpaliek no Brazīlijas, D – Korejas, NVS, Japānas, Kanādas un ASV.

Lielākās kokzāģētavas atrodas pie upju grīvām Kotkā, Pori, Oulu, Kemi, arī Lapērantā un Saimas ezera krastā. Saplākšņus izgatavo Somijas iekšienē — Jiveskilē, Kuopio, Mikeli un D daļā — Lahti un Lohjā. Mēbeļu ražošanas centrs ir Lahti. Izgatavo arī slēpes, koka saliekamās mājas, skaidu plātnes u. c. Celulozes un papīra rūpniecības uzņēmumi atrodas Kūsankoski, Kotkā, Oulu, Kemi, Pori, Tampere, Jiveskili, Tainionkoski, Valkeakoski, to starpā ir arī lielākais kombināts Eiropā — Kaukopio.

Kaln rūpniecība attīstīta galvenokārt valsts vidusdaļā. Pēc vara un cinka rūdu krājumiem un ieguves Somija ir vienā no pirmajām vietām Eiropā. Lielākās dzelzsrūdas atradnes ir Kolari, Kervesvāra, Rējervi, Otanmeki. Vara rūdas atradnes — Outokumpu, Pihesalmi, Kotalahti, cinka rūdas — Vihanti. Somijā iegūst arī niķeli, hromu, svinu, urānu u. c. Rāhē ir Eiropā lielākais **melnās metalurģijas** uzņēmums, nelielas rūpnīcas ir arī Imatrā, Turku, Hanko. **Krāsainās metalurģijas** uzņēmumi atrodas Botnijas jūras līča krastā — Harjavalta, Pori, Kokolā, Tornio.

Mašīnbūves rūpniecības uzņēmumos ražo mašīnas, kuras izmanto mežrūpniecībā, kokapstrādē, celulozes un papīra rūpniecībā, ar zviedru palīdzību — arī automobiļus, lokomotīves, velosipēdus, traktoros u. c. Taču vissvarīgākā un vissenākā šīs rūpniecības nozare ir kuģubūve. Kuģus arī eksportē, galvenokārt uz NVS.

Turku, Helsinki, Rauma, Pori, Vāsa, Rāhe, Lovisa ir kuģubūves centri. 18. gs. sākumā būvēja koka buru kuģus, tagad — naftas ieguves platformas, tankkuģus, ledlaužus u. c. Somijā ir arī elektronikas un elektrotehniskās rūpniecības uzņēmumi. Pirmās elektroniskās lampas Z – Eiropā izgatavoja Somijā.

Kopš 18. gs. attīstās arī **tekstilrūpniecība**. Šajā nozarē strādā galvenokārt sievietes. Somijā ir lielākās Z – Eiropas kokvilnas, vilnas un līnu rūpnīcas. Izmanto gan pašu no celulozes ražotus viskozes diegus, vilnu, linus, gan arī ievad izejvielas no ārzemēm. Gandrīz pusi šīs rūpniecības nozares preču izved. Ādas izstrādājumus gatavo no vietējām izejvielām. Tampere ražo apavus, ādas galantēriju, Pori — ādas izstrādājumus. Tekstilrūpniecības uzņēmumi ir arī Helsinkos, Oulu, Turku u. c. Pieaug ādas izstrādājumu eksports.

Ķīmiskā rūpniecība sāka strauji attīstīties 60. gados. Naftas pārstrādē un naftas ķīmijā galvenokārt izmanto ievestās izejvielas — naftu, kaolīnu, vārāmo sāli, kā arī vietējos minerālus u. c. Gatavo produkciju izmanto citās rūpniecības nozarēs. Sjoldvikes naftas pārstrādes uzņēmums ir lielākais Z – Eiropā. Somijā ražo lakas un krāsas, gumijas izstrādājumus, sērskābi, minerālmēslus, mazgāšanas līdzekļus,

sprāgstvielas, plastmasu u. c. rūpniecības centri ir Helsinki, Turku, Tampere, Oulu, Kotka, Pori, Harjavalta, Kūsankoski. Naftu pārstrādā Porvo un Nāntali. 1/3 farmaceutiskās rūpniecības ražojumu izved.

Pārtikas rūpniecības uzņēmumi atrodas galvenokārt D daļā. 10 % izejvielu ieved no ārzemēm — labību, augu eļļu, izejvielas tabakas ražošanai.

D, DR sezonāli darbojas cukurfabrikas. Dzērienus ražo galvenokārt lielās pilsētās.

Usimas lēnē koncentrēti **poligrāfiskās rūpniecības** uzņēmumi.

Keramikas un stikla rūpniecībā izmanto vietējās izejvielas.

Helsinkos ir Z — Eiropā lielākais porcelāna un fajansa ražošanas uzņēmums. Pašu vajadzībām ražo arī ķieģeļus un cementu.

Tā kā Somijai bija cieši ekonomiskie sakari ar PSRS, tagad, sašaurinoties Krievijas un Somijas ekonomiskie sakari, Somija meklē noieta tirgu savām precēm citur, arī Igaunijā un Latvijā.

Kādas ir Somijas senākās rūpniecības nozares? Kādi ir Somijas lielākie rūpniecības centri, ko tajos ražo?

Somijas lauksaimniecība

Pirmie likumi par zemi parādījās šī gs. sākumā. Līdz pat 50. gadiem, kad Somija jau varēja sevi nodrošināt ar lauksaimniecības precēm, valdība sekmēja šīs nozares attīstību. Vēlāk, lai samazinātu apstrādājamo zemju platības, par neapstrādātu zemi sāka izmaksāt kompensāciju.

Somijā visvairāk ir 6 — 10 ha lielu saimniecību. 1/3 šo saimniecību ienākumu dod meži. Z daļā visizdevīgāk ir audzēt lopus, D daļā — augus. Vislielākos ienākumus dod **lopkopība**. Pēc 2. pasaules kara strauji attīstījās cūkkopība. Lapzemē tradicionāla ir briežkopība, diemžēl pēc Černobiļas katastrofas gandrīz visu ganāmpulku vajadzēja izkaut. Somija eksportē sauso pienu, cūkgaļu, olas, sviestu, sieru, bet tai jāieved barības vielas un minerālmēsli, jāmaksā valsts piemaksas lauksaimniecības produkcijas eksportētājiem, jo lauksaimniecības produkti valstī ir gandrīz 2 reizes dārgāki nekā citur pasaulē, tāpēc valdība ir ieinteresēta samazināt sējumu platības un lopu skaitu.

Somijā, tāpat kā citur Eiropā, samazinās zirgu skaits. Audzē arī māļputnus, aitas, kažokzvērus. Somija ir viena no lielākajām kažokādu eksportētājām pasaulē; tās sūta uz ASV, Vāciju, Lielbritāniju, Dāniju, Zviedriju, Krieviju.

Augkopība dod 1/4 lauksaimniecības ienākumu. Graudaugus audzē lielajās saimniecībās. Visvairāk — lopbarības kultūras, no graudaugiem — auzas un miežus. Cukurbietes audzē DR; cukurfabrikas ir Salo, Turengi, Nantali, Sjakjuljā. Kartupeļus audzē visā valstī. Visvairāk dārzeņu ir D piekrastē. DR un Ālandu salas audzē gurķus un sīpolus. Graudaugu ražība ir nedaudz lielāka nekā Latvijā.

Kāpēc Z – Eiropā nebija dzimtbūšanas? Kādas lauksaimniecības nozares ir visienesīgākās? Kāpēc?
Cik procentu Somijas teritorijas izmanto lauksaimniecībā? Kāpēc?

Somijas transports

Ūdenstransports ir liela nozīme Somijas ārējā tirdzniecībā. Iekšējie ūdeņi — upes un ezeri — galvenokārt tika izmantoti koku pludināšanai un līdz šā g. 20. gadiem, kad Somijā parādījās auto, ūdenstransportu izmantoja daudz pasažieru, arī tūristi.

Saimas kanāls savieno Somijas iekšējos rajonus ar Baltijas jūru.

Lielākās ostas: Helsinki, Marianhamna, Turku, Nantali u. c. Helsinkos vairāk ievēd, nekā no tās izvēd, Kotkā — otrādi, naftas ostas ir Nantali, Sjoldvika.

Somijā **dzelzceļu** būvei vajadzīgi lieli līdzekļi, jo traucē daudzie purvi, ezeri, saposmotais apvidus u. c. Valstī ir mazliet retāks dzelzceļa tīkls kā Latvijā. Tā garums 9000 km, no tiem valstij pieder 6000 km, no kuriem 1600 km ir elektrificēti. Pa dzelzceļu pārvadā 2 reizes mazāk kravu kā pa autoceļiem.

Tramvaji ir Helsinkos un Turku.

Autotransports pārvadā visvairāk kravu. Autoceļu kopgarums ir 3 – 4 reizes lielāks nekā Latvijā, bet nedaudz retāks kā Latvijas autoceļu tīkls.

Somijas iekšienē **aviolinijas** maršutu Helsinki – Ivalo var veikt 2 stundās. Šo transporta veidu izmanto daudzi pasažieri, bet pārvedamo kravu daudzums ir neliels. Lielākās lidostas: Helsinkos, Jiveskilē, Turku, Vāsā, Oulu, Tampērē, Kuopio.

No Turku ir automobiļu prāmja satiksme ar Zviedriju, bet no bijušās PSRS uz Somiju — 270 km garš **gāzes vads**.

Kādi ir Somijas svarīgākie transporta veidi? Kāpēc?

Somijas ekonomiskie sakari

Somija atrodas Z – Eiropā. Tā kā tirdzniecību ar A ilgu laiku kavēja lielie mežu masīvi A – Somijā, vislabvēlīgākie apstākļi tirdzniecības attīstībai veidojās Somijas un Baltijas jūras līča piekrastē. Tur radās pirmās ostas pilsētas, kas konkurēja ar citu Baltijas jūras krastā esošo valstu ostas pilsētām.

Pašreiz Somija dod 1/10 pasaules celulozes un 1/5 pasaules papīra un kartona eksporta. Turklāt Somija izvēd arī tehnoloģiskās iekārtas, kuģus, mašīnas, ķīmiskās un metalurģiskās rūpniecības ražojumus, arī lauksaimniecības ražojumus.

Somijai nav pašai savu akmeņogļu, gāzes un naftas, tāpēc tos ievēd, importē arī mašīnas, ķīmikālijas u. c.

Visvairāk preču izvēd uz Lielbritāniju, bijušo PSRS, Zviedriju, Vāciju, Nīder-

landi, Norvēģiju, Japānu, Itāliju, Beļģiju un Luksemburgu, Kanādu un Austrāliju, bet ieved no Zviedrijas, NVS, Vācijas, Japānas, ASV, Lielbritānijas, Nīderlandes, Norvēģijas, Beļģijas, Luksemburgas, Dānijas, Francijas un Itālijas. Somija ietilpst Eiropas brīvās tirdzniecības asociācijā, kurā piedalās arī Zviedrija, Norvēģija, Šveice, Austrija, Portugāle, Islande. Sašaurinoties tirdznieciskajiem sakariem ar Krieviju, Somija meklē jaunus tirdzniecības partnerus Igaunijā, Latvijā u. c.

Kādas preces Somija eksportē, importē? Kāpēc? Kādās starptautiskās organizācijās tā ietilpst?

Kuras ir Latvijas – Somijas sadraudzības pilsētas?

Somijas pilsētas

Pirmās pilsētas Somijā radās 12. gs. 1800. g. pilsētās dzīvoja 1/2 iedzīvotāju, pēc 100 gadiem to skaits bija divkārtšojies, bet vēl pēc 60 gadiem — trīskārtšojies. Ši gs. 70. gados pilsētās dzīvoja apmēram puse iedzīvotāju, pašreiz — vairāk nekā 60 %.

Pēc iedzīvotāju skaita vislielākās pilsētas atrodas D – Somijā, kur dzīvo 90 % iedzīvotāju un kur rūpniecība ir visvairāk attīstīta. 1/3 no pilsētu iedzīvotājiem dzīvo 15 lielākajās Somijas pilsētās. Helsinkos, Turku, Tamperē, Espo, Vantā dzīvo vairāk nekā 100 000 iedzīvotāju katrā un apmēram 10 pilsētās — vairāk nekā 10 tūkstoši iedzīvotāju katrā. Z – Somijā ir pilsētas, kurās dzīvo tikai pāris tūkstoši iedzīvotāju. Pilsētās, ceļot jaunas ēkas, dabu nepārveido, bet pieskaņojas tai.

Kopš 1964. gada Rīgas sadraudzības pilsēta ir Pori, kas atrodas Botnijas līča krastā un dibināta 14. gs. vidū.

1. **Helsinkus** (som. — *Helsinki*, zv. — *Helsingfors*) dibināja 16. gs. sākumā pēc karaļa pavēles. Tā bija iecerēta kā tirdzniecības konkurente otrpus Somu jūras līcim esošajai Tallinai, tolaik Rēvelei. Taču gandrīz 100 gadus šī pilsēta nīkuļoja, līdz 18. gs., pēc tam, kad pilsētniekiem radīja atvieglojumus, iedzīvotāju skaitam strauji pieaugot, tā kļuva par trešo lielāko pilsētu valstī. Zviedru varas laikā galvaspilsēta bija Turku. Helsinkus par Somijas galvaspilsētu pasludināja krievi 1812. gadā, gribēdami jauniegūtās teritorijas administratīvo centru pārcelt tuvāk Krievijai. Tad arī sākās valdības ēku celtniecība, pieaicinot arhitektus no Krievijas. Tā laika arhitektūras ziņā Helsinki ir līdzīgi Rīgai. Helsinku vecpilsētā koncentrētas iestādes. Blīvi apdzīvoti ir jaunie dzīvojamie rajoni, kuri celti, maksimāli saudzējot dabu. 30 % pilsētas aizņem parki. Helsinkos dzīvo uz pusi mazāk iedzīvotāju kā Rīgā, pilsētā ceļ metro. Tā ir eksportosta, rūpniecības, tirdzniecības, kultūras centrs. Transporta mezgls.

2. **Turku** (som. — *Turku*, zv. — *Abo*) — viena no senākajām Somijas pilsētām,

kura izveidojusies 12. gs. svarīga ūdensceļa — Aurajoki krastos. 13. gs. kļuva par katoļu baznīcas centru Somijā. Cietusi gan krievu iebrukuma, gan mēra, gan ugunsgrēka laikā. Pēc ugunsgrēka šaurās ieliņas pārbūvēja plašākas. Līdz krievu valdīšanas sākumam bija Somijas galvaspilsēta, kurā darbojās universitāte, pirmā Somijas tipogrāfija. Tagad tā ir trešā lielākā pilsēta Somijā, kurā dzīvo par dažiem desmit tūkstošiem vairāk iedzīvotāju nekā Liepājā vai Daugavpilī.

3. **Tampere** (zv.— *Tammerfors*) pēc iedzīvotāju skaita ir otra lielākā pilsēta valstī.

4., 5. Nedaudz uz R no Helsinkiem atrodas **Espo** — moderna pilsēta, bet nedaudz uz Z no galvaspilsētas ir **Vānta**. Espo un Vānta agrāk (līdz 70. gadiem) bija Helsinku pilsētas daļas.

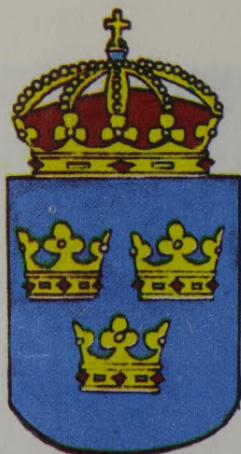
Kāpēc valsts lielākās pilsētas atrodas D daļā?

Helsinki.

Somija. Lauki.

Zviedrija

Zviedrijas iedzīvotāju skaits

Gads	Skaits	(milj.)
1750. g.		1.8
1850. g.		3.6
1930. g.		6.1
1940. g.		6.3
1950. g.		7
1980. g.		8.3
1985. g.		8.5
1988. g.		8.59

Zviedrijas politiskā piederība

6. gs. v. — Svēarīke — valsts Viduszviedrijā.

1293. g. — pievieno Somiju.

1319. g. — personālūnija ar Norvēģiju.

1389. g. — ūnija ar Dāniju.

1397. g. — 1449. g. — Kalmaras ūnija (noteicēja Dānija).

1520. g. atjauno Kalmaras ūniju.

1523. g. — neatkarīga karaliste.

16. gs. — ieņem Z — Igauniju.

1648. g. — iegūst Z — Vāciju.

17. gs. — iekaro Skones ps., A — Norvēģiju, Vidzemi.

17. gs., — lielvalsts ap Baltijas jūru.

1721. g. atdod Krievijai DR — Karēliju, Viborgu.

18. — 19. gs. — atdod Krievijai DA — Somiju.

1808. — 1809. g. — zaudē Krievijai, atdod Somiju, Ālandu s — s.

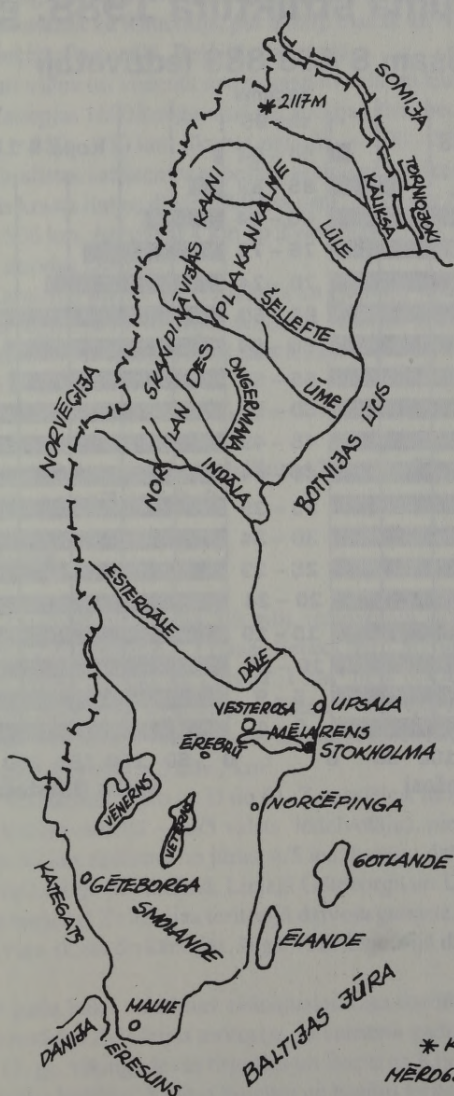
1814. g. — Dānija atdod Zviedrijai Norvēģiju.

1909. g. — Norvēģija lauž ūniju ar Zviedriju.

Zviedrijas ģeogrāfiskais stāvoklis

Zviedrijas Karaliste ir neatkarīga valsts Z - Eiropā Skandināvijas pussalas A daļā. 17. gs. tā bija viena no lielākajām Eiropas valstīm ap Baltijas jūru, bet vēlāk iekarotās teritorijas zaudēja. Mūsdienās pēc platības Zviedrija ir aptuveni par 100000 km² lielāka nekā R no tās esošā Norvēģija vai A esošā Somija. Zviedrijā dzīvo par 3 - 4 milj. vairāk iedzīvotāju nekā abās kaimiņvalstīs. Tā aizņem 450000 (410000) km² lielu platību. Pēc platības Zviedrija ir trešā lielākā valsts Eiropā, taču pēc iedzī-

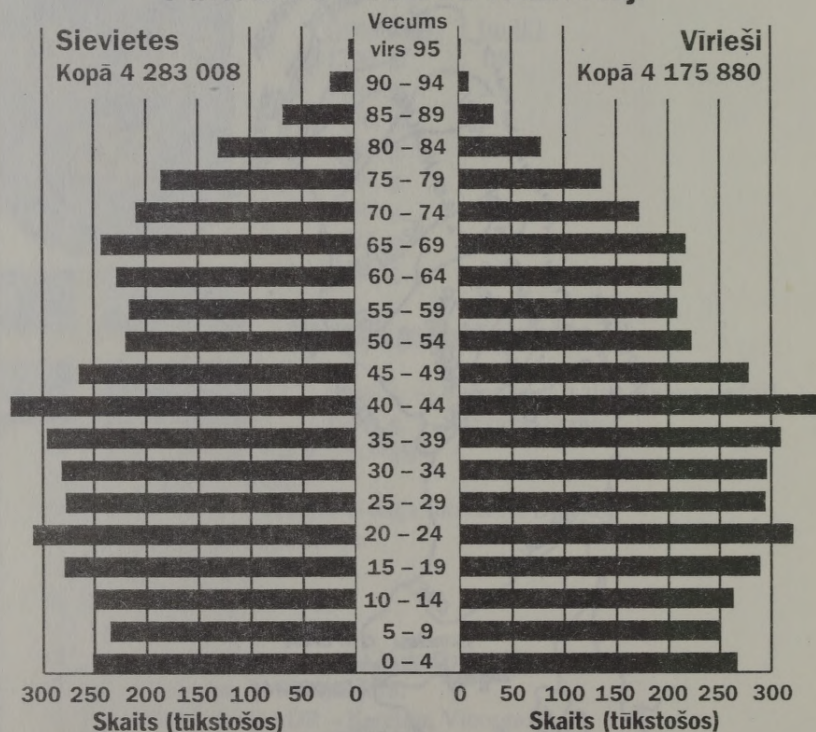
ZVIEDRIJA

* KEBNEKAISE (2117 M)
MĒRĒKĀ 1:11000000

Zviedrijas iedzīvotāju vecuma un dzimuma struktūra 1988. g.

Pavisam 8 458 888 iedzīvotāji

voņāju skaita — vienā no pēdējām vietām Eiropā. Zviedrijā ir 7 – 9 reizes mazāk iedzīvotāju kā Vācijā, Itālijā, Lielbritānijā, Francijā, 5 reizes mazāk kā Spānijā, Polijā, 2 – 3 reizes mazāk kā Rumānijā, par 6 milj. mazāk kā Nīderlandē un aptuveni tikpat, cik Grieķijā, Portugālē, Beļģijā, Bulgārijā.

Zviedrija ir arī viena no visretāk apdzīvotajām valstīm Eiropā.

No Z uz D tā stiepjas 1600 km garumā gar Baltijas jūru, bet attālums starp valsts A un R robežām ir 250 – 450 km, Skones pussalā — 100 – 80 km.

Zviedrijas Karalistes sauszemes robeža ir aptuveni 3 reizes īsāka kā jūras robeža, kura izrobotās krasta līnijas dēļ ir 7000 km gara; robeža ar Norvēģiju ir 1619 km un ar Somiju — 536 km. Aptuveni 4 km no Zviedrijas otrpus Ēresuna un Kategata jūras šaurumam atrodas Dānija.

Zviedrijas Karalistei pieder arī Gotlandes un Ēlandes salas Baltijas jūrā.

Tāpat kā Norvēģijas, arī Zviedrijas teritorija ar katru gadu nedaudz pieaug, jo Skandināvijas pussala pēc ledāja atkāpšanās lēnām ceļas. Botnijas līča Z daļa ceļas aptuveni par 1,5 m 100 gados.

Administratīvi valsts ir iedalīta 24 lēnēs. Galvaspilsēta — Stokholma.

Kāds ir valsts administratīvais iedalījums? Kuras Eiropas valstis pēc platības ir lielākas par Zviedriju?

Zviedrijas iedzīvotāji

1988. gadā Zviedrijā dzīvoja ap 8,6 milj. iedzīvotāju jeb 3 reizes vairāk nekā Latvijā. Bet, tā kā Zviedrija ir 6 – 7 reizes lielāka par Latviju, vidējais iedzīvotāju blīvums ir 2 – 3 reizes mazāks kā Latvijā. 1 km² lielā platībā Zviedrijā dzīvo 20 cilvēku. Visvairāk apdzīvota ir Stokholmas lēne — tur vid. iedzīvotāju blīvums ir 250 cilv./km², bet vismazāk — Jemtlandes un Norbotenes lēne valsts Z un ZR daļā, kur vid. iedzīvotāju blīvums ir 3 cilv./km².

Iedzīvotāju vairākums dzīvo uz D no 61. Z paralēles, teritorijā, kas aizņem 1/3 valsts platības (Viduszviedrijā — 3/5 valsts iedzīvotāju), pie tam visvairāk apdzīvota ir piekraste 50 km attālumā no jūras. 4/5 iedzīvotāju dzīvo pilsētās. 1/3 valsts iedzīvotāju dzīvo Lielajā Stokholmā, Lielajā Ģēteborgā un Lielajā Malmē.

18. gs. vidū tagadējā Zviedrijas teritorijā dzīvoja gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju. 100 gadu laikā viņu skaits divkāršojās, šī gs. vidū Zviedrijā dzīvoja 7 miljoni iedzīvotāju.

Pēdējo 200 gadu laikā valstī nav risinājusies kara darbība, un arī agrākie kari maz vai nemaz neskāra Zviedrijas teritoriju, jo vairumā gadījumu kara darbība notika citur. 8. – 11. gs. vikingi devās tirgoties un laupīt uz Kijevas Krievzemi, Baltiju, Bizantiju, Arābu kalifātu, Volgas bulgāru un hazāru teritorijām. 13. gs. Zviedrija karoja ar Krieviju, 15. – 16. gs. Zviedrijas iedzīvotāji vairākkārt sacēlās pret dāņiem, 16. – 17. gs. tā karoja ar Dāniju, Krieviju, Poliju u. c. Tomēr ar nepiedalīšanos karos un 200 gadu ilgu mierlaika dzīvi ir par maz, lai valstī būtu augsta dzim-

stība un liels dabiskais pieaugums. Tā kā Zviedrijā trūka darba, laika posmā no 1860. gada līdz 1910. gadam vairāk nekā 1,2 miljoni iedzīvotāju emigrēja uz Ameriku, lielākoties no D lauksaimniecības (Smolandes) un Z mežkopības rajoniem. Pirms 1. pas. kara 1/5 zviedru dzīvoja ASV. Tā kā galvenokārt izbrauca jauni cilvēki, samazinājās dzimstība un dabiskais pieaugums. Pēc 2. pas. kara Zviedrijā vairāk iebrauca nekā izbrauca. No 1946. gada līdz 1974. gadam iebraucēju bija par 0,5 miljoniem vairāk nekā izbraucēju. 80. gadu sākumā imigrantu un emigrantu skaits bija gandrīz vienāds, imigrantu pārsvars bija vairāki tūkstoši. 1988. gadā imigrēja 51000, bet emigrēja 2 reizes mazāk cilvēku. Zviedrijā ieceļoja islandieši, norvēģi, somi, dienvīdslāvi, grieķi, vācieši, itāļi, turki, spāņi, dāņi, irāņi, čīlieši u. c.

Tāpat kā citur ZR, R - Eiropā, arī Zviedrijā ir viena no zemākajām dzimstībām pasaulē. 1987. gadā tā bija 13, 3 promiles — nedaudz zemāka kā Latvijā. Bet mirstība 1987. gadā bija 11,4 promiles, tāpēc Zviedrijā ir viens no zemākajiem dabiskajiem pieaugumiem pasaulē. 1987. gadā tas bija 1,9 promiles aptuveni 2 reizes mazāks kā Latvijā. Pie tam apmēram 2/3 iedzīvotāju skaitliskā pieauguma rodas imigrācijas rezultātā, bet 1/3 iedzīvotāju dabiskās kustības — dzimstības rezultātā. Šī gs. 80. gadu beigās Zviedrijā gadā piedzima vairāk nekā 110000, nomira gandrīz 100000; iedzīvotāju dabiskās kustības rezultātā iedzīvotāju skaits gadā pieauga par vairāk nekā 10000, šim skaitlim pieskaitāms apmēram 2 reizes lielāks skaitlis — gada laikā imigrējušo skaits. Vidēji gadā Zviedrijas iedzīvotāju skaits pieaug pat vairāk nekā 30000 cilvēkiem.

Zviedrijā ir viens no garākajiem vidējā mūža ilgumiem pasaulē — 75 – 77 gadi.

Pēdējo gadu laikā pieaudzis vecu cilvēku skaits un samazinājies jauno skaits. 1950. gadā 15 % valsts iedzīvotāju bija vecāki par 60 gadiem un 23 % — jaunāki par 15 gadiem, bet 80. gados aptuveni 24 % valsts iedzīvotāju bija vecāki par 60 gadiem un 17 % — jaunāki par 15 gadiem. Tātad arī Zviedrija, tāpat kā visa Eiropa, noveco.

Zidaiņu mirstība Zviedrijā ir 2 reizes mazāka kā Latvijā. 1987. gadā tā bija 6 %. Tā ir tāda pati kā Somijā, par pāris promilēm zemāka kā Vācijā, Dānijā, Norvēģijā, viena no zemākajām Eiropā.

Kopumā valstī sieviešu ir aptuveni tikpat cik vīriešu. 1981. g. Zviedrijā dzīvoja aptuveni 4,28 miljoni sieviešu un 4,18 miljoni vīriešu. Līdz 50 gadu vecumam vīriešu ir par dažiem desmitiem tūkst. vairāk nekā sieviešu, bet pēc 50 gadu vecuma sieviešu ir vairāk nekā vīriešu.

1988. gadā Zviedrijā precību koeficients (apprecējušos skaits uz 1000 iedz.) bija 4,9 promiles, bet šķiršanās koeficients (šķīrušos skaits uz 1000 iedz.) — 2,2 promiles. Gadā apprecējās vairāk nekā 44000 un šķīrās gandrīz 18000 cilvēku. Precību koeficients Zviedrijā ir viens no zemākajiem Eiropā, aptuveni tāds pats kā Norvēģijā, bet šķiršanās koeficients — apmēram tāds pats kā Vācijā, Norvēģijā, Somijā.

Rūpniecības uzņēmumos strādā 40 % no ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita (tie iedzīvotāji, kas strādā). Zviedrijas lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zvej-

niecībā strādā tikai 6 % ekonomiski aktīvo iedzīvotāju. Tāpat kā citās valstīs ar augstu attīstības līmeni, lielākā daļa iedzīvotāju strādā aprūpes sfērā.

Kāpēc iedzīvotāju blīvums Zviedrijā ir mazāks kā Latvijā? Kur dzīvo visvairāk valsts iedzīvotāju? Kāpēc?

Tautas un reliģijas Zviedrijā

93 %, aptuveni 7,9 miljoni Zviedrijas iedzīvotāju ir zviedri. Pēc skaita zviedri ir 83. vietā pasaulē. Kopumā pasaulē dzīvo ap 9 miljoni zviedru, no tiem 86,7 % dzīvo Zviedrijā, 9,1 % (ap 80000) — ASV, 3,3 % (ap 300000) — Somijā u. c.

Zviedri, tāpat kā dāņi, vācieši, norvēģi, briti (angļi), pieder pie indoeiropiešu valodu saimes ģermāņu grupas. 1988. gadā Zviedrijā dzīvoja 28000 norvēģu, 25000 dāņu, 12000 vāciešu un 9000 britu, arī šīs pašas valodu saimes slāvu grupas pārstāvji — ap 39000 dienviņslāvu un 14000 poļu, kā arī urāliešu valodu saimes somu grupas pārstāvji — 128000 somu un 5000 lapu. Bez tam arī indoeiropiešu valodu saimes pārstāvji ir: 4000 itāļu, 7000 grieķu, 28000 irāņu, 5000 irākiešu, 14000 čīliešu, dzīvo arī 23000 altajiešu valodu saimes tjurku grupas pārstāvji - turki u. c. Kopumā valstī 1988. gadā dzīvoja aptuveni 420000 ārzemnieku.

Zviedri cēlušies, senajām Z - ģermāņu ciltīm sajaucoties ar lapiem un somiem. Zviedrijas teritorija bijusi apdzīvota jau 10 tūkst. gadu p. m. ē. Mūsu ērā bijušas cilšu savienības - sveji un goti. Viduszviedriju (uz Z no Vēnerna un Vēterna) arī tagad saucot par sveju zemi — *Svealand*, bet uz D no ezeriem — par gotu zemi — *Gotland*. Tāpat kā Dānijā un D - Norvēģijā, arī D - Zviedrijā ir saglabājušās vikingu celtās ēkas, rūnakmeņi ar rūnu rakstiem no 9. gs. Latīņu alfabētu ieviesa 13. gs. Arī no Zviedrijas 8. – 11. gs. vikings devās karagājienos uz Krieviju, Baltiju, Bizantiju, arābu, Volgas bulgāru un hazāru zemēm. Līdz Z - ģermāņu cilšu ienākšanai Zviedrijā dzīvoja lapi un somu pēcteči. Visvairāk somu dzīvoja gar Somijas un Zviedrijas robežu — Tornes un Kāliksas upes baseinā. Daļa somu 17. – 18. gs. pārcēlās uz Viduszviedrijas kokapstrādes rajoniem.

Daži tūkstoši lapu arī tagad dzīvo Z - Zviedrijā. Arvien mazāk lapu nodarbojas ar briežkopību un arvien vairāk strādā iegūstošās u. c. rūpniecības nozarēs.

11. gs. Zviedrijā ieviesa kristietību. Pēc 1523. - 60. g. baznīcas reformācijas katoļticību nomainīja luterticība. Vairums iedzīvotāju ir luterāņi, ir arī apmēram 130000 katoļi, kā arī citu ticību pārstāvju.

Kur atrodas sveju un gotu zeme? Pie kādas valodu saimes pieder zviedri? Kādu valstu viesstrādnieki ir Zviedrijā?

Zviedrijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums

Zviedrija atrodas Z - Eiropā aptuveni starp 55. un 70. Z paralēlēm. Tādējādi daļa Z - Zviedrijas atrodas aiz polārā loka.

1/2 Zviedrijas teritorijas aizņem R daļā esošais Norlandes plato. Piekrastē stiepas šaura zemieņu josla. Zviedrijā galvenokārt ir podzolētās un vēlenu podzolētās augsnes, auglīgākās — mežu brūnās augsnes atrodas D daļā — Skones pussalā. D daļa un arī daļa V - Zviedrijas ir galvenais valsts lauksaimniecības rajons, jo tur klimats ir maigāks un mitrāks. Reljefa pamatā ir seni ūdensnecaurīdīgi, cieti Baltijas kristāliskā vairoga ieži, tāpēc Zviedrijā, tāpat kā Somijā, var celt pazemes HES, tuneļus, noliktavas u. c. Baltijas jūras baseina upes ir krācainas un ūdenīgas. Kalnos gadā uzkrīt līdz 2000 mm, lidenumā — 500 — 700 mm nokrišņu. Zviedrijā ir maz nogulumiežu, tāpēc nav daudz akmeņogļu, dabasgāzes un naftas. Naftas atradnes ir Gotlandes salā — D daļā. Bet, tā kā Zviedrijā ir veci kalni, tad ir daudz rūdu — 3,4 miljrd. t dzelzsrūdas krājumu, no kuriem 4/5 izvietotas aiz polārā loka. Zviedrija ir viena no lielākajām dzelzsrūdas ieguvējām pasaulē. Šajās rūdās ir augsts dzelzs saturs - 60 %. Ir arī 2,4 milj. t cinka un pirīta, 2,3 milj. t svina, 1,6 milj. t vara rūdas krājumu, kā arī rūdas, kurās ir arsēns, mangāns, volframs, vanādijs, sudrabs, zelts. Viduszviedrijā atrodas 317 tūkst. t urāna saturošu iežu. Ir arī fosforīti, brūnogles, būvieži. Tāpēc Zviedrijā var attīstīties iegūstošā rūpniecība, melnā un krāsainā metalurģija, kas ražo augstvērtīgu produkciju.

1/2 teritorijas aizņem meži, galvenokārt skuju koku, D daļā ir arī platlapji. Pēc mežu platības un koksnes krājumiem Zviedrija ir 1. vietā Eiropā. Lielākās mežu platības atrodas Norlandē. Tas dod iespēju attīstīties mežrūpniecībai, kokapstrādei, celulozes un dažādu papīra šķirņu ražošanai. 15 % teritorijas aizņem tundra, 8 % - ezeri. Mežos dzīvo vērtīgi kažokzvēri, ezeros, jūrā - ūdensputni un zivis. 3 % valsts teritorijas aizņem rezervāti u. c. aizsargājamās zonas.

Jūras tuvums sekmē kuģubūves un tirdzniecības attīstību.

Pēcledus laikmetā Baltijas Z daļa ceļas ar ātrumu 1,5 m 100 gados, līdz ar to ostas lēnām «atkāpjas» no jūras.

Kāpēc Zviedrijā ir ilggadīgais sasalums? Kāpēc daļa Zviedrijas ceļas? Kāpēc Zviedrijā ir mazāk nokrišņu nekā Norvēģijā?

Zviedrijas enerģētika

1987. gadā Zviedrijā saražoja vairāk nekā 140 miljrd. kWh elektroenerģijas, no tās 50 % ražoja HES, 45 % — AES, 5 % - TES.

Enerģētikas bilanciē liela loma ir naftai un naftas produktiem — 54 %, mazāka hidroenerģijai — 11,6 % un kodolenerģijai — 21,3 %.

Elektroenerģijas ražošanā uz 1 iedzīvotāju Zviedrija ir 3. vietā pasaulē aiz Norvēģijas un Kanādas, rēķinot uz 1 iedzīvotāju gadā, saražo vairāk nekā 14000 kWh

elektroenerģijas.

Zviedrija kopā ar Dāniju, Norvēģiju un Somiju ietilpst Z – Eiropas valstu enerģosistēmā.

Lai aizsargātu apkārtējo vidi, Zviedrijā ir aizliegta urāna rūdas ieguve.

Naftas ieguve nesen sāka Gotlandes salā. Gadā ievēd 30 – 35 milj. t naftas un naftas produktu, 3 – 4 milj. t ogļu un koksa (ar koksēšanas metodi pārstrādātas akmeņogles). Zviedrijā darbojas 4 AES - Z no Stokholmas, kā arī Baltijas jūras, Kattegata jūras šauruma un Ēresūna jūras šauruma krastā.

Lielākās un jaudīgākās HES atrodas pie Lūles un pie Ūmes upēm, tās dod 1/3 kopējās HES jaudas. Hārsprongetas HES jauda ir 940 MW. DR - Zviedrijā Stenungsundā atrodas Skandināvijā lielākā TES — 800 MW, tā izbūvēta pazemē.

Kopējā Zviedrijas ES jauda ir 38 GW jeb gandrīz 20 reizi lielāka nekā Latvijā.

Kurā valsti ražo vairāk elektroenerģijas uz 1 iedzīvotāju — Zviedrijā vai Latvijā? Kādi ES veidi ir Zviedrijā, bet nav Latvijā? Kāpēc ES cēla D daļā?

Zviedrijas rūpniecība

13. gs. Zviedrijā sāka iegūt dzelzi un varu, 16. – 17. gs. strauji attīstījās šo metālu ieguve, metalurģija, kuģubūve. 16. gs. Zviedrija bija 1. vietā Eiropā dzelzs un vara ražošanā un eksportā. Ienākumus izmantoja flotei, armijai un ieroču iegādei.

Mūsdienās Zviedrija ir viena no lielākajām dzelzsrūdas ieguvējām pasaulē. 1989. g. valstī ieguva 29 milj. t dzelzsrūdas, tas ir, 5 – 6 reizes mazāk kā Ķīnā, Brazīlijā, 3 – 4 reizes mazāk nekā Austrālijā, 2 reizes mazāk nekā ASV, par 10 – 20 milj. t mazāk nekā Indijā, Kanādā, aptuveni tikpat, cik DĀR. Šī dzelzsrūda ir viena no augstvērtīgajām pasaulē — ar 60 – 65 % dzelzs saturu rūdā — tāpat kā Brazīlijā, ASV, DĀR, Indijā, ar 2 reizes lielāku dzelzs saturu nekā Francijā izvietotajās atradnēs. 4/5 dzelzsrūdas atradņu atrodas aiz polārā loka Lapzemē, bet tur rūdai ir fosfora piejaukums. Lielākās atradnes ir Norbotenes lēnē Kīrunā un Jellivārē, savukārt Viduszviedrijas rūdu atradnēs Bergslāgenes rūpniecības rajonā ir mazs fosfora un sēra piejaukums.

Zviedrija ir arī viena no lielākajām vara, svina, cinka rūdas ieguvējām Z un R - Eiropā.

Iegūst arī sudrabu, arsēnu, zeltu saturošas rūdas. Urāna rūdas ieguve uz laiku ir aizliegta.

Gotlandē iegūst naftu.

18. gs. vidū Zviedrija ražoja 1/2 no pasaules **melnās metalurģijas** produkcijas. Bet, tā kā 18. gs. metalurģijas kombinātos sāka izmantot koksa ogles, kuru Zviedrijai nebija, tā neizturēja konkurenci ar angļu, vācu, beļģu metalurģiskās rūpniecības produkciju, tāpēc čuguna un dzelzs eksports samazinājās. 19. gs. Zviedrija

ražoja 4 - 5 % pasaules melnās metalurģijas produkcijas.

Mūsdienās Zviedrija ir specializējusies augstas kvalitātes tērauda ražošanā. 4/5 tērauda ražo Bergslāgenes kalnrūpniecības rajonā Zviedrijas vidienē, bet melnās metalurģijas uzņēmumi ir arī Borlengē, Lūleo, Okselesundā.

Lai gan vecāko saimniecības nozaru — mežrūpniecības un metalurģijas daļa eksportā samazinās un pieaug mašīnbūves loma, Zviedrija joprojām ir viena no lielākajām dzelzs un augstvērtīga tērauda ražotājām un eksportētājām.

4/5 dzelzs eksportē uz Vāciju. 4/5 dzelzs iegūst Lapzemē, Kīrunā, ko dzelzscelš saista ar Norvēģijas ostu Narviku. No Kīrunas gadā izved 25 milj. t dzelzsrūdas. Caur Zviedrijas ostu Luleo Botnijas līča krastā izved Jellivāres dzelzsrūdu, bet 5 reizes mazāk kā no Kīrunas. Viduszviedrijas dzelzsrūdu izved caur Baltijas jūras ostu - Uksēlesundu. Salīdzinot ar citām pasaules valstīm, Zviedrijā ražo maz tērauda un čuguna, bet produkcija ir augstvērtīga — iztur skābes, karstumu, nerūsē u. tml. 4/10 augstvērtīgā tērauda ražo Bergslāgenē. Zviedrijā ir vairāki pilna cikla metalurģijas kombināti, tajos izmanto ievesto kurināmo.

Krāsainās metalurģijas uzņēmumos izmanto vietējās un ievestās izejvielas. No importētās mālzemes Sundsvallā ražo alumīniju. Velmējumus ražo Vesterosā un Finspongā. Vara un svina rūdu iegūst galvenokārt Z daļā, to pārstrādā Šellefteo. Cinka koncentrātu eksportē uz Norvēģiju un Beļģiju.

Mašīnbūves uzņēmumos ražo 2/5 rūpniecības preču; mašīnbūves produkciju eksportējot, iegūst 1/2 no eksportienākumiem.

Zviedrijā ražo transporta un lauksaimniecības mašīnas, rūpniecības iekārtas, elektronikas un elektrotehnikas preces u. c.

Zviedrija ir viena no lielākajām kuģu būvētājām pasaulē. Valstī būvē kuģu dzinējus, supertankkuģus. Lielākās kuģu būvētavas atrodas R piekrastē — Gēteborgā, Udevallā, Landskrūnā, Malmē. Daudz kuģu būvē pēc ārzemju pasūtījumiem.

Lielākie automašīnu ražošanas centri ir Gēteborga, Kalmāra, Ūlovstrēma, Čēpinga, Ševde, Ūmeo. Trolhetanā ražo reaktīvos aviācijas dzinējus, vieglās automašīnas un lokomotīves, Sēderteljē — kravas automašīnas, Linčēpingā — skaitļotājus, raķetes, virsskaņas iznīcinātājus, Upsalā — motociklus un velosipēdus. Elektrospekāiekārtas, telefonus, radiosakaru līdzekļus u. c. ražo Stokholmā, Vesterosā, Norčēpingā. Turbīnas, automašīnas, kuģu dzinējus, kompresorus, darbmašīnas, lodīšu gultņus, metālgriešanas instrumentus, pārtikas, kokapstrādes, celulozes un papīra rūpniecības iekārtas ražo Gēteborgā, Eskilstūnā, Kārlstādē, Sundsvallā, Trolhetanā, Kristīnehamnā, Halmstādē, Ludvikā.

Zviedrija ir viena no lielākajām hidroturbīnu ražotājām Eiropā. Tās ražo Trolhetanā un Kristīnehamnā. Finspongā ražo tvaika un gāzes turbīnas.

Zviedrija ir arī viena no lielākajām gultņu ražotājām pasaulē. Lielākais centrs Zviedrijā — Gēteborga, bez tam Zviedrijai piederošie uzņēmumi atrodas arī ASV, Vācijā, Francijā, Itālijā, Kanādā, Lielbritānijā u. c.

Zviedrija ir arī viena no lielākajām celulozes un papīra rūpniecības iekārtu piegādātājām pasaulē.

19. gs. 2. pusē tā eksportēja zāģmateriālus, telegrāfa stabus u. c. kokizstrādājumus. Šī gadsimta 20. - 30. gados Zviedrijā ražoja 3/4 pasaules sērskociņu.

Mūsdienās galvenā kokapstrādes rūpniecības nozare ir **celulozes un papīra** ražošana. Zviedrija ir viena no lielākajām papīra masas ražotājām pasaulē. 1/3 šīs produkcijas eksportē, bet pārējo izmanto papīra un kartona ražošanai uz vietas. 1/2 papīra un kartona eksportē. Zviedrija ir viena no lielākajām celulozes un papīra eksportētājām pasaulē.

Svarīgākie celulozes un papīra rūpniecības rajoni ir Z – Zviedrijā Botnijas līča piekrastē un Vēnera Z, ZR krastā. Z – Zviedrijā koncentrēta 1/2 kokapstrādes rūpniecības uzņēmumu — Sundsvallā, Ērnšēldsvikā, Krāmforsā. Zviedrija ir viena no lielākajām kokmateriālu ražotājām pasaulē. 1/2 sagatavoto kokmateriālu izmanto celulozes un papīra ražošanā.

Ķīmiskās rūpniecības attīstību kavē izejvielu trūkums. Lielākais naftas pārstrādes uzņēmums ir Gēteborgā. Lieli naftas un ķīmiskās rūpniecības uzņēmumi atrodas Stokholmā, Gēteborgā, Helsingborgā, Landskrūnā, Trelleborgā u. c. No ievestajām izejvielām ražo hloru, nātrija hidroksīdu celulozes un papīra rūpniecības vajadzībām, kā arī plastmasu, kompleksos minerālmēslus, sintētiskos materiālus.

Stokholmā, Upsalā un Sēderteljē ražo bioķīmiskās rūpniecības preces un medikamentus.

Pirmie **vieglās rūpniecības** uzņēmumi radās R piekrastes ostas pilsētās. Pašreiz šīs rūpniecības nozares uzņēmumi ražo produkciju galvenokārt pašu vajadzībām, arī eksportam. Lielākais vieglās rūpniecības centrs ir Burosa.

Pārtikas rūpniecības uzņēmumi galvenokārt atrodas lauksaimniecības rajonos — valsts D un vidusdaļā.

Kur atrodas svarīgākie rūpniecības centri valstī? Kuras rūpniecības nozares ir jaunākās? Ar ko saistās to izvietojums?

Zviedrijas lauksaimniecība

Līdz 19. gs. vidum Zviedrijā galvenā lauksaimniecības nozare bija augkopība. Zviedrija eksportēja graudus uz R – Eiropu. Taču 60. - 80. gados lētie amerikāņu un krievu kvieši izkonkurēja Zviedrijas lauksaimniecības ražojumus Eiropas tirgū, tāpēc valsts lauksaimniecība no graudaugu audzēšanas pārorientējās uz piena – gaļas lopkopības attīstīšanu, līdz ar to pieauga lopbarības sējumu platības un lopkopības produkcijas eksports.

Zviedrijā ražo 4/5 valstī nepieciešamo pārtikas preču. Galvenā lauksaimniecības nozare ir **lopkopība**. Visvairāk liellopu audzē Skones pussalā un līdzenumos ap Vēnera ezeru. Vairāk nekā pusi gaļas produkcijas dod cūkkopība. Kalnos nodarbojas ar briežkopību, zvērkopību. Iekšējos ūdeņos un Baltijas jūrā — **zvejo**. Kalnos, Ēlandē, Gotlandē u. c. — audzē aitas. 1988. gadā Zviedrijā bija ap 3 milj. liellopu, vairāk nekā 2 milj. cūku, 11 milj. mājpūtņu, 400000 aitū. Liellopu, cūku

un aitu skaits bija 2 reizes lielāks nekā Latvijā, bet māļputnu skaits gandrīz par 1 milj. mazāks kā Latvijā. Zviedrija sevi pilnībā nodrošina ar pienu, gaļu, maizi, kartupeļiem, cukuru, augu valsts taukiem.

Lauksaimniecībā izmanto 8 % valsts teritorijas. 2/3 apstrādāto zemju pieder lielo fermu īpašniekiem (saimniecība lielāka par 20 ha). Mazo saimniecību īpašnieki, it īpaši Z daļā, kā papildu ienākumu avotu izmanto mežus. Lielās saimniecības atrodas galvenokārt valsts D daļā un vidienē, mazās — Z daļā. Lielajās saimniecībās saražo 2/3 lauksaimniecības produkcijas.

3/4 lauksaimniecības zemju aizņem lopbarības kultūras.

Zemkopība. Lielākās sējumu platības aizņem mieži un auzas, mazākas - kvieši; nelielas ir platības, ko aizņem rudzi, kartupeļi un cukurbietes. Miežu, kviešu un auzu ražas ir vislielākās. Kviešu un lopbarības graudaugu ražība ir 40 cnt/ha. 1/4 graudu izmanto pārtikā, bet 3/4 — lopbarībā.

Miežus audzē Skones pussalā, Ēlandē, Gotlandē, auzas — valsts vidienē un R daļā, kviešus — Skones pussalā un vidienes A daļā, cukurbietes — Skones pussalā, kartupeļus — Smolandes augstienē. Audzē arī rapšus un linus.

Rudzu sējumu platības ir 3 reizes mazākas nekā Latvijā, miežu sējumu — nedaudz lielākas nekā Latvijā, vairāk nekā 2 reizes lielākas ir kviešu sējumu platības, vairāk nekā 4 reizes lielākas — auzu sējumu platības. Rudzu raža Zviedrijā ir 2 reizes mazāka kā Latvijā, miežu raža — 3 reizes lielāka nekā Latvijā, kviešu raža — 4 reizes lielāka nekā Latvijā, bet auzu — 6 reizes lielāka nekā Latvijā. Vidēji graudaugu ražība ir 2 reizes augstāka nekā Latvijā.

Rudzu un auzu raža Zviedrijā ir viena no lielākajām pasaulē.

Kādus graudaugus audzē Latvijā un Zviedrijā? Kur atrodas lielākie lauksaimniecības rajoni valstī? Kāpēc izcirsti ozolu, liepu un skabāržu meži?

Zviedrijas ekonomiskie sakari

Jau 16. gs., kad Zviedrijā atklāja vara un dzelzsrūdas atradnes, tā kļuva par vienu no lielākajām šo rūdu eksportētājām uz R - Eiropu. Vēlāk karu dēļ tirdzniecība panīka, bet 18. gs. uzlabojās tirdzniecības sakari ar Angliju. Līdz 19. gs. vidum Zviedrija R - Eiropai piegādāja graudus, bet vēlāk zviedru preci izkonkurēja lētākie krievu un amerikāņu kvieši. Arī Zviedrijā ražotais čuguns 18. - 19. gs. neizturēja konkurenci ar R - Eiropā ražoto metalurģijas produkciju, tāpēc samazinās arī tā izvedums uz ārzemēm. Tā kā 19. - 20. gs. Eiropā pieauga pieprasījums pēc dzelzsrūdas, Zviedrija eksportēja šo rūdu uz Vāciju un Angliju. Un pēc daudzo HES celtniecības pabeigšanas pietika elektroenerģijas, lai varētu ražot augstvērtīgu tēraudu, ko arī eksportēja. Eksportēja arī celulozes un papīra rūpniecības produkciju.

Pēdējo gadu laikā Zviedrijas eksportā ir samazināties kokapstrādes un metalur-

ģijas rūpniecības preču daudzums, bet pieaudzis mašīnbūves rūpniecības preču daudzums.

Zviedrija **eksportē** mašīnbūves rūpniecības preces, transporta iekārtas, audumus, ceļu satiksmes līdzekļus, papīru, papīrmasu, vispārējās mašīnbūves rūpniecības preces, dzelzsrūdu, ķīmikālijas, jēlmateriālus u. c.

Importē mašīnbūves rūpniecības preces, transporta iekārtas, mehānismus, detaļas, audumus un vieglās rūpniecības preces, ceļu satiksmes līdzekļus, ķīmikālijas, minerālvielas, smērvielas, aparātus, lopbarību, naftu, ogles, pārtiku, kafiju u. c.

Zviedrija tirgojas ar Vāciju, Lielbritāniju, ASV, Somiju, Dāniju, Norvēģiju, Franciju u. c. Gadā Zviedriju apmeklē 3 - 4 milj. tūristu, 1987. gadā tas deva ap 13 milj. kronu lielus ienākumus.

Pēc ārējās tirdzniecības apgrozījuma uz 1 iedzīvotāju Zviedrija ir vienā no pirmajām vietām pasaulē (aptuveni 50 milj. t/g.).

Kāpēc Zviedrijā ir daudz ostu? Ar kurām valstīm Zviedrijai tirgojas visvairāk?

Zviedrijas transporta sistēma

Tā kā Zviedrijai ir gara jūras robeža, ārējos ekonomiskajos sakaros (arī ar kaimiņvalstīm) galvenā loma ir **ūdenstransportam**. Ar kuģiem pārvadā 9/10 ārējo kravu un 1/5 iekšējo kravu. Savus kuģus Zviedrija arī iznomā. Lielākās ostas ir Ģēteborga, Lūleo, Hēlsingborga, Stokholma u. c. Liela nozīme ir arī ap 400 km garajam Ģētes ūdensceļam, kas, šķērsojot D - Zviedriju, savieno Ģēteborgu R piekrastē ar Norčēpingu A piekrastē. Valsts iekšienē svarīga loma pasažieru un kravu pārvadāšanā ir auto un dzelzceļa transportam. Pa dzelzceļu pārvadā aptuveni 1/3 kravu. Zviedrijā dzelzceļus sāka būvēt 19. gs. Mūsdienās **dzelzceļi** ir aptuveni 12000 km garumā, no tiem 7000 km ir elektrificēti. 1988. g. pa dzelzceļu pārvadāja 72 milj. pasažieru un 52,6 milj. t kravu. 2/3 dzelzceļu atrodas valsts D daļā. Visvairāk noslogotas ir dzelzceļa līnijas, kas savieno Stokholmu, Ģēteborgu un Malmi, kā arī Kīrunu un Norvēģijas pilsētu Narviku.

Zviedrijai ir arī dzelzceļa prāmja satiksme ar Dāniju un Vāciju.

1988. g. Zviedrijā valsts **autoceļi** bija 200000 km garumā, turklāt vēl 100000 km municipālo un 32000 km privāto autoceļu. Z - D virzienā no Hēlsingborgas caur Stokholmu uz Naparandu un tālāk uz Somiju iet svarīga automaģistrāle, otra automaģistrāle iet gar R piekrasti — no Norvēģijas caur Ģēteborgu uz Malmi.

Stokholmā ir Arlandes starptautiskā lidosta. Lidostas ir arī Ģēteborgā, Malmē, Norčēpingā u. c.

No Zviedrijas pāri Ēresuna jūras šaurumam uz Dāniju iet **gāzes vads** 85 km garumā, kas savienots ar Eiropas gāzes vadu sistēmu.

Kādi transporta veidi ir nozīmīgākie?

Zviedrijas pilsētas

Zviedrijā 4/5 valsts iedzīvotāju ir pilsētnieki. 1/3 Zviedrijas iedzīvotāju dzīvo Stokholmas, Gēteborgas un Malmes aglomerācijā. Vairāk nekā 10 pilsētās dzīvo pāri par 100000 iedzīvotāju. Tikai 2/5 pilsētnieku dzīvo daudzstāvu mājās, pārējie — 1 - 2 stāvu mājās. Piepilsētās ceļ privātmājas.

Viduszviedrijā (starp Norlandes plato un Lielajiem ezeriem) vēsturiski veidojies valsts kodols. Rūpniecības attīstību šeit sekmēja ezeri, jūras tuvums, dzelzs un vara rūdu atradnes, mežu un enerģijas avotu bagātība. Tas ir galvenais Zviedrijas ekonomiskais rajons, kurā dzīvo 3/5 valsts iedzīvotāju un kurā ražo 2/5 rūpniecības preču un 1/2 lauksaimniecības preču. Šī rajona R daļas piekrastē ir Gēteborga, bet A — Stokholma — lielākās Zviedrijas pilsētas.

1. **Stokholma** atrodas Viduszviedrijas A daļā Baltijas jūras krastā (dibināta 1252. g., 1988. g. 669,5 tūkst. iedz.). Stokholma (*Stockholm*) ir Zviedrijas galvaspilsēta. DA - ZR virzienā tā plešas 27 km, bet ZA - DR virzienā - 18 km. Tā aizņem gandrīz 200 km² lielu platību salās, kuras atrodas Nūrdstremas starptekā, kas savieno Mēlarena ezeru un Baltijas jūru.

Pilsētas attīstību sekmēja tās izdevīgais novietojums — ērti liči, ērta osta starp daudzajām salām un pussalām, tādēļ tā saukta arī par Ziemeļu Venēciju. Tā atrodas skaistā vietā uz granīta klintīm, caur kurām iet metro, tuneļi, kurās ierīkotas noliktavas un autostāvvietas. Salas savieno tilti.

Vecpilsēta atrodas uz vienas no salām. Tajā ir galvenokārt līdz 16. - 18. gs. celtas ēkas, kurās iekārtoti veikali, kafejnīcas, senu lietu tirgotavas u. c. Pilsētas Z daļa ir administratīvais, tirdzniecības un kultūras centrs ar valdības ēkām, bankām, veikaliem, operas un drāmas teātri, daudzām augstceltnēm.

Pilsētas A daļa celta 20. gs. 1. pusē. Tur ir galvenokārt 5 - 6 stāvu ēkas, parki, muzeji, vasarnīcas, Karaliskais stadions, kurā 1912. gadā notika olimpiskās spēles. Pilsētas rajonus šķir ūdens un apstādījumi. Aglomerācijā (Stokholmā un tās piepilsētās) dzīvo vairāk nekā 1,25 milj. iedzīvotāju, un tajā ražo vairāk nekā 10 % Zviedrijas rūpniecības produkcijas. Stokholmā ražo elektrotehnikas, radiotehnikas, precīzās un transporta mašīnbūves rūpniecības preces, iekārtas kalnrūpniecībai, kompresorus, pneimatiskos instrumentus, kantora mašīnas, ledusskapjus u. c., kā arī ķīmiskās, vieglās un pārtikas rūpniecības preces, medikamentus. Stokholmā ražo 1/3 Zviedrijas poligrāfiskās rūpniecības produkcijas. Pilsētā ir daudzas augstskolas.

Jau viduslaikos Stokholma bija lielākais amatniecības un tirdzniecības centrs Zviedrijā, 17. gs. — galvenā Zviedrijas osta. Tagad pēc iedzīvotāju skaita tā ir lielākā Zviedrijas pilsēta, taču rūpniecības preču ražošanā un tirdzniecības sakaru attīstībā tai tuvojas Gēteborga. Arī pašreiz Stokholma ir svarīgs transporta mezgls: tai ir automobiļu prāmju satiksme ar Somijas pilsētu Turku, Krievijas pilsētu Sanktpēterburgu, ir Arlandes starptautiskā lidosta, osta.

Pagājušajā gs. Stokholmas iedzīvotāju skaits palielinājies 3 reizes. 20. gs. pilsētas iedzīvotāju skaits pieauga lēnāk. No 1921. gadu līdz 1960. gadam, iedzīvotāju

skaitis bija gandrīz divkārtšojies un sasniedza 808,5 tūkst., bet vēlāk tas nedaudz samazinājās. 20. gs. 80. gadu beigās Stokholmā dzīvoja aptuveni 670000 iedzīvotāju.

2. Gēteborga (*Göteborg*) atrodas Zviedrijas DR daļā pie Gētes ietekas Kategatā (dibināta 1619. g., 1988. g. 430,7 tūkst. iedz.). Pēc iedzīvotāju skaita Gēteborga ir otra lielākā pilsēta Zviedrijā. Līdz 1607. g. saukta par Jauno Lēdēsi. 17. gs. sākumā tā sagrauta, un tagadējā pilsēta dibināta 1619. g. Līdz 17. gs. tā bija vienīgā osta un nozīmīgākais cietoksnis Zviedrijas R krastā.

Pilsēta iekārtota pēc Holandes pilsētu parauga, jo pirmie kolonisti bijuši holandieši, — regulārs ielu plānojums, apstādījumi.

Tās izdevīgo novietojumu — tuvu R – Eiropai — papildina Gētes kanāls, kas vairāk nekā 400 km garumā šķērsojot D – Zviedriju caur Vēnernu un Veternu, savieno R krastu ar A krasta pilsētu Norčēpingu. Pie tam Gēteborga ir neaizsalstoša osta, kura atrodas tuvu svarīgam tirdzniecības ceļam, kas iet caur Kategata jūras šaurumu.

Vecpilsēta izvietota upes kreisajā krastā. Turpat ir arī bankas, veikali, viesnīcas un parki.

Zem upes izbūvēts tunelis, kas savieno veco pilsētas daļu ar rūpniecības un dzīvojamajiem rajoniem upes labajā krastā. Pilsētas aglomerācijā dzīvo vairāk nekā 700000 cilvēku (9 % Zviedrijas iedzīvotāju). Gēteborgā ir Tūrslandes starptautiskā lidosta, dzelzceļa mezgls, prāmju satiksme ar Dānijas pilsētu Frederikshavnu. Ir pāris teātru, pāris augstskolu, zinātniskās pētniecības institūts, daudzi muzeji. Gēteborgā ražo 10 % Zviedrijas rūpniecības preču: kuģus, automašīnas, dīzeļus, tvaika turbīnas, lodīšu gultņus, elektrotehniskās preces, skaitļojamās mašīnas, iekārtas tekstilrūpniecībai un pārtikas rūpniecībai, pārtikas un vieglās rūpniecības preces, pārstrādā naftu.

Uz D no Gēteborgas atrodas Ringhalsas AES. 1884. g. Gēteborgā dzīvoja 86000 iedzīvotāju, 1920. g. — 3 reizes vairāk, bet 1988. g. — vairāk nekā 430000.

Tā ir lielākā Skandināvijas osta.

3. Malmē (*Malmö* — dibināta 1150. g., 1988. g. 231,6 tūkst. iedz.) ir lielākā pilsēta D – Zviedrijā. Tās aglomerācijā dzīvo 0,5 milj. iedzīvotāju. Tur ražo 5 % Zviedrijas rūpniecības preču. Tā ir 2. lielākais kuģubūves centrs aiz Gēteborgas. Malmē 1850. g. dzīvoja 13000 iedzīvotāju, nākamo 84 gadu laikā iedzīvotāju skaits desmitkārtšojās.

Pilsēta atrodas pie Ēresuna iepretī aptuveni 20 km attāļajai Kopenhāgenai — Dānijas galvaspilsētai. Jau viduslaikos tā bija rosīga tirdzniecības pilsēta, vēlāk siļķu zvejas osta, tagad svarīgs transporta un rūpniecības centrs D – Zviedrijā. Malmē būvē kuģus, pārstrādā naftu, ražo vagonus, elektrotehniku, ķīmiskās rūpniecības preces, cementu, šūšanas, pārtikas, tekstilrūpniecības preces. Ir 2 augstskolas, teātri, lidosta, prāmja satiksme ar Kopenhāgenu. Te atrodas arī zvejas flote. Pilsētas centrā ir sena dāņu viduslaiku pilsēta.

4. Uz Z no Stokholmas atrodas universitātes pilsēta Upsala (*Uppsala*, 1982. g.

— 147,8 tūkst. iedz.). Tā dibināta 12. gs. Upsalā ražo mašīnbūves, ķīmiskās, poligrāfiskās, pārtikas u. c. rūpniecības preces.

5. Piektā lielākā Zviedrijas pilsēta **Norčēpinga** (*Norrköping*, 1980. g. 120 tūkst. iedz.) atrodas DA Zviedrijā uz D no Stokholmas. Tā ir sens tekstilrūpniecības centrs, dibināta 14. gs. **Norčēpingā** ražo arī papīru, radiotehniku, elektrotehniku, ķīmiskās rūpniecības preces. Tur ir jūras osta, lidosta, dzelzceļa mezgls.

Z – Zviedrijā dzīvo 1/8 valsts iedzīvotāju, visvairāk Botnijas līča piekrastē, kā arī pie rūdu raktuvēm un HES.

Lielākās Z-Zviedrijas pilsētas ir alumīnija, celulozes un papīra ražošanas centrs — Sundsvalla, mašīnbūves, celulozes un papīra ražotāja Ūmeo, kuras tuvumā ir AES, krāsainās metalurģijas centrs Šellefteo un melnās metalurģijas centrs — Lūleo.

Kur izveidojās lielākās valsts pilsētas, kāpēc?

Gotlande

Gotlande ir lielākā sala Baltijas jūrā, Skandināvijas pussalas DA piekrastē. Tajā 2960 km² lielā platībā dzīvo ap 54,6 tūkst. iedzīvotāju (1976. g.).

Salā ir daudz smilšakmeņu un kaļķakmeņu. 44 % teritorijas klāj meži, galvenokārt egļu meži. Gotlandē ir daudz kūdras purvu. Salā iegūst naftu, kaļķakmeni, ražo cementu, elektrotehnikas un pārtikas rūpniecības preces. Zvejo, kā arī audzē graudaugus, cukurbietes, kartupeļus, linus, aitas.

Salu apmeklē daudz tūristu.

M. ē. sākumā Gotlandē dzīvojuši goti, kā to rāda arī salas nosaukums. Viduslaikos Gotlande bija nozīmīgs tirdzniecības centrs Baltijas jūrā. 10. - 11. gs. salas iedzīvotājiem bija cieši sakari arī ar Latviju. 7. gs. Latvijā iebrucēji no Gotlandes dibināja Grobiņas koloniju. No 10. gs. Gotlande bija politiski atkarīga no Zviedrijas, 1361. - 1645. g. — no Dānijas. Pašreiz Gotlande pieder Zviedrijas Karalistei.

Salīdzinājumā ar gs. sākumu salas iedzīvotāju skaits nav daudz izmainījies.

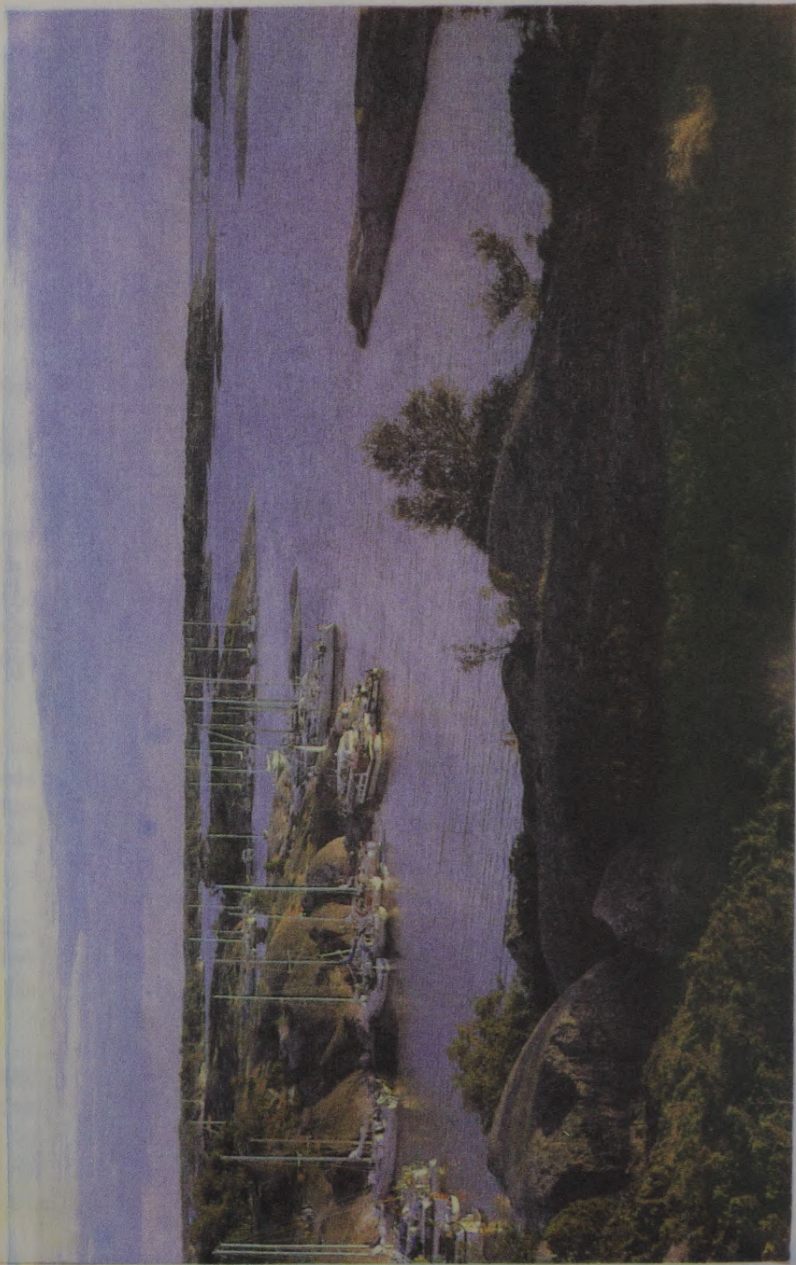
Gotlandes lielākā pilsēta un osta ir Visbija salas R krastā. 1980. g. tur dzīvoja 20,2 tūkst. iedzīvotāju. Salīdzinājumā ar gs. sākumu pilsētā iedzīvotāju skaits ir divkārtšojies. 11. - 13. gs. Visbija ietilpa Hanzas savienībā un bija starpniece starp R - Eiropu un Baltiju.

Gotlandes salas iedzīvotāji runā savā dialektā.

Kādi sakari salas iedzīvotājiem bija ar Latviju? Kādas salas vēl pieder Zviedrijai?

Stokholma.

Šëru krasti.

Jautājumi atkārtotāšanai

Kurai no valstīm atbilst katrs no šiem izteikumiem?

Dānija
Zviedrija
Somija
Norvēģija
Islande

1. Pēc platības 3. v. Eiropā.
2. Turku.
3. Otra lielākā sala Eiropā.
4. Svēārike.
5. 9 % teritorijas aizņem ezeri.
6. Pēc platības lielākā karaliste pasaulē.
7. 64 % iedzīvotāju dzīvo valsts DR.
8. Pieder Tālās jeb Aitu salas.
9. Vienas no augstvērtīgākajām dzelzsrūdas atradnēm pasaulē.
10. Lēnes.
11. Dzīvo lapi.
12. Neatkarību ieguva 1944. g.
13. Jaunā Ledēse.
14. Kalevala.
15. Nav dzelzceļu.
16. Amtes.
17. Mū.
18. 68 km sauszemes robeža.
19. Tronheima.
20. 1. vietā pasaulē elektroenerģijas ražošanā uz 1 iedzīvotāju.
21. Pieder Svalbāras salu grupa.

Eiropas Ziemeļu daļas valstis 1990. gadā

	Dānija	Somija	Zviedrija
nac. ienākums (\$)	18. 470	21.143	21.078
platība(tūkst. km ²)	43	305	411
iedz. skaits(milj.)	5,1	5	8,5
vid. iedz. blīvums (cilv./ km ²)	119	16,34	21
koeficienti uz 1000 iedz. (promilēs):			
dzimstības	11,5	12,1	13,3
mirstības	11,5	9,6	11,4
laulību		5,3	4,9
šķiršanās		2,0	2,2
zīdaiņu mirstības	8	6,2	6
dabiskā pieauguma	0,0	2,3	1,9
vidējais dzīves ilgums (gados)	75	75	77
dzima	58904	63313	112080
mira	59034	49026	96743
precējās	32080	29453	44229
šķirās	14717		17746
iebrauca	35051		51092
izbrauca	34544	8559	21461
elektroenerģijas raž.(mljrd. kWh)	30	51,2	141,5
lauks. kultūru aizņemtās platības (1000 ha):			
rudzi	80	69	35,5
mieži	1154	517	566,7
kvieši	308	51	258,9
auzas	44	440	446,6
kartupeļi	33	45	38,8
cukurbietes	76		51,3
raža (1000 t):			
rudzi	366	196	128
mieži	5420	1630	1880
kvieši	2080	510	1300
auzas	202	1444	1330
kartupeļi	1246	980	1280
cukurbietes	3020		2440
skaitis (tūkst.):			
zirgi	34	149	

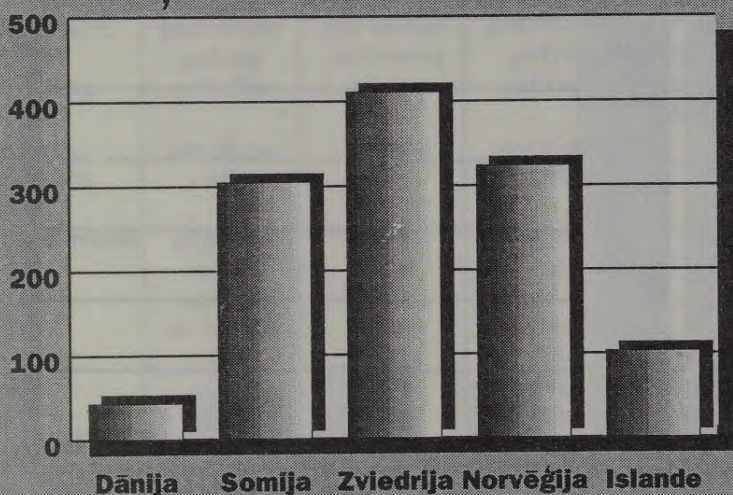
liellopi	2262	1346	2700
cūkas	9217	1290	2300
mājputni	14768	6340	11000
ziemeļbrieži		407	
aitas		395	
	Norvēģija	Islande	
nac. ienākums (\$)	20.020	20.160	
platība(tūkst. km ²)	324	103	
iedz. skaits(milj.)	4,2	0,25	
vid. iedz. blīvums (cilv./ km ²)	13	2,46	
koeficienti uz 1000 iedz.(promilēs):			
dzimstības	13,7	18,4	
mirstības	10,7	7,17	
laulību	5,0	5	
šķiršanās	2,0	1,8	
zīdaiņu mirstības	8		
dabiskā pieauguma	3,0	11,26	
vidējais dzīves ilgums (gados)	76		
dzima	57526		
mira	45354		
precējās	21744		
šķirās	8772		
elektroenerģijas raž.(mljrd. kWh)	170	4,416	
lauks. kultūru aizņemtās platības (1000 ha):			
rudzi	0,7		
mieži	172,9		
kvieši	43,6		
auzas	850		
kartupeļi	1866		
cukurbietes	426		
raža (1000 t):			
rudzi	2,1		
mieži	542		
kvieši	148		
auzas	374		
kartupeļi	483	10,288	
cukurbietes	3010		
rāceņi		1,100	
siens(m ³)		3279531	

skaits (tūkst.):		
zirgi	17	63,5
liellopi	930	70,8
cūkas	745	3,4
mājputni	3930	229,7
aitas	2210	
kazas	90	

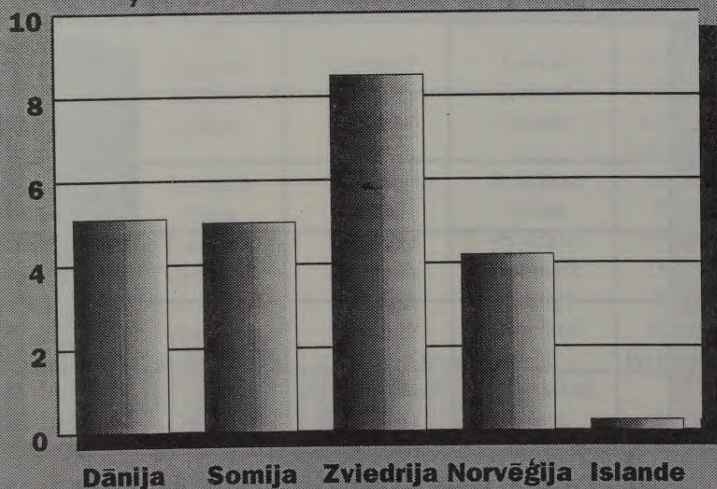
Iedzīvotāju skaits (tūkst.)

	1950. g.	1960. g.	1970. g.	1980. g.	1990. g.
Norvēģija	3265	3581	3877	4086	4177
Somija	4009	4430	4606	4780	4966
Zviedrija	7014	7480	8043	8310	8305
Dānija	4271	4581	4929	5123	5120

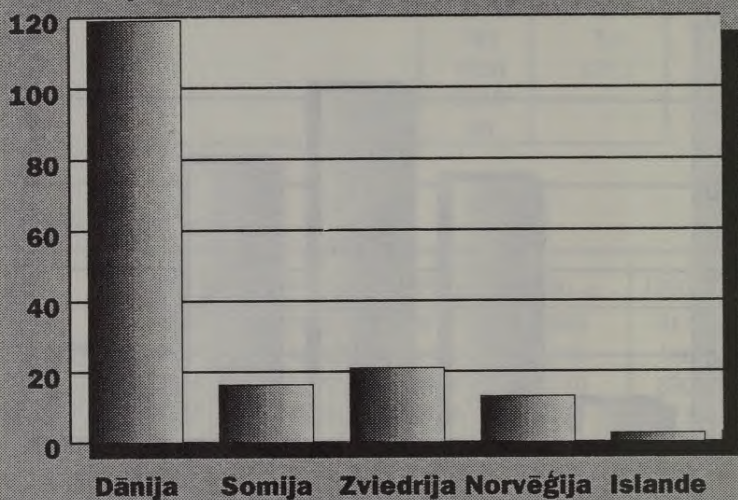
Ziemeļvalstu platība (tūkst. km²)

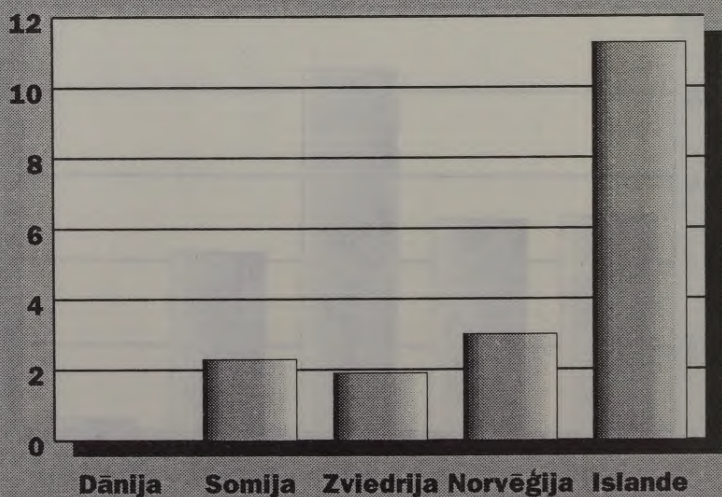
Ziemeļvalstu iedzīvotāju skaits (milj.)

Vidējais iedz. blīvums (cilv./km²)

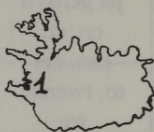
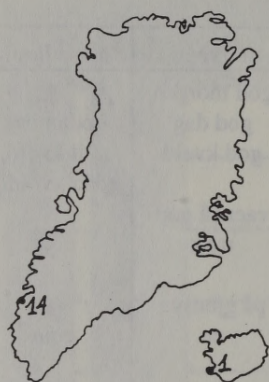

Dabiskais pieaugums (promilēs)

Ģermāņu valodas

vācu	dāņu	zviedru	norvēģu	islandiešu
guten Morgen	god morgen	god morgon	god morgen	
guten Tag	god dag	god middag	god dag	godan dag
guten Abend	god affen	god afton	god kveld	gott kvöld, goda kvöldig
bitte schön	vaer så god	varsågod	vaer så god	
danke schön	tak	tack	takk	takk
auf Wiedersehen	på gensyn	adjö	på gjensyn	
ein	en, et, een, eet	en, ett	en	einn
zwei	to, twende	tva	to	tveir
drei	tre	tre	tre	prir
vier	fire	fura	fire	fjorir
fünf	fem	fem	fem	fimm
sechs	seks	sek	seks	sex
sieben	syv	sjö	syv	sjö
acht	otte	atta	atte	atta
neun	pi	nio, nie	ni	niu
zehn	ti	tio, tie	ti	tiu
das Brot	brod	bröd	brød	
die Karte	billet, kort	biljett, kort	billett	
das Auto	bil, automobil,	bil,	automobil	bill
das Automobil	automobil			
der Kraftwagen	vogn			
Lettland	Lettland	Lettland	Latvia	Lettland
Estland	Estland	Estland	Estland	Eistland
Litauen	Litauen	Litauen	Litauen	Lit(h)aen, Lithangaland
Rußland	Rusland	Ryssland	Russland	Russland
Polen	Polen	Polen	Polen	Polland
Deutschland	Tyskland	Tyskland	Tyskland	Pyzkaland
Dänemark	Danmark	Danmark	Danmark	Danmörk
Schweden	Sverige	Sverige	Sverige	Svipjod
Finnland	Finland	Finland	Finnland	Finnland
Belorußland	Belorussia	Vitryssland, Bjeloryssland	Hvite - - Russland	Hvitarussland
Norwegen	Norge	Norge	Norge	Noregur
Island	Island	Island	Island	Island

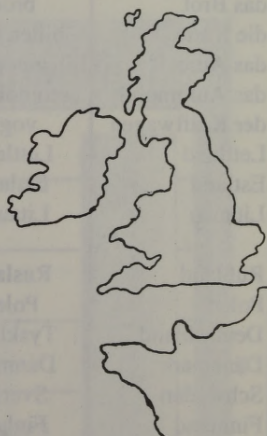

MĒRĶS 1: 500 000 000

17

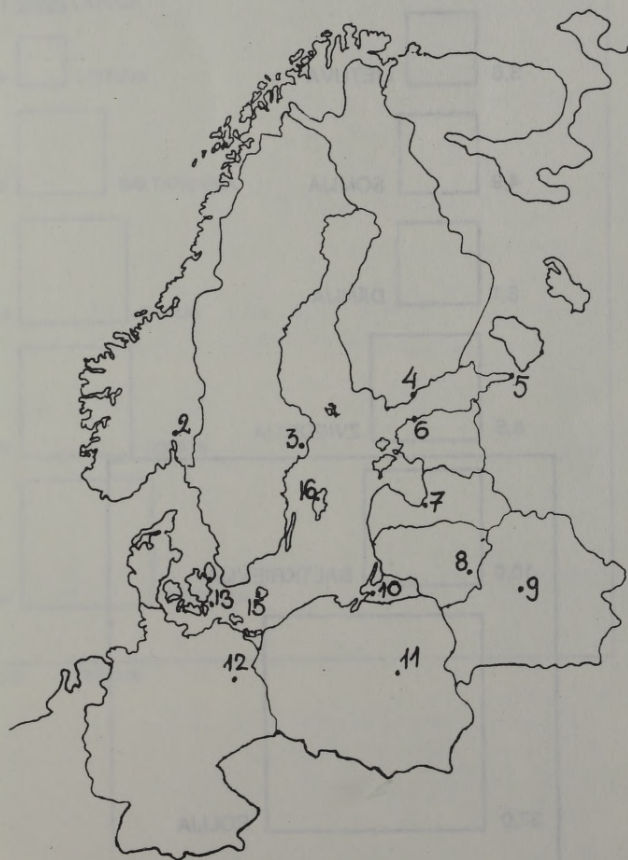
APZĪMĒJUMI KARTĒS

- VALSTS BJŪRAS ROBEŽA
- VALSTS SAUSZEMES ROBEŽA
- CITU VALSTU ROBEŽAS
- ~ UPEŠ, EZERI, LEDĀJI
- * AUGSTĀKĀ VIRSDOTNE
- △ GREIZERI
- ▽ VULKĀNI
- LIELĀKĀS PILSĒTAS
- GALVASPILSĒTA
- ROBEŽA VALSTS IEKŠIENĒ

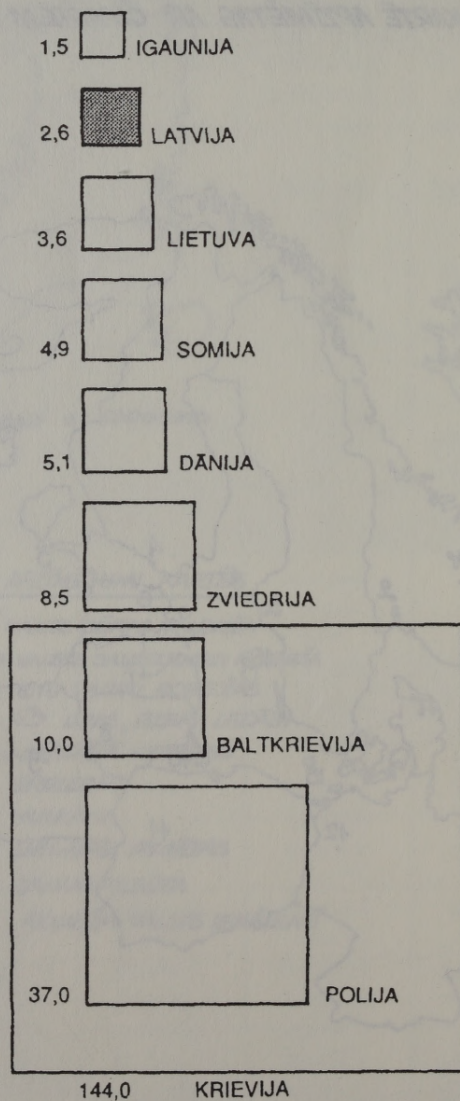
MĒRĶS 1: 250 000 000

KĀDAS PILSĒTAS KARTĒ APZĪMĒTAS AR CIPARIEM?

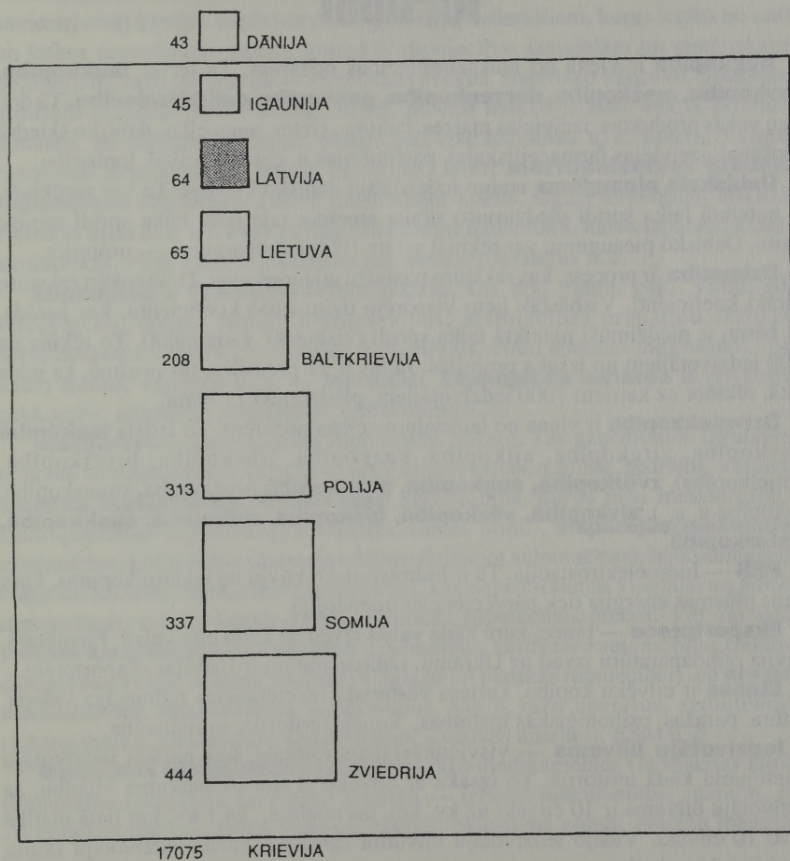

MĒROSS 1:25000000

Valstu iedzīvotāju skaits, milj.

Valstu platība, tūkst. km²

Termini

Augkopība ir viena no lauksaimniecības nozarēm. Tā ietver **laukkopību, pļavkopību, mežkopību, dārzenkopību, puķkopību, daiļdārzniecību**. Tā dod augu valsts produktus, izejvielas maizes, cukura, cietes, augu eļļas, dabisko šķiedru ražošanai, izejvielas farmaceitiskajai, parfimērijas u. c. rūpniecībai, lopbarību.

Dabiskais pieaugums ataino iedzīvotāju dabisko kustību. To var aprēķināt, no noteiktā laika sprīdi piedzimušo skaita atņemot taja pašā laika sprīdi mirušo skaitu. Dabisko pieaugumu var rēķināt arī uz 1000 iedzīvotājiem — promilēs.

Dzimstība ir process, kas raksturo paaudžu atjaunošanos. To savukārt raksturo vairāki koeficienti. Visbiežāk lieto vispārējo dzimstības koeficientu, kas parāda, cik bērnu ir piedzimuši noteiktā laika sprīdī (visbiežāk gada laikā). To rēķina uz 1000 iedzīvotājiem un izsaka promilēs. Ja tas ir 11 promiles, tas nozīmē, ka gada laikā, rēķinot uz katriem 1000 iedzīvotājiem, piedzimuši 11 bērni.

Dzīvniekkopība ir viena no lauksaimniecības nozarēm. To iedala **lopkopībā** (govkopība, zirgkopība, aitkopība, kazkopība, truškopība, briežkopība, karniekkopība), **zvērkopībā, suņkopībā, putnkopībā** (vistkopība, strauskopība, zoskopība u. c.), **zivkopībā, vēžkopībā, biškopībā, zidkopībā, čūskkopībā, austerkopībā**.

HES — hidroelektrostacija. Tā ir hidrotehnisko būvju un iekārtu kopums, kura ūdens plūsmas enerģija tiek pārvērsta elektroenerģijā.

Eksportprece — prece, kuru kāda valsts izved uz kādu citu valsti. Piemēram, Latvija radioaparāturu izved uz Ukrainu, radioaparāturu ir Latvijas eksportprece.

Etnoss ir cilvēku kopība, kuriem vēsturiski izveidojusies radniecīga valoda, kultūra, paražas, psiholoģiskās īpatnības, kopēja teritorija, saimniecība.

Iedzīvotāju blīvums — visvienkāršākais rādītājs, kas parāda iedzīvotāju izvietojumu kādā teritorijā. To izsaka ar cilvēku skaitu uz laukuma vienību. Ja iedzīvotāju blīvums ir 10 cilvēki uz kv. km, tas nozīmē, ka 1 kv. km lielā platībā dzīvo 10 cilvēki. Vidējo iedzīvotāju blīvumu aprēķina, valsts iedzīvotāju skaitu dalot ar valsts platību.

Iedzīvotāju dabisko kustību veido mirstība un dzimstība.

Iedzīvotāju mehāniskā kustība — iedzīvotāju migrācija, pārvietošanās, pārcelšanās, izceļošana uz ārzemēm, repatriācija (atgriešanās dzimtenē).

Importprece — prece, kuru kādā valstī iaved no kādas citas valsts. Piemēram, šajā gadījumā no Latvijas izvestā radioaparāturu Ukrainā ir importprece.

Ķīmiskā rūpniecība ir apstrādājošās rūpniecības nozare un arī saistīta ar ieguvi jeb tā saukto kalnu ķīmisko rūpniecību. **Kalnu ķīmiskās rūpniecības** uzņēmumos ķīmijas vajadzībām iegūst apatītus, fosforītus, sēru, nātriju u. c. **Pamatķīmijas** uzņēmumos ražo sērskābi, minerālmēslus, slāpekli, sodu, hloru, jodu, bromu, potašu (kālija savienojums, ko izmanto grūti kūstošu stiklu, ziepju

ražošanā, ādas rūpniecībā un kā mēslošanas līdzekli) u. c. **Polimēru** (lielmolekulāru savienojumu) ķīmijas uzņēmumos no polimēru materiāliem, kurus iegūst no naftas un koksa (apstrādātas ogles), ķīmiskās rūpniecības izejvielām un sintētiskajiem polimēriem, ražo polimērus — sintētiskos sveķus, sintētisko kaučuku, plastmasas, ķīmiskās šķiedras, lakas, krāsas, līmes, plēves, mākslīgo zīdu. Pēcāk polimērus izmanto, lai izgatavotu riepās, plastmasas izstrādājumus u. c. preces. Polimēru ražošanai nepieciešams daudz enerģijas. Ir arī **mežrūpniecības ķīmiskās rūpniecības** uzņēmumi, kuros, pārstrādājot kokus, iegūst terpentīnu, etiķskābi, ēteriskās eļļas u. c. Un ir arī farmācijas ķīmijas uzņēmumi, kuros izgatavo zāles — antibiotikas, vitamīnus, asinsaiztājus, ziedes, plāksterus u. c.

Lopkopība ir lauksaimniecības nozare, kas dod pienu, gaļu, vilnu, ādas, vilcējspēku, sporta zirgus, šķirnes lopus, ārstniecības preparātu ražošanai nepieciešamos serumus, hormonus. Kūtsmēslus, vīrcu izmanto mēslošanai, gaļu, kaulu miltus, vājpienu u. c. — lopbarībai. **Lopkopības nozares** ir govkopība, cūkkopība, aitkopība, zirgkopība, briežkopība u. c.

Mašīnbūve ir apstrādājošās rūpniecības nozare. Tās uzņēmumos izgatavo un remontē tautsaimniecībā un sadzīvē lietojamās iekārtas, mašīnas, aparātus. Var izdalīt **smagās mašīnbūves rūpniecības** uzņēmumus, kuros ražo metalurģijai un kalnrūpniecībai nepieciešamās iekārtas, šahtas utml., **vispārējās mašīnbūves** uzņēmumus, kuros ražo transporta iekārtas (izņemot automašīnas), lauksaimniecības mašīnas, iekārtas rūpniecībai (izņemot tās, kas nepieciešamas vieglajai un pārtikas rūpniecībai), metāla konstrukcijas, militārās rūpniecības preces. Vēl var izdalīt **vidējās mašīnbūves rūpniecības** uzņēmumus, kuros ražo automobiļus, traktorus, darbgaldus, vidēja lieluma iekārtas (vieglajai un pārtikas rūpniecībai), un **precīzās mašīnbūves rūpniecības** uzņēmumus, kuros ražo aparātus, radiotehniku, elektrotehniku, elektroniku, instrumentus, sadzīves aparātus, ESM u. c.

Medicīnas rūpniecības uzņēmumos ražo medikamentus (farmācijas ķīmijas rūpniecības ražojumi), medicīnas tehniku — ierīces, instrumentus, aparātus, ražo arī aptiekas traukus, brillu ietvarus, optiku, mākslīgos zobus, protēžu materiālus u. c.

Metalurģija ir rūpniecības nozare, kura aptver metālu ieguvu no rūdām u. c. materiāliem un metālu sakausējumu ražošanu, metālu un sakausējumu attīrīšanu no nevajadzīgiem vai kaitīgiem piemaisījumiem (rafinēšana), lēģumu un velmējumu ražošanu, dažādu pārklājumu veidošanu (ar metāla kārtiņu pārklāj kādu virsmu). Izdala **melno un krāsaino metalurģiju**. Melnie metāli ir dzelzs un tā sakausējumi (čuguns, tērauds). Krāsainie metāli ir visi metāli, izņemot dzelzi. Izšķir *smagos krāsainos* metālus — Cu, Pb, Sn, Zn, Ni, vieglos — Al, Mg, Ca, K, Na u. c. sārmju un sārmzemju metālus, *cēlmetālus* jeb dārmētaļus — Au, Ag, Pt, Ir, Os, Pd, Ru, Rh, *retos* W, Ro, V, Ta, Ti, Zr, Nb, Be, Li, Rb, Ge, Ga, Tl, In, Re, Ce, Sc, Ra u. c.

Mirstība ir process, kas raksturo paaudžu izmiršanu. Visbiežāk pielieto vispārējo mirstības koeficientu, ko rēķina uz 1000 iedzīvotājiem. Ja tas ir 40 promiles, tas nozīmē, ka noteiktā laika posmā no katriem 1000 iedzīvotājiem 40 ir miruši.

Mirstības koeficientu var rēķināt katrai vecuma grupai atsevišķi. Zīdaiņu mirstību nosaka uz 1000 jaundzimušajiem, kuri vēl nav 1 gadu veci. Ja zīdaiņu mirstības koeficients ir 12 promiles, tas nozīmē, ka noteiktā laika posmā no 1000 jaundzimušajiem 12 ir miruši.

Pārtikas rūpniecība ir apstrādājošās rūpniecības nozare, kuras uzņēmumos ražo pārtikas produktus, garšas produktus, parfimērijas, kosmētikas, tabakas izstrādājumus, ziepes. No *dzīvniekiem* iegūtie pārtikas produkti ir gaļa, zivis, piens, piena produkti, olas u. c. No *augiem* iegūtie pārtikas produkti ir augļi, dārzeņi, milti, makaroni, putraimi, maize, cukurs, cieta, eļļas u. c. *Garšas preces* ir garšvielas, baudvielas (kafija, tēja, kakao, tabaka), etilspirtu saturošie dzērieni (degvīns, vīns, liķieris, alus) un vārāmā sāls. **Parfimērijas un kosmētikas rūpniecības** uzņēmumos ražo ēteriskās eļļas, sintētiskās aromātiskās vielas, tualetes ziepes u. c. ķermeņa kopšanā lietojamus līdzekļus.

Poligrāfijas rūpniecības uzņēmumos tipogrāfijās, ofseta fabrikās utml. (ofsetiespiedums — gludspieduma veids, ko bieži izmanto daudzkrāsainu izdevumu iespiešanai) ražo grāmatas, žurnālus, laikrakstus, plakātus, ģeogrāfijas kartes, veidlapas, etiķetes u. c. iespiedprodukciju.

TEC — termoelektrocentrālē vienlaikus ražo siltumu un elektroenerģiju.

Tehniskās kultūras ir cukurbietes, kartupeļi, saulgriezes, lini, rapši u. c.

TES — termoelektrostacija vai siltumelektrostacija. Tā ir tādu būvju un iekārtu komplekss, kurā sadedzinātā kurināmā siltuma enerģiju pārvērš elektroenerģijā. Kā kurināmo var izmantot akmeņogles, degakmeni, kūdru, dabasgāzi, mazutu (tas, kas paliek pāri, pārstrādājot naftu — tumši brūns biezs šķidrums).

Tranzīts — pasažieru vai preču pārvadājumi no vienas valsts uz otru caur kādu citu valsti.

Urbanizācijas līmenis — pilsētu iedzīvotāju daudzums no kopējā iedzīvotāju skaita. To izsaka %. Ja urbanizācijas līmenis ir 75 %, tas nozīmē, ka 3/4 iedzīvotāju dzīvo pilsētās, bet 1/4 — laukos.

Vieglā rūpniecība ir apstrādājošās rūpniecības nozare, kuras uzņēmumos ražo audumus, triko apģērbus, apavus, ādas un kažokādu izstrādājumus, šuj apģērbus.

Zemkopība ir lauksaimniecības nozare, kurā ietilpst pārtikas, tehnisko, lopbarības u. c. kultūraugu audzēšana. Tā dod pārtiku, lopbarību, izejvielas rūpniecībai.

Saturs

Godājamais lasītāj!	3
Ievads	4
Latvija — Baltijas valsts	6
Latvija	7
Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis (Juris Paiders)	7
Latvijas iedzīvotāji (Juris Paiders)	8
Iedzīvotāju mehāniskā kustība (Juris Paiders)	11
Lielākās ar Latviju saistītās 20. gs. migrācijas (Juris Paiders)	11
Iedzīvotāju dabiskā kustība (Juris Paiders)	13
Latvijas tautas (Inga Balode, Juris Paiders)	15
Reliģijas Latvijā (Juris Paiders)	17
Latvieši pasaulē	18
Latvijas dabasapstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	19
Latvijas enerģētika	20
Latvijas rūpniecība	21
Latvijas lauksaimniecība	24
Latvijas ekonomiskie sakari	26
Latvijas transporta sistēma	27
Latvijas novadi un rajoni (Juris Paiders)	28
Latvijas pilsētas (Inga Balode, Juris Paiders)	29
Lielās pilsētas (Inga Balode, Juris Paiders)	30
Latvijas mazās pilsētas (Inga Balode, Juris Paiders)	34
Zemes, kuras kādreiz piederēja Latvijai	36
Latvijas kaimiņvalstis	40
Igaunija	41
Igaunijas ģeogrāfiskais stāvoklis	41
Igaunijas iedzīvotāji	41
Igaunijas tautas un reliģijas	45
Igaunijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	47
Igaunijas elektroenerģētika	47
Igaunijas rūpniecība	48
Igaunijas lauksaimniecība	49
Igaunijas transporta sistēma	50
Igaunijas ekonomiskie sakari	51
Igaunijas pilsētas	51

Lietuva	56
Lietuvas ģeogrāfiskais stāvoklis	56
Lietuvas iedzīvotāji	56
Lietuvas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	62
Lietuvas enerģētika	62
Lietuvas rūpniecība	63
Lietuvas lauksaimniecība	64
Lietuvas transporta sistēma	66
Lietuvas ekonomiskie sakari	66
Lietuvas pilsētas	67
Krievija	75
Krievijas ģeogrāfiskais stāvoklis	75
Krievijas dabas resursi	75
Krievijas saimniecība	76
ZR ekonomiskais rajons	79
Ģeogrāfiskais stāvoklis	79
Iedzīvotāji	79
Dabas resursi	79
Saimniecība	80
Transports	80
Pilsētas	80
Kaļiņingradas apgabals	83
Ģeogrāfiskais stāvoklis	83
Dabas resursi	83
Iedzīvotāji	83
Saimniecība	83
Transports	84
Pilsētas	84
Baltkrievija	87
Baltkrievijas ģeogrāfiskais stāvoklis	87
Baltkrievijas iedzīvotāji	87
Baltkrievijas tautas un reliģijas	91
Baltkrievijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	92
Baltkrievijas enerģētika	93
Baltkrievijas rūpniecība	93
Baltkrievijas lauksaimniecība	94
Baltkrievijas transporta sistēma	94
Baltkrievijas ekonomiskie sakari	95
Baltkrievijas pilsētas	95

Baltijas jūras baseina un Ziemeļvalstis	100
Polija	101
Polijas ģeogrāfiskais stāvoklis	101
Polijas tautas un reliģijas	101
Polijas iedzīvotāji	104
Polijas dabas saimnieciskais novērtējums	105
Polijas elektroenerģētika	106
Polijas rūpniecība	106
Polijas lauksaimniecība	107
Polijas transporta sistēma	108
Polijas ekonomiskie sakari	109
Polijas pilsētas	109
Vācija	113
Vācijas ģeogrāfiskais stāvoklis	113
Vācijas iedzīvotāji	113
Vācijas tautas un reliģijas	116
Vācijas dabas resursu saimnieciskais novērtējums	117
Vācijas enerģētika	117
Vācijas rūpniecība	118
Vācijas lauksaimniecība	119
Vācijas transports	121
Vācijas ekonomiskie sakari	122
Vācijas pilsētas	122
Dānija	128
Dānijas iedzīvotāju skaits	128
Dānijas politiskā piederība	128
Dānijas ģeogrāfiskais stāvoklis	129
Dānijas iedzīvotāji	129
Tautas un reliģijas Dānijā	133
Dānijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	133
Dānijas enerģētika	134
Dānijas rūpniecība	135
Dānijas lauksaimniecība	136
Dānijas transporta sistēma	138
Dānijas ekonomiskie sakari	139
Dānijas pilsētas	140
Bornholma	142
Grenlande	142
Farēru salas	144

Islande 149

Islandes ģeogrāfiskais stāvoklis	149
Islandes iedzīvotāji	152
Islandes tautas un reliģijas	154
Islandes dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	155
Islandes enerģētika	156
Islandes rūpniecība	156
Islandes lauksaimniecība	157
Islandes transporta sistēma	158
Islandes ekonomiskie sakari	159
Islandes pilsētas	159

Norvēģija 162

Norvēģijas iedzīvotāju skaits	162
Norvēģijas politiskā pakļautība	162
Norvēģijas ģeogrāfiskais stāvoklis	162
Norvēģijas iedzīvotāji	165
Norvēģijas tautas un reliģijas	166
Norvēģijas dabas un resursu saimnieciskais novērtējums.	167
Norvēģijas enerģētika	168
Norvēģijas rūpniecība	168
Norvēģijas lauksaimniecība	169
Norvēģijas transporta sistēma	170
Norvēģijas ekonomiskie sakari	171
Norvēģijas pilsētas	171

Somija 175

Somijas ģeogrāfiskais stāvoklis	175
Somijas iedzīvotāju skaits	175
Somijas politiskā piederība	175
Somijas iedzīvotāji	178
Somijas tautas un reliģijas	179
Somijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	179
Somijas enerģētika	180
Somijas rūpniecība	180
Somijas lauksaimniecība	182
Somijas transports	183
Somijas ekonomiskie sakari	183
Somijas pilsētas	184

Zviedrija 188

Zviedrijas iedzīvotāju skaits	188
Zviedrijas politiskā piederība	188

Zviedrijas ģeogrāfiskais stāvoklis	188
Zviedrijas iedzīvotāji	191
Tautas un reliģijas Zviedrijā	193
Zviedrijas dabas apstākļu un resursu saimnieciskais novērtējums	194
Zviedrijas enerģētika	194
Zviedrijas rūpniecība	195
Zviedrijas lauksaimniecība	197
Zviedrijas ekonomiskie sakari	198
Zviedrijas transporta sistēma	199
Zviedrijas pilsētas	200
Gotlande	202
Termini	212
Saturs	221

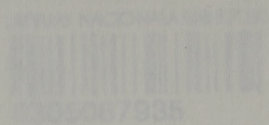
Izdevniecība «Pētergailis»

Gertrūdes 19/21 – 1

Rīga

LV – 1050

reģistrācijas apliecības numurs 2 – 0299

3 21

16 8

5

Kontroleksemplārs

Lg 1.15

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305067935

94-3
L 596

GRĀMATA TAPUSI
AR LAIKRAKSTA „DB” PALĪDZĪBU

**Dienas
business**